

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марија Љ. Поповић

**ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ИДЕНТИТЕТА
НАТО-А НАКОН ХЛАДНОГ РАТА: НАТО КАО
АКТЕР У РЕШАВАЊУ ХУМАНИТАРНИХ
КРИЗА**

докторска дисертација

Београд, 2020

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Marija Lj. Popović

**THE PROCESS OF NATO IDENTITY
TRANSFORMATION AFTER THE COLD WAR:
NATO ACTORNESS IN HUMANITARIAN
CRISES**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ, ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ И ДАТУМУ ОДБРАНЕ

Ментор:

др **Немања Цуверовић**, ванредни професор, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије за оцену и одбрану докторске дисертације:

др **Немања Цуверовић**, ванредни професор
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

др **Филип Ејдус**, ванредни професор
Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

др **Саша Мијалковић**, редовни професор
Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

Датум одбране:

Наслов:

„Процес трансформације идентитета НАТО-а након Хладног рата: НАТО као актер у решавању хуманитарних криза“

Сажетак:

У потражи за постхладноратовским *raison d'être*, НАТО се окренуо новим изазовима безбедности и изградњи нових улога које су довеле до трансформације његовог идентитета. Како је постојећа литература углавном фокусирана на разлоге, правце и политичке последице те трансформације, ова дисертација за циљ има да објасни процес трансформације идентитета, и то кроз улогу актера у решавању хуманитарних криза. То се чини ослањањем на основна полазишта теорије идентитета улоге и Гофманове драматуршке акције. У дисертацији се тврди да процесом реинтерпретације значења и представа НАТО изграђује одређене праксе, а њихов континуитет чини да оне постану део идентитета ове организације. У процесу истраживања коришћене су две методе за прикупљање података: критичка анализа дискурса, како би се утврдило како дискурси стварају значења и представе, како утичу на друштвене праксе које из тога произилазе, а онда и дефиницију онога шта/ко неко јесте, као и метода студије случаја, како би се на примерима контекстуализовао процес уоквиривања хуманитарних операција и показали одрживост и континуитет уоквиривања кроз време. Резултати истраживања показали су да је НАТО учешће у решавању хуманитарних криза ставио у оквире својих најважнијих задатака, а то су управљање кризама и сарадња у безбедности; да је своје капацитете и процедуре прилагодио потребама решавања хуманитарних криза; да је учешће у решавању криза рационализовао позивањем на моралне, нормативне и разлоге солидарности који су у основи вредносног система НАТО-а. Резултати су показали и да је улога актера у решавању хуманитарних криза континуирана активност која је у функционалном и реторичком смислу обележила период од оснивања Евроатлантског координационог центра за одговор на катастрофе (1998) па до окончања операције у Либији 2011. године, и да је данас саставни део идентитета НАТО-а, заједно са улогом одбрамбеног актера.

Кључне речи:

Хладни рат, НАТО, трансформација идентитета, теорија идентитета улоге, драматуршка акција, уоквиривање, хуманитарне кризе, хуманитарне операције, хуманитарна асистенција, хуманитарна помоћ.

Број уписа: 1114

Научна област:

Политичке науке

Ужа научна област:

Међународне студије

УДК:

327.7/8:341.3

Title:

„The Process of NATO Identity Transformation after the Cold War: NATO Actorness in Humanitarian Crises“

Abstract:

In quest of the post-Cold War *raison d'être*, NATO widened its field of interest to new security challenges and new roles causing profound identity transformation. Bearing in mind that the existing literature has predominantly focused on reasons, courses and political consequences of identity transformation this thesis seeks to explain the process of identity transformation based on the role of actor in humanitarian field. It does so by relying on insights from role identity theory and Goffman's dramaturgical action. The thesis argues that NATO, by the process of reinterpretation of meanings and representations, structures certain practices, and the continuity of their performance makes them an integral part of NATO identity. Research design includes critical discourse analysis, (in order to explain how discourses produce meanings and representations, how they influence social practices, and eventually how they influence the definition of who one is) and case studies (in order to contextualize the process of framing of humanitarian operations, and show sustainability and continuity of framing efforts over time in specific NATO operations). The results of the research show that NATO has identified humanitarian operations as part of its strategic tasks; it further has adapted its capacities and procedures in order to respond the needs of humanitarian crises demands; and finally, NATO legitimized its actorness in humanitarian operations by invoking moral, normative and the reasons of solidarity. The results also show that actorness in resolving humanitarian crises is NATO's continuous activity that marked, functionally and rhetorically, the period between the establishment of the Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Center (1998) and the end of the operation in Libya in 2011, which makes it now integral part of NATO's identity, along with its defense role identity.

Key words:

Cold War, NATO, identity transformation, role identity theory, dramaturgical action, framing, humanitarian crises, humanitarian operations, humanitarian assistance, humanitarian aid.

Academic field:

Political science

Academic discipline:

International Relations

UDC:

327.7/8:341.3

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
1. ТРАНСФОРМАЦИЈА НАТО-А НАКОН ХЛАДНОГ РАТА.....	4
1.1. Трансформативни пут НАТО-а: од одбрамбеног савеза до безбедносне заједнице	6
1.1.1. Стратешке промене НАТО-а од 1991. до 2016. године.....	11
1.1.2. Нови циљеви и задаци НАТО-а и савремена НАТО мисија	13
1.2. Елементи постхладноратовског идентитета НАТО-а.....	15
1.2.1. НАТО и колективна одбрана.....	18
1.2.2. НАТО и сарадња у безбедности: развијање мреже партнерстава.....	20
1.2.3. НАТО и кризни менаџмент	23
1.2.3.1. НАТО и решавање хуманитарних криза	26
1.2.3.1.1. Пружање асистенције у катастрофама	29
1.2.3.1.2. Пружање помоћи избеглицама и расељеним лицима.....	30
1.2.3.1.3. Хуманитарна помоћ	32
2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР.....	34
2.1. Теорија идентитета (улога).....	37
2.2. Теорија драматуршке акције	42
2.2.1. Концепт самопрезентације у стварању представа и значења.....	44
2.2.1.1. Значај управљања утисцима у процесу самопрезентације.....	46
2.2.1.2. Уоквиривање као кључна техника самопрезентације	48
3. УОКВИРИВАЊЕ ХУМАНИТАРНИХ ПИТАЊА: ХУМАНИТАРНЕ КРИЗЕ КАО ДЕО НАТО МИСИЈЕ ОЧУВАЊА МИРА И БЕЗБЕДНОСТИ	55
3.1. Хуманитарна питања: НАТО задатак управљања кризама	56
3.1.1. Значај решавања хуманитарних криза за опстанак НАТО-а.....	57
3.1.2. Проблем „преливања“ хуманитарних криза и његове последице за НАТО чланице	59
3.2. Хуманитарна питања и глобални домет НАТО-а кроз сарадњу у безбедности.....	62
3.3. НАТО и легитимизација присуства у хуманитарном пољу	67
4. НАТО КАО АКТЕР У РЕШАВАЊУ ИЗБЕГЛИЧКЕ КРИЗЕ: СЛУЧАЈ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ 1999. ГОДИНЕ.....	71
4.1. Настанак избегличке кризе на Косову и Метохији 1999. године и међународни контекст	72
4.2. Избегличка криза као НАТО задатак: спречавање ширења нестабилности.....	77
4.3. Ангажовање НАТО снага и средстава у косовско-метохијској избегличкој кризи ...	82
4.4. Морални наратив и легитимизација учешћа у решавању избегличке кризе на Косову и Метохији	91
5. НАТО И ОДГОВОР НА ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ: ХУМАНИТАРНА КРИЗА КО ПОСЛЕДИЦА ЗЕМЉОТРЕСА У ПАКИСТАНУ 2005. ГОДИНЕ.....	98
5.1. Хуманитарна криза изазвана земљотресом и међународни контекст	99
5.2. Пружање помоћи цивилима након земљотреса у Пакистану: НАТО задатак сарадње у безбедности током криза изазваних природним катастрофама.....	102
5.3. НАТО снаге и средства у решавању хуманитарне кризе након земљотреса: координациона улога.....	105
5.4. Наратив солидарности у рационализацији НАТО ангажовања у пакистанској хуманитарној кризи изазваној земљотресом	111

6. НАТО И ПРУЖАЊЕ ПОМОЋИ ЦИВИЛИМА У ГРАЂАНСКОМ РАТУ: ЛИБИЈСКА КРИЗА 2011. ГОДИНЕ	115
6.1. Настанак либијске хуманитарне кризе и међународни контекст.....	116
6.2. Заштита и помоћ цивилима у Либији: партнерски задатак управљања кризом и одбрана НАТО вредности ван евроатлантских граница	120
6.3. НАТО снаге и средства у решавању либијске хуманитарне кризе: испуњавање мандата ОУН и помоћ регионалним актерима.....	125
6.4. Рационализација интервенције: наративи приписивања кривице и наративи ослобађања од одговорности и приписивања заслуга	128
7. ДИСКУСИЈА	137
ЗАКЉУЧАК	144
ЛИТЕРАТУРА	148
Биографија.....	173

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА

- БиХ** – Босна и Херцеговина
- ЕАДРЦЦ** – Евроатлантски координациони центар за одговор на катастрофе (*Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (EADRCC)*)
- ЕУ** – Европска унија (*European Union*)
- ИОМ** – Међународна организација за миграције (*International Organization for Migration (IOM)*)
- ИСАФ** – Међународне снаге за безбедносну помоћ под вођством НАТО-а у Авганистану (*The International Security Assistance Force in Afghanistan (ISAF)*)
- ИСИЛ** – Исламска држава у Ираку и Леванту (*The Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL)*)
- КиМ** – Косово и Метохија
- КФОР** – Косовске снаге, међународне мировне снаге под вођством НАТО-а (*Kosovo Force*)
- ММФ** – Међународни монетарни фонд (*International Monetary Fund*)
- НАТО** – Организација североатлантског споразума (*North Atlantic Treaty Organisation*)
- ОВК** – Ослободилачка војска Косова
- ОЕБС** – Организација за европску безбедност и сарадњу (*Organization for Security and Co-operation in Europe*)
- ОУН** – Организација уједињених нација (*United Nations*)
- САД** – Сједињене Америчке Државе
- СБ ОУН** – Савет безбедности Организације уједињених нација (*United Nations Security Council*)
- СЗО** – Светска здравствена организација
- СОЛАС** – Међународна конвенција о сигурности живота на мору (*The International Convention for the Safety of Life at Sea (SOLAS)*)
- СРЈ** – Савезна Република Југославија
- СССР** – Савез Совјетских Социјалистичких Република
- СФОР** – Међународне снаге за заштиту дејтонског мировног споразума под командом НАТО-а (*The Stabilisation Force (SFOR)*)
- УНЕСКО** – Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)
- УНМИК** – Привремена административна мисија Уједињених нација на Косову (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK)*)
- УНОДЦ** – Канцеларија Уједињених нација за дроге и криминал (*United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)*)
- УН ОЦХА** – Канцеларија ОУН за координацију хуманитарних питања (*United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA)*)
- УНХЦР** – Високи комесаријат Организације уједињених нација за избеглице (*United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR)*)
- Фронтекс** – Европска агенција за обалску и граничну стражу (*The European Border and Coast Guard Agency, from French: Frontières extérieures*)

УВОД

Промене у међународном систему до којих је дошло након окончања хладноратовског сукоба између СССР-а и САД-а означиле су почетак једне нове епохе у међународним односима. Ове промене су се нарочито одразиле на сферу безбедности и одбране. Униполарност је допринела томе да традиционални хладноратовски страхови од потенцијалног отвореног сукоба две силе нестану, и да државе фокус помере ка претњама невојног карактера. Свет више није био заточен у проблемима хладноратовског сукоба великих сила, па је и природа безбедносних проблема постала другачија, а државе су се фокусирале на унутрашње сукобе, структурно насиље, проблеме невојног карактера, успон недржавних носилаца угрожавања безбедности, економске и еколошке чиниоце угрожавања безбедности.¹ Како је Организација североатлантског споразума или Североатлантски савез (у даљем тексту: НАТО) током Хладног рата био основни инструмент САД-а у одбрани од војне претње, његова улога у постхладноратовском свету доведена је под знак питања. Да би осигурао свој опстанак, НАТО се окренуо ширем тумачењу одредаба Вашингтонског уговора, настојећи да докаже да сврха НАТО-а превазилази територијалну одбрану, и заснива се на одбрани и заштити свих заједничких вредности народа у североатлантском простору које почивају на принципима демократије, индивидуалних слобода и владавине права. НАТО је, у том циљу, проширио и област свог деловања у територијалном смислу ка свим географским подручјима где су вредности и интереси Савеза угрожени, негујући праксе својеврсне проактивне одбране. Наиме, НАТО је почео да делује у широком спектру активности које су на било који начин повезиване са интересима Савеза у целини или неке од његових чланица. Временом је овим активностима прилагођавао своје капацитете, развијао нове процедуре, а средства и технологије које су деценијама развијане за војне потребе нашле су своју намену у мировним операцијама, хуманитарним операцијама, борби против пиратства, борби против тероризма итд. Постхладноратовски НАТО је, дакле, био принуђен да се адаптира новонасталим околностима у сфери међународних односа, безбедности и одбране, што је са собом донело још један велики изазов за НАТО, а то је питање дефинисања идентитета Савеза.

Постхладноратовска трансформација идентитета представља важну сферу истраживања када је реч о НАТО-у. Након окончања Хладног рата, доживео је велике промене на плану стратешког усмерења, циљева, задатака, структуре, снага, средстава и најзад, целокупног идентитета. Истраживање трансформације идентитета важно је за истраживаче који се баве било којим аспектом НАТО-а, јер правци у којима се развија НАТО идентитет, и начин на који се он развија, одређује будућност ове организације.

С обзиром на то да се у постојећој литератури аутори углавном баве разлозима, правцима и политичким последицама НАТО трансформације², овај рад за циљ има да проблему приђе из другог угла. Наиме, фокус рада је објашњење самог процеса којим је НАТО трансформисао идентитет кроз учешће у решавању хуманитарних криза. Дакле, рад се бави уоквиривањем хуманитарних криза које је довело до креирања једне потпуно нове улоге за НАТО, а то је улога актера у решавању хуманитарних криза, и она данас чини значајан сегмент НАТО идентитета. Пошто се процес уоквиривања посматра из угла драматуршког модела, у овом раду ће се пажња посветити томе како се кроз свакодневни дискурс НАТО

¹ Buzan Barry, Hansen Lene, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, New York, 2009.

² Ciuta Felix, *The End(s) of NATO: Security, Strategic Action and Narrative Transformation*, *Contemporary Security Policy*, Vol. 23, No.1, 2002, pp.35–62.; Paul Cornish, 'NATO: The Practice and Politics of Transformation', *International Affairs*, Vol. 80, No. 1, 2004, pp.63–74.; Adler Emanuel, *The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold War Transformation*, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 2, 2008, pp. 195–230.; Dinev Ivanov Ivan, *Transforming NATO: New Allies, Missions and Capabilities*, Lexington Books, New York, 2011.

званичника стварају одређене представе и значења о специфичном сегменту интересовања и како оне обликују праксе НАТО-а и постају део његовог идентитета.

Мотив за истраживање трансформативног пута НАТО идентитета јесте жеља да се објасне две важне ствари: прво, како у савременим условима војни актери дефинишу своју улогу у имплементацији концепте људске безбедности и људских права, и друго, зашто интервенисање у хуманитарним кризама преузимају као једну од својих најважнијих постхладноратовских улога. Из тог разлога, предмет овог истраживања је објашњење процеса трансформације НАТО идентитета кроз улогу актера у решавању хуманитарних криза. С обзиром на то да се ради о актеру који је од свог оснивања па до првог стратешког заокрета 1991. године имао недвосмислено изграђен идентитет на основу улоге одбрамбеног војног актера, поставља се питање како је НАТО трансформисао свој идентитет и како се одвијао процес трансформације идентитета кроз улогу актера у решавању хуманитарних криза након окончања Хладног рата. Основна претпоставка од које се полази је да је НАТО трансформисао свој идентитет уоквирујући решавање хуманитарних криза као једну од најважнијих улога НАТО-а након Хладног рата, и да су се током тог процеса одигравале истовремено активности дефинисања улоге и остајања у улози, односно избегавање дискредитације.

У истраживању су се, поред основних и општенаучних метода, користиле и две методе за прикупљање података. Најпре, коришћена је критичка анализа дискурса, јер је то метода којом је могуће утврдити на који начин дискурси стварају значења и представе и како та значења и представе утичу на друштвене праксе које из тога произилазе, а онда и дефиницију онога шта/ко неко јесте. Анализа дискурса одабрана је пре анализе оквира из једног кључног разлога: оквири служе као мост између дискурса елита о неком питању или проблему, са једне стране, и друштвеног разумевања тог питања, с друге стране,³ а уоквиривање је својеврсно манипулисање већ познатим информацијама којима публика располаже како би се њено разумевање информација и контекста око тих информација променило у корист онога ко спроводи уоквиривање. Оквирима се манипулише коришћењем дискурса па је стога примењена анализа дискурса јер је циљ показати на који начин дискурс утиче на трансформацију оквира и тиме на одређене политичке исходе, односно промену пракси и формирање нове улоге НАТО-а у постхладноратовском периоду. Поред тога, коришћена је и метода студије случаја како би се на конкретним примерима показао процес уоквиривања хуманитарних операција у НАТО оквирима и одрживост и континуитет напора уоквиривања кроз време.

Изворе података који су коришћени у истраживању можемо поделити у две групе, примарни и секундарни. Од секундарних извора, коришћене су књиге, научне монографије, чланци у научним часописима и зборницима радова. У примарне спадају званична документа, извештаји, јавна саопштења и транскрипти говора званичника. Предмет анализе емпиријског дела истраживања било је неколико стотина јавних саопштења и говора Генералног секретара и портпарола НАТО-а која се тичу учешћа ове организације у хуманитарним операцијама обухваћеним студијама случаја. Поред ових извора, као помоћни, коришћени су и медијски садржаји и јутјуб (youtube) снимци са званичног канала НАТО-а.

Временски оквир истраживања је период од 1999. до 2011. године, а овај временски интервал одабран је због тога што се највећи број хуманитарних операција, и операција управљања кризама НАТО-а генерално, реализовао у том периоду. Такође, циљ је био одабрати временски интервал од једне деценије, на колико се начелно дешавају веће стратешке трансформације, како би се могао извести закључак да ли је у периоду око и између два стратешка концепта (1999. и 2010. године) НАТО био доследан у спровођењу своје улоге актера у хуманитарном пољу. Иако стратешка трансформација НАТО-а почиње почетком деведесетих, избегличка криза на КиМ 1998/99. године, и са хуманитарним

³ Nelson E. Thomas, Oxley M. Zoe, Clawson A. Rosalee, Toward a psychology of framing effects, *Political Behavior*, Vol. 19, No. 3, 1997, p. 224.

разлозима повезана операција ваздушним нападима на СРЈ 1999. године, представљају за НАТО прву операцију која је извршена позивањем на хуманитарне разлоге, и за коју се НАТО и институционално припремио оснивањем Евроатлантског координационог центра за одговор на катастрофе (EADRCC, у даљем тексту ЕАДРЦЦ). Како су се у временском интервалу од 1999. до 2011. године десиле неке од највећих и најзначајнијих операција управљања кризама НАТО-а (како оних изазваних људским, тако и природним факторима) раздобље између 1999. и 2011. године одговара периоду функционалне акције коју су обележиле операције управљања хуманитарним кризама. Период функционалне акције након 2011. године почиње да слаби, што се може видети на основу неинтервенисања НАТО-а у Украјини и Сирији, и што указује на потребу да НАТО прецизира стратешке приоритете и усмерења за године које долазе. Временским оквиром обухваћене су три студије случаја на основу којих је објашњен процес уоквиривања хуманитарних криза као једног од најважнијих проблема и задатака НАТО-а у овом периоду: косовско-метохијска избегличка криза 1999. године, земљотрес у Пакистану 2005. године и грађански рат у Либији 2011. године. Студије случаја одабране су по критеријумима значаја и величине операције за НАТО, као и према типу хуманитарне кризе: водило се рачуна да буду обухваћене и кризе изазване природним, као и људским фактором, кризе код којих је доминантно војно деловање, као и оне код којих је доминантна активност хуманитарне асистенције другим актерима.

Структуру дисертације чине увод, закључак и седам поглавља. У уводу се представљају мотиви за одабир предмета истраживања, проблем истраживања, те истраживачко питање и општа хипотеза. У *првом поглављу* се даје преглед постојеће литературе која има везе са истраживачким питањем и даје критички осврт на питања којима се литература до сада није бавила. Ово поглавље је подељено у неколико потпоглавља у којима су презентовани трансформативни пут НАТО-а од одбрамбеног савеза ка безбедносној организацији и елементи постхладноратовског идентитета. У *другом поглављу* је презентован теоријски оквир и основни теоријски концепти на које се ослања истраживање, а чине га теорија идентитета улога и драматуршка теорија Ервинга Гофмана, односно концепти управљање утисцима и уоквиривање. *Треће поглавље* бави се операционализацијом теоријског оквира на примеру уоквиривања хуманитарних криза од стране НАТО-а. У *четвртном поглављу* представљена је студија случаја којом је објашњен процес уоквиривања НАТО као актера у решавању хуманитарне кризе изазване таласом одлива избеглица са КиМ у земље у региону 1998/99 године, непосредно пре, током и након ваздушних напада НАТО снага на СРЈ. У *петом поглављу* представљена је студија случаја којом је објашњен процес уоквиривања НАТО као актера у решавању хуманитарне кризе изазване земљотресом у Пакистану 2005. године. У *шестом поглављу* представљена је студија случаја којом је објашњен процес уоквиривања НАТО као актера у решавању хуманитарне кризе изазване грађанским ратом у Либији 2011. године. У *седмом поглављу* извршена је интерпретација резултата, изнети су недостаци и препреке приликом спровођења истраживања, као и питања која су отворена за нека будућа истраживања. У закључку су изложени главни резултати и закључци истраживања до којих се дошло на основу хипотеза постављених на почетку истраживања.

1. ТРАНСФОРМАЦИЈА НАТО-А НАКОН ХЛАДНОГ РАТА

Потписивањем Вашингтонског уговора 1949. године створен је НАТО, чији је основни циљ да се на евроатлантском подручју очувају мир и стабилност. Хладноратовско окружење изнедрило је доминантан задатак НАТО-а у периоду непосредно након његовог оснивања: да одржава и развија капацитете за одбрану од оружаног напада супротстављеног блока. Овакав задатак одредио је правац његовог развоја током читавог хладноратовског периода, а који се заснивао на јачању војних капацитета и припремљености да се на оружани напад на било коју чланицу одговори удруженим снагама свих чланица. Првобитно постављен циљ очувања мира и стабилности до данас није промењен, али су праксе којима се до тог циља долази, као и реторика НАТО-а, доживеле извесне трансформације, а задаци изашли из оквира одбране од војног напада. НАТО је након нестанка свог доминантног задатка кренуо у трансформацију. Иако је тиме скоро потпуно промењено подручје деловања, та трансформација није радикална, у смислу да мења циљеве и сврху Савеза, већ се односи на задатке којима НАТО може да одговори новом окружењу, и на тај начин осигура сопствени опстанак у условима промена. Од НАТО-а се, као и од свих организација и њихових чланова које имају интерес опстанка, очекује да испољавају следећа понашања: отпорност на промене, афирмацију потребе опстанка саме организације и прилагођавање променама.⁴

Промене у међународном систему које су наступиле нестанком биполарне структуре условиле су редефиницију стратешког усмерења НАТО-а и будућих задатака савеза. Иако је од настанка у први план истакао своју геостратешку, спољашњу димензију, сматра се да је НАТО одувек имао двоструку логику међународне безбедности која укључује и унутрашњу димензију безбедности, а она се заснивала на заштити западних, либерално-демократских вредности у евроатлантској регији.⁵ Међутим, након окончања Хладног рата створени су услови да унутрашња димензија коначно изађе у први план и да се још и прошири на већи простор него што је то евроатлантска регија. Унутрашња димензија постаје део нечега што је проширени концепт одбране, а он се заснива на одбрани свих вредности и норми на којима почива евроатлантска заједница и које су у основи самог НАТО-а. Такође, то не значи да НАТО више није војни савез, већ „да категорија војног савеза у овом специфичном контексту мора да се мења како би се омогућило појављивање другачијег начина вођења међународне политике“.⁶

Дакле, у постхладноратовском периоду НАТО је оријентисан ка „вредносно заснованом безбедносном поретку“.⁷ Окретање ка очувању и заштити вредносног система *per se* значи за НАТО најпре обезбеђивање континуитета, па је и трансформација НАТО-а формулисана као „епско путовање у коме је путовање постало важније од доласка“.⁸ Вилијамс и Нојман НАТО виде као организацију која опстаје „јер је њен опстанак вредност сама по себи“⁹ и чији су „идентитет и кохезија засновани на заједничкој културној и цивилизацијској вези, не примарно на заједничкој војној претњи коју је представљао СССР“¹⁰.

⁴ McCalla B. Robert, NATO's persistence after the cold war, *International Organization*, Vol. 50, Issue 03, June 1996, p. 457.

⁵ Ghenciu Alexandra, *NATO in the "New Europe": The Politics of International Socialization after the Cold War*, Stanford University Press, Stanford, 2005, p. 34.

⁶ Ciuta Felix, The End(s) of NATO: Security, Strategic Action and Narrative Transformation, *Contemporary Security Policy*, Vol. 23, No.1, 2002, p. 56.

⁷ Moore R. Rebecca, *NATO's New Mission: Projecting Stability in a Post-Cold War World*, Praeger Security International, Westport and London, 2007, p. 55.

⁸ Eyal Jonathan, NATO's Enlargement: Anatomy of a Decision, *International Affairs*, Vol.73, No.4, 1997, p.706, према: Ciuta Felix, *op.cit.*, p. 56

⁹ Williams C. Michael, Neumann B. Iver, From Alliance to Security Community: NATO, Russia and the Power of Identity, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 2, 2000, p. 366.

¹⁰ *Ibid*, p. 361.

Иако је стратешки заокрет довео до постепене трансформације од актера задуженог за одбрану и застрашивање до актера који штити шири спектар вредности на којима НАТО почива, војна сила и даље остаје најјачи адут НАТО-а. Неопходно је нагласити недвосмислено ослањање на војне капацитете у решавању надолазећих криза које НАТО узима под своје окриље. У том смислу, прелаз од војног савеза ка безбедносној организацији не значи да НАТО одустаје од јачања војне моћи, већ само да војне капацитете сада користи у ширем контексту, тј. за практиковање ширег спектра задатака и улога од хладноратовских. НАТО постаје безбедносна организација која је посвећена заштити безбедности, реализацији операција кризног менаџмента, очувању мира и реконструкцији и стабилизацији ван својих граница, па је логично да масивне, немобилне војне снаге замени флексибилним мобилним снагама намењеним за решавање широког спектра мисија и задатака.¹¹ Стога, право питање за НАТО будућност није територијална одбрана, већ структурна трансформација у савез кризног менаџмента¹², мада би, уместо трансформација, за промене које се дешавају у реторици и праксама НАТО-а сасвим прикладан био и израз адаптација.

Феликс Чута (Felix Ciuta) трансформацију посматра као резултат рационалне адаптације захтевима окружења у коме НАТО постоји и делује, те сматра да су активности НАТО-а тесно повезане са начинима на који се разумеју НАТО и његово окружење.¹³ Чињеница је да је НАТО недвосмислено креиран првенствено као војни савез, али је временом у својим активностима отишао даље од активности војног савеза. Чута сматра да НАТО тиме није престао да буде војни савез, већ да се сама категорија војног савеза у тако специфичном контексту морала променити како би омогућила појаву различитих начина реализовања међународне политике.¹⁴ Потреба за прилагођавањем захтевима окружења је условила неслагање између онога што НАТО јесте (војни савез) и онога чиме се бави (заштита државе и грађана који деле заједнички идентитет, норме, вредности, принципе), те је стога и наратив НАТО-а постао отворен и кроз њега се настоји показати како се промене могу трансформисати у континуитет и како се континуитет може представити као промена.¹⁵ Трансформативни потенцијал и наратив који га подупиरे за крајњи циљ имају да укажу на континуитет и важност постојања НАТО-а, на супрот претпоставкама о његовој маргинализацији.

За разлику од периода када је војна сила коришћена у циљу застрашивања као део реторичке акције, постхладноратовски период одликује “расплинута” и неконзистентна реторика која тражи адекватне праксе које би је подупрле и ојачале онтолошку безбедност савеза. Трине Флокхарт (Trine Flockhart) истиче да је предуслов онтолошке безбедности савеза одржање снажног наратива који ствара везу између пракси и идентитета, и да јачање идентитета кроз реторичку, али и успешну функционалну акцију, доводи до одржавања и јачања онтолошке безбедности.¹⁶ НАТО се у том смислу нашао пред великим изазовом након Хладног рата, јер је било неопходно дефинисање пракси, али и наратива којим ће НАТО оправдати своје постојање у очима јавности држава чланица и свом стратешком окружењу. Геополитичка фокусираност на евроатлантски простор убрзо је била померена ка ободима тог простора где се одигравала нова безбедносна динамика која је утицала на интересе савеза. Такав заокрет у стратешком усмерењу изнедрио је нове задатке, трансформацију снага и средстава, али и довео до трансформације идентитета који је НАТО изградио током Хладног рата.

¹¹ Seroka Jim, Security Considerations in the Western Balkans: NATO's Evolution and Expansion, *East European Quarterly*, Vol. 41, No. 1, 2007, p. 27.

¹² Gartner Heinz, Europe Security, Transatlantic Link and the Crisis Management, in: Miroslav Hadžić, *Reforma sektora bezbednosti (zbornik radova)*, Institut G17 i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003, p. 399.

¹³ Ciuta Felix, *op. cit.*, p. 40, 45.

¹⁴ *Ibid*, p. 56.

¹⁵ Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op. cit.*, p. 367.

¹⁶ Flockhart Trine, Towards a Strong NATO Narrative: From a “Practice of Talking” to a “Practice of Doing”, *International Politics*, Vol. 49, No. 1, 2012, pp. 78–97.

1.1. Трансформативни пут НАТО-а: од одбрамбеног савеза до безбедносне заједнице

Како би у савременом безбедносном окружењу и даље остао релевантан међународни актер, НАТО је морао да прошири домен свог деловања од војних ка невојним претњама, с циљем заштите вредности на којима почива североатлантска заједница. Нестанак совјетске претње за НАТО није значио нестанак потребе да он и даље настави да буде кохезиона сила северноамеричке и западноевропских демократија и форум за консултовање о свим облицима угрожавања виталних вредности западне цивилизације. Одсуством совјетске претње, државе чланице су схватиле да ипак морају да се суоче са мноштвом претњи које су постале сложеније од „релативно једноставне динамике која је подразумевала одржавање кредибилитета војних снага дуж старе гвоздене завесе.“¹⁷ Уз то, променом природе безбедносних претњи, НАТО је нужно морао да помера границе од војног ка политичком савезу, па се у том смислу у литератури често говори о прелазу од војног савеза ка безбедносној заједници.¹⁸ Врло значајним намеће се питање на који начин је дошло до ове трансформације.

Адлер и Барнет (Adler and Barnett) су издвојили три нивоа развоја безбедносне заједнице и објаснили који су то чиниоци допринели развоју сваког од њих.¹⁹ У првом нивоу су истакли оне факторе који су убрзали окретање држава једних ка другима, у које се могу уврстити технолошки развој, жеља да се смањи осећај страха од других, нови начини интерпретације друштвене стварности, промене у животној средини, економским, демографским и миграционим обрасцима.²⁰ НАТО је окретање држава једних ка другима и изградњу сарадње поставио као стратешки приоритет, а поред тога што безбедносну заједницу тежи да изгради међу својим чланицама, он обрасце и вредносни оквир те заједнице пројектује и на своје непосредно окружење, кроз унапређење и ширење стабилности и развијање партнерских иницијатива.

Други ниво развоја Адлер и Бернет посвећују оним чиниоцима који су предуслов развоја међусобног поверења и стварања колективног идентитета. Они су овај ниво поделили на структурне категорије (моћ, знање) и процесуалне категорије (комуникација, међународне организације и институције и социјално учење). У смислу структуралних категорија, говоре о моћи као о „магнету који привлачи друге земље да буду део заједнице и уживају корист од припадности тој заједници“ и „когнитивним структурама, тј. заједничким значењима и схватањима (попут либерализма и демократије) који олакшавају праксе повезане са развојем међусобног поверења и идентитета.“²¹ НАТО је своју политику проширења и развоја заједнице развио управо на темељима бенефита које државе чланице, а касније и партнери, могу да уживају, и то кроз могућност располагања огромним капацитетима НАТО-а у кризама, и гаранција у виду нуклеарног кишобрана. Што се процесуалних категорија тиче, Адлер и Бернет предност у стварању међусобног поверења дају различитим облицима комуникације (трансакције) између актера, а нарочито институцијама које „успостављају одређене норме понашања, механизме њиховог надзора, санкције, а уз то су и места социјализације, где се одређене ситуације заједнички интерпретирају и ствара културна хомогеност“.²² Поред тога, социјално учење, кроз промовисање заједничких дефиниција безбедности, охрабрује политичке актере да једни друге виде као поуздане.²³ Када је реч о

¹⁷ Wolff T. Andrew, The structural and political crisis of NATO transformation, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 7, No. 4, 2009, p. 478.

¹⁸ Видети: Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op.cit*; Ciuta Felix, *op.cit*, pp. 35–62.

¹⁹ Adler Emanuel, Barnett Michael, A framework for the study of security communities, in: Adler Emanuel, Barnett Michael (eds.) *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, pp. 37–48.

²⁰ *Ibid*, p. 38.

²¹ *Ibid*, pp. 39–40.

²² *Ibid*, pp. 42–45.

²³ *Ibid*.

НАТО-у, пут од војног савеза до безбедносне заједнице резултат је постхладноратовских дешавања која су изнедрила једну велику силу око које се убрзо концентрисао велики број земаља бившег Источног блока, а које су у НАТО-у виделе гаранта сопствене безбедности. Уз то, бројне партнерске иницијативе које је НАТО развио у постхладноратовском периоду показују да државе чланице и бројне земље које су део тих партнерстава могу да функционишу као сарадници у заштити заједничких цивилизацијских вредности. Чак и земље које су у прошлости имале проблематичне односе са НАТО-ом, попут Републике Србије, сада имају одређене облике сарадње. Поред формалног чланства у Партнерству за мир, Република Србија показала је интересовање и за сарадњу у конкретним областима и активностима. Наиме, закључком Владе Републике Србије 05 број 337-10419/2017 од 26. 10. 2017. године утврђен је текст Вербалне ноте о изражавању жеље Републике Србије да у сарадњи са Евроатлантским координационим центром за одговор на катастрофе буде домаћин прве заједничке међународне теренске вежбе у области ванредних ситуација „СРБИЈА –2018“ која је одржана на територији Републике Србије у термину од 8. до 11. октобра 2018. године. Ова вежба је показатељ да, за разлику од војне сарадње, сарадња у области кризног менаџмента и ванредних ситуација под окриљем НАТО-а није неприхватљива.

У постхладноратовском окружењу НАТО је значајан актер коме се приписује улога старања о безбедности, првенствено због поседовања институционалне и симболичке моћи, јер заузима истакнуту позицију у савременој безбедносној архитектури и представља место на коме се ауторитативно говори о безбедности.²⁴ Респектабилност коју НАТО ужива као демократски безбедносни форум указује на то да је реч о организацији коју карактеришу адаптабилност условима окружења и снажан вредносни предзнак који држи чланице на окупу.

Најзад, као трећи трећи ниво истакнут је онај у коме државе развијају поуздана очекивања мирољубивих промена уместо сукоба, и то захваљујући поверењу које се између чланица ствара “на основу мишљења и ставова који су засновани на годинама искуства и заједничких сусрета”.²⁵ Трансформација НАТО-а је довела до поновне артикулације његовог идентитета, који данас почива на културној и цивилизацијској истоветности концентрисаној око заједничких демократских вредности држава чланица.²⁶ Идентитет НАТО-а је трансформисан и по основу избегавања реторике „другости“ као угрожавајућег чиниоца, чиме се наглашава да претња више нису други већ „одсуство специфичних, демократских и политичких институција које одређују перцепцију безбедности”.²⁷ Стога, јачање сарадње и демократије постаје циљ за себе, пре него борба против непријатељске државе и савеза. Окренутост ка унутрашњем аспекту безбедности, који се, иако у другом плану, развијао у НАТО-у још током Хладног рата, створио је серију пракси изградње заједнице у евроатлантској регији са прецизном наменом да те праксе буду компензација за одлуке које су биле одговор војним потребама НАТО-а. Те праксе и концепти изградње заједнице су НАТО-у послужиле као оправдање за континуирану релевантност у новој ери.²⁸

Један од показатеља да НАТО континуирано тежи безбедносној заједници јесте и постхладноратовска реторика да је он заправо одувек био оно што и данас јесте, и да Вашингтонским уговором није прецизирана ниједна претња, тако да оне и нису неопходне за постојање НАТО-а.²⁹ Некадашњи Генерални секретар НАТО-а, Хавијер Солана, на једном меморијалном предавању нагласио је да су Вашингтонски уговор креирали народи са израженим заједничким осећајем историје, с циљем да се спречи повратак у прошлост и омогући напредак. Водиле тих народа су неке од фундаменталних вредности – демократија,

²⁴ Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op. cit.*, p. 365.

²⁵ Adler Emanuel, Barnett Michael, *op. cit.*, p. 46.

²⁶ Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op. cit.*, p. 367.

²⁷ *Ibid.*, pp. 369–370.

²⁸ Gheciu Alexandra, *op.cit.*, p. 76.

²⁹ Ciuta, Felix, *op. cit.*, p. 42.

личне слободе и владавина права, а достојанство човека неприкосновени принцип.³⁰ Ослањање на демократске вредности има улогу кохезионе силе која треба да допринесе јачању заједнице, јер се претпоставља да снага НАТО-а не проистиче из кредибилитета који је створен захваљујући застрашивању, већ захваљујући садржају изразито модерних облика политичког идентитета који заговара, па га јавност доживљава као средство очувања вредности Запада и западног начина живота.³¹ Тиме се жели нагласити и то да НАТО није организација основана *ad hoc*, са циљем решавања одређеног и временски ограниченог безбедносног проблема током Хладног рата, већ заједница држава које повезује задатак очувања свих вредности на којима су заснована њихова друштва од мноштва савремених облика угрожавања.

Након што је Хладни рат окончан, НАТО је, као заједница евроатлантских земаља које повезују вредности, норме, узајамна интеракција и поверење, поставио циљ развијања те заједнице хоризонтално и вертикално. Хоризонтално ширење заједнице врши се кроз процес проширења, а вертикално усвајањем нових циљева, задатака и активности. Јачање НАТО-а као плуралистичке безбедносне заједнице остварује се и кроз интернационализацију норми и вредности које он промовише, и то у виду ширења мреже партнерстава. Дакле, поред два велика таласа проширења НАТО-а пријемом у пуноправно чланство земаља Средње и Источне Европе 1999. и 2004. године, у постхладноратовском периоду НАТО је континуирано радио на изградњи и јачању партнерских односа и развијању партнерских структура.

Стављањем на агенду нових циљева и задатака, НАТО је допринео трансформацији у безбедносну заједницу, или, по неким схватањима, „мешавину између војног савеза и безбедносне заједнице“.³² Наиме, колективна одбрана је и даље основни задатак, али је појавом нових претњи НАТО фокусиран на борбу против тих претњи коришћењем инструмената колективне одбране, али и практиковањем кризног менаџмента и подстицањем сарадње у безбедности.³³ Стратешким трансформацијама почевши од 1990. године НАТО је усвојио читав низ политика и активности скојима се штите евроатлантска заједница и њене вредности.

Након 2000. године, НАТО је усвојио неколико политика које су одраз нових стремљења и амбиција, и показатељ тога у којим сферама савремени НАТО види своју улогу. На самиту у Прагу 2002. године, лидери НАТО земаља усвојили су пакет мера са циљем прилагођавања новом изазову – тероризму, како би заштитили своје становништво, територију и снаге од оружаног напада споља, укључујући и терористички. Партнерски акциони план за борбу против тероризма (PAP-T) и Акциони план за планирање цивилних ванредних ситуација били су део тих мера.³⁴ На Самиту у Чикагу, 2012. године, НАТО је донео Смернице за борбу против тероризма (NATO's Policy Guidelines on CounterTerrorism) и овим документом је замењен Акциони план из 2002. године, чиме су, уз реформу политике партнерства, отворене нове могућности сарадње НАТО-а са партнерима.³⁵

Борба против трговине људима такође постаје сфера интересовања НАТО-а. Политика нулте толеранције према трговини људима је покренута након Самита у Истанбулу 2004, образложена чињеницом да трговина људима интензивира корупцију и организовани

³⁰ Solana Javier, *NATO as a Community of Values*, Manfred Wrner Memorial Lecture at the Konrad Adenauer-Stiftung, Berlin, 2 June 1999.

³¹ Klein S. Bradley, How the West was One: Representational Politics of NATO, *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No. 3, 1990, pp. 318–319.

³² Ciuta Felix, *op.cit.*, p. 41.

³³ NATO's Purpose, https://www.nato.int/cps/sv/natohq/topics_68144.htm, приступљено 12. октобра 2017.

³⁴ Countering Terrorism, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm, приступљено 20. октобра 2017, Partnership Action Plan against Terrorism, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_19549.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. октобра 2017.

³⁵ NATO's Policy Guidelines on Counter-terrorism, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87905.htm, приступљено 20. октобра 2017.

криминал, и тиме руши напоре НАТО-а да постигне стабилизацију у подручјима на којима реализује своје операције. Циљ НАТО-а је и то да цивилно и војно особље буде обучено о стандардима понашања како би се минимизирала могућност настанка и развоја трговине људима на подручју операција, као и да се на тим подручјима пружи подршка властима земље домаћина у борби против трговине људима. НАТО је успоставио и позицију Координатора за борбу против трговине људима, којом се наглашава кооперативни елемент када је реч о тој политици, и истакао да ће НАТО, с обзиром на то да није примарни субјекат за борбу против трговине људима, „тежити контакту и сарадњи са другим међународним организацијама које имају више искуства у борби против трговине људима“³⁶, као што су Амнести интернешнел (Amnesty International), Хјуман рајтс воч (Human Rights Watch), Anti Slavery International и остале агенције под окриљем УН, програми, фондације и невладине организације. Координатор за борбу против трговине људима на заједничким окупљањима, попут форума, информише друге субјекте о активностима које трупе НАТО-а спроводе у зонама својих операција. С обзиром на то да безбедносне претње глобалних размера захтевају укљученост што већег броја субјеката, јер сваки у домену својих активности може пружити значајан допринос, НАТО је препознао сопствени потенцијал и идентификовао себе као једног од актера у борби против овог безбедносног проблема који подрива модерне вредности западне цивилизације. У НАТО документу који садржи одреднице о политици борбе против трговине људима, наводи се да полазну основу представља универзална осуда трговине људима, уз нагласак да трговина људима представља озбиљну злоупотребу људских права, као и да је реч о транснационалном проблему који захтева мултилатералну акцију како би се превладао.³⁷ Објашњење тога зашто НАТО треба да се бави политиком борбе против трговине људима понудила је Роберта Арнолд (Roberta Arnold), истичући да трговина људима на подручју операција НАТО-а може да наруши углед мисије и кредибилитет ангажованих трупа, да представља претњу за безбедност укупне мисије, као и појединачних учесника мировних снага и да потенцијално доводи у опасност да војно особље државе слања буде подвргнуто кривичном гоњењу од стране државе пријема.³⁸ С обзиром на нагласак који НАТО ставља на очувању демократије и других западних вредности као сврхе свог постојања, хуманизација НАТО-а и конкретно усвајање ове политике показатељи су стратешког понашања НАТО-а у окружењу са којим дели заједничке вредности и с којим се међусобно усаглашава, мења и трансформише.³⁹

НАТО је дефинисао и развио и политике које су директно повезане са хуманитарним питањима и питањима развоја заједнице и друштва. Тако је на састанку министара спољних послова земаља НАТО-а у Талину, 23. априла 2010. године развијена политика намењена повећању НАТО-ИСАФ подршке авганистанској локалној економији (NATO Afghan First Policy aimed at increasing NATO-ISAF's support to Afghan local economy)⁴⁰. У обраћању за јавност НАТО наглашава да је ово први пут у историји да НАТО учествује у подршци економском развоју кроз преоријентисање ИСАФ ресурса ка приватном сектору, са циљем да се олакша набавка локалних добара и услуга кроз поједностављене тендерске и уговорачке

³⁶ NATO's anti-trafficking coordinator explains priorities, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_7290.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. октобра 2017.

³⁷ NATO Policy On Combating Trafficking In Human Beings, <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/docu-traffic.htm>, приступљено 22. октобра 2017.

³⁸ Arnold Roberta, *The NATO Policy on Human Trafficking: Obligation to Prevent, Obligation to Repress*, in: R. Arnold (ed.), *Law Enforcement within the Framework of Peace Support Operations*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2008, p. 356.

³⁹ Видети: Поповић Марија, Проширење традиционалних улога Североатлантског пакта: политика борбе против трговине људима, у: *Супротстављање савременим облицима криминитета: анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење, том III*, Криминалистичко-полицијска академија, Фондација Ханс Зајдел, Београд, 2015, стр. 371–373.

⁴⁰ NATO Afghan First Policy, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_62851.htm, приступљено 27. октобра 2017.

процедуре у Авганистану.⁴¹ Најзад, током састанка Североатлантског савета у Варшави од 8. до 9. јула 2016. године усвојена је и *Политика за заштиту цивила током спровођења мисија и операција*. НАТО увођење ове политике сматра нужном јер током операција НАТО снаге долазе у контакт са цивилима, па је у тим ситуацијама потребно предузети све мере да се негативни ефекти операција по цивиле избегну, смање или да се ублажи њихов негативан утицај. Ове мере би требало да буду развијене и инкорпорирани у НАТО командну структуру и структуру НАТО снага. Поред тога, што је као показатељ трансформативног правца врло значајно, ова НАТО политика предвиђа и мере заштите цивила од акција других страна, а уз то још и предлаже лакшу имплементацију кроз укљученост локалних власти, цивилног друштва и грађана. НАТО кроз ову политику афирмише заправо оно што је формално више пута чинио по захтеву земаља суочених са кризном ситуацијом, или по позиву других хуманитарних актера – пружање подршке хуманитарним активностима. Ова подршка треба да обезбеди сигурно и безбедно окружење за хуманитарне раднике, а по потреби, представља и основ за поступање по захтеву за пружање помоћи хуманитарним актерима у реализацији њихових задатака.⁴²

Може ли се, најзад, рећи да је НАТО прешао пут од војног савеза до безбедносне заједнице? Хелена Сјурсен (Helene Sjursen), иако критички настројена према могућности да се НАТО назове безбедносном заједницом у правом смислу речи због тога што „мора да се направи разлика између заједнице коју повезују вредности везане за одређена искуства и контекст, и заједнице засноване на демократским принципима“⁴³, у значајној мери указује на један вредносни контекст у коме НАТО постоји и на основу кога гради специфичан наратив и потврђује свој смисао у постхладноратовском окружењу. Без обзира на то што наглашава да је демократски принцип ирелевантан за концептуализацију НАТО-а јер он није организација која почива на владавини права, ипак не оспорава да је НАТО заједница која дели заједнички етос, осећај заједничке историје и судбине. Стога, опстанак и будућа улога НАТО-а доста зависе од заједничких вредности и међусобног поверења, а они се стално надограђују и репродукују. Само позивање на заштиту заједничких вредности даје НАТО-у довољно растегљив оквир да себи загарантује легитимитет, настављајући да постоји негде на граници између војног савеза и безбедносне заједнице у зависности од екстерних импулса. Промена начина самопредстављања НАТО-а након окончања Хладног рата – „од безбедносне организације до комунитарног израза уједињене западне цивилизације“⁴⁴, говори о јасним намерама НАТО-а да се што више приближи заједници коју уједињује заједнички идентитет и која дели заједничка историјска искуства и судбину.

Безбедност у новој концепцији НАТО-а заснива се на заједничком деловању у савладавању надоласећих изазова и претњи. Стога је и тежња НАТО-а да форму безбедносне заједнице која постоји међу државама чланицама и која се заснива на поверењу⁴⁵, прошири и на партнере, што ствара предуслове да се између НАТО и различитих држава или региона остварује интеракција, а интеракција, како је тврдио Дојч, „ствара реципроцитет, нове форме поверења, откривање нових интереса, па чак и колективних идентитета“.⁴⁶ НАТО у стратешким концептима нарочито наглашава посвећеност развоју и неговању партнерстава и свеобухватном приступу безбедности.

⁴¹ NATO Ministers launch Afghan First Policy, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/news_62903.htm?selectedLocale=en, приступљено 27. октобра 2017.

⁴² Видети: *NATO Policy for the Protection of Civilians*, Endorsed by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133945.htm?selectedLocale=en, приступљено 28. октобра 2017.

⁴³ Sjursen Helene, *On The Identity of NATO*, *International Affairs*, Vol. 80, No. 4, 2004, pp. 702–703.

⁴⁴ Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op. cit.*, p. 380.

⁴⁵ Adler Emanuel, Barnett Michael, *op. cit.*, p. 46.

⁴⁶ *Ibid.*, стр. 14.

1.1.1. Стратешке промене НАТО-а од 1991. до 2016. године

НАТО је од Вашингтонског уговора и првог стратешког концепта (1950) до данас пролазио кроз неколико трансформативних периода. Свака трансформација је представљала одговор на промене у спољашњем окружењу: промене структуре међународног система, еволуција безбедносних претњи, појава недржавних актера и сл. НАТО је у постхладноратовском периоду, а нарочито након 11. септембра 2001. године, у реторичком и функционалном смислу прерастао у политички савез, с намером да војне капацитете користи у ширем контексту од одбрамбеног. За разлику од хладноратовског периода, у коме стратегију НАТО-а одликују одбрана и застрашивање, период непосредно после завршетка Хладног рата одликује недостатак јасног стратешког приоритета. У том периоду се помера фокус са одбране и застрашивања на нова питања, односно нове начине којима може да се допринесе миру и стабилности, као што су мултинационалне операције кризног менаџмента. У непосредном постхладноратовском периоду створена су два стратешка концепта (1991, 1999) са усмерењем ка ширем приступу безбедности, а 11. септембар 2001. године доводи до тога да терористичке организације и могућност злоупотребе оружја за масовно уништавање постану нова водила и фокус активности НАТО-а.

Заокрет НАТО-а почео је Стратешким концептом из 1991. године. Овим документом препознат је нови, шири приступ безбедности и кроз њега наглашен значај кризног менаџмента и превенције сукоба за успех политике очувања мира у новом политичком и стратешком окружењу у Европи. НАТО се окреће новим изазовима, али не само онима унутар евроатлантског простора, већ и у окружењу, за које сматра да могу дестабилизovati НАТО земље уколико се на њих адекватно не одреагује. Развој НАТО-а током деведесетих година прошлог века изграђен је на темељима бриге око преливања сукоба и небезбедности са периферије Европе⁴⁷, као и на тези о потреби да НАТО штити традиционалне вредности Запада попут демократије и људских права и ван граница Европе и Америке. Брајан Колинс (Brian J. Collins) истиче да је у овај стратешки документ уврштена фраза „људска патња“, како би се нагласио потенцијални разлог за НАТО интервенцију ван граница НАТО чланица, и да је управо овај разлог ретроактивно оправдао НАТО операције на Балкану.⁴⁸ Заједничко овим операцијама (операције у Босни и Херцеговини од 1992. до 1995, укључујући и операцију Joint Endeavour која је трајала од 1996. до 2004; три операције у Северној Македонији (раније: Бивша Југословенска Република Македонија) од 2001. до 2003: операција *Essential Harvest*, операција *Amber Fox* и операција *Allied Harmony*, и операција *Allied Force* у СРЈ (аутономна покрајина КиМ) 1999. године)⁴⁹ је то да их је пратила снажна реторика са циљем обезбеђивања легитимитета за деловање, а као „оправдавајући разлози“ најчешће су узимани спречавање избегличке кризе, економских проблема, злоупотребе људских права и нестабилности која долази са периферије. Ово је први пут у историји НАТО-а да се указује на међуповезаност безбедности НАТО земаља и стабилности њене периферије, нарочито јужних делова, који су битни за безбедност НАТО-а због „изградње војне моћи и пролиферације војних технологија у тој области, укључујући и оружје за масовно уништавање и балистичких ракета таквих капацитета да могу да досегну до територије неких држава чланица Савеза“.⁵⁰

Новине које је донео стратешки концепт из 1999. године повезане су са даљим амбицијама НАТО-а да делује ван евроатлантског подручја. У том документу се кризе изазване у земљама које окружују евроатлантски регион представљају као потенцијалне

⁴⁷ Asmus D. Ronald, Kugler L. Richard and Larrabee F. Stephen, *Building a New NATO*, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4, 1993, p. 29.

⁴⁸ Collins J. Brian, *NATO: A Guide to the Issues*, Praeger, Santa Barbara, 2011, p. 96.

⁴⁹ Operations and Missions: Past and Present, https://www.nato.int/cps/ie/natohq/topics_52060.htm, приступљено 13. јуна 2018.

⁵⁰ *The Alliance's New Strategic Concept*, agreed by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, November 7-8, 1991, point 11.

претње евроатлантској стабилности кроз „преливање проблема у земље чланице НАТО-а“⁵¹ и истиче се да такве кризе настају суочавањем тих земаља с озбиљним економским, социјалним и политичким тешкоћама. НАТО од тада своју улогу види у решавању криза у нестабилном државама на ободу евроатлантског подручја, а концепт безбедносне претње „постаје толико еластичан да се оправдано примењује на све, од застоја економских реформи у (неименованим) државама до (недефинисаних) злоупотреба људских права“.⁵² У овом стратешком концепту се пажња посвећује глобалном контексту, па се наглашава и то да интереси Савеза могу бити угрожени ризицима ширег спектра, укључујући акте тероризма, саботаже, организованог криминала, прекидом тока виталних ресурса, неконтролисаним кретањем већег броја људи, нарочито као последица оружаних сукоба.⁵³ Дискурс којим се појам безбедносне претње поставља широким и отвореним пружа могућност НАТО-у да тај појам прилагођава својим стратешким потребама и стремљењима.⁵⁴

Стратешки концепт из 2010. године доноси најзначајније промене и насловљен је са „Активно ангажовање, модерна одбрана“, па се из самог наслова види његова уочљива фокусираност на проактивну улогу НАТО-а, за разлику од традиционалног, дефанзивног приступа. Овим концептом НАТО потврђује обавезу одбране чланица од напада, али укључује и одбрану од нових претњи безбедности усмерених према грађанима држава чланица НАТО-а.⁵⁵ Даље се у овом документу истиче да ће питања попут здравствених ризика, климатских промена, несташице воде и растућих енергетских потреба обликовати у будућности безбедносно окружење у областима од значаја за НАТО и да имају потенцијал да значајно утичу на планирање и операције НАТО-а.⁵⁶ Кроз овај концепт се јасно поручује да НАТО намерава да достигне глобални домет кроз учешће у решавању свих глобално важних безбедносних задатака. Трине Флокарт овај искорак назива прелазом од „реторичке праксе ка пракси делања“ (from „practice of talking” to a “practice of doing”).⁵⁷ Овим стратешким концептом јасно су издвојена три кључна задатка и принципа: колективна одбрана, кризни менаџмент и сарадња у безбедности.⁵⁸ Током Бриселског форума 2014, Андерс Фог Расмусен (Anders Fogh Rasmussen) истакао је:

„Не можемо ефективно заштитити наш народ и нашу територију уколико нисмо способни такође да то учинимо и ван наших граница, уколико је то потребно, и одбранимо се од нетрадиционалних претњи и помогнемо земљама ван НАТО да се одбране“.⁵⁹

Генерални секретар је овом изјавом покушао да рационализује трансформацију НАТО-а, наглашавајући да се и одбрана као таква данас трансформисала, и да нужно укључује проактиван приступ.

⁵¹ *The Alliance's Strategic Concept*, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999, point 20.

⁵² Carpenter Ted Galen, NATO's New strategic concept: Coherent blueprint or conceptual muddle?, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 23, No. 3, 2000, p. 14.

⁵³ *The Alliance's Strategic Concept*, 1999, point 24.

⁵⁴ Поповић Марија, Проширење традиционалних улога Североатлантског пакта: политика борбе против трговине људима, *op.cit.*, стр. 371.

⁵⁵ *Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Lisbon, November 19–20, 2010, p. 4.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 13.

⁵⁷ Flockhart Trine, Towards a Strong NATO narrative: From a “practice of talking” to a “practice of doing”, *op. cit.*

⁵⁸ *Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Lisbon, November 19–20, 2010.

⁵⁹ Panel discussion with NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen and former NATO Secretaries General Lord Robertson and Jaap de Hoop Scheffer at the Brussels Forum, March 21, 2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_108272.htm, приступљено 27. новембра 2017.

Говорећи о стратешким променама, аутори често наглашавају проблематичну подељеност унутар НАТО-а у погледу конститутивне улоге и мисије за будућност.⁶⁰ Сматра се да корени дезинтеграције ове организације, који се виде у подели на више нивоа због немогућности усаглашавања чланица о конститутивној улози, проблематизују будућност НАТО-а и смањују његов капацитет у смислу способности да одреди јасан стратешки правац.⁶¹ С друге стране, Шарлота Вагнсон (Wagnsson Charlotte) у одређивању стратешког правца предност даје НАТО-у као институцији, а првенствено онима који као гласноговорници те институције стварају доминантан наратив, а то су Генерални секретар и портпароли НАТО-а. Она нарочито истиче и то да НАТО данас, без обзира на становиште оних чланица које су приклоњене идеји о задржавању традиционалног, одбрамбеног идентитета НАТО-а, не може да буде користан међународној заједници, ни да се суочи са савременим изазовима безбедности користећи само војне инструменте, и да мора признати да, ма колико доминантан у било којој улози био, само је „један међу многима, пре него један и једини“.⁶² Позиција једног међу једнакима условљава НАТО да стратешким адаптацијама обухвати и неке нове мисије и савремене задатке, који ће обогатити своју постхладноратовску активност у сфери безбедности.

1.1.2. Нови циљеви и задаци НАТО-а и савремена НАТО мисија

Иако су стратешке промене довеле до великих новина када је реч о улогама НАТО-а, Трине Флокхарт сматра да је још од самог оснивања експлицитно или имплицитно јасно да НАТО може имати више улога и да оне превазилазе оквире првобитног задатка „држати Русе ван“, па адаптацију НАТО-а новом безбедносном окружењу, дефинисање нових задатака и ширење мреже партнерства види као одраз зрелости и развоја.⁶³ Потврду да је НАТО вишешенаменска организација дају и други аутори, тврдећи да су само одређени циљеви више истицани у односу на друге у неким моментима, али да је НАТО, паралелно са задатком да се штити од претње споља, служио и томе да земље попут Британије и Француске убеди у економску и политичку реконструкцију Западне Немачке и да Западној Европи да подстрек да настави економску интеграцију.⁶⁴ Такође, у оснивачком уговору нигде није прецизирана претња, већ само сврха Савеза, а улоге и задаци су се дефинисали и развијали онако како је то окружење захтевало, а у сврху остварења постављеног циља да се очувају мир и безбедности и заштите вредности на којима Савез почива. Пошавши од тога, трансформација која је уследила након Хладног рата само је резултат адаптације на нове потребе окружења и на нове претње. Зато се и новине најављене стратешким концептом из 2010, пре виде као „еволуционарне него револуционарне, јер су фокусиране на генерализовање развоја НАТО трансформације и на промене у стратешком окружењу током последње декаде“.⁶⁵

⁶⁰ Carpenter Ted Galen, *op. cit.*, pp. 8–12; Noetzel Timo, Schreer Benjamin, Does a Multi-Tier NATO Matter? The Atlantic Alliance and the Process of Strategic Change, *International Affairs*, Vol. 85, No. 2, 2009, pp. 211–226; Ringsmose Jens, Rynning Sten, Come Home, NATO?: The Atlantic Alliance's New Strategic Concept, DIIS Report 04, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2009, pp. 1–30; Yost S. David, NATO's evolving purposes and the next Strategic Concept, *International Affairs*, Vol. 86, No. 2, 2010, pp. 489–522; Wagnsson Charlotte, NATO's role in the Strategic Concept debate: Watchdog, fire-fighter, neighbour or seminar leader?, *Cooperation and Conflict*, Vol.46, No. 4, 2011, pp. 482–501.

⁶¹ Noetzel Timo, Schreer Benjamin, *op. cit.*, p. 215.

⁶² Forster Anthony, Wallace William, What is NATO for? , *Survival*, Vol 43, No 4, 2001, p. 118; Wagnsson Charlotte, *op. cit.*, p. 496.

⁶³ Flockhart Trine, NATO and the (re)constitution of Roles: “Self,” “we,” and “other”?, in Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, and Hanns W. Maull (eds.), *Role Theory in International Relations: Approaches and analyses*, Routledge, New York, 2011, p. 111.

⁶⁴ Forster Anthony, Wallace William, *op. cit.*, p. 111.

⁶⁵ Zapolskis Martynas, *op. cit.*, p. 56.

Основна сврха НАТО-а, „да сачува слободу, заједничко наслеђе и цивилизацијски образац заснован на принципима демократије, индивидуалних слобода и владавине права“⁶⁶ дефинисана још у оснивачком уговору, и даље представља основну водилу. Стратешке промене започете након Хладног рата само су довеле до померања фокуса када је реч о области деловања НАТО-а. Традиционални задатак предвиђен чланом 5 оснивачког уговора проширен је и на тзв „операције ван члана 5“, а тиме су се створили услови за НАТО да превазиђе географску ограниченост члана 6 Вашингтонског уговора, и да промоцију стабилности и благостања усмери и ка областима ван евроатлантског подручја. Први пут је, иако на нетрадиционалан начин и кроз проширено тумачење појма одбране, активиран и члан 5, након терористичког напада 11. септембра.

Нови задаци и циљеви НАТО-а могу се условно поделити на период деведесетих и период после деведесетих година прошлог века. Еволуцију НАТО-а у погледу улоге и мисије током деведесетих усмеравала су три важна проблема: спречавање да Русија постане нови антагониста на светској и европској сцени, подршка посткомунистичкој трансформацији у демократске владе у Источној и Централној Европи, и решавање грађанских ратова и етнички-заснованих сукоба у бившој Југославији, и спречавање да такви сукоби настану у другим деловима Европе или на европској периферији.⁶⁷ Двехиљадите доносе новине у томе да терористичка претња, сајбер одбрана, хуманитарне асистенције и борба против одређених видова криминала постају област интересовања НАТО-а, који паралелно ради на јачању војних капацитета како би на адекватан начин могао да подупре своју политичку димензију.⁶⁸

Савремена мисија свакако је обogaћена у односу на њене традиционалне основе, па је Ребека Мур (Rebecca Moore) перципира довољно широко да се може дефинисати као „пројектовање стабилности у постхладноратовском свету“.⁶⁹ Овако широко дефинисана мисија у потпуности одговара новим НАТО задацима, који се опредељују на основу нових претњи, а већина је глобалног карактера, па су нови задаци попут кризног менаџмента створили основне предуслове за ширење утицаја и ван евроатлантског региона. Усвајање нових задатака је овом регионалном савезу основа за глобални утицај, а самим тим и за осигуравање опстанка јер ће „вишеструки задаци задржати НАТО „у послу“ много година које су пред нама“.⁷⁰ Наводи се и то да „снага НАТО-а и основа његове постхладноратовске адаптације лежи у афирмисаним мултилатералним процедурама, интегрисаној војној структури и праксама војне сарадње које негује, и које су постепено проширене преко Европе кроз Партнерство за мир и друге сличне иницијативе“.⁷¹ Поред усвајања нових задатака, НАТО је у односу на све друге регионалне организације највише радио на трансформацији снага и средстава и прилагођавању организационе структуре савременим изазовима и претњама безбедности.

Наиме, већ након самита у Прагу 2002. године, започете су иницијативе за ревизију НАТО командне структуре и структуре НАТО снага како би се оне прилагодиле савременим задацима. Што се командне структуре тиче, НАТО је добио две стратегијске команде: Савезничку команду за операције и Савезничку команду за трансформације. Предложен је концепт Комбинованих снага за удружено деловање (Combined joint task force). Циљ је био да структура НАТО снага буде измењена тако да окосницу чине мање, одрживе мобилне јединице које су спремне да брже одреагују премештањем на подручје кризне ситуације ван својих база (за разлику од традиционалне структуре која је била базирана на великом броју

⁶⁶ *The North Atlantic Treaty*, Washington, 1949, available at: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf, приступљено 27. новембра 2017.

⁶⁷ Seroka Jim, *op. cit.*, p. 27.

⁶⁸ Moore R. Rebecca, *op. cit.*, p. 144.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 1.

⁷⁰ Forster Anthony, Wallace William, *op. cit.*, p. 119.

⁷¹ *Ibid.*, p. 108.

снага опремљених тешким наоружањем које нису биле мобилне, са центром у сталном, немобилном штабу).

Стога, прво је створен Савезнички корпус за брзо реаговање 1992. године (Allied Rapid Reaction Corps (ARRC)), са штабом у Немачкој (сада у Инсворту, Уједињено Краљевство), а након тога 2002, 2005. и 2006. основано је још осам (чинећи укупно постојећих девет) Корпуса брзе размештљивости (Rapid Deployable Corps) са штабовима у осам европских градова. Корпуси учествују по принципу ротације на дванаест месеци у копненој компоненти НАТО снага за одговор (NATO Response Force (NRF)) основаним 2002. године. Ово су високо спремне и технолошки напредне снаге састављене од копнених, ваздушних, поморских и снага за специјалне операције и намена им је да буду јединице за брзо распоређивање у најкраћем року. Концепт НАТО снага за одговор дефинитивно је одобрен од стране Министара одбране НАТО чланица 2003. године и стављен под команду Врховног савезничког команданта за Европу, а оперативну команду наизменично на годину дана добијају Штаб здружених снага у Бронсуму, Холандија и Штаб здружених снага у Напуљу, Италија. Што се самих НАТО снага тиче, издвојена су два типа према степену готовости: снаге високог нивоа готовости (снаге расположиве у трајању до 90 дана, а имају и капацитете непосредног одговора и у том случају су расположиве до 30 дана) и снаге нижег нивоа готовости (снаге расположиве за деловање од 91 до 180 дана, које имају улогу подршке снагама високог нивоа готовости). Горе поменутих девет штабова командује овим снагама и контролише их. Улагање у нове подухвате и модернизацију указује да се ради о организацији која је „далеко од прихватања сопственог повлачења и далеко од тога да је спремна да буде преплављена несумњиво постојећом кризом у евроатлантској безбедносној политици“.⁷²

Прилагодљивост и развијеност снага, средстава и процедура које одликују НАТО, упркос неслагању чланица у погледу будуће доминантне улоге Савеза, код значајног дела академске и стручне јавности ствара уверење да НАТО има способност да себи осигура позицију у савременој безбедносној архитектури Европе и шире. То је један од основних предуслова за стварање савременог идентитета НАТО-а: идентитет актера чије је присуство у кризним ситуацијама врло често не само пожељно, већ и неопходно.

1.2. Елементи постхладноратовског идентитета НАТО-а

Савремени, постхладноратовски идентитет представља једно од најважнијих питања у литератури о НАТО-у. Оно што је важно када је реч о НАТО идентитету је став да он није „монолитна и непроменљива друштвена творевина, већ мора константно да се артикулише и реартикулише“.⁷³ С обзиром на то да се НАТО након Хладног рата суочио са кризом идентитета, редефинисање, тј. трансформација идентитета је један од најважнијих процеса који је текао паралелно са трансформацијом НАТО улоге, снага и средстава. О важности идентитета у међународним односима можда најбоље говори тврдња Александера Вента да „сви интереси подразумевају идентитете јер актер не може знати шта жели уколико претходно не зна ко је“.⁷⁴

Идентитет неког актера представља комплексну појаву која се гради на основу континуитета властитог „ја“, кроз самоидентификацију и идентификацију од стране других. Александар Вент издваја четири врсте идентитета: лични или корпоративни, типски, идентитет улоге и колективни.⁷⁵ Лични (у случају организације корпоративни) идентитет чине „самоорганизоване, хомеостатичке структуре које чине актере одвојеним ентитетима“, и актер може имати само један овакав идентитет. Поред материјалне основе, оно што одликује овај идентитет јесу „свест и памћење Сопства као одвојеног места мисли и

⁷² Cornish Paul, NATO: The Practice and Politics of Transformation, *International Affairs*, Vol. 80, No. 1, 2004, p. 65.

⁷³ Kitchen M. Veronica, Argument and Identity Change in the Atlantic Security Community, *Security Dialogue*, Vol 40, No 1, 2009, p. 111.

⁷⁴ Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 231.

⁷⁵ *Ibid*, p. 224.

активности“.⁷⁶ Након личног (корпоративног) идентитета, који је основа другим идентитетима, Вент је типски идентитет издвојио као нешто што се односи на друштвену категорију примењену на актере који деле (или се сматра да деле) неку карактеристику или карактеристике у наступу, у понашању, ставовима, вредностима, вештинама итд. Сваки актер може имати више оваквих идентитета, али се заснивају само на оним особинама које имају друштвени значај и значење, а не на било којој дељеној особини, и независни су од тога да ли их „Други“ признају као смислене.⁷⁷ У основи, лични (корпоративни) и типски идентитет су предмет „самоидентификације“ и не зависе од признавања значења од стране актера споља тј. „Других“, нити зависе од њихове интеракције са „Другима“.

С друге стране, два преостала типа идентитета конституишу се кроз интеракцију и дељење заједничког значења са „Другим“. Наиме, „Други“ су увек обухваћени сопственим идентитетом, и он не може бити изолован од њих. Идентитет улоге никада се не конституише самостално, већ заузимањем положаја у друштвеној структури и праћењем норми понашања према „Другима“ који поседују релевантне противидентитете.⁷⁸ Колективни идентитети, с друге стране, граде се на превазилажењу разлика „Ја–Други“, где се „Сопство“ категорише као „Други“. Дакле, циљ није да се, као код идентитета улоге, прави „Ја–Други“ дистинкција како би они могли да играју различите улоге, већ се код колективног идентитета „Ја“ и „Други“ спајају у један заједнички, јединствени идентитет.⁷⁹

Говорећи о трансформацији НАТО идентитета у односу на хладноратовски идентитет, највећа промена може се уочити када је реч о идентитету улоге, па је стога идентитет улоге кључан за објашњење процеса трансформације. Наиме, корпоративни и колективни идентитет НАТО-а нису се драстично мењали у односу на хладноратовски период. НАТО је и даље међународна организација (Организација Североатлантског споразума) чији се колективни идентитет заснива на заједничким вредностима Западне цивилизације.⁸⁰ Типски идентитет се од војног савеза проширио и на безбедносну заједницу, мада се и у оснивачком акту могу уочити елементи безбедносне заједнице, чија специфичност се огледа у поседовању војне силе и контекстно-специфичној усмерености НАТО капацитета у зависности од доминантне претње утврђеним вредностима. Ипак, идентитет улоге је онај тип идентитета који опредељује начин на који ће НАТО дефинисати себе, а и начин на који ће га други посматрати. Хладноратовски период одликује постојање једне доминантне улоге која је обликовала идентитет НАТО-а, и то је улога војно-одбрамбеног актера. Како се идентитети актера односе на то ко или шта актери јесу,⁸¹ хладноратовски идентитет НАТО-а заснован је на ономе шта је НАТО током Хладног рата доминантно радио – бавио се питањима одбране и застрашивања.

Након Хладног рата, идентитет НАТО-а се такође гради на основу онога што НАТО ради, само што су делови тог идентитета далеко комплекснији и често трансформишу схватање појма савеза као таквог.⁸² Неки аутори сматрају да то што су особине савременог идентитета комплексне или корисно двосмислене представља предност, јер концепти које овај идентитет укључује (заједничке демократске вредности, правда, владавина права) не могу бити једноставно дефинисани на доследан и стриктан начин, па се на њих може позивати онда када је оквире идентитета неопходно проширити, легитимисати неслагања и генерисати нове стратегије, па и мењати дискурсе и идентитет.⁸³ Такође, чињеница да је

⁷⁶ *Ibid*, p. 224, 225.

⁷⁷ *Ibid*, p. 225, 226.

⁷⁸ *Ibid*, p. 227.

⁷⁹ *Ibid*, p. 229.

⁸⁰ Jackson Patrick Thaddeus, *Defending the West: Occidentalism and the formation of NATO*, *The Journal of Political Philosophy*, vol.11, no.3, 2003, p. 224.

⁸¹ Ciuta Felix, *op.cit*; Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics*, *op.cit*.

⁸² О вези идентитета и деловања (поступака, активности) актера видети у: Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op. cit*, p. 362; Ciuta Felix, *op.cit*; Kitchen M. Veronica, *op.cit*, pp. 95–114.

⁸³ Kitchen M. Veronica, *op.cit*, p. 111.

идентитет истовремено двосмислен и активно конструисан од стране актера значи да се често користи стратешки.⁸⁴

Питање трансформације идентитета доводи се у везу са опстанком НАТО-а. Стивен Волт је међу најважније разлоге који доприносе опстанку војних савеза уврстио асиметрију моћи унутар савеза; заједничке политичке вредности које чланице савеза деле (идеолошка солидарност); висок ниво институционализације унутар савеза (у смислу постојања формалних органа задужених за извршење специфичних задатака и развијеност формалних и неформалних правила у погледу доношења заједничких одлука) и најзад, оно што је истакао као нарочито значајно, а исто тако и ретко, јесте развијен осећај заједничког идентитета и развијеност безбедносне заједнице.⁸⁵ Поред Волта, Патрик Тадиус Џексон (Patrick Thaddeus Jackson) истиче да безбедносну заједницу одржавају заједнички идентитети, а не само заједнички интереси, и да захваљујући томе њени чланови једни друге доживљавају као учеснике заједничког подухвата, а не као одвојена друштва која остварују неку интеракцију у анархији.⁸⁶ У том смислу, у постхладноратовском периоду НАТО је заједницу која почива на заједничким интересима подигао на ниво заједнице која почива на заједничком идентитету.

Хелен Сјурсен се такође окреће идентитету када жели да објасни разлоге опстанка НАТО-а, али из нешто другачије перспективе. Сјурсен, наиме, не спори да постоје бројне норме, правила и идеје које могу допринети опстанку и кохезији НАТО-а, али проблематизује то до које мере се ове норме могу повезати са демократијом, на коју се позива као на централни елемент новог НАТО-а. Она стављање безбедности испред демократије, која је типична за праксе НАТО-а, сматра проблематичним у контексту безбедносне заједнице, па НАТО првенствено схвата као „мултилатералну организацију ојачану осећањем заједничке историје“⁸⁷, чији идентитет не повезује нужно са појмом демократије.

Феликс Чуа сматра да је до промене идентитета морало доћи јер се природа онога што НАТО ради мора прилагодити потребама и функцији онога што је НАТО постао – безбедносна заједница. НАТО ту промену доноси кроз стварање сопствене приче о безбедности (великог наратива) који истовремено оставља НАТО праксе отвореним, а фиксира дефиницију сопствене активности као „безбедност“.⁸⁸ Такође, Чуа наглашава да аксиоматска константност безбедности у представљању НАТО-а помирује парадокс „новог идентитета који почива на старим коренима“ у НАТО наративу, па су прошлост и садашњост НАТО-а суштински повезани са трансформацијом окружења. Промене у значењу и пракси безбедности су рационализоване јер су континуирано уоквирене унутар „великог наратива“ о безбедности који носи легитимитет, стабилност и преображајни подстицај.⁸⁹ Вилијамс и Нојман такође значај у процесу изградње идентитета дају наративу, јер се он фокусира на начине на које се идентитет конструише, одржава и трансформише: кроз причање „конститутивних прича“.⁹⁰

Наративи о идентитету или конститутивне приче су, како Вилијамс и Нојман још тврде, нешто што се конституише кроз релационе друштвене процесе, јер да би идентитети имали одређен ниво унутрашње стабилности и друштвене ефикасности, мора им бити признат легитимитет од стране других. Они фокус на наративној конструкцији идентитета повезују са логиком примерености која захтева понашање у складу са улогом, када актер на основу идентитета оцењује шта је исправно урадити у датој ситуацији, а с друге стране, оно

⁸⁴ *Ibid.*, p. 112.

⁸⁵ Stephen M. Walt, Why alliances endure or collapse, *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 39, No. 1, 1997, 164–170.

⁸⁶ Jackson Patrick Thaddeus, *op.cit.*, p. 228.

⁸⁷ Sjursen Helene, *op.cit.*, p. 688.

⁸⁸ Ciuta Felix, *op.cit.*, p. 51.

⁸⁹ *Ibid.*, p. 44.

⁹⁰ Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op. cit.*, p. 362.

што се сматра исправном акцијом одређено је у контексту друштвене структуре у којој се актер налази и на основу суда других.⁹¹

НАТО наратив, као покретач промене идентитета, мора имати своје носиоце. Вероника Кичен (Veronica Kitchen) сматра да су безбедносне елите, а нарочито креатори политика, ти који имају ауторитет да одређују политику и који највише утичу на креирање и трансформацију идентитета. Она посебно наглашава рефлексивну и интерсубјективну природу идентитета који конструишу њени чланови кроз међусобну интеракцију и рефлексивност „дефинисањем претње, географским ограничавањем своје заједнице и начином на који граде одговорност једних према другима и према трећим странама“.⁹² Адлер и Барнет такође тврде да су „сви политички идентитети зависни, одређени интеракцијом актера са другима и местом унутар институционалног контекста“.⁹³

С обзиром на то да на креирање идентитета НАТО-а утицај имају све њене чланице (или бар најутицајније међу њима) и да се идентитет обликује и преобликује кроз њихове међусобне односе и различите облике интеракције, неопходно је нагласити и то да један сегмент идентитета НАТО одређују и актери ван ове заједнице. Ово становиште одговара и Вентовој тврдњи да је идентитет конституисан од интерних и екстерних структура⁹⁴, јер сем тога што има корене у саморазумевању (самоидентификацији), зависи и од тога да ли други актери деле то разумевање актеровог „Ја“. Уколико у интеракцији међу актерима не постоји заједничко значење, тј. разумевање тога ко актер јесте и шта ради, онда идентитет у њиховој интеракцији неће функционисати. Поред оних са којима НАТО успоставља и негује различите облике партнерстава и иницијатива, и они који су представљени као претња обликују НАТО идентитет, јер колективни идентитети не дефинишу само ко смо „Ми“, већ и постављају границе према „Другима“, и одређују норме прикладног понашања како према онима који су део „Нас“, тако и према онима који спадају у „Друге“.⁹⁵

Најзад, с обзиром на то да НАТО никада није у потпуности одустао од свог хладноратовског идентитета, већ га само надоградио, данас се о НАТО-у може говорити као актеру који одликују два доминантна, међусобно комплементарна идентитета заснована на улогама које НАТО гради и самостално, али и кроз нужну интеракцију са другима: идентитет одбрамбеног актера (укључујући и промене у концепцији појма одбране који се након 11. септембра екстензивно тумачи) и идентитет офанзивног актера у различитим типовима кризних ситуација које могу негативно да се одразе на безбедност држава чланица. Ова два типа идентитета заснивају се на доминантним улогама које НАТО данас има, тј. на задацима који су издвојени најновијим стратешким концептом: колективна одбрана, кризни менаџмент и сарадња у безбедности.

1.2.1. НАТО и колективна одбрана

Колективна одбрана је један од најважнијих НАТО задатака од оснивања, и принцип на коме се заснива Вашингтонски уговор. Суштина колективне одбране садржана је у члану 5 Вашингтонског уговора који гласи:

„Стране су сагласне да ће се оружани напад против једне или више њих у Европи или Северној Америци сматрати нападом на све њих, и у складу са тим слажу се да, уколико се такав напад догоди, свака од њих помоћи ће чланицама или чланицама које

⁹¹ *Ibid.*, p. 363.

⁹² Kitchen M. Veronica, *op. cit.*, p. 101.

⁹³ Adler Emanuel, Barnett Michael, *op.cit.*, p. 47.

⁹⁴ Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics*, *op.cit.*, p. 224.

⁹⁵ Rise-Kappen Thomas, *Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO*, in Peter Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, pp.362; видети такође и: Flockhart Trine, *NATO and the (re)constitution of Roles: “Self,” “we,” and “other”?*, *op.cit.*

су тако нападнуте, предузимајући одмах, индивидуално или у договору са другима, радње које сматра неопходним, укључујући и употребу силе, како би обновили и одржали безбедност у евроатлантској области“.⁹⁶

Када је реч о колективној одбрани у контексту трансформације НАТО-а, важно је нагласити да је и она доживела извесне промене у концепцији. У том смислу, овај задатак се може посматрати из угла хладноратовског и постхладноратовског периода. За колективну одбрану у хладноратовском периоду карактеристична је „реторичка акција, која је препозната као најсигурнији метод очувања кохезије Савеза“.⁹⁷ Иако хладноратовски период важи за период који је обележила колективна одбрана као главни задатак Савеза, током овог периода није било позивања на члан 5, па стога ни предузимања било какве акције повезане са тим чланом. НАТО је у овом периоду окренут јачању војних капацитета, конвенционалних и неконвенционалних, као дела политике одвраћања и реторичке акције застрашивања. Карактеристика колективне одбране у хладноратовском периоду је још и географска ограниченост на евроатлантски простор земаља чланица. У периоду након Хладног рата, географски домет колективне одбране значајно је проширен, па је укључена и могућност да се НАТО операције спроводе и јужно од Северног повратника.⁹⁸ Пред усвајање најновијег стратешког концепта НАТО-а, тадашњи Генерални секретар истакао је да се „нада да ће нови Стратешки концепт престати да прави разлику између безбедности код куће и безбедности ван, јер је глобализација укинула заштиту коју границе или географска изолација пружају од кризних подручја“.⁹⁹ Овако екстензивно схватање појма одбране основа је новог приступа НАТО-а решавању проблема безбедности.

Стога, период након Хладног рата за колективну одбрану означен је и као период „функционалне акције“.¹⁰⁰ Наиме, НАТО се први пут у историји позвао на члан 5 након терористичких напада на САД, 11. септембра 2001. године, а тврди и да је предузимао мере колективне одбране као одговор на ситуацију у Сирији и руско-украјинској кризи.¹⁰¹ Савремени концепт колективне одбране проширен је од 2002. и на одбрану од тероризма, када је на самиту у Прагу усвојен Војни концепт за одбрану од тероризма.¹⁰²

Постхладноратовски концепт колективне одбране значајно је проширен не само тиме што је први пут и реализована операција која се заснива на члану 5, и што је географски домет за реализацију операција проширен, већ и тиме што је у њега укључен и концепт сајбер одбране. Ова потпуно нова концепција одбране одговара савременом тренду напада и одбране у сајбер простору. Стављена је на НАТО агенду након сајбер напада на приватне и државне институције у Естонији 2007. године, па је као одговор на ту претњу одобрена прва Политика сајбер одбране, 2008. Друга по реду Политика сајбер одбране НАТО-а усвојена је 2011. године. На Самиту у Велсу 2014. године усвојена је најновија политика сајбер одбране као део задатка колективне одбране, чиме је наглашена посвећеност развоју националних капацитета за сајбер одбрану и развијању сајбер партнерства између НАТО-а и приватног

⁹⁶ *The North Atlantic Treaty*, Washington, 1949, op.cit.

⁹⁷ Flockhart Trine, *Towards a Strong NATO narrative: From a “practice of talking” to a “practice of doing”*, op. cit., p. 87.

⁹⁸ Према једном од сачинитеља нацрта Вашингтонског уговора, Теодора Акилиса (Theodore Achilles), “није било сумње да би НАТО операције такође могле да се спроводе јужно од Северног повратника“, што је и потврђено у Рејкјавику 2002 године на састанку Североатлантског савета. Видети: *Collective Defence – article 5*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm, приступљено 12. јануара 2018.

⁹⁹ *Launching NATO’s New Strategic Concept, Introductory remarks by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer, at the opening of the Strategic Concept seminar, Brussels, 7 July 2009*, https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_56153.htm, приступљено 22. јануара 2018.

¹⁰⁰ Flockhart Trine, *Towards a Strong NATO narrative: From a “practice of talking” to a “practice of doing”*, op. cit., pp. 88–90.

¹⁰¹ *Collective Defence – article 5*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm, приступљено 12. јануара 2018.

¹⁰² *NATO’s military concept for defence against terrorism*, International Military Staff, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm?selectedLocale=en, приступљено 18. јануара 2018.

сектора, због технолошких иновација и експертизе који су оцењени као кључни за остваривање циљева политике сајбер одбране.¹⁰³ На Самиту у Варшави 2016. године потврђена је посвећеност сајбер одбрани, а одбрану сајберпростора НАТО је истакао као подједнако важан домен одбране једнак одбрани ваздуха, копна и водених површина евроатлантског простора. У саопштењу са Самита у Варшави наводи се да ће сајбер одбрана “наставити да буде интегрисана у оперативно планирање и мисије и операције савеза”¹⁰⁴, а у новембру 2017. министри одбране изразили су сагласност у погледу оснивања новог Центра за сајбер операције, као дела новог нацрта за адаптирану НАТО командну структуру.

Иако је далеко већи број операција НАТО-а које не потпадају под члан 5 и задатак колективне одбране, НАТО и најновијим стратешким концептом из 2010. године колективну одбрану наводи као главни НАТО задатак. Она се и даље сматра „основним принципом на коме почива НАТО”¹⁰⁵ и дубокоукорењеном „историјском мисијом НАТО-а чија структура снага рефлектује овај менталитет”.¹⁰⁶ То само потврђује чињеницу да је колективна одбрана историјски уграђена у идентитет НАТО-а, нарочито ако посматрамо његову спољну компоненту и начин на који јавност доживљава НАТО и његову улогу. Ипак, с обзиром на то да идентитет актера не чини само оно што он јесте, већ доминантно шта он у пракси ради, комплексни постхладноратовски идентитет НАТО допуњује кризним менаџментом, који је у функционалном смислу база НАТО опстанка након Хладног рата. У основи оба задатка, тј. као њихова спона, јавља се потреба развоја концепта сарадње у безбедности и развијање мреже партнерстава са мноштвом актера, како би се нове улоге и задаци НАТО-а што успешније обављали и одржали НАТО релевантним у тој мрежи актера.

1.2.2. НАТО и сарадња у безбедности: развијање мреже партнерстава

Сарадња у безбедности је један од главних НАТО задатака након Хладног рата и подразумева развијања широке мреже безбедносног партнерства. Како Адлер истиче, сарадња у безбедности је „скуп безбедносних пракси, усвојених углавном од стране мултилатералних институција безбедносних заједница, које почивају на претпоставкама да се претње безбедности заједнице најбоље решавају кроз изградњу поверења и дијалог, мере колективног унапређења квалитета живота и промоцију регионалних идентитета, и нарочито, кроз укључивање држава у окружењу у заједницу као чланица или партнера”.¹⁰⁷ Сарадња у безбедности представља за НАТО „алтернативу традиционалној политици равнотеже моћи међу савезима”¹⁰⁸, као и „јединствени алат кризног менаџмента”.¹⁰⁹

Најновијим стратешким концептом НАТО је сарадњи у безбедности само потврдио значај који јој је у периодима између стратешких концепата практично даван, а који се огледа кроз мноштво покренутих партнерских иницијатива и програма са земљама у окружењу. Кроз овакав приступ, НАТО је не само чланицама, већ и широкој мрежи

¹⁰³ *Wales Summit Declaration*, Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, September 5th 2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?mode=pressrelease, приступљено 27. октобра 2017.

¹⁰⁴ *Warsaw Summit Communiqué* Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8-9 July 2016, Issued July 9, 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, приступљено 27. октобра 2017.

¹⁰⁵ Wolff T. Andrew, The structural and political crisis of NATO transformation, *op.cit.*, p. 477.

¹⁰⁶ *Ibid.*, p. 484.

¹⁰⁷ Adler Emanuel, The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold War Transformation, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 2, 2008, p. 207.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 213.

¹⁰⁹ NATO's Partnership policy in a changing security environment, Speech by NATO Deputy Secretary General Alexander Vershbow at the conference on "NATO Partnerships: achievements and prospects", Chisinau, Moldova, May 14, 2014, https://www.nato.int/cps/ua/natohq/opinions_109810.htm, приступљено 18. јануара 2018.

партнерских институција дао могућност да уживају у користима које једна безбедносна заједница нуди, како у области безбедности, тако и у другим областима.¹¹⁰

Концепт сарадње у безбедности састоји се у НАТО-у од три компоненте: јачање партнерстава, допринос контроли наоружања, непролиферацији и разоружавању, и помоћ потенцијалним чланицама да се припреме за чланство у НАТО-у.¹¹¹ Када је реч о сарадњи у безбедности, НАТО има улогу координатора који повезује групе земаља и међународних организација са заједничким интересима, а које сарађују на широком спектру безбедносних проблема. Дакле, сарадња у безбедности је претпоставка успешности свих НАТО мисија и операција.

Сарадња у безбедности део је свеобухватних промена које су се догодиле у НАТО-у након Хладног рата и нови приступ решавању безбедносних проблема. Она нам говори да је безбедност релациона, да „наша безбедност није наша“¹¹², јер се безбедносни проблеми јављају у односу на друге и њихово решавање захтева односе између различитих актера. За разлику од хладноратовског периода, у коме је НАТО био неприкосновени актер у сфери одбране, да би данас остао релевантан и осигурао безбедност својих чланица у будућности, НАТО мора да се прилагоди свету у коме више нема привилеговану позицију.¹¹³ Дакле, успех онога што НАТО ради зависиће управо од односа са другим актерима и прилагодљивости НАТО-а потребама окружења. Међутим, иако НАТО није једини субјект који практикује сарадњу у безбедности, сматра се да ипак заузима најдоминантније место међу свим актерима.¹¹⁴ Његова снага и доминантност као актера сарадње у безбедности лежи управо у томе што је истовремено и војни савез који располаже војном силом и што се у окружењу какво представља НАТО окружење лакше обезбеђују праксе самоограничавања (самообуздавања) које су кључне за развој безбедносних заједница. Како Адлер наглашава, „због релативне хомогености политичког и војног особља који учествује у НАТО партнерствима и због тога што је њихова практична активност повезана са коришћењем силе, самоограничавајући субјективитети могу лакше бити институционализовани“.¹¹⁵

Уколико се сарадња у безбедности посматра кроз четири Коенова прстена¹¹⁶, у Стратешком концепту из 2010. године учевају се неке од важнијих промена на сваком од прстенова (индивидуална безбедност, колективна безбедност, колективна одбрана и унапређење и ширење стабилности) у односу на Стратешки концепт из 1999. У првом прстену, који се односи на индивидуалну безбедност, објекат безбедности више није само држава (нација), већ и становништво. У другом прстену фокус се приметно шири од евроатлантског региона ка трансатлантској вези уз изражену тенденцију НАТО-а да буде форум, тј. место где ће се креирати безбедносна политика, координисати активности и стратешке одлуке. У трећем прстену нагласак се ставља на застрашивање кроз мешавину конвенционалних и неконвенционалних капацитета који су стављени у изглед као део НАТО стратегије све док у свету постоји нуклеарно оружје. Поред тога, приметан је и нагласак који се ставља на нове безбедносне изазове попут сајбер напада и капацитете који су неопходни

¹¹⁰ На пример, осам истраживача београдског Института за мултидисциплинарна истраживања који у сарадњи са Универзитетом Бејлор из САД и Универзитетом Манчестер из Уједињеног Краљевства воде пројекат развијања комерцијалне производње биогорива из алги, подржан је од стране НАТО програма „Наука за мир и безбедност“ иако Република Србија није чланица НАТО-а, већ само део програма Партнерство за мир. Видети: *NATO-funded Serbian researchers develop biofuel from algae*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_146424.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. децембра 2017.

¹¹¹ *Cooperative Security as NATO's Core Task: Building security through military cooperation across the globe*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77718.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.

¹¹² *Wæver Ole*, *Cooperative Security: A New Concept?*, in: Flockhart Trine (editor), *Cooperative Security: NATO's Partnership Policy in a Changing World*, DIIS, Working Paper No. 1, Copenhagen, 2014, p. 58.

¹¹³ *Ibid*, p. 59.

¹¹⁴ Adler Emanuel, *op.cit*, p. 215.

¹¹⁵ *Ibid*, p. 215.

¹¹⁶ Cohen Richard, Mihalka Michael, *Cooperative Security: New Horizons for International Order*, *The Marchal Center Papers*, No.3, George C. Marshall Center for Security Studies, 2001, p. 18.

да се развију за његову неутрализацију.¹¹⁷ Најзад, четврти прстен који се односи на унапређење и ширење стабилности доноси највише новина, што одговара НАТО тенденцији да у глобалним оквирима буде све присутнији актер. Поред усмерености ка превенцији криза, НАТО у новом концепту пажњу усмерава и ка прецизирању улоге коју би имао током и након операција (размена обавештајних података и капацитета, тренинг локалних снага, лекције научене у претходним кризним подручјима итд). Приметна је и посвећеност развоју капацитета за цивилни кризни менаџмент и унапређењу координације са цивилним актерима, као и наглашавање кључне улоге партнерстава и партнерских програма широм света за активне консултације и обликовање НАТО одлука.¹¹⁸

На пољу развијања партнерских односа, НАТО је активности започео још почетком деведесетих. Најпре је 1991. године основан Североатлантски савет за сарадњу (од 1997. године преименован у Савет за евроатлантско партнерство), 1994. године покренути су програм Партнерство за мир и Медитерански дијалог, 2002. године основан је Савет НАТО-Русија, а 2004. године покренута је Истамбулска иницијатива за сарадњу. Ван ових програма и иницијатива, НАТО развија и глобална партнерства, па тако има сарадњу са Авганистаном, Аустралијом, Колумбијом, Ираком, Јапаном, Републиком Кореја, Монголијом, Новим Зеландом и Пакистаном у областима од заједничког интереса, попут нових изазова безбедности или кроз активно доприношење НАТО операцијама. Коначно, НАТО активно сарађује са другим регионалним и међународним организацијама, као што су Организација уједињених нација (у даљем тексту: ОУН), Европска унија (у даљем тексту: ЕУ) и Организација за европску безбедност и сарадњу (у даљем тексту: ОЕБС).¹¹⁹ Иако постоје и даље многе препреке које треба превазићи, нарочит потенцијал види се у сарадњи НАТО-а са ЕУ и ОУН, која може да се развије на заједничку корист свих.¹²⁰

НАТО и ЕУ су покренули институционализоване односе 2001. године, на основу корака предузетих током деведесетих у погледу веће ангажованости ЕУ на пољу одбране. НАТО и ЕУ сарађују у области кризног менаџмента, развијања капацитета и политичких консултација. Поред тога што деле заједничке вредности, имају и заједничке 22 чланице, а сарађивали су у решавању избегличке и мигрантске кризе у Егејском мору (2016), у решавању кризе у Северној Македонији, изазване оружаним сукобом између Ослободилачке војске Косова (ОВК) и македонских снага безбедности (2003), у решавању етничког сукоба и имплементацији Дејтонског споразума у БиХ (1992–1995), у решавању избегличке кризе на КиМ (1999), у решавању сукоба у Авганистану између коалиције западних земаља и талибанског режима (2001–2014), у решавању етничког сукоба у Дарфуру (2003–2010) и у борби против пирата у Сомалији (од 2008. године).¹²¹ Безбедносна и одбрамбена политика ЕУ сматра се „веома корисним додатком НАТО-у у области кризног менаџмента“.¹²² Трине Флокхарт наглашава да је особеност овог односа и у испреплетаности улога ова два актера, с обзиром на то да је НАТО током већег дела прве декаде 21. века наглашено почео да користи улогу која је доминантно припадала ЕУ: улогу промотера норми и заједничких вредности партнерима и потенцијалним чланицама, а ЕУ се окренуо и практичној улози безбедносног актера који се бави низом претњи идентификованих у њеној стратегији безбедности.¹²³

¹¹⁷ Zapolskis Martynas, 1999 and 2010 NATO Strategic Concepts: A Comparative Analysis, *Lithuanian Annual Strategic Review*, Vol. 10, Issue 1, 2012, p. 50.

¹¹⁸ *Ibid*, p. 51.

¹¹⁹ Partnerships: projecting stability through cooperation, http://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_84336.htm, приступљено 12. октобра 2017.

¹²⁰ Appathurai James, The Future of NATO's Partnerships, in: Flockhart Trine (editor), *Cooperative Security: NATO's Partnership Policy in a Changing World*, DIIS, Working Paper No. 1, Copenhagen, 2014, p. 45.

¹²¹ Relations with the European Union, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.

¹²² Schleich Caja, NATO and EU in conflict regulation: interlocking institutions and division of labour, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 12, No. 2, 2014, p. 193.

¹²³ Flockhart Trine, 'Me Tarzan – You Jane': The EU and NATO and the Reversal of Roles, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 12, No. 3, 2011, p. 278.

“Необична, али упорна веза“¹²⁴ између НАТО-а и ОУН функционише од 1949. године, а поље у коме су НАТО и ОУН најчешће имали заједничке активности је кризни менаџмент¹²⁵, активност која је у прошлости била извор неслагања, али и подстицајни импулс сарадњи ове две организације. Данас су кључне области сарадње НАТО и ОУН мировне операције, борба против тероризма и пролиферације оружја, имплементација резолуције 1325: жене, мир, безбедност, заштита деце у оружаним сукобима, превенција и борба против илегалне трговине малог оружја и лаког наоружања и пружање помоћи у катастрофама.¹²⁶ Учествовање у различитим мисијама НАТО не види као начин такмичења са ОУН, већ као могућност да функционише као тимски играч и превазиђе имиџ глобалног полицајца кроз јачање и подршку међусобног рада.¹²⁷ Са Уједињеним нацијама НАТО активно сарађује од деведесетих, управо као подршка мировним операцијама (на пример, у Босни и Херцеговини 1992.) и операцијама управљања кризама (решавање хуманитарне катастрофе изазване земљотресом у Пакистану 2005), али комплексност безбедносних изазова сада захтева још шири дијалог између ОУН и НАТО.

1.2.3. НАТО и кризни менаџмент

Успешно спречавање и управљање кризама које угрожавају безбедност и друге интересе НАТО чланица је један од најважнијих задатака и приоритет НАТО-а након Хладног рата. Оснивање Североатлантског савета за сарадњу и усвајање детаљног плана сарадње у безбедносним питањима означили су јасан заокрет ка новој улози пројектовања стабилности изнад сопствених граница.¹²⁸ Задатак кризног менаџмента се развијао у стратешким концептима од 1991. године, да би најновијим стратешким концептом био унапређен у други главни задатак и тиме подигнут на виши ниво у смислу приоритета НАТО-а. Генерални секретар НАТО-а истакао је да они више немају луксуз да бирају између колективне одбране и кризног менаџмента, и да се, по први пут у историји НАТО-а, морају практиковати оба истовремено.¹²⁹

Наиме, интересовање НАТО-а за операције кризног менаџмента стално је расло, почевши од 1990-их, а као разлози за то наводе се нестабилност међународног система која је потекла са Балкана, жеља водећих странака унутар неких земаља чланица да ојачају своје унутрашње политичке позиције ширењем оперативних оптерећења и политичког ризика преко целог савеза, борбе за оскудне ресурсе унутар владиних администрација држава чланица и императив НАТО-а да промовише сопствени опстанак.¹³⁰ Одржавање способности одговора на кризе, чак и ван НАТО граница, саставни је део тенденције НАТО-а да пружи подршку партнерским земљама и другим међународним институцијама у напорима да пројектују стабилност.

Иако је НАТО у јавности познатији као актер који решава војне кризне ситуације, кризни менаџмент у НАТО-у поред војне има и цивилну компоненту. Цивилна компонента је

¹²⁴ Kaplan S. Lawrence, *op.cit.*, p. 5.

¹²⁵ Leurdijk A. Dick, *UN Reform and NATO Transformation: The Missing Link*, Royal Institute for International Relations, Brussels, 2005; Kaplan S. Lawrence, *NATO and the UN: a Peculiar relationship*, University of Missouri Press, Columbia and London, 2010; Harsch F. Michael, *The Power of Dependence: NATO-UN Cooperation in Crisis Management*, Oxford University Press, New York, 2015.

¹²⁶ Relations with the United Nations, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50321.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.

¹²⁷ Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the Emirates Center for Strategic Studies and Research, 24 Jan. 2008, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_7387.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. јануара 2018.

¹²⁸ Ruhle Michael, Crisis management in NATO, *European Security*, Vol. 2, No. 4, 1993, p. 493.

¹²⁹ Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminar, March 25, 2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm?selectedLocale=en, 27. новембра 2017.

¹³⁰ Deni R. John, Perfectly Flawed? The Evolution of NATO's Force Generation Process, in: Mayer Sebastian, *NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, pp. 178–179.

за НАТО од изузетне важности, јер је искуство у пракси показало да су савремене претње комплексне и често представљају комбинацију проблема војне и невојне природе. Стога се и приликом њиховог решавања не може ослонити само на војна, већ се морају укључити и политичка и цивилна средства. На самиту у Лисабону је, приликом доношења стратешког концепта, одлучено да се креирају „адекватни, али скромни цивилни капацитети за кризни менаџмент, са циљем ефикаснијег повезивања са цивилним партнерима, али и да се лакше планирају, спроводе и координирају цивилне активности, док се не створе услови да се ове одговорности и задаци пренесу на друге актере“.¹³¹

Дакле, инсистира се на томе да НАТО не планира да преузме водећу улогу у сфери цивилног кризног менаџмента¹³², већ помоћну, координациону, и то је уочљиво и у реторици политичких представника НАТО-а. Сматра се да је главни проблем за НАТО заправо у томе како да обезбеди способне и кредибилне партнере на које би могао да се ослони у случају комплексне кризне ситуације и олакша сопствени фокус на војни део, а не како да припреми полицајце, судије и остале за распоређивање у случају кризе.¹³³

Под другим актерима, од којих се очекује значајнија улога, мисли се првенствено на ОУН и ЕУ, које би требало да, уз помоћ и подршку националних капацитета и невладиних организација, у потпуности буду задужене за водећу улогу у решавању цивилних кризних ситуација. За сада је једнакост у односу НАТО-а и других актера у овом пољу упитна, јер се, у складу са Берлин плус споразумом, ЕУ као цивилни актер ослања на НАТО капацитете, а не супротно.¹³⁴ Поред тога, операција Међународних снага за безбедносну помоћ (ИСАФ), коју је покренуо СБ ОУН-а крајем децембра 2001. године у Авганистану, показала је да цивилни актери нису у потпуности способни да управљају самостално цивилном димензијом кризе, јер су били укључени у њено решавање тек у каснијој фази, а чак ни тада нису имали предност у процесу доношења одлука.¹³⁵ Наиме, од 2003. године НАТО је преузео команду над овим снагама, а СБ ОУН-а је дао мандат да се операција прошири на територију целе земље. Ово је разлог зашто је НАТО развио посебан приступ у решавању криза, тзв. свеобухватни приступ.

Свеобухватни приступ је „званична доктрина за све мисије које нису обухваћене чланом 5, а које НАТО спроводи“.¹³⁶ Концепт свеобухватног приступа у НАТО-у има за циљ да се бави односом између НАТО-а и других актера ангажованих у истој кризној ситуацији на терену.¹³⁷ Као водећи принцип управљања кризама, свеобухватни приступ подразумева заједничко деловање различитих актера, који у складу са својом снагом, мандатом и улогама доприносе решавању сложених криза

Кључне области деловања које обухвата овај приступ су заједничко планирање и спровођење операција, уз јасно дефинисање стратегија и циљева међу свим актерима пре започињања операције; спровођење едукација и заједничких тренинга цивилног и војног особља, са циљем дељења искустава и изградње поверења између НАТО-а и других актера;

¹³¹ Biscop Sven, NATO and the EU: A Bipolar Alliance for a Multipolar World, in: Hallams Ellen, Ratti Luca, Zyla Benjamin (eds.), *NATO beyond 9/11: The Transformation of the Atlantic Alliance*, Palgrave MacMillan, New York, 2013, p. 255.

¹³² Zapolskis Martynas, *op.cit.* p. 53.

¹³³ Biscop Sven, *op.cit.* p. 255, 256.

¹³⁴ Stewart J. Emma, European Union conflict prevention and the European security architecture, in: Gross Eva, Juncos E. Ana (eds.), *EU Conflict Prevention and Crisis Management: Roles, Institutions and Policies*, Routledge, New York, 2011, p. 38; такође видети и: Schleich Caja, *op.cit.* p. 188.

¹³⁵ Biscop Sven, *op.cit.* p. 255; Више о проблемима развијања цивилних капацитета, неспремности цивилних актера да „попуне празнину“ и помогну војним актерима у случају комплексних криза и недовољној развијености цивилних капацитета за брзо реаговање основаних под окриљем ОУН и ЕУ видети у: Jakobsen Peter Viggo, *NATO's Comprehensive Approach to Crisis Management Operations: A work in Progress*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2008.

¹³⁶ Webber Mark, Sperling James, Smith A. Martin, *NATO's Post-Cold War Trajectory: Decline or Regeneration?*, Palgrave Macmillan, New York, 2012, p. 54.

¹³⁷ De Coning Cedric, Friis Karsten, Coherence and Coordination: The Limits of the Comprehensive Approach, *Journal of International Peacekeeping*, Vol. 15, 2011, p. 251.

развијање сарадње са спољним актерима; и стратешка комуникација, која подразумева непрекидно и кохерентно јавно извештавање и спровођење информативних кампањи са најновијим информацијама о напретку у релевантој области.¹³⁸

Иако се НАТО-у као највећа слабост приликом развијања свеобухватног приступа узима то што су организациона култура, процедуре и доктрине углавном војне и не остављају простора за цивилни приступ¹³⁹, и постоји генерални скептицизам међу цивилним актерима усмерен против цивилно-војне интеракције¹⁴⁰, НАТО је учинио напоре да развије базу података националних стручњака у областима реконструкције и стабилизације, политике и медија који ће саветовати НАТО снаге приликом планирања, организовања и извршавања задатака.¹⁴¹

Када је реч о поменутој координационој функцији, оно што предност даје НАТО-у у односу на било ког другог актера је велико искуство интервенисања у кризним пордучјима, организационе способности, као и то што НАТО окупља практично све западне земље које колективно поседују огромну предност у војној, економској и политичкој моћи у односу на друге међународне организације.¹⁴² Посебно се истиче и то да је мали број држава способан да самостално, сопственим капацитетима транспортује значајнију помоћ брзо, у удаљена угрожена подручја и у дужем временском периоду. У таквим ситуацијама, улога НАТО-а је да служи повезивању и координацији свих капацитета којима појединачне чланице располажу, а које самостално не би биле у стању да те капацитете ставе у функционалну употребу у случају дуготрајне и сложене кризе. Координаторска улога НАТО-а сматра се корисном не само за земљу која прима помоћ, већ и за највећу безбедносну организацију у сфери управљања кризама, ОУН, јер у том случају може лакше да комуницира са једним актером, уместо са више њих.¹⁴³

Кризни менаџмент је значајан елемент постхладноратовског идентитета јер пружа могућност НАТО-у да стекне глобални углед и изгради већи степен поверења у јавности сваком новом решеном кризом у било ком делу света. Задатак управљања кризама и улога НАТО-а у њему стога су често стављени у саопштењима за штампу и говорима НАТО званичника у функцију стварања наратива подршке за нови имиџ организације.¹⁴⁴ Предност кризног менаџмента као НАТО задатка је и та што се ради о заједничкој активност коју НАТО спроводи са партнерима широм света, чиме се избегава унилатерално деловање, за које је увек теже обезбедити легитимитет. Кроз развијање партнерског приступа и заједничке активности кризног менаџмента, НАТО је поставио основе новој улози за будућност, улози „вође глобалног семинара“ (the leader of a global seminar), што значи да НАТО има намеру да ради на „повећању глобалне повезаности и потискивању традиционалних географских ограничења, да се мање бави Русијом, а више фокусира на остала партнерства.¹⁴⁵ Ипак, Андреас Бенке (Andreas Behnke) нагласио је да изузетак представља случај Украјине, својеврсну „сенку геополитике“¹⁴⁶ у процесу реконструкције односа са Русијом. У НАТО дискурсу, независност и територијални интегритет Украјине представљени су као фактори

¹³⁸ А „comprehensive approach“ to crises, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_51633.htm, приступљено 22. јануара 2018.

¹³⁹ Wendling Cécile, The comprehensive approach to civil-military crisis management: A critical analysis and perspective, *IRSEM Report*, IRSEM, Paris, 2010, p. 39.

¹⁴⁰ Dyndal Gjert Lage, Vikan Cornelia, NATO's Comprehensive Approach: Still Something for the Future?, Paper presented at the Norwegian Defence Command and Staff College (NDCSC) Doctrine Conference, Oslo, 25–26 June 2014.

¹⁴¹ А „comprehensive approach“ to crises, *op.cit.*

¹⁴² John Roper, NATO's new role in crisis management, *The International Spectator*, Vol. 34, No. 2, 1999, p. 57.

¹⁴³ Maurits Jochems, NATO's Growing Humanitarian Role, *NATO Review*, Issue 1, 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/english/art4.html>, приступљено 17.11. 2017.

¹⁴⁴ Popović Marija, NATO's Public Image and the Role of Crisis Management, in: Kolarić Dragana (ed.) *Archibald Reiss Days—Thematic Conference Proceedings of International Significance*, Tom II, Vol. II, Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, 2016, p. 524.

¹⁴⁵ Wagnsson Charlotte, *op. cit.*, p. 492.

¹⁴⁶ Behnke Andreas, *NATO's Security Discourse after the Cold War: Representing the West*, Routledge, 2013, p. 120.

европске стабилности којима су вредности попут демократије, људских права и развоја тржишне економије подређене. Украјински територијални интегритет као проблем подрива дихотомију коју је НАТО направио између безбедности као идентитета и безбедности као равнотеже снага, и показује да цивилизацијски дискурс НАТО-а ствара „просторне структуре укључивања и искључивања истовремено бавећи се и статусом и безбедношћу држава“.¹⁴⁷ Овај изузетак не компромитује нову улогу коју је НАТО преузео, али показује да геополитика и одбрана територијалног идентитета не губе на значају услед додавања нових улога и преузимања нових задатака.

Најзад, у НАТО оквирима, кризни менаџмент је заједнички назив за низ активности:¹⁴⁸ *превенцију сукоба*; *одржавање мира* (активност која се реализује кроз мониторинг и олакшавање имплементације мировних споразума); *стварање мира* (активност која се реализује кроз медијацију и примену осталих дипломатских активности); *изградњу мира* (активност која се реализује кроз пружање подршке политичким, економским и војним мерама којим се ојачава политичко окружење након мировног процеса како би се елиминисали узроци сукоба); *наметање мира* (принудна активност која се реализује војним средствима када је другим средствима немогуће помирити стране у сукобу); и *хуманитарне операције* које се спроводе како би се ублажила људска патња. Посебна пажња у наредном делу посвећена је хуманитарним операцијама, јер овакав тип ангажмана представља за НАТО најзначајнију новину и највећи заокрет у односу на хладноратовску праксу, а уз то још и поље коме НАТО традиционално не припада.

1.2.3.1. НАТО и решавање хуманитарних криза

Хуманитарне мисије су савремени НАТО задатак, и саставни део управљања комплексним кризама. Њих НАТО спроводи „како би се ублажила људска патња, нарочито у околностима када надлежни органи у тој области нису у могућности, или можда нису спремни, да обезбеде адекватне услуге и подршку становништву“.¹⁴⁹ Хуманитарне мисије могу се извршити у контексту мировне операције или операције спречавања сукоба, али и као потпуно независан задатак. Хуманитарне кризе настају као последица природних, техничко-технолошких и људским фактором изазваних катастрофа, као што су земљотреси, поплаве, суше, радиоактивне и хемијске контаминације, последица рата или бекства од политичког, религиозног или етничког прогона.¹⁵⁰ Најважнија карактеристика оваквих мисија и операција је потпуна фокусираност на људе и умањење негативних последица природних, техничко-технолошких или људским фактором изазваних криза по људе и њихове вредности.

Израз „хуманитарни“ за хуманитарну заједницу означава организацију или активност вођену у складу са хуманитарним принципима који дефинишу како се пружа хуманитарна помоћ. Основни приципи хуманитарног рада су принцип хуманости, непристрасности, неутралности и операционалне независности.¹⁵¹

Вишедеценијска окренутост проблемима тврде безбедности и војним питањима НАТО-а врло често се сматра потпуно некомпатибилном са основним принципима хуманитарне активности, а активности војних актера главним узрочником људске небезбедности. Управо из тог разлога, укључивање у решавање хуманитарних криза представља најрадикалнији заокрет у пракси НАТО-а, и најоспораванију активност у односу на све друге активности које су под окриљем НАТО-а обухваћене кризним менаџментом.

¹⁴⁷ *Ibid*, p. 122.

¹⁴⁸ Crisis Management, http://www.nato.int/cps/bu/natohq/topics_49192.htm, приступљено 17. 05. 2017.

¹⁴⁹ Logistic Support for Peace Support Operations: Humanitarian Missions, NATO Logistics Handbook, October 1997.

¹⁵⁰ *Ibid*.

¹⁵¹ *Humanitarian Civil-Military Coordination: A Guide for the Military*, United Nations, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, Civil-Military Coordination Section, V 1.0, Geneva, July 2014, p. 4.

Овај заокрет узрокован је, ипак, доминантно практичним разлозима, а успон НАТО-а у хуманитарном пољу омогућила је већим делом и неспособност хуманитарних актера да у одређеним случајевима хуманитарних катастрофа адекватно одреагују и заштите цивиле. НАТО је, да би осигурао успех реализације операција, често био у ситуацији да не може изоставити ни њихов хуманитарни аспект, с обзиром на то да релевантни хуманитарни актери често нису били у могућности да адекватно предузму мере из сфере своје надлежности. Данас војни планери не посматрају хуманитарну помоћ као одвојену активност која се дешава након сукоба, већ као активност кључну за успех војне интервенције¹⁵², а овакво виђење створило је простор за потпуно нови тип активности за НАТО – учешће у хуманитарним активностима. Оно што је препознато као евидентна тежња НАТО-а је да успостави везу између традиционалне и људске безбедности у својој пракси. Наиме, уочљив је његов потенцијал да се структурише као актер људске безбедности, на пример, кроз фокусирање на осу између личне небезбедности и тероризма, јер у том сегменту НАТО може да допринесе спречавању терориста да искористе ситуације где су се јавиле хуманитарне кризе огромних размера.¹⁵³

Пракса учешћа у решавању хуманитарних криза послужила је последњих деценија и као основа за мењање имица НАТО-а, а свакако је неизоставни део постхладноратовског наратива о новом, трансформисаном НАТО-у. Хуманизација дискурса и пракси је показатељ јасне амбиције да се искорачи изван циљева и задатака који су типични за традиционални војни савез.¹⁵⁴ Било да је реч о кризном менаџменту, колективној одбрани или некој другој сфери деловања НАТО-а, данас се акценат све чешће ставља на заштиту људи као крајњи циљ. Још 2009. године, тадашњи Генерални секретар је нагласио да циљ није одбранити територију, већ становништво, а оно се, за разлику од територије, креће, чиме је створен легитимитет да се члан 5 једнако може активирати како унутар, тако и ван НАТО територије.¹⁵⁵

Учешће НАТО-а у хуманитарним мисијама је често критиковано као неефикасно, негодговарајуће, неадекватно и скупо, супротно хуманитарним принципима и вођено политичким императивима, а не хуманитарним потребама.¹⁵⁶ Наиме, војној организацији у хуманитарном пољу увек недостаје морални кредибилитет, јер „иако војни капитал може бити стављен у употребу у хуманитарном пољу, војни актери у том пољу остају странци“.¹⁵⁷

Политизовање хуманитарног поља је такође наведено као изузетно проблематично. Ово је нарочито истакнуто у случају интервенције у Либији, 2011. године, када је наведено да „иако је НАТО кроз комуникацију са надзорним одбором ОУН-а наставио да оправдава своју операцију као усмерену ка заштити цивила, његове политичке изјаве редовно су заговарале промену режима, иако нико није успео да направи директну и трајну везу између

¹⁵² Kenyon Lischer Sarah, Military Intervention and the Humanitarian “Force Multiplier”, *Global Governance*, No 13, 2007, pp. 100–101.

¹⁵³ Kfir Isaak, NATO's Paradigm Shift: Searching for a Traditional Security–Human Security Nexus, *Contemporary Security Policy*, Vol. 36, No. 2, 2015, p. 221.

¹⁵⁴ О хуманизацији НАТО-а видети у: Поповић Марија, Проширење традиционалних улога Североатлантског пакта: политика борбе против трговине људима, у: *Супротстављање савременим облицима криминитета: анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење, том III*, Криминалистичко-полицијска академија, Фондација Ханс Зајдел, Београд, 2015, стр. 371–373.

¹⁵⁵ Launching NATO's New Strategic Concept, Introductory remarks by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the opening of the Strategic Concept seminar, Brussels, 7 July 2009, https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_56153.htm, приступљено 22. јануара 2018.

¹⁵⁶ Hofmann Charles-Antoine, Hudson Laura, *Military responses to natural disasters: last resort or inevitable trend?*, Humanitarian Practice Network, London, 2009, <https://odihpn.org/magazine/military-responses-to-natural-disasters-last-resort-or-inevitable-trend/>, приступљено 14. децембра 2017.

¹⁵⁷ Huysmans Jef, Shape-shifting NATO: Humanitarian Action and the Kosovo Refugee Crisis, *Review of International Studies*, Vol. 28, No. 3, 2002, p. 612.

наводне потребе за променом режима и потребе за заштитом цивила од непосредне опасности.¹⁵⁸

Недостатак кредибилитета војног актера у хуманитарном пољу најчешће истичу и сами хуманитарни актери. Бивши председник организације „Доктори без граница“ (Médecins Sans Frontières, енгл. Doctors Without Borders) Кристоф Фурније (Christophe Fournier), нагласио је да НАТО ангажовање јесте повезано са хуманитарним активностима, али да ипак не спада у хуманитарну активност, тврдећи да је НАТО користио хуманитарну реторику да „придобие подршку јавности и политички консензус“, и подвукао да треба правити јасну разлику између два типа актера који се баве хуманитарном помоћи: актера који су подршка примарним актерима као пуки испоручиоци хуманитарне помоћи и непристрасних хуманитарних актера.¹⁵⁹ С друге стране, истраживање показује да је неопходно направити разлику и између различитих улога које има војни актер у хуманитарном пољу, јер степен (не)прихватања војног актера у цивилном пољу управо од те улоге зависи. Војни и цивилни актери у хуманитарним кризама остварују одређени дијалог и интеракцију која се креће од коезистенције (стране се труде да сведу на најмању могућу меру конкурентност и неусаглашеност која се може јавити услед различитих циљева и средстава) до сарадње (стране су фокусиране на унапређење ефикасности и ефективности заједничких напора), док се дуж читавог спектра налази координација као заједничка одговорност која се унапређује и усавршава остваривањем веза и заједничких обука.¹⁶⁰ Обим сарадње цивилних и војних актера се смањује како интензитет мисија расте у корист борбених дејстава, а цивилно-војне операције су најприхватљивије од стране цивилних хуманитарних актера у мирнодопским операцијама одговора на природне катастрофе.¹⁶¹ НАТО је управо у овим активностима препознао огроман узајамни потенцијал: док цивилни хуманитарни актери могу имати изузетну практичну корист од употребљивости НАТО снага, средстава и логистике, НАТО добија значајну улогу у међународном управљању кризама која му истовремено доноси и висок степен легитимитета и поправља баланс учешћа у одређеним операцијама спорним са аспекта легалитета и легитимитета.

Мада му се кроз ставове других актера оспорава место у арени хуманитарних актера, НАТО заправо никада изричито није показао амбиције да у сфери хуманитарног деловања преузме водећу улогу, а његов допринос у том пољу предлаже се пре свега у виду помоћи субјектима који већ чине мрежу хуманитарних актера, а његова функција је да координира, повезује и олакшава мобилизацију свих осталих учесника у хуманитарном операцијама. НАТО се не убраја у хуманитарне актере, али је често активан у хуманитарном пољу јер се комплексне кризе¹⁶² са хуманитарним последицама не могу решити интервенцијом само

¹⁵⁸ Pommier Bruno, The use of force to protect civilians and humanitarian action: the case of Libya and beyond, *International Review of the Red Cross*, Vol. 93, No. 884, 2011, pp. 1077–1078.

¹⁵⁹ Fournier Christophe, *NATO Speech*, December 9, 2009, <http://www.msf.org/en/article/nato-speech-christophe-fournier>, приступљено 26. јула 2016.

¹⁶⁰ Guidelines on The Use of Military and Civil Defence Assets to Support United Nations Humanitarian Activities in Complex Emergencies, March 2003 (Revision I January 2006), <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/01.%20MCDA%20Guidelines%20March%2003%20Rev1%20Jan06.pdf>, приступљено 3. јуна 2019, p. 6.

¹⁶¹ Видети: Allied Joint Doctrine for the Military Contribution to Humanitarian Assistance, Edition A, Version 1, *op.cit.*, p. 1-10, Kovacs Gyongyi, Tatham Peter, Responding to disruptions in the supply network – from dormant to action, *Journal of Business Logistics*, Vol. 30, No. 2, 2009, pp. 215–229; Balcik Burcu, Beamon Benita, Krejci Caroline, Muramatsu Kyle, Ramirez Magaly, Coordination in humanitarian relief chains: practices, challenges and opportunities, *International Journal of Production Economics*, Vol. 126, No. 1, 2010, pp. 22–34; Heaslip Graham, Barber Elizabeth, Using the military in disaster relief: systemising challenges and opportunities, *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, Vol. 4, No. 1, 2014, pp. 60–81.

¹⁶² Хуманитарна криза која се дешава у окружењу у коме је дошло до урушавања ауторитета органа власти као резултат сукоба назива се комплексна криза. Видети: *Humanitarian Civil-Military Coordination: A Guide for the Military*, United Nations, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, Civil-Military Coordination Section, V 1.0, Geneva, July 2014, p. 1. Бјорн и Содербаум комплексне хуманитарне кризе одређују као „озбиљне вишедимензионалне кризе које не само да подразумевају физичко уништавање, већ и друштвено искључивање,

хуманитарних актера. Овакве кризе захтевају другачији приступ, у виду мултилатералног система правила, тј. мултилатералног одговора на кризу како би се повећали легалитет и легитимитет интервенције.¹⁶³ Мултилатерални приступ у том смислу подразумевао би интервенције под мандатом ОУН-а у које би била укључена читава међународна заједница.¹⁶⁴ У комплексним хуманитарним кризама остали актери, укључујући и НАТО, припремају услове за деловање хуманитарних актера, односно омогућавају приступ хуманитарним актерима кризном подручју и рањивој популацији.

Овакав приступ је вишеструко користан: најпре за саму државу која се суочила са кризом, и којој ће помоћ бити пружена свим расположивим средствима и у најкраћем року, потом за друге актере јер добијају снажну материјално-техничку и организациону подршку од моћног НАТО-а за решавање компликованих криза, и најзад, за НАТО, јер овакве операције могу да допринесу позитивној слици НАТО-а у јавности и добар су пут да се заштити и осигура улога глобалног актера.

Савезничка Заједничка доктрина о војном доприносу хуманитарној помоћи је документ донет од стране НАТО Канцеларије за стандардизацију који предвиђа да НАТО као војни актер може помоћи цивилним актерима у хуманитарним операцијама и то у следећим областима: пружање помоћи у катастрофама (непосредна помоћ у виду обезбеђивања војних средстава и способности који су у власништву или под контролом НАТО-а, координација националних војних капацитета за превозење помоћи, коришћење НАТО капацитета за складиштење у одговарајућим инфраструктурним објектима, обезбеђивање помоћи НАТО особља у процесима планирања других организација, помагање другим цивилним организацијама у процесу опоравка након катастрофе и заштита критичне инфраструктуре); пружање помоћи и подршке расељеним цивилима; техничка помоћ и подршка у виду квалификованог особља и мобилне опреме; управљање хемијским, биолошким, радиолошким и нуклеарним последицама; стварање безбедних услова за деловање цивилних хуманитарних организација.¹⁶⁵

Општије гледано, све хуманитарне мисије могу се сврстати у три категорије: *пружање асистенције у случају катастрофе, пружање помоћи избеглицима или расељеним лицима и дистрибуција хуманитарне помоћи.*¹⁶⁶

1.2.3.1.1. Пружање асистенције у катастрофама

Пружање помоћи у катастрофама је најчешћи тип хуманитарних мисија. С обзиром на нужност учешћа војних актера у овој активности, Канцеларија ОУН за координацију хуманитарних питања (UN OCHA, у даљем тексту: УН ОЦХА) је још 1994. године увидела потребу да дефинише прецизније услове за учешће војних актера у решавању катастрофа (оквир, процедуре, задаци, одговорности, координисање активности) и тако донела Смернице за употребу војних и цивилних одбрамбених средстава у пружању помоћи у катастрофама (Guidelines on the use of Military and Civilian Defence Assets in Disaster Relief). Ове смернице су 2007. накнадно ревидиране на основу искуства из претходно спроведених операција пружања помоћи у природним катастрофама. У њима се јасно прецизира да се страна цивилна и војна одбрамбена средства могу користити као последње средство у кризама широких размера, као допуна постојећим механизмима за помоћ, не као њихова

смањење друштвеног капитала, ерозију цивилног друштва, пропадање институција и пад цивилизованости...уништење моралне и друштвене суштине друштва што све природно намеће питање присилне интервенције споља као опцију“ (Hettne Björn, Söderbaum Frederik, Intervening in Complex Humanitarian Emergencies: The Role of Regional Cooperation, *The European Journal of Development Research*, Vol. 17, No. 3, September 2005, p. 451.)

¹⁶³ Hettne Björn, Söderbaum Frederik, *op.cit.*, p. 449.

¹⁶⁴ *Ibid.*, p. 454.

¹⁶⁵ Allied Joint Doctrine for the Military Contribution to Humanitarian Assistance, Edition A, Version 1, *Allied Joint Publication-3.4.3 (AJP-3.4.3)*, NATO Standardization Office, October 2015, pp. 2-1–2-6.

¹⁶⁶ Logistic Support for Peace Support Operations: Humanitarian Missions, NATO Logistics Handbook, October 1997.

потпуна замена, онда када је потребно попунити тзв. „хуманитарни јаз“ између потреба у случају катастрофе и ресурса који су искључиво хуманитарним актерима на располагању.¹⁶⁷ Катастрофе могу бити изазване природним и људским фактором, а израз „*disaster relief*“ се углавном у практичној употреби односи на пружање помоћи у случајевима природних катастрофа.

Када је реч о операцијама управљања природном катастрофом, као типом цивилне кризне ситуације, НАТО је један од актера чији допринос се огледа у расположивости војних капацитета, али и доброј организационој и координационој способности, којом се мрежи хуманитарних актера олакшава решавање кризне ситуације. НАТО је још 1998. године развио Евроатлантски координациони центар за одговор на катастрофе и Евроатлантску јединицу за одговор на катастрофе, као тело за координацију подршке и помоћи земљама чланицама и партнерским земљама које су погођене катастрофом. Ово тело је задужено и за пружање помоћи УН ОЦХА, кровном телу за координацију хуманитарног одговора на катастрофе. Од свог оснивања, овај центар организује вежбе кроз које повезује заједно војне и цивилне актере који први реагују у случају катастрофе, како би били увежбани да реагују заједно упркос разликама у приступима и процедури. ЕАДРЦЦ је учествовао у координацији помоћи у кризама које су изазвали различити типови природних непогода и других природних чинилаца угрожавања: снежне падавине и снежне олује, поплаве, шумски пожари, земљотреси, ураган, епидемије вируса еболе и H1N1 вируса.¹⁶⁸

НАТО такође ради на развијању припремљености цивилне компоненте држава чланица и јачању свеобухватне отпорности друштва и државе да функционише ефикасно како у цивилним кризама, тако и у војним кризама. Наиме, транспорт снага и војне опреме ослања се на цивилну инфраструктуру, па НАТО тежи да у земљама чланицама у случају кризе обезбеди континуитет функционисања Владе и кључних владиних служби, континуитет снабдевања енергијом, храном и водом и функционисања телекомуникација, интернет мрежа и система транспорта, као и способност да се земља избори са неконтролисаним кретањем људи и масовним жртвама.¹⁶⁹ Ове елементе отпорности НАТО је уградио у своје војне вежбе, како би тренирао одговор савезника на кризне ситуације. Одлука о учешћу у решавању кризне ситуације доноси се у Евроатлантском савету, консензусом, од случаја до случаја, и то на основу члана 4 Вашингтонског уговора који даје право било којој савезници да покрене консултације и дискусије око било ког питања. Такође, одлука се доноси тек након што захтев за то буде упућен од стране међународне организације или државе која је суочена са кризном ситуацијом.

Као и за хуманитарне операције генерално, међу главним факторима који доводе до пораста интересовања војске за учешће у одговору на природне катастрофе наводи се то што пружање помоћи у катастрофама може да побољша углед војних актера и може бити начин за њих да диверзификују своје улоге у време када војне снаге на глобалном нивоу доживљавају смањења буџета. Како су ове катастрофе све учесталије, од међународних и националних војних снага се може очекивати да играју већу улогу, нарочито у великим катастрофама.¹⁷⁰

1.2.3.1.2. Пружање помоћи избеглицима и расељеним лицима

У случајевима комплексних криза, врло се често пред војне и цивилне актере који учествују у решавању кризе поставља задатак да поступају са људима који су напустили своје домове и крећу се, било добровољно, било као резултат употребе силе. НАТО се до

¹⁶⁷ Guidelines on the Use of Foreign Military and Civil Defence Assets in Disaster Relief (Oslo Guidelines), UN OCHA, Rev. 1.1, November 2007.

¹⁶⁸ Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (EADRCC) – Operations, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117901.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.

¹⁶⁹ Civil preparedness, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49158.htm, доступно 17. новембра 2017.

¹⁷⁰ Hofmann Charles-Antoine, Hudson Laura, *op.cit.*

сада неколико пута сусрео са задатком решавања избегличке кризе (као што је случај помагања избеглицима и интерно расељеним лицима са КиМ 1999. године, након окончања ваздушних напада (Operation Allied Force) и распоређивањем Косовских снага (КФОР) од 12. јуна 1999, као и случај пружања помоћи Грчкој, Турској и Фронтексу слањем бродова у Егејско море у заједничким напорима да се изборе са мигрантском и избегличком кризом која је ескалирала 2015. године).

Пружање помоћи избеглицима односи се на различите форме помоћи у виду обезбеђивања склоништа, хране, медицинских средстава, воде, наставка образовања, поштовања принципа забране насилног повратка у земљу где им прети опасност угњетавања и прогона, поновно насељавање избеглица, привремена заштита и хуманитарна евакуација и програми трансфера.¹⁷¹

Ставови у погледу учешћа НАТО-а у активности каква је решавање избегличке кризе су врло често критички. Целокупан нови хуманитарни активизам глобалног Севера се оцењује као идеологија хегемоних држава, јер „идеологија хуманитаријанизма користи речник људских права да легитимише језик безбедности у избегличком дискурсу, замагли правне категорије и институционалне улоге, претвори репатријацију у једино решење и промовише неолибералну агенду у постконфликтним друштвима која води до системске ерозије принципа заштите и права избеглица.“¹⁷² Стављањем избегличких питања на агенду НАТО-а ова област је секуритизована, избегличкој кризи се приступа као безбедносном проблему за земљу у коју избеглице долазе, и тај приступ се често коси са основним хуманитарним принципом када је реч о избеглицима, а то је забрана повратка избеглица у средину где им прети угроженост.¹⁷³ Томе у прилог говори чињеница да су Бил Клинтон (Bill Clinton) и Тони Блер (Tony Blair) у својим обраћањима јавности током косовске избегличке кризе стављали акценат на то да би нови велики талас избеглица са Косова могао да дестабилизује земље у окружењу и доведе до експанзије сукоба.¹⁷⁴

Такође, НАТО хуманитаризам се назива и лицемерним, јер је изостао у ситуацијама када је број масовних избеглица био далеко већи од оног који је настао у СРЈ. Сматра се да се сукоби који нису перципирани као опасност од стране моћних држава, било као безбедносни проблем, кроз изгубљене инвестиције или потенцијалне таласе избеглица, углавном занемарују упркос људским страдањима која изазивају.¹⁷⁵ Када је Бил Клинтон био упитан да ли би исту пажњу посветио повратку палестинских избеглица, као и косовских, само је упутио комплимент новинару да је поставио „добро питање“.¹⁷⁶ Шта више, у литератури се често могу наћи тврдње да је управо бомбардовање од стране НАТО-а био главни узрок одлива избеглица са КиМ¹⁷⁷, а као највећа мана хуманитарног ангажмана војних актера у решавању избегличких криза наводи се то што су често усмерени ка пружању и заштити средстава хуманитарне помоћи, уместо да се првенствено старају о заштити избеглица и интерно расељених лица од насиља, што им је данас најважнија потреба.¹⁷⁸

Са друге стране, остали актери који треба да преузму водећу улогу у избегличким кризама нису успевали да реше тај задатак. Високи комесаријат ОУН за избеглице (UNHCR, у даљем тексту: УНХЦР) критикован је због немогућности да оцени размере кризе на КиМ,

¹⁷¹ Huysmans Jef, *op.cit.*, p. 603.

¹⁷² Chimni B. S., Globalization, Humanitarianism and the Erosion of Refugee Protection, *Journal of Refugee Studies*, Vol. 13, No. 3, 2000, p. 251.

¹⁷³ *Ibid.*, p. 252.

¹⁷⁴ Наведено према: Roberts Adam, NATO's Humanitarian War over Kosovo, *Survival*, Vol. 41, No. 3, 1999, p. 107.

¹⁷⁵ Terry Fiona, Military involvement in refugee crises: a positive evolution?, *Lancet*, Vol. 357, No. 9266, 2001, p. 1431.

¹⁷⁶ Bandow Doug, NATO's Hypocritical Humanitarianism, in: Carpenter Ted Galen (ed.), *NATO's empty victory: a postmortem on the Balkan War*, Cato Institute, Washington, 2000, pp. 34–35.

¹⁷⁷ Layne Christopher, Collateral Damage in Yugoslavia, in: Carpenter Ted Galen (ed.), *NATO's empty victory: a postmortem on the Balkan War*, Cato Institute, Washington, 2000, p. 55.

¹⁷⁸ Terry Fiona, *op.cit.*, p. 1431.

што је довело до погоршања ситуације јер нису прикупљена довољна средства.¹⁷⁹ Поред тога, ситуација са мигрантима и избеглицама након либијске кризе наметнула је потребу за изградњом капацитета либијске обалске страже и морнарице и разменом обавештајних података, а НАТО се наметнуо као актер који има не само значајну стручност у области поморских питања, већ и године искуства са сличним тренинзима и изградњом капацитета како би се криза што лакше решила.¹⁸⁰ Такође, НАТО је сам истакао да је његова улога и у томе да обезбеђују критичне информације, као платформа за сарадњу асистира у размени информација између својих чланица које учествују у решавању кризе, али и то да постоји универзална обавеза свих актера да помогну људима у хуманитарној трагедији, па задатак НАТО-а није првенствено да се „врате бродови са мигрантима, већ да се спречи трговина људима и изградња криминалних мрежа.¹⁸¹

Решавање избегличких криза можда јесте на неки начин „наметнута“ активност, али се дефинитивно не може рећи да јој НАТО не придаје значај, нарочито у јавном дискурсу и навођењу својих позитивних достигнућа на терену.

1.2.3.1.3. Хуманитарна помоћ

Хуманитарну помоћ (humanitarian aid), као једну од активности кризног менаџмента, треба разликовати од хуманитарне асистенције (humanitarian assistance), јер се хуманитарна помоћ односи на најужи аспект хуманитарне асистенције, а то је достављање хуманитарне помоћи. Улога НАТО-а је у овој активности суплементарна, и састоји се у коришћењу НАТО капацитета да би се што брже и безбедније дистрибуирале елементарне хуманитарне залихе у виду хране, воде, лекова и слично. Поред тога, допринос НАТО-а у овој сфери види се и у пружању гаранција безбедности хуманитарним актерима и у стварању услова за безбедан приступ хуманитарних актера до угроженог становништва, како би им благовремено доставили неопходна средства. Ово је подактивност свих претходно наведених задатака, јер се помоћ најчешће доставља током избегличке кризе или природне непогоде, тј. друге комплексне кризне ситуације која је произвела хуманитарну катастрофу, и врло је битан аспект НАТО активности за успех операција које се спроводе.

Међутим, као и код претходних активности хуманитарног карактера у којима НАТО учествује, и активности везане са дистрибуцију хуманитарне помоћи представљају „мач са две оштрице“ и стога су предмет критике. Те критике долазе, првенствено од хуманитарних актера који сматрају да војни актери у хуманитарном пољу треба да се старају искључиво о безбедности хуманитарних актера и осталих цивила.¹⁸² Критике су усмерене и ка томе да војни актери користе улогу у хуманитарној помоћи као стратешки инструмент, како би „освојили умове и срца, што може довести до скупог неуспеха“¹⁸³. Наиме, мешање хуманитарне помоћи са војним циљевима представља пре свега ризик за хуманитарне актере, који у очима побуњеника у сукобу, али и локалног становништва бивају виђени као неко ко ради у дослуху са страним војним силама које врше инвазију, и тиме губе кредибилитет јер их не сматрају непристрасним и неутралним¹⁸⁴, и бивају виђени као политички актери и

¹⁷⁹ Vayrynen Raimo, Funding Dilemmas in Refugee Assistance: Political Interests and Institutional Reforms in UNHCR, *International Migration Review*, Vol. 35, No. 1, 2001, p. 145.

¹⁸⁰ Grady-Pawl Spencer, NATO's Opportunity to Help Refugees, *Atlantic Council*, August 12, 2016, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-s-opportunity-to-help-refugees>, приступљено 23. фебруара 2018.

¹⁸¹ Statement by the NATO Secretary General on NATO support to assist with the refugee and migrant crisis, February 25, 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_128372.htm, приступљено 23. фебруара 2018.

¹⁸² Terry Fiona, *op.cit.*, p. 1432, Kenyon Lischer Sarah, *op.cit.*, p. 114.

¹⁸³ Williamson A. Jamie, Using humanitarian aid to 'win hearts and minds': a costly failure?, *International Review of the Red Cross*, Volume 93, Issue 884, December 2011, pp. 1035–1061.

¹⁸⁴ *Ibid.*, p. 1060, Видети такође и: Shannon Róisín, Playing with principles in an era of securitized aid: negotiating humanitarian space in post-9/11 Afghanistan, *Progress in Development Studies*, Volume 9, Issue 1, 2009, pp. 15–36.

„хуманитарни војници“¹⁸⁵, чији рад компромитује ангажовање хуманитарних актера и угрожава њихову личну безбедност

Чак и хуманитарни актери који имају умеренији однос према војном актеру у хуманитарној сфери, сматрајући да под одређеним условима постоји потреба за војном подршком, изражавају забринутост на који се начин то може одразити на исход хуманитарне операције. Координација хуманитарних напора замагљује традиционалне улоге, и уколико се њима адекватно не управља, може доћи до угрожавања строго неутралног карактера хуманитарне помоћи.¹⁸⁶ На примеру Авганистана наводи се да су разлике у организационој култури и циљевима војних и хуманитарних актера биле најочљивије на оперативном нивоу, јер су им се функције преклапале, лоше су комуницирали и угрозили чак и мали степен поверења који је изграђен у претходним годинама.¹⁸⁷

Ипак, без обзира на све наведене критике и истакнуте недостатке у домену цивилно-војне сарадње и комуникације, присуство војних актера у хуманитарном пољу намеће се у случајевима одређених криза, јер је хуманитарним актерима у таквим ситуацијама заиста потребна велика логистичка подршка коју нису у могућности сами да обезбеде. Тако је НАТО пружио значајну хуманитарну помоћ цивилима у случају криза изазваних ураганом Катрина у САД-у 2005. године (НАТО авиони транспортовали су из Европе око 189 тона хране, комплета за прву помоћ, медицинске опреме, генератора, водених пумпи итд) и земљотресом у Пакистану 2005. године (НАТО је обезбедио чак 1700 тона помоћи до краја операције).¹⁸⁸

Оно на шта се у будућим истраживањима, а на основу искустава из праксе, треба фокусирати, јесу препоруке за превазилажење недостатака и јачање комуникације на обострану корист, и хуманитарних актера, и војних актера који све чешће делују у хуманитарном пољу. Литература која се бави хуманитарним ангажовањем војних актера презентована у претходном делу рада углавном покрива теме као што су етичке дилеме или оперативне тешкоће координисања војно-цивилних активности на заједничком терену са различитим сврхама, али и истиче предности у виду корисности материјално-организационих капацитета војних актера за брзо и успешно решавање хуманитарних катастрофа великих размера. Постоји и одређен број истраживања која су се бавила хуманитарним деловањем као елементом трансформисаног НАТО идентитета. Ипак, до сада није било истраживања о томе на који начин хуманитарне активности мењају праксе и да ли те праксе трансформишу идентитет традиционалних војних актера. Стога, овај рад у наставку има за циљ да објасни процес кроз који је НАТО извршио уоквиривање хуманитарних питања и презентовао себе и своју улогу у сфери хуманитарног деловања, како би се утврдило колико је за ову организацију важан сегмент идентитета који се гради на основу улоге актера у хуманитарном пољу.

¹⁸⁵ Kenyon Lischer Sarah, *op.cit.*, p. 100.

¹⁸⁶ Видети: Huysmans Jef, *op.cit.*, p. 611.

¹⁸⁷ Seybolt B. Taylor, Harmonizing the Humanitarian Aid Network: Adaptive Change in a Complex System, *International Studies Quarterly*, No. 53, 2009, p. 1044.

¹⁸⁸ Maurits Jochems, *op.cit.*

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Теоријски оквир истраживања изграђен је на поставкама интерпретативистичке епистемологије, чиме се усваја и основно стајалиште антифундационализма: свет се не може сазнати независно о људској спознаји, и он је друштвено, или дискурзивно, контруисан. Интерпретативисти проучавају уверења, идеје или дискурсе и усредсређени су на значења која обликују деловања и институције.¹⁸⁹ Као два разлога зашто је интерпретација значајна у истраживању друштвеног живота наводе се, с једне стране, значај разумевања садржаја и улога идеја и идеологије у друштву, и с друге стране, потреба за анализом идеја и језичких конвенција јер су оне у основи друштвених пракси.¹⁹⁰ Интерпретативизам је епистемолошка позиција која се бави начинима на који људи стварима, и генерално свету око њих, дају смисао и значење.

Фуко (Michel Foucault) је један од најистакнутијих представника интерпретативизма. Постмодернистичка филозофија, којој припада Фуко, полази од тога да одређено деловање можемо разумети само ако га интерпретирамо у ширем дискурсу чији је део, и исто тако да је деловање субјеката ограничено друштвеним контекстом који је производ одређеног дискурса.¹⁹¹ Фуко такође неизоставно повезује дискурс са моћи, тврдећи да је моћ увек присутна и да контролише стварање истине. Поред тога што се људско биће стално налази у односима производње и стварања значења, он сматра да се људско биће константно налази и у односима моћи који га одређују.¹⁹² Дискурси су ти који стварају просторе деловања субјеката, а моћ се везује за стварање дискурса. Фукоов метод анализе дискурса, коришћен често у друштвеним наукама, бави се тиме како на друштвени свет, изражен кроз језик, утичу различити извори моћи, тачније, како односи моћи, стварајући дискурсе, одређују друштвена понашања и активности и даље репродукују односе моћи. Оно што он истиче у „Археологији знања“ је то да дискурси нису само групе знакова, већ праксе које систематски стварају предмете о којима говоре.¹⁹³ Дискурси су, како Фуко тврди, ти који креирају стварност, али то не значи да су они стабилни и непроменљиви, напротив, састоје се од „бескрајно мултиплицирајућих значења, бројних тврдњи и догађаја“¹⁹⁴, те је и логика која се ствара кроз дискурс везана за шире структуре знања (епистеме) одређеног историјског момента у коме се појављује.

Поред постмодерниста, и постструктуралисти постављају питање како се субјекти конструишу унутар и кроз структуре језика и идеологије, и то укључујући два термина, „текст“ и „деконструкција“.¹⁹⁵ Под текстом се овде подразумева сваки штампани, визуелни или орални продукт настао у процесу друштвених односа, са значењем које је увек неодређено, отворено и интеракционо. Деконструкција се односи на критичку анализу текста, у смислу тога како је сам текст створен и какво му је значење дао стваралац, каква значења производи и како тиме ствара предуслове за одређене праксе.¹⁹⁶

С обзиром на то да је трансформација идентитета у фокусу рада, полази се од тога да су идентитети дискурзивна, променљива категорија, и да се у динамичним условима постхладноратовског света стварају и мењају у процесима сложених интеракција и (ре)интерпретација. У том смислу, НАТО је, прилагођавајући се потребама новог окружења,

¹⁸⁹ Bevir Mark, Rhodes Roderick Arthur William, Interpretativna teorija, u: Marsh David, Stoker Gerry (urednici), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005, p. 126.

¹⁹⁰ *Ibid*, p. 128.

¹⁹¹ *Ibid*, p. 133.

¹⁹² Foucault Michel, The Subject and Power (afterword), in: Dreyfus L. Hubert, Rabinow Paul (eds), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1983, p. 209.

¹⁹³ Foucault Michel, *The Archaeology of Knowledge*, Routledge (Routledge Classics), New York, 2002, p. 54. (translated by A. M. Sheridan Smith, first published in 1969.)

¹⁹⁴ Према: Bevir Mark, Rhodes Roderick Arthur William, *op.cit*, p.133.

¹⁹⁵ Denzin K. Norman, *Symbolic Interactionism and Cultural Studies: The Politics of Interpretation*, Blackwell, Malden, 1992, p. 32.

¹⁹⁶ *Ibid*.

почео са стварањем другачије слике од оне која се за НАТО везивала током Хладног рата, и редефинисао оно што НАТО традиционално јесте.

У истраживању процеса трансформације НАТО идентитета и начина на који је НАТО рационализовао своје укључивање у решавање хуманитарних криза као елемента тог новог идентитета, може се ослонити на основне претпоставке симболичког интеракционизма. Њиме је обухваћено више различитих интеракционистичких приступа које, без обзира на њихове разлике, спајају одређене кључне ставке. Најпре, сви они сугеришу да је људски свет не само материјалан, већ и симболички. У складу са тим, човек поседује капацитет за стварање симбола који му омогућава да креира културу, историју, сложене мреже комуникације, па се стога интеракционисти баве тиме како људи дефинишу себе, своје емоције, ситуације у којима се налазе, како стварају наративе да објасне своје поступке, како се значења граде, одржавају и мењају кроз односе са другима. Тај свет у коме човек живи је „семиотички свет дискурса, тријадично груписање знакова, интерпретатора и објеката, у коме значење никада није фиксирано и непроменљиво, напротив, оно се увек мења, изнова јавља и на крају је увек двосмислено“.¹⁹⁷ Поред тога, кључне ставке од којих полазе интеракционисти су и то да се друштва стално налазе у процесу еволуирања и прилагођавања, тражења смисла и развијања, као и интеракције и колективног понашања, јер индивидуа у друштвеном смислу никада не постоји без Другога.

Овај социолошки теоријски правац, који је инспирисао конструктивизам у међународним односима, даје полазну основу објашњења процеса трансформације НАТО-а јер претпоставља конструктивистичку природу стварности, као и, за овај предмет истраживања, три кључне ствари: да људи делују према стварима на основу значења која те ствари имају за њих; да се значења ствари креирају у процесу друштвене интеракције, тј. произилазе из ње; најзад, да се тим значењима управља, као и да се она модификују у процесу интерпретације.¹⁹⁸ Значења се стварају у одређеном друштвеном поретку и делом од стране система идеологије и власти¹⁹⁹, односно са позиције моћи.²⁰⁰

Херберт Блумер (Herbert Blumer) је, уобличивши појам симболичког интеракционизма који је зачео Џорџ Херберт Мид (George Herbert Mead), указао на кључну улогу значења у стварању одређеног понашања, активности и деловања. Централни концепт симболичког интеракционизма јесу симболи (првенствено речи), чијим коришћењем не само да је могуће класификовати значајне друштвене објекте, размишљати и односити се према њима, већ је могуће и размишљати о себи као о значајном друштвеном објекту из перспективе Других.²⁰¹ Симболи су друштвено створени знакови и користе се за дефинисање заједничких значења међу члановима друштва и група, и кроз чију се употребу стварају услови за њихову међусобну интеракцију. Заједничка значења ствари и људи произилазе, тј. стварају се из интеракције, и она представљају одређене полазне основе, перспективе којима се води актер приликом дефинисања ситуације у којој се налази. Кроз интеракцију ми сазнајемо о другима, и предвиђањем тога какав ће бити њихов одговор у неким ситуацијама, можемо да прилагодимо сопствени одговору складу са тим. Сопство, односно сазнање ко смо, такође се ствара кроз интеракцију, јер људи везују за себе симболе који произилазе из њихове интеракције са Другима, а ти симболи касније имају последице на деловање јер

¹⁹⁷ Plummer Ken, *A World in the Making: Symbolic Interactionism in the Twentieth Century*, https://www.researchgate.net/publication/265191424_A_World_in_the_Making_Symbolic_Interactionism_in_the_Twentieth_Century, приступљено 13. септембра 2018.

¹⁹⁸ Blumer Herbert, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1969, p. 2.

¹⁹⁹ Denzin K. Norman, *op.cit.*, p. 27.

²⁰⁰ Видети: Adams Rachel, Michel Foucault: Discourse: Key Concept, *Critical Legal Thinking*, 17 November 17, 2017, <http://criticallegalthinking.com/2017/11/17/michel-foucault-discourse/#fn-22957-3>, приступљено 20. маја 2018.

²⁰¹ Thoits A. Peggy, Vishup K. Lauren, Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities, in: Ashmore D. Richard, Jussim Lee (eds), *Self and Identity: Fundamental Issues* (Rutgers Series on Self and Social Identity, 1st Edition), Oxford University Press, New York, 1997, p. 108.

дефинишу то како ћемо се у одређеној активности понашати.²⁰² Актери се константно налазе у процесу реинтерпретације активности и последица те активности, и на основу тога одређују будуће правце деловања.²⁰³ Исто тако, друштвени актери преговарају значења и усвајају их према томе како су она третирана у заједничким активностима.²⁰⁴

Дакле, оно што нас интеракционисти уче је да значење одређене ствари, предмета и процеса није стална категорија, већ подложна реинтерпретацији и преобликовању. Интеракционисти полазе од тога да не постоје једном утврђена и објективна значења, као и да концепције о себи и Другима не могу да опстају без интерактивних пракси које одржавају те концепције.²⁰⁵

С обзиром на то да значење неког објекта, ствари, процеса или субјекта произилази из одређених интеракција и да је подложно интерпретацији, на стварање тог значења се може свесно и намерно утицати и оно се може мењати управо кроз процесе интеракције и интерпретације. Ти процеси се одигравају у одређеном систему вредности који ствара филтере помоћу којих се значење ствара и интерпретира, и касније користи за усмеравање понашања у складу са тим какво значење неко/нешто има.

Симболички интеракционисти сматрају да су колективна значења та која конституишу идентитете, и да се идентитети испољавају увек у специфичном, друштвено конструисаном свету.²⁰⁶ Појединац се у таквом свету идентификује од стране Других који су део тог света и односи се према себи онако како су се они односили према њему. Овај процес доводи до тога да друштвене идентификације претходе личним идентификацијама и истовремено их стварају.²⁰⁷ Стога Ребека Адлер Нисен (Rebecca Adler-Nissen) тврди да „основне градивне јединице друштвеног живота нису појединци, већ друштвене интеракције“²⁰⁸, а бавећи се друштвеним „Ја“ у међународним односима истакла је да симболички интеракционизам може да да одговоре на то како се некомплетно и крхко „Ја“, тј. сопствени идентитет, конструише и деконструише, и то кроз интерактивне процесе „укључивања, искључивања и посрамљивања у међународним односима.“²⁰⁹

Један од најпознатијих конструктивиста прве генерације, Александар Вент (Alexander Wendt) идентитете одређује као релативно стабилна схватања специфичне улоге и очекивања од сопственог „Ја“ која актери стичу учествовањем у колективним значењима.²¹⁰ Идентитети се одређују и као „међусобно конструисане и развијајуће слике себе и других“²¹¹, ради се о суштински релационим појмовима, јер интеракција са Другима доводи до тога да актери у значајној мери редифинишу сопствено „Ја“.²¹²

²⁰² Stryker Sheldon, Serpe Richard, Commitment, Identity Saliency, and Role Behavior: Theory and Research Example, in: Ickes William, Knowles S. Eric, *Personality, Roles and Social Behavior*, Springer-Verlag, New York, 1982, p. 202.

²⁰³ Burbank M. Patricia, Martins C. Diane, Symbolic interactionism and critical perspective: divergent or synergistic?, *Nursing Philosophy*, Vol. 11, No 1, 2009, p. 29.

²⁰⁴ Plummer Ken, *op.cit.*, Видети и: Stets E. Jan, Burke J. Peter, A Sociological Approach to Self and Identity, in: Mark Leary and June Tangney (eds.), *Handbook of Self and Identity*, Guilford Press, 2003, pp. 128–152.

²⁰⁵ Copeland C. Dale: Review: The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay, *International Security*, Vol. 25, No. 2, 2000, p. 193.

²⁰⁶ Berger Peter, Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge, *European Journal of Sociology*, Vol. 7, No. 1, 1966, p. 111.

²⁰⁷ *Ibid.*

²⁰⁸ Adler-Nissen Rebecca, The Social Self in International Relations: Identity, Power and the Symbolic Interactionist Roots of Constructivism, *European Review of International Studies*, Volume 3, Issue 3, 2016, p. 37.

²⁰⁹ *Ibid.*, p. 27.

²¹⁰ Wendt Alexander, Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, p. 397.

²¹¹ Jepperson L. Ronald, Wendt Alexander, Katzenstein J. Peter, Norms, Identity, and Culture in National Security, in: Katzenstein J. Peter, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, 1996, p. 59.

²¹² Када говоримо о актерима, Вентов врло значајан допринос је то што је појам актера преузетог из симболичког интеракционизма проширио са појединаца и група унутар држава на ниво држава као актера у међународним односима, што ће постати основ за примену основних поставки симболичког интеракционизма и

Дакле, како се на значења може утицати, јер начини на који се одвијају међународни односи нису дати, већ социјално конструисани, тако су и идентитети подложни променама које се дешавају у одређеном друштвеном контексту и извиру из комплексне друштвене интеракције. У зависности од концепције сопственог идентитета конструисаног у процесу интеракције, актери стварају различита безбедносна окружења или културе анархије.²¹³

Симболички интеракционизам је у основи објашњења процеса трансформације НАТО идентитета јер после окончања Хладног рата НАТО сопствени идентитет и своју улогу у међународном систему обликује у процесу интеракције са другим актерима. То чини првенствено са онима са којима дели вредносни оквир, али на изградњу савременог идентитета НАТО-а утичу и они чији се вредносни оквир не подудара са њиховим оквиром. Обликовање идентитета одвија се кроз развијање партнерских односа, ширењем палете циљева и задатака, и прилагођавањем потребама и условима сопственог окружења у организационо-материјалном смислу.

Два теоријска приступа којима ће детаљније бити разрађен теоријски оквир овог истраживања представљају приступе произишле из идеја симболичког интеракционизма. Први је теорија идентитета улоге, а други теорија драматуршке акције Ервинга Гофмана и његови концепти уоквиривања (framing) и самопрезентације (self-presentation). Иако Гофман важи за једног од најзначајнијих представника микросоциологије, јер су сва његова истраживања обављена у мањим заједницама на основу посматрања интеракције „лицем у лице“, теорија драматуршке акције може имати и ширу примену у макросоциолошком окружењу²¹⁴ и, као таква, корисна је за разумевање процеса промене НАТО идентитета.

2.1. Теорија идентитета (улога)

Теорија идентитета улога има упориште у делу симболичког интеракционизма који се бави питањем природе Сопства. Сопство се, према интеракционистима, не сматра утврђеном и стабилном категоријом која је урођена и једном заувек одређена или наметнута, већ обликованом кроз друштвене контакте и искуство. Сопство је рефлексивна категорија, у том смислу да актер може да себе посматра као објекат и да се категоризује, класификује и сврстава на одређене начине у односу на Друге, те на тај начин врши сопствену идентификацију и формира идентитет.²¹⁵ Ова теорија бави се процесом формирања идентитета кроз преузимање одређених улога које одређују идентитет, тј. категоризацијом Сопства као носиоца одређене улоге и интеграцијом у Сопство значења и очекивања која се везују за улогу и њено извођење.²¹⁶ Улоге се дефинишу на више начина, у зависности од тога да ли се посматрају из социолошког (структуралног) угла гледања, са аспекта међународне политике или онако како их одређује Гофман у свом драматуршком моделу. Социолози

на међународне организације. Wendt Alexander, *Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics*, *op.cit.*

²¹³ Zehfuss Maja, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge University Press, 2002, p. 41.

²¹⁴ Гофманов рад је већ коришћен као теоријски оквир за објашњење понашања актера и њихову интеракцију у међународној заједници. Видети: Schimmelfennig Frank, Goffman Meets IR: Dramaturgical Action in International Community, *International Review of Sociology*, Vol. 12, No. 3, 2002, pp. 417–437; Salter Mark, Securitization and Desecuritization: a Dramaturgical Analysis of the Canadian Air Transport Security Authority, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, No. 4, 2008, pp. 321–349; Mor Ben, Accounts and impression management in public diplomacy: Israeli justification of force during the 2006 Lebanon war, *Global Change, Peace and Security*, Vol. 21, Issue 2, 2009, pp. 219–239; Adler Nissen Rebecca, Diplomacy as Impression Management: Strategic Face to Face Work and Postcolonial Embarrassment, Working Paper 38, Centre for International Peace and Security Studies, University of Montreal and McGill University, 2012; Flockhart Trine, NATO and the (re)constitution of Roles: “Self,” “we,” and “other”?, in Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, and Hanns W. Maull (eds.), *Role Theory in International Relations: Approaches and analyses*, Routledge, New York, 2011, pp. 95–112.

²¹⁵ Stets E. Jan, Burke J. Peter, Identity Theory and Social Identity Theory, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 63, No. 3, 2000, p. 224.

²¹⁶ Stets E. Jan Burke J. Peter, *A Sociological Approach to Self and Identity*, *op.cit.*

(структурални појам улоге) који се баве овом теоријом улоге одређују као сет норми примењених на актера који заузима одређену позицију²¹⁷, и као индивидуална понашања обликована тако да одговарају очекивањима Других.²¹⁸ Вент их одређује као објективне, заједнички створене позиције које дају значења идентитетима у смислу очекивања о адекватном понашању актера на одређеној друштвеној позицији.²¹⁹ Гофман у својој драматуршкој перспективи најчешће посматра улогу као унапред установљени образац делања који се реализује током наступа, али исто тако није доследан у разграничавању, па користи овај појам једнако и када говори о реализацији права и обавеза везаних за одређени (друштвени) статус, јер свака друштвена улога укључује и једну или више сценских улога (наступа).²²⁰

Теорија идентитета улоге предмет је истраживања више група аутора који имају различите приступе томе шта утиче доминантно на формирање и одржавање идентитета улога. Сви ови приступи, свакако, имају одређене централне, заједничке карактеристике које чине теоријски оквир целовитим. Најпре, ова теорија представља друштвено-психолошки модел Сопства у коме Сопство дефинишу друштвени фактори, а друштвена природа Сопства произилази из позиције улоге коју људи заузимају у друштвеном свету. Представници ове теорије слажу се и у томе да се улоге разликују у погледу њихове важности, односно извесности да ће улога на којој је заснован идентитет бити изведена. Најзад, битно је нагласити да иако ова теорија уважава постојање реципрочних веза између друштва и Сопства, њу такође занимају и индивидуалистички исходи процеса везаних за идентитет.²²¹ Међу представницима ове теорије, сва различита схватања о наступима (перформансама) и понашању које се везује за одређени идентитет се могу условно сврстати у три групе: интеракцијска, структурна и перцептивна.

Истакнути представници ове теорије, Мекол и Симонс (McCall and Simmons) заговорници су интеракцијске позиције, па приликом изградње идентитета улоге посебну важност придају размени и интеракцији која се остварује кроз преговарање значења, награде и трошкове који олакшавају или ометају активности актера.²²² Они дефинишу идентитет заснован на улогама као „карактер и улогу коју индивидуа осмишља за себе у складу са друштвеном позицијом коју заузима“.²²³ Дакле, срж идентитета улоге састоји се у рефлексивном процесу самокатегоризације Сопства према томе коју друштвену позицију, тј. улогу индивидуа (актер) има у друштву. Мекол и Симонс даље тврде да, узевши у обзир много различитих идентитета заснованих на друштвеним позицијама које заузимају, идентитети улога морају бити организовани у одређеној хијерархији по важности, односно релевантности. Важност идентитета одређује то колико подршке од других има актер за изградњу и одржавање тог идентитета, потом колико му је посвећен у његовој изградњи и одржавању, и најзад, колико му суштинских (осећај ефикасности и компетентности, поштовање) и споредних (новац, вредности, услуге, престиж) благодети (награда) доноси идентитет заснован на одређеној улози. За одржавање идентитета улоге важно је обезбедити легитимитет и подршку, што је дуготрајан процес који се састоји у успостављању трајних односа и налажењу партнера за поуздану међусобну размену подршке.²²⁴

²¹⁷ Holsti Kalevi Jaakko, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 3, 1970, p. 238.

²¹⁸ *Ibid.*, p. 236.

²¹⁹ Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics* op.cit, p. 259.

²²⁰ Спасић Ивана, *Значења сусрета: Гофманова социологија интеракције*, Институт за филозофију и друштвену теорију „Филип Вишњић“, Београд, 1996, стр. 51.

²²¹ Hogg A. Michael, Terry J. Deborah, White M. Katherine, A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 58, No. 4, 1995, p. 259.

²²² Видети код: Burke J. Peter, Stets E. Jan, *Identity Theory*, Oxford University Press, New York, 2009, p. 39.

²²³ McCall J. George, Simmons J. L., *Identities and interactions: An examination of human associations in everyday life*, Macmillan, New York, 1978, p. 65.

²²⁴ Thoits A. Peggy, Vishup K. Lauren, op.cit, p. 110.

С обзиром на то да идентитети улога укључују и очекивања везана за одређене позиције у друштвеној структури, да би неко обезбедио легитимитет идентитетима улога он мора континуирано да изводи те улоге и оправдава очекивања која оне са собом носе (role performances). На примеру реинвазије Фокландских острва од стране Британије 1982. године, Дејвид Мекорт (David M. McCourt) је показао значај улоге коју је Британија у светској политици играла у том тренутку за акцију коју је предузела. Наиме, Британија је одбацила улогу колонијалне силе и преузела алтернативну улогу велике силе усмерене ка очувању *status quo*, од које се очекивало (очекивања, али и подршка за нову улогу су долазиле од важних Других који су чинили њено окружење, дакле, европских савезника и САД-а) да своју моћ употреби не за насилно враћање територије, већ за одбрану општеприхваћених међународних принципа међународног поретка, као што су принцип одговарајућег међународног политичког понашања и принцип самоопредељења.²²⁵

Посебну важност за истицање одређеног идентитета у односу на Друге има и преговарање значења које актери врше кроз интеракцију са одговарајућим релевантним противидентитетима (Другима).²²⁶ Сличну тврдњу износи и Вент, наводећи да идентитети улога нису утемељени на унутарњим, суштинским својствима, и као такви постоје само у односу на Друге, па се и идентитет улоге не може одиграти самостално. Ови идентитети изграђени су једино ако актер заузима одређен положај у друштвеној структури и прати норму понашања према Другима који поседују релевантне противидентитете.²²⁷ Извођење одређене улоге и њен опстанак, дакле, загарантовани су само и искључиво кроз интеракцију са Другима, јер они представљају неопходне партнере у одржавању тог идентитета, с обзиром на то да се са њима креирају заједничка значења и очекивања везана за идентитет.

Другу групу представника ове теорије представљају Страјкер и Серпе (Stryker and Serpe) чији примарни фокус јесте на томе како друштвена структура утиче на идентитет улога. Наиме, свака улога или више њих уграђене су у једну или више различитих група које обезбеђују контекст за значења и очекивања повезаних са тим улогама. Повезаност улога и група којима припадају обезбеђује први ниво утицаја друштвене структуре на идентитете.²²⁸ Идентитети су дефинисани као рефлексивне спознаје у форми одговора на питање „Ко сам ја?“, а ови одговори су формулисани у смислу позиција у организованим структурама друштвених односа којима актер припада и друштвених улога које су везане за ове позиције.²²⁹ У складу са овим ставом, људи увек делују у специфичном контексту који представља друштвена структура, и у коме се разлике праве на основу позиције коју свако заузима у тој структури. За разлику од Мекола и Симонса, који су истакли да идентитети улоге морају бити организовани у одређеној хијерархији по важности, Страјкер и Серпе већи значај придају хијерархији према критеријуму извесности, односно томе колико често ће у различитим ситуацијама одређен идентитет бити активан. Дакле, код њих није фокус на нечему што појединац вреднује, већ на томе како ће се највероватније понашати у одређеној ситуацији.²³⁰ У складу са тим, што су боље позициониране улоге и идентитети на њима засновани у тој хијерархији, ти идентитети имају веће шансе да буду презентовани у интеракцији са другима.

²²⁵ McCourt M. David, Role-playing and identity affirmation in international politics: Britain's reinvasion of the Falklands 1982, *Review of International Studies*, Volume 37, Issue 04, 2011, pp. 1599–1621.

²²⁶ Stets E. Jan Burke J. Peter, *A Sociological Approach to Self and Identity*, *op.cit.*

²²⁷ Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics* *op.cit.*, p. 227.

²²⁸ Stryker Sheldon, Burke J. Peter, The Past, Present, and Future of an Identity Theory, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 63, No. 4 (Special Millenium Issue on the State of Sociological Social Psychology), 2000, p. 289.

²²⁹ Stryker Sheldon, Serpe Richard, Commitment, Identity Saliency, and Role Behavior: Theory and Research Example, *op.cit.*, p. 206; Serpe Richard, Stryker Sheldon, The Symbolic Interactionist Perspective and Identity Theory, in: Schwartz J. Seth, Luyckx Koen, Vignoles L. Vivian (eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*, Springer-Verlag, New York, 2011, p. 233.

²³⁰ Stryker Sheldon, Serpe Richard, Commitment, Identity Saliency, and Role Behavior: Theory and Research Example, *op.cit.*, p. 206.

Исто као и Мекол и Симонс, и ови аутори наглашавају значај посвећености улози, у смислу броја друштвених веза и емотивног значаја и јачине друштвених веза на основу којих је сваки идентитет заснован. Посебно истичу да је индивидуа посвећена улози онолико колико то квантитет и квалитет тих друштвених веза захтевају, па што је већи број актера за које је појединац везан кроз идентитет и што је већи значај тих веза које су њему битне, већа је вероватноћа да актер остане у одређеној позицији и изводи одређену улогу.²³¹ Посвећеност, дакле, утиче на извесност идентитета улоге, јер што је већа посвећеност, већа је вероватноћа да ће баш одређен идентитет улоге бити активираан. Потом, извесност утиче на то да неко више времена и труда уложи у њихово усвајање и добро извођење, више самопоштовања зависиће од тог идентитета, а извођење улоге на којој је идентитет заснован више ће одражавати заједничке вредности и норме.²³² Извођење те улоге идентитета помоћи ће одржавање постојећег друштвеног поретка из кога су ти идентитети изведени, јер испуњавање очекивања истовремено одржава мреже односа у које су уграђени идентитети улоге и задовољава одређене норме понашања.²³³

Вилијамс и Нојман (Williams and Neumann) су такође потврдили да се извесне акције претпостављају као прикладне за тачно одређене актере у одређеним ситуацијама, и да су стога легитимни идентитети неодвојиво повезани са улогама и структурама моћи, јер повезивање одређеног типа идентитета са одређеним сетом улога и активности које их прате чини фундаменталну структуру друштвене моћи.²³⁴ Поред тога, битно је нагласити да је актер посвећен одређеној улози у оној мери у којој се за њега важни друштвени односи заснивају на тој улози.²³⁵ Стога, улога коју актер преузима као део сопственог идентитета важна је са аспекта заузимања одређене друштвене позиције у којој актер себе види.

Бурке и Стетс (Burke and Stets), као трећа група представника теорије идентитета улоге, акценат стављају на унутрашњу динамику Сопства која утиче на понашање. Као и претходно наведени теоретичари, и они сматрају да су идентитет и понашање повезани кроз заједнички систем значења. Тај заједнички систем значења одређује идентитете повратном реакцијом која се добија у интеракцији са Другима, што значи да актери креирају значење идентитета улоге кроз реакције Других.²³⁶ Значење идентитета има утицај на то како ће се неко понашати, тако да се веза између идентитета и понашања остварује кроз заједничка значења.²³⁷ Оно што Стетс и Бурке истичу је да самоперцепција идентитета мора да се подудара са перцепцијом идентитета од стране Других, тј. понашање које прати одређени идентитет је функција односа између перципираних значења Сопства и значења која су стандард за одређени идентитет. Када се перципирана значења Сопства подударају са значењима која су стандард, онда је идентитет верификован, и значења понашања су у складу са значењима стандарда идентитета.²³⁸

Без обзира на разлике у концептуализацији теорије идентитета улога међу наведеном ауторима, теорију одликује специфичан и целовит оквир. Наиме, Сопство или сопствено „Ја“ је, по овој теорији, друштвени конструкт који произилази из улога које људи преузимају у друштву, а варијација у концепцијама Сопства постоје стога што људи имају различите улоге. Дакле, уместо друштвених особина које се актеру приписују, идентитет одређују дефинисане улоге. Поседовање идентитета заснованог на улогама захтева координацију и преговарање интеракције са повезаним, а опет различитим носиоцима других улога, као и управљање окружењем како би се контролисали ресурси за које су задужени носиоци те

²³¹ *Ibid.*, p. 207.

²³² Thoits A. Peggy, Vishup K. Lauren, *op.cit.*, p. 112–113.

²³³ *Ibid.*, p. 113.

²³⁴ Williams C. Michael, Neumann B. Iver, *op. cit.*, p. 363–364.

²³⁵ Stryker Sheldon, Serpe Richard, Commitment, Identity Saliency, and Role Behavior: Theory and Research Example, *op.cit.*, p. 207.

²³⁶ Burke J. Peter, Stets E. Jan, *Identity Theory*, Oxford University Press, New York, 2009, p. 49.

²³⁷ Burke J. Peter, Reitzes C. Donald, The Link Between Identity and Role Performance, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 44, No. 2, 1981p. 85.

²³⁸ Burke J. Peter, Stets E. Jan, *Identity Theory*, *op.cit.*, p. 54.

улоге.²³⁹ Прихватањем одређене улоге, особе (актери) усвајају дефиниције значења сопственог „Ја“ и очекивања која прате ту улогу, а потом се понашају тако да представљају, штите та значења и испуне очекивања која се за улогу везују.²⁴⁰

Џенифер Мицен (Jennifer Mitzen) такође подржава тезу да идентитет зависи од изграђених улога које актер има. Она тврди да се идентитет гради и одржава кроз интеракцију и односе са другима кроз које се рутинизују тачно одређене активности. Рутинизација чини да се те одређене активности лакше везују за актере тако да оне постају њихова улога, а у зависности од успеха одржавања те улоге зависи и да ли ће идентитет везан за ту улогу бити оснажен или подривен.²⁴¹

Дакле, теорија улоге подразумева да актери у одређеном контексту делују једни према другима и препознају се на основу тога коју улогу у том контексту имају. Ралф Тарнер (Ralph Turner) је изнео став о спајању улоге и идентитета особе (актера), истичући да актери не могу само да одиграју одређену улогу у некој ситуацији, већ да се увек дешава процес спајања којим особа (актер) постаје управо оно што је њена улога.²⁴² На овај начин, идентитет актера може се недвосмислено градити кроз преузимање и извођење одређене улоге која постаје срж тог идентитета.

Теорија идентитета посебну пажњу посвећује процесу трансформације идентитета. С обзиром на то да идентитете одређују значења садржана у стандардима идентитета, њихова промена значи да је дошло до промене тих значења. Промена идентитета, укључујући и идентитете засноване на улогама, могућа је и неизбежна захваљујући томе што су различити идентитети које индивидуа поседује уређени у систему хијерархије. Хијерархијска природа система контроле идентитета подразумева да постоје идентитети вишег и нижег нивоа и да ће се идентитети нижег нивоа контролисати и прилагођавати идентитету вишег нивоа уколико они буду у колизији. Извор промене идентитета стога првенствено може бити унутарњи, ендогени. Тада до промене идентитета долази јер се перцепција Сопства не подудара са значењима дефинисаним у стандардима идентитета, па ће се стога та значења полако мењати да би се прилагодила ситуационој самоперцепцији. С друге стране, спољашњи или егзогени извори промене идентитета налазе се у широј друштвеној структури, одговарајућем нивоу ресурса актера и променама у токовима ресурса унутар друштвене структуре.²⁴³ Ниво ресурса којим актер располаже и генерална тенденција развоја утичу на промену идентитета улоге јер ће актер бити подстакнут да усваја нова значења везана за идентитет улоге, а промене идентитета заснованог на улогама су чешће онда када постоје промене у нивоу ресурса него када је он константан, јер се тада дешавају иновације које омогућавају преузимање нових улога. Како је у процесу изградње идентитета посебна пажња посвећена узајамној верификацији идентитета међу актерима, стога се међу потенцијалне спољашње факторе промене идентитета свакако мора уврстити и повратна реакција коју актер од других о сопственом идентитету прима.²⁴⁴

Поред индивидуа као појединаца, теорија идентитета улоге може се применити и на државе и њихово спољнополитичко понашање у међународном систему. Калеви Холсти (Kalevi Jaakko Holsti) је истакао да су људи представници, тј. носиоци одређених позиција које подразумевају извесне функције, одговорности, права, привилегије и дужности, установљене како формалним прописима, тако и традиционалним праксама.²⁴⁵ Када је реч о спољнополитичком понашању држава на међународној сцени, Холсти наглашава да би се, уместо о концепту позиције, пре могло говорити о концепту статуса који није нужно повезан

²³⁹ Stets E. Jan, Burke J. Peter, *Identity Theory and Social Identity Theory*, op.cit, p. 226.

²⁴⁰ Thoits A. Peggy, Vishup K. Lauren, op.cit, p. 113.

²⁴¹ Видети: Mitzen Jennifer, *Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma*, *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 3, 2006, pp. 341–370.

²⁴² Видети: Turner E. Ralph, *The Role and the Person*, *American Journal of Sociology*, Vol. 84, No. 1, 1978, pp. 1–23.

²⁴³ Burke J. Peter, Stets E. Jan, *Identity Theory*, op.cit, p. 219.

²⁴⁴ *Ibid*, p. 167.

²⁴⁵ Holsti Kalevi Jaakko, op.cit, p. 241.

са прецизно одређеним функцијама и дужностима, јер се већина понашања у спољној политици не одиграва у окружењу које је аналогно друштвеној позицији.

Ипак, Холсти сматра да и у неорганизованом окружењу какав је међународни систем, постоји изванредан образац за стратификацију. Тај образац не одређује прецизно и поуздано улоге и очекивања, али је у њему могуће, бар грубо, утврдити разлике у статусима актера, па доносиоци политичких одлука у држави имају у виду разлике у међународном статусу приликом дефинисања адекватне спољнополитичке оријентације своје државе.²⁴⁶ Оно што је још проблематично у међународном систему што се концепције националних улога тиче је и то што очекивања Других која прате одређену улогу нису јасно дефинисана у односу на очекивања која постоје у формалним организацијама и интегрисаним друштвима са јасним нормативним оквиром. Стога, понашање држава у спољној политици и спољнополитичке улоге државе, које укључују обрасце понашања, одлуке, функције и обавезе према другим државама, пре су резултат уверења и унутрашње политике доносиоца одлука у држави, него односа са Другима.²⁴⁷ Наравно, концепције националних улога свакако су повезане са неким стандардима које долазе из спољашњег окружења и који на њихово формирање утичу, у виду структуре међународног система, вредности које су у оквиру тог система усвојене, неких општих правних принципа, традиције, очекивања која проистичу из потписаних уговора, као и других неформалних обавеза.²⁴⁸ Мајкл Барнет (Michael Barnett) допуњује ово схватање о концепцији националних улога у спољној политици још и тврдњом да су улоге које државе изводе у међународној политици произишле из чланства у међународним институцијама и режимима.²⁴⁹ Најзад, кључна ствар код концепције националних улога, коју је потребно нагласити, је да она не мора бити заснована на интеграцији и сарадњи са Другима, јер се идентитет улоге може засновати и на међузависности која је конфликтне природе, што значи да „*непријатељ* може бити исто тако идентитет улоге као и *пријатељ*.”²⁵⁰

Теорија улоге значајна је због увида у то на који начин је НАТО изградио сопствену улогу у хуманитарном пољу, тј. шта та улога садржи и како је НАТО користи у самопрезентацији. Иако није хуманитарни актер, специфична ангажованост војног актера у хуманитарном пољу постала је нужно саставни део онога што НАТО ради и онога што НАТО јесте, а улога актера у решавању хуманитарних криза једна је од најчешћих улога у којима се НАТО налазио после Хладног рата. Колапсом СССР-а, НАТО идентитет улоге заснован на улози одбрамбеног актера и безбедносног гаранта својих чланица постаје бесмислен јер не постоји више ништа од чега се треба бранити, па он стога уместо једне, преузима више улога које ће му обезбедити опстанак кроз већи утицај у сфери безбедности на регионалном нивоу, али и веће присуство и утицај чак и на глобалном нивоу.

Најзад, допринос овог истраживања огледа се у његовој примени на идентитет улога међународних актера, какве су међувладине организације и њихов перформанс у међународном систему. Како се у овом истраживању тежи показати више од констатовања да је одређена улога променила идентитет, надаље се у објашњењу процеса ослањамо на теорију драматуршке акције, јер овај теоријски модел омогућава да остваримо увид у процес којим је и начине на које је одређена улога издвојена и као таква постала део идентитета.

2.2. Теорија драматуршке акције

Поред поменуте теорије идентитета улоге, од интеракционистичких теорија у истраживању се даље ослањамо на драматуршку перспективу или драматуршки модел друштвене интеракције који је кроз своје радове зачео Ервинг Гофман (Erving Goffman), а

²⁴⁶ *Ibid*, p. 244.

²⁴⁷ Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics* op.cit, p. 227.

²⁴⁸ Holsti Kalevi Jaakko, *op.cit*, p. 246.

²⁴⁹ Видети: Barnett Michael, Institutions, Roles, and Disorder: The Case of the Arab States System, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, 1993, pp. 271–296.

²⁵⁰ Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics* op.cit, p. 228.

развили његови следбеници. Сви Гофманови концепти могу се објединити у заједнички теоријски оквир који се означава као теорија драматуршке акције. Ова теорија концептуализује актере као учеснике у процесу драматуршке активности који су ангажовани на уоквиривању и стварању прорачунатих представа Сопства, а истовремено ограничени садржајем и захтевима доследности сопствених улога.²⁵¹ Гофманова представа друштвеног живота оцењује се као попутна супротност структуралистичким представама, она је налик „њишућој модној писти по којој људи прелећу опрезно... у коме у људи акробате и играчи који су се одвојили од друштвених структура и који се развијају независно чак и од културно стандардизованих улога..они нису производи система већ индивидуе које користе систем зарад јачања Сопства“.²⁵²

Гофман је, као припадник „треће генерације интеракциониста“²⁵³ указао на један нови интеракционистички поглед на друштво, који укључује свакодневну интеракцију и њене ритуале у стварању значења и представа, као предуслова друштвене комуникације и праксе. Драматуршка перспектива логично се надовезује на теорију идентитета улога у овом теоријском оквиру јер се истраживање бави процесом изградње и „оправдавања“ улога, а Гофманова драматуршка перспектива у којој користи метафору позоришта да објасни процесе играња улога у друштвеним интеракцијама је најпогоднија за објашњење процеса трансформације НАТО идентитета кроз преузимање нових улога.

Драматуршка акција утемељена је у делу „Представљање Сопства у свакодневном животу“ („The Presentation of Self in Everyday Life“, 1956), у коме су концепти наступа и управљања утисцима срж његовог теоријског оквира. Значајно место у концептуализацији драматуршке перспективе заузима и Гофманов концепт стигме, коме је место у студијама међународних односа касније кроз своја истраживања дала Ребека Адлер Нисен.²⁵⁴

Гофман се бави кључном активношћу за стварање значења и представа, друштвеном интеракцијом, коју он симболично представља као позориште јер људи у свакодневном животу кроз интеракцију заправо изводе мноштво улога, баш као глумци у позоришту. Поред глумаца, саставни део наступа је и публика, а њу чине сви они који су активни или пасивни учесници у њему јер га посматрају и шаљу повратну реакцију на њега. Марк Салтер (Mark Salter) је, говорећи о секуритизацији и десекуритизацији као драматуршкој акцији, нарочито истакао значај публике, тј. њених очекивања за успешност секуритизујућег потеза.²⁵⁵

Драматуршка перспектива друштвене интеракције у Гофмановом опусу, баш као и у позоришту, подразумева два одвојена простора у коме актери делују: на сцени (front stage) и иза сцене (backstage), а управо простор на сцени је место где актери изводе улоге и труде се да одрже представе које дефинишу ситуацију и испуне предвиђена очекивања. Актери ће, презентујући слику о себи пред публиком, ретко то чинити сами, па Гофман као саставни део успешног наступа наводи и тимове, односно скупину актера који се подржавају у пројектовању одређене дефиниције ситуације и презентацији исте рутине.²⁵⁶ Оно што је

²⁵¹ Schimmelfennig Frank, Goffman Meets IR: Dramaturgical Action in International Community, *International Review of Sociology*, Vol. 12, No. 3, 2002, p. 417.

²⁵² Gouldner W. Alvin, *The Coming Crisis of Western Sociology*, Heinemann, London, 1971, p. 379.

²⁵³ Denzin K. Norman, *op.cit.*, p. 10.

²⁵⁴ Ослањајући се на Гофманову концептуализацију стигме на индивидуалном нивоу, она показује да она функционише и на нивоу држава као јединица међународног система. Сматра да државе нису пасивни објекти социјализације, већ активни актери који се стратешки носе са стигмом и дискредитацијом тако што понекад чак и трансформишу доминантни морални дискурс када се са стигмом и дискредитовањем суоче. Мере које су државе спремне да употребе да поправе сопствену слику укључују јачање људских права, извињење због претходних злочина, одустајање од наоружавања итд. Видети: Adler-Nissen Rebecca, Stigma Management in International Relations: Transgressive Identities, Norms, and Order in International Society, *International Organization*, Vol. 68, Issue I, 2014, p. 169.

²⁵⁵ Salter Mark, Securitization and Desecuritization: a Dramaturgical Analysis of the Canadian Air Transport Security Authority, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, No. 4, 2008, pp. 321–349.

²⁵⁶ Goffman Erving, *The Representation of Self in Everyday Life*, University of Edinburgh, Social Science Research Centre, Edinburgh, 1956, pp. 47–65.

важно истаћи је да, иако није теорија која се бави идентитетом, Гофманова драматуршка акција даје увид у процес, односно начине на које је кроз преузимање различитих улога могуће утицати на стварање представа и значења о томе шта неко јесте, а тиме и на промену идентитета.

Гофман је први увео појам драматургије у социологији, ослањајући се на метафору позоришта, али само се кратко треба осврнути и на то да је појам драматуршке акције користио и Јирген Хабермас (Jürgen Habermas), у оквиру своје концептуализације типова социолошке акције. Он је истакао да се код драматуршке акције фокус поставља на учеснике у интеракцији који чине једни другима публику пред којом се представљају. Актери у својој публици изазивају одређену слику, тј. представу о себи, сврсисходно откривајући Сопство и контролишући у којој мери публика може имати приступ њиховим намерама, мислима, ставовима, жељама или осећањима којима само они имају привилеговани приступ. По Хабермасовом схватању, презентација Сопства није спонтана, већ „стилизовани израз нечијих искустава“.²⁵⁷ Посматрано из перспективе драматуршке акције, друштвена активност подразумевала би сусрет актера и извођење одређене представе једних за друге како би се створили тачно одређени, контролисани утисци о ситуацији у којој се актери налазе, односно створила адекватна дефиниција ситуације.

Под дефиницијом ситуације подразумева се заправо оно што је одговор на питање „Шта се овде дешава“, и може се односити на тачно одређени догађај у времену или на ширу ситуацију која се односи на нечије Сопство.²⁵⁸ Када постоји дефинисана ситуација, сви актери разумеју шта ће се десити у некој ситуацији, шта може да се очекује од сваког учесника и како се треба понашати у тој ситуацији. Дефиниција ситуације не може бити наметнута ако се за њу не везују нека општеприхваћена значења, и представља интерактиван процес у коме се значења и очекивања од актера формирају кроз интеракцију. Знајући дефиницију ситуације коју је формулисала публика, тј. други учесници у интеракцији, актери ће настојати да утичу на ту дефиницију представљајући се на тај начин да код публике створе тачно одређени утисак²⁵⁹ који одговара њиховим интересима, али и који се уклапа у очекивани образац понашања у тој, унапред заједнички дефинисаној ситуацији. Ова активност управљања утисцима или контроле над формирањем утисака и представа других назива се самопрезентацијом.²⁶⁰ Као што се идентитети улога граде и одржавају кроз интеракцију са Другима, тако се и самопрезентација врши кроз интеракцију. Стога, у средишту процеса управљања утисцима јавља се специфична улога којом се актери представљају Другима оправдавајући очекивања и понашајући се у складу са очекивањима која та улога подразумева.

2.2.1. Концепт самопрезентације у стварању представа и значења

Самопрезентација (self-presentation) је активност којом одређени актери настоје да утичу на начин на који их Други посматрају. Гофман је у својој теорији пошао од претпоставке да ће појединац имати много мотива да покуша да контролише утисак који ствара код Других када се нађе пред њима, тј. у неком облику интеракције са њима, како би наметнуо сопствени жељени исход.²⁶¹ Процес самопрезентације је двосмеран, па се поред анализе тога како актери покушавају да обликују ставове и понашања других презентовањем за њих повољних и релевантних информација, бави и повратном информацијом, тј. учинком

²⁵⁷ Habermas Jürgen, *The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the rationalization of society*, Beacon Press, Boston, 1984, p. 86.

²⁵⁸ Burbank M. Patricia, Martins C. Diane, *op.cit.*, p. 28.

²⁵⁹ Goffman Erving, *The Presentation of Self in Everyday Life*, *op. cit.*, p. 1–3.

²⁶⁰ Schlenker R. Barry, Self-Presentation, in Leary R. Mark and Tangney June Price (eds), *Handbook of Self and Identity (second edition)*, The Guilford Press, New York, London, 2012, p. 542.

²⁶¹ Специфичност Гофманове теорије је у томе што се не бави нормативним вредновањем активности контроле утисака, већ искључиво успешношћу и проблемима презентовања одређене активности пред другима. Видети: Goffman Erving, *The Representation of Self in Everyday Life*, *op.cit.*, p. 8.

процеса управљања утисцима и одговором на њега.²⁶² Стога, самопрезентација је мотивисана стицањем награде и признања од других, као и могућношћу самоостваривања индивидуе кроз постизање најбоље верзије сопственог „Ја“.²⁶³

Када је реч о самопрезентацији, Гофман се бавио једним њеним специфичним аспектом, а то је самопрезентација кроз интеракцију „лицем у лице“. Она укључује свакодневне активности интеракције индивидуа у непосредном контакту, па је и сам Гофман познат првенствено као аутор који наглашава значај сусрета. Интеракција „лицем у лице“ у међународним односима најчешће је примењивана у сфери дипломатије.²⁶⁴ Адлер-Нисен је објаснила како функционише интеракција „лицем у лице“ између дипломата на примеру односа између Данске са једне стране, и Гренланда и Фарских острва, са друге стране, у погледу покушаја Данске да у складу са ЕУ регулативом забрани лов на фоке и китове по коме су ова два острва, бивше Данске колоније, позната. Ауторка објашњава да су покушаји Данске да уведе ову забрану, дириговану од стране ЕУ, осујећени као резултат интеракције „лицем у лице“ у којој се дипломатија од стране Гренланда и Фарских острва инструментализује у сврхе постколонијалног посрамљивања. Наиме, Данска има за циљ да заштити имиџ мале, мирољубиве, либералне и прогресивне државе, а Гренланд и Фарска острва желе да заштите своја права на лов као специфичност традиције ових народа и позивају Данску да се уздржи од потеза који би могли да асоцирају на колонијалну прошлост кроз наметање решења и непоштовање традиције и културе ових народа. Дипломатија се овде посматра у смислу друштвене интеракције у којој се у директној комуникацији представника обе стране намеће дефиниција ситуације и управља утисцима.²⁶⁵ Овде је још једном потврђено да Сопство проистиче из интеракције и да га је немогуће очувати уколико нема потврде других који учествују у интеракцији.

Гофманова истраживања, иако спровођена у микросоциолошком окружењу, не искључују могућност примене његових концепата и у макросоциолошком окружењу, што потврђују претходно наведена истраживања из области међународних односа код којих је примењен теоријски оквир драматуршке акције. У међународним односима, у сфери дипломатије, процес интеракције се одиграва континуирано између појединаца који представљају државе и међународне организације и којима управљање утисцима представља стратешку активност. Интеракциони поредак, који се код Гофмана јавља у форми сусрета „лицем у лице“, није у потпуности одвојен од макро институција, као што је држава, јер се дипломатија састоји у интеракцији државних представника који раде на преговарању међународних идентитета својих држава.²⁶⁶ Поред тога, Гофманова драматуршка активност може се применити и на другачије форме интеракције од оне „лицем у лице“. Каснија истраживања (Calvert, 2005; Bullingham & Vasconcelos, 2013) су, уважавајући и технолошки напредак, показала применљивост Гофмановог концепта самопрезентације у различитим облицима интеракције, као што је случај са компјутерски посредованом, тј. дигиталном интеракцијом, која не подразумева физичко присуство актера већ њихову интеракцију у виртуалном окружењу. Актери у виртуалном окружењу врше интеракцију на идентичан начин као и у непосредној, директној интеракцији, тежећи да представе себе онако како то одговара њиховим интересима и тежећи да очувају пројектовану слику о сопственом идентитету. Представљање на интернету заправо у потпуности одговара модернизованој верзији Гофманове сцене (front stage), на којој актер намерно пројектује одређени идентитет,

²⁶² Schlenker R. Barry, *op.cit.*, p. 542.

²⁶³ Baumeister F. Roy, A self-presentational view of social phenomena, *Psychological Bulletin*, Vol. 91, No. 1, 1982, p.

3.

²⁶⁴ Видети: Adler Nissen Rebecca, *Diplomacy as Impression Management: Strategic Face to Face Work and Postcolonial Embarrassment*, Working Paper 38, Centre for International Peace and Security Studies, University of Montreal and McGill University, 2012; Wong S. Seanon, Emotions and the communication of intentions in face-to-face diplomacy, *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 1, 2016, pp. 144–167.

²⁶⁵ Adler Nissen Rebecca, *Diplomacy as Impression Management: Strategic Face to Face Work and Postcolonial Embarrassment*, *op.cit.*

²⁶⁶ *Ibid.*

а офлајн интеракција би се могла сматрати оним активностима који представљају припрему за представљање у онлајн интеракцији (back stage).²⁶⁷ Данас се процес самопрезентације и управљања утисцима одиграва у дигиталној сфери једнако као и у непосредној интеракцији, коришћењем различитих форми друштвених мрежа, платформи, апликација и слично. Готово све међународне организације имају фејсбук и твитер налоге и канале на јутјубу, а кроз њих се свакодневно или периодично јавности презентују све релевантне информације захваљујући којима организација показује остајање у улози и настоји да управља утисцима које други на основу тих информација стварају.

2.2.1.1. Значај управљања утисцима у процесу самопрезентације

Управљање утисцима (impression management) представља кључни елемент процеса стварања значења и представа које су важне за стварање, одржавање и јачање друштвених идентитета. Наиме, он полази од тога да актери представљајући себе настоје да утичу на стварање и интерпретацију значења користећи технике управљања утисцима, тј. покушавају да утичу на систем вредности, концепте, норме и уверења на основу којих други појединци или групе перципирају и оцењују податке и информације, преносе идеје и обликују понашање, како би наметнули сопствену дефиницију ситуације и контролисали је. Лери и Ковалски (Leary and Kowalski) ово одређују као процес конструисања утиска и истичу да на њега утичу идентитети актера, начин на који актер концептуализује Сопство, ограничења улоге у којој су актери, вредности оног код кога се утисак ствара и перцепција актера о томе како га други тренутно посматрају.²⁶⁸

Гофман управљање утисцима сматра стратешком активношћу, не бавећи се моралним питањима испуњавања одређених стандарда, већ наглашавајући да управљање утисцима има за циљ да конструише убедљив утисак код других да су одређени стандарди и норме испуњени.²⁶⁹ То значи да се актери у интеракцији са другима понашају стратешки, тежећи да контролишу утиске које остављају на друге зарад сопствених интереса, па је за драматуршки модел самопрезентације битно углавном то да ли је њихов наступ успешан, а мање то да ли су актери заиста испунили моралне стандарде улоге коју играју и да ли верују у њу и стоје иза ње. Ипак, ти стратешки напори ограничени су свакако културалним обрасцима и правилима којима актери морају бити доследни уколико желе да сачувају изграђену слику о себи.²⁷⁰ Стога је важно истаћи и то да се тврдње по којима се Гофманова драматуршка акција своди на процес неморалне манипулације утисцима²⁷¹ не сматрају исправним, јер “свака пројектована дефиниција ситуације има особену моралну природу с обзиром на то да има одређени морални захтев како се понашати у одређеној интеракцији.”²⁷² Наметање дефиниције ситуације значи да се један актер изражава и делује на начин да створи одређене представе и утиске код Других које ће омогућити да се они добровољно понашају у складу са његовим намерама и очекивањима.

²⁶⁷ Bullingham Liam, Vasconcelos Ana ‘The presentation of self in the online world’: Goffman and the study of online identities, *Journal of Information Science*, Vol. 39, No. 1, 2013, pp. 101–112. О управљању утисцима на интернет мрежи видети и рад о активистичким веб-сајтовима српске и албанске стране током косовског конфликта 1999. године који су коришћени као стратегија контролсања и наметања утиска о ситуацији како би се изградио кредибилитет и утицало на мишљење јавности са енглеског говорног подручја (Calvert Jones, *Online Impression Management: Case studies of activist Web sites and their credibility enhancing tactics during the Kosovo conflict*, paper prepared for presentation at the conference „Safety and Security in a Networked World“, Oxford Internet Institute, Oxford University, 8-10 September 2005.

²⁶⁸ Leary R. Mark, Kowalski M. Robin, *Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model*, *Psychological Bulletin*, Vol. 107, No. 1, 1990, p. 36.

²⁶⁹ Goffman Erving, *The Presentation of Self in Everyday Life*, op.cit, p. 162.

²⁷⁰ Schimmelfennig Frank, op.cit, p. 421.

²⁷¹ Видети: Gouldner W. Alvin, op.cit, pp. 378–390.

²⁷² Спасић Ивана, op.cit, стр. 35.

Лери и Ковалски као недостатак Гофманове концепције управљања утисцима наводе непостојање детаљније дискусије о мотивима управљања утисцима, па поред самог процеса конструисања утиска, указују и на важност још једне компоненте која креирању утисака претходи, а то је мотивација за управљање утисцима. Мотивација је сложен процес који ће зависити од неколико фактора, међу којима аутори истичу релевантност утиска за остварење неког циља, вредност жељених исхода и неслагање између постојеће и слике коју актер жели да креира.²⁷³ Као примарне мотиве за управљање утисцима ови аутори истичу друштвену и материјалну корист, самопоштовање које актери стичу уколико су изазвали добар утисак и употребу самопрезентације као начина креирања идентитета.²⁷⁴ Самопрезентација мотивисана тежњом да се креира идентитет подразумева извршавање одређених активности које се везују за тај идентитет.²⁷⁵ Значења идентитета произилазе из друштва, и не постоји сврха постизања неких циљева и очекивања уколико они нису признати од стране Других.²⁷⁶

Гофман говори о умећу управљања утисцима у смислу коришћења техника помоћу којих актери успешно презентују своју улогу и које имају функцију да избегну ремећење њиховог наступа. Дакле, управљање утисцима укључује низ мера које се предузимају да би се спречило ремећење процеса презентације Сопства, избегло дискредитовање и посрамљивање, те на време предузели адекватни кораци у његовој заштити. Актер је у обавези да предузима наведене мере јер без њих не може да сачува жељену представу о себи, а тиме угрожава и сопствени идентитет. Све мере управљања утисцима које омогућавају актеру остајање у улози могу се условно поделити на мере јачања уверљивости сопствене представе и мере заштите сопствене представе када је угрожена.²⁷⁷

Бен Мор (Ben D. Mor) у студији о оправдавању употребе силе током Либанског рата 2006. године користи стратешку комуникацију држава као форму самопрезентације и управљања утисцима. Он објашњава да логика самопрезентације почива на томе да актери теже двема стварима: избегавању казне и стицању награде, па ће стога настојати да управљају процесом приписивања одговорности и процесом перцепције последица од стране других, како би избегли казну и добили награду. У том смислу, потреба за заштитом сопствене представе догађа се када актеру прети опасност да буде представљен одговорним за одређене негативне последице, а потреба за јачањем уверљивости сопствене представе догађа се када постоји опасност да се актеру негирају заслуге за позитивне исходе.²⁷⁸ Мере заштите угрожене представе за циљ имају да кроз управљање утисцима умање одговорност и значај негативних последица. Уколико је представа угрожена као резултат понашања самог актера, он ће тежити томе да избегне кривицу како би заштитио сопствену представу, користећи се техникама попут негирања да се негативна последица десила, негирања да је то он изазвао, изговорима у виду образлагања да није било алтернативе, коришћењем оправдања, извињења, преобликовања тока догађаја. Уколико је представа угрожена као резултат деловања противника, актер ће тежити томе да га дискредитује тако што ће настојати да покаже да он није био одговоран и заслужан за позитивне исходе и преобликоваће перцепцију заслуге тако што ће је представити као нешто безначајно што није имало утицаја на позитиван исход.²⁷⁹ Мере јачања уверљивости сопствене представе постижу се јачањем личног кредибилитета и наметањем кривице противнику. Актер кредибилитет тежи да стекне истичући сопствену одговорност у изазивању позитивног исхода (наглашавањем да је баш његова мера или политика довела до одређеног доброг

²⁷³ Leary R. Mark, Kowalski M. Robin, *op.cit*, p. 36.

²⁷⁴ *Ibid*, p. 38.

²⁷⁵ Gollwitzer M. Peter, Striving for specific identities: The social reality of self-symbolizing, in: Baumeister F. Roy (ed.), *Public and Private Self*, Springer-Verlag, New York, 1986, p. 145.

²⁷⁶ *Ibid*.

²⁷⁷ Видети: Mor Ben, Accounts and impression management in public diplomacy: Israeli justification of force during the 2006 Lebanon war, *Global Change, Peace and Security*, Vol. 21, Issue 2, 2009, pp. 219–239.

²⁷⁸ *Ibid*, pp. 226–227.

²⁷⁹ *Ibid*, pp. 230–231.

результата) и јачајући позитивну перцепцију о исходу који је изазвао (убеђујући публику да је значај деловања актера већи него што му се приписује, да је много више труда, енергије и сл. уложено у позитиван исход). С друге стране, актер јача уверљивост своје представе тако што противнику намеће кривицу, повезујући га са погрешним одлукама и делегитимизујући његове поступке, и поставља ситуацију у којој је противник учествовао у негативном контексту.²⁸⁰

У конкретном случају којим се Мор бавио, сукобљене стране, Израел и Либан, настојале су да, користећи поменуте технике наметања кривице и избегавања кривице (кроз делегитимизацију, изговоре, оправдања, дистанцирање, уоквиривање чињеница у нове рамове за перцепцију стварности) рационализују пред јавним мњењем сопствене војне потезе у сукобу. Мор је овим истраживањем показао како технике самопрезентације и управљања утисцима могу да се користе стратешки у јавној дипломатији за легитимизацију одређеног спољнополитичког понашања.

Гофман активности које актер предузима да би сачувао слику о себи такође дели у две групе: *превентивне* активности, које се спроводе стално како би се избегло посрамљивање (стигма) и губљење изграђене слике и *корективне* активности, које се спроводе стално али као надокнада за дискредитујуће појаве које нису успешно избегнуте. Корективне активности које подразумевају употребу разних тактика од стране самих актера како би сачували сопствену дефиницију ситуације називају се одбрамбеним, а активности које се предузимају од стране публике као помоћ актеру да сачува дефиницију ситуације називају се заштитним.²⁸¹ Међу одбрамбене активности убрајају се активности пре почетка самог настапа, и то су *драматуршка лојалност* (сви они који учествују у представи морају да делају као да су прихватили одређене моралне обавезе према тиму и одржавању представе, морају да развијају солидарност и лојалност да повремено мењају публику како би избегли везивање за њу), *драматуршка дисциплина* (доследност и самоконтрола у пројектовању одређене слике без прављења погрешних потеза који би представу дискредитовали) и *драматуршка опрезност* (избегавање ситуација које могу да дискредитују представу, извођење представе са поузданим члановима тима, бирањем праве публике, у одређеном временском трајању јер се тиме смањује могућност да искрсне појава дискредитовања, прилагођавањем предстве постојећим условима у којима се представа изводи и понавањем представе све док не постане рутина). Међу заштитне активности убрајају се све активности које почињу онда кад и представа и које трају током њеног трајања како би се исправљале грешке. Њих спроводи публика како би помогла актерима да сачувају сопствену представу, понашајући се тактички тако да игноришу „исклизивања из улоге“ и суптилно стављајући до знања актерима одређеним гестовима да им је публика у близини и да треба да су у улози.²⁸²

Дакле, све активност које актеру омогућавају да дефинише ситуацију и представи је у жељеном светлу, као и мере којима се спречава дискредитовање дефиниције ситуације представљају технике управљања утисцима. Мада Гофманов рад о уоквиривању не представља део драматуршке перспективе, већ посебан модел, у овом истраживању уоквиривање се такође сврстава у технику управљања утисцима јер се користи за дефинисање ситуације и наметање одређене слике, о чему ће надаље бити речи.

2.2.1.2. Уоквиривање као кључна техника самопрезентације

Кључна активност у читавом процесу самопрезентације и управљања утисцима јесте јасно издвајање одређених сегмената стварности и њихово провлачење кроз одређене оквире на контролисан начин, тако да тумачење ситуације која из тога произилази иде у прилог ономе ко утисак покушава да контролише. Ова активност се назива „фрејмингом“ (framing, у

²⁸⁰ *Ibid*, pp. 231–232.

²⁸¹ Goffman Erving, *The Representation of Self in Everyday Life*, op.cit, p. 7.

²⁸² *Ibid*, pp. 135–149.

даљем тексту: уоквиривање), а поменути издвојени исечци стварности пролазе кроз трансформације као резултат уоквиривања. Уоквиривање је концепт који је такође створио Ервинг Гофман у једном од својих најзначајнијих и најсвеобухватнијих радова „Анализа оквира: есеј о организацији искуства“ (*Frame Analysis: An Essay on the Organisation of Experience*).²⁸³

Уоквиривање, као процес, подразумева постојање одређених оквира. Под оквиром (*frame*) се код Гофмана подразумева принцип или сет принципа на основу којих се организује искуство и даје смисао догађајима.²⁸⁴ Оквири се одређују и као менталне структуре које обликују начин на који посматрамо свет, па у сфери политике, оквири обликују друштвене политике и институције које их спроводе, што доводи до тога да свака промена оквира представља и друштвену промену.²⁸⁵

Основни облик оквира јесу примарни оквири, тј. интерпретативне шеме за тумачење, давање смисла и значења некој информацији, на основу које актери нове информације обрађују и класификују.²⁸⁶ Ови оквири се називају примарним јер се ради о шемама за тумачење које не зависе од било каквог претходног тумачења, већ се ослањају искључиво на традицију, културу, веровања, митологију, популарну културу друштва коме припадају. Да би се извршио процес уоквиривања, тј. да би се променила представа о неком објекту, догађају, актеру и сл, неопходно је утицати на примарне оквири (филтере, интерпретативне шеме) помоћу којих се интерпретира значење тих објеката, догађаја, актера. Гофман разликује два типа оквира, природне и друштвене, при чему природни оквири идентификују догађаје који се сматрају чисто физичким, они су неоријентисани, њима руководе и управљају само природне силе. С друге стране, друштвени оквири обезбеђују позадину за разумевање догађаја који укључују вољу, циљ и напоре усмерене ка контроли од стране интелегентног актера, људског бића, тзв. „вођених активности“ или активности којима се управља.²⁸⁷ Иако су друштвени оквири кључни за разумевање друштвене стварности и њено уоквиривање, природни оквири су битни зато што човек мора да савлада природна ограничења како би могао да утиче на друштвене оквири.

Како оквири служе као мост између дискурса елита о неком питању или проблему, са једне стране, и друштвеног разумевања тог питања, с друге стране,²⁸⁸ уоквиривање је својеврсно манипулисање већ познатим информацијама којима публика располаже како би се њено разумевање информација и контекста око тих информација променило у корист онога ко спроводи уоквиривање. Дакле, битно је то да се од просте промене уверења, уоквиривање разликује управо по томе што се њиме не утиче на мишљење презентовањем неке нове информације која до тада није била део система уверења примаоца информације, већ се активирају информације које већ постоје у меморији и структури уверења оног коме је упућен²⁸⁹, али се врши њихова трансформација. Трансформацији се приступа или кроз фабрикације (односно кроз навођење учесника на погрешно уверење о томе шта се догађа у одређеној ситуацији) или помоћу помоћу механизма „стављања у кључ“ (где су актери свесни шта се тачно у одређеној ситуацији дешава) тако што се одређена активност која је публици смислена у категоријама примарног оквира мења у нешто што је моделовано по тој активности, али је учесници посматрају као нешто сасвим другачије. Типови кључа који се најчешће у друштву користе су драматизација, такмичења, церемоније, техничка понављања попут вежби и проба и активности преу темељења, као што су добротворни рад,

²⁸³ Goffman Erving, *Frame Analysis: An Essay on the Organisation of Experience*, Northeast University Press, Boston, 1974.

²⁸⁴ *Ibid*, p. 10. Гофман посебно наглашава да је његов рад о организацији и структурисању искуства, не о организацији друштвеног живота.

²⁸⁵ Lakoff George, *Don't think of an elephant!: know your values and frame the debate : the essential guide for progressives*, Chelsea Green Publishing Company, White River junction, Vermont, 2004.

²⁸⁶ Goffman Erving, *Frame Analysis: An Essay on the Organisation of Experience*, op.cit, p. 21.

²⁸⁷ *Ibid*, p. 22.

²⁸⁸ Nelson E. Thomas, Oxley M. Zoe, Clawson A. Rosalee, op.cit, p. 224.

²⁸⁹ *Ibid*, p. 225.

преваспитавање итд.²⁹⁰ Који год тип кључа да се користи, заједничко за све њих је да имају стратешку сврху, и користе се плански, усмерено, са јасном иницијативом и дефинисаним циљем који се њима планира остварити.

Уоквирити, дакле, значи издвојити одређене аспеката посматране стварности и истицати их у комуникацији, трансформисати их на тај начин да се промовише тачно одређена дефиниција проблема, тачно одређено тумачење узрока, морално вредновање и/или тачно одређен предлог решења проблема.²⁹¹ Тај исечак стварности код Гофмана постаје предмет анализе јер је издвојен из тока неких активности, уоквирен тако да одговара интересима оног ко уоквиривање врши и као такав утиче на то како се проблем схвата, процењује и према њему делује. Уоквиривање се врши кроз комуникацију, односно саопштен текст публици, који има способност да створи политичку моћ. Њиме се идентификују идентитети и интереси онога ко текст пласира и уоквиривање стога захтева извесну дисциплину у процесу истицања одређених елемената стварности у односу на друге. То подразумева, рецимо, да комуникатор не може да користи различите термине онда када публика усвоји један одређени термин који се везује за оквир, како не би изгубио кредибилитет и угрозио процес уоквиривања.²⁹²

Како је уоквиривање генерално активност помоћу које се утиче на стварање значења неког догађаја, предмета, услова или праксе, актери догађајима и условима приписују значења и интерпретирају их на такав начин да помоћу њих мобилишу своје присталице или чланове, поберу подршку и симпатије неутралних посматрача и демобилишу противнике.²⁹³ Сноу и Бенфорд су, надовезујући се на поставке Ервинга Гофмана, издвојили три основна задатка уоквиривања: дијагноза, прогноза и мотивација, а они подразумевају: дијагностификовање одређеног сегмента друштвене стварности као проблематичног, предлагање решења препознатог проблема са прецизирањем шта треба урадити и позивање да се предузму мере или образложе мотиви и разлози за ангажовање на поправним мерама.²⁹⁴ Ова три задатка заправо се свде на две ствари, консензус и акцију. Дијагностички и прогностички оквири имају за циљ да идентификују проблем и да постигну консензус око тога на који начин га треба решити, док мотивациони оквири имају за циљ да покрену актере од консензуса ка конкретним активностима које се очекује да предузму.²⁹⁵

Уоквиривање је процес који захтева постојање капацитета да се утиче на креирање неког значења и начина посматрања одређеног проблема и свега у вези са њим. Оквири представљају шеме како за преношење, тако и за разумевање новости, и могу бити медијски и индивидуални. Индивидуални оквири представљају менталне кластере идеја који служе да појединци лакше процесуирају информације које примају, а значај медијских оквира је у томе што имају способност да наметну дефиницију ситуације и представљају шеме уграђене у политички дискурс.²⁹⁶ Друштвена концептуализација, перцепција и формулисање адекватних политика као одговор на неке од најсложенијих и најзначајнијих феномена данашњице, попут тероризма, у великој мери одређено је успешношћу уоквиривања овог појма у медијима.²⁹⁷

²⁹⁰ Goffman Erving, *Frame Analysis: An Essay on the Organisation of Experience*, op.cit, pp. 48–74.

²⁹¹ Entman Robert, Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication*, Vol. 43, No. 4, 1993, p. 52.

²⁹² *Ibid*, p. 55.

²⁹³ Snow David A., Benford Robert D., Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization, in: *International Social Movement Research 1*, supplement to Research in Social Movements, Conflicts and Change, 1988, p. 198.

²⁹⁴ *Ibid*, p. 199.

²⁹⁵ Desrosiers Marie-Eve, Reframing Frame Analysis: Key Contributions to Conflict Studies, *Ethnopolitics*, Vol. 11, No. 1, 2012, p. 10.

²⁹⁶ Scheufele A. Dietram, Framing as a Theory of Media Effects, *Journal of Communication*, Vol. 49, No. 1, 1999, p. 106.

²⁹⁷ Видети: Dafrizal Samsudin, Faridah Ibrahim, Framing of 'Terrorism' Issues in Indonesia: A Study of Two Malaysian Mainstream Newspapers, *Journal of Media and Information Warfare*, Vol. 3, 2010, pp. 15–35.; Haider-Markel P. Donald, Joslyn R. Mark, Tarek Al-Baghal Mohammad, Can We Frame the Terrorist Threat? Issue Frames,

Носиоци процеса уоквиривања могу бити друштвене и политичке елите, док извор медијског уоквиривања може бити телевизија, интернет сајт или новински чланак, а његов задатак је да дефинише суштински проблем који је у основи одређеног друштвеног или политичког питања и да издвоји скуп неких разматрања која претпоставља релевантним за тај проблем. Медијско уоквиривање утиче на ставове и мишљења тако што наглашава специфичне вредности и чињенице, дајући им за одређена питања већу важност него што би оне имале у неком другом, алтернативном оквиру, и аутоматски им повећавају вредност у смислу става јавности према њима.²⁹⁸ Овај капацитет изузетно је битан за уоквиривање жељених исхода, па се многи актери на међународној сцени медијском представљању у стратешкој комуникацији посвећују готово једнако као и примарним задацима којима се баве.

Фрејмови или оквири су, за оног ко их ставља у употребу, средство помоћу кога се даје смисао ширем спектру информација и догађаја, и што је најважније, сугерише правац деловања. тј. односа према проблему. Дакле, суштинска ствар код уоквиривања је та да у зависности од тога како је одређено питање уоквирено у јавном дискурсу, тако ће јавност посматрати тај проблем и реаговати на њега, што опредељује подршку одређеним приступима и политикама решавања проблема. Тако се у једном истраживању објашњава да се на примеру сукоба у бившој Југославији од стране различитих актера за један исти проблем (догађај) јављају два оквира: први, у коме је сукоб уоквирен као „геноцидни рат између моћног и крволочног нападача и беспомоћног комшије“ и други, у коме је исти сукоб уоквирен као „вековима стар етнички и религијски сукоб који се распламсао након што је нестала комунистичка доминација у региону“.²⁹⁹ Разлика у приступима на које је овај сукоб уоквирен указује на то да су они који су ове оквири стварали желели да кроз главну поруку о контексту сукоба аутоматски наметну и решење о правцу деловања. „Геноцидни“ оквир са собом повлачи предлог за моменталну и одлучну међународну интервенцију, док оквир „дуготрајног сукоба“ позива на уздржаност од мешања јер се свакако не може ништа учинити.³⁰⁰

Међу овакве примере свакако је немогуће не уврстити и пример уоквиривања тероризма од стране америчке администрације након 11. септембра, јер је тероризам првобитно био уоквирен као злочин, и као такав подразумевао жртве, извршиоце, привођење правди, суђење. Међутим, такав оквир се није уклапао у америчке планове и идеје о начинима санкционисања и одмазде према терористима, па је тероризам врло брзо уоквирен на другачији начин, кроз метафору рата која је отворила простор за другачију реакцију, тј. одговор на проблем тероризма. Наиме, деловање према терористима као ратној опасности са собом носи много флексибилније, али и бруталније могућности, без поштовања законских процедура које иначе морају бити уважене при процесуирању злочинаца у мирнодопском стању.³⁰¹ Најзад, одличан пример пружа и Џудит Батлер (Judith Butler) наводећи да се оправдање за оружану интервенисање широм света међу западним демократијама црпи управо из начина на који је појам Другог уоквирен (примитиван, нецивилизован, угрожавајући).³⁰²

Да би одређена представа била створена, тј. наметнута одређена дефиниција ситуације, неопходно је да процес уоквиривања буде успешан. Сноу и Бенфорд су Гофманов концепт објаснили на примеру уоквиривања друштвених покрета, односно објаснили како се оквири користе за регрутовање и мобилизацију неповезаних појединаца који имају сличан

the Perception of Threat, and Opinions on Counterterrorism Policies, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 18, Issue 4, 2006, pp. 545–559.

²⁹⁸ Nelson E. Thomas, Clawson A. Rosalee, Oxley M. Zoe, Media framing of a civil liberties conflict and its effect on tolerance, *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 3, 1997, p. 569.

²⁹⁹ Nelson E. Thomas, Oxley M. Zoe, Clawson A. Rosalee, *op.cit.*, p. 222.

³⁰⁰ *Ibid.*

³⁰¹ Lakoff George, *op.cit.*, p. 56.

³⁰² Butler Judith, *Frames of War: When is Life Grievable?*, Verso, London and New York, 2009.

систем вредности, а са циљем да постану чланови одређеног друштвеног покрета. Под уоквиривањем, они подразумевају процес вредносно-културолошког „равнања“ (frame alignment) који нужно претпоставља да интереси, норме и уверења оних код којих се тежи створити одређена представа, с једне стране, и активности, циљеви и идеологија актера који стварају значење користећи технике уоквиривања, с друге стране, морају бити сагласни и допуњавати се.³⁰³ Уз то, успешно уоквиривање захтева да се прича језиком публике којој се обраћа јер ће појединци лакше прихватити и спроводити нове идеје уколико се оне подударају са већ постојећим.³⁰⁴ Уоквиривање никада није независно од сложених мрежа веза и односа и компликација које произилазе из комуникације актера различите друштвене позадине, културе, традиције и система вредности. И сам носилац уоквиривања, као и његова интерактивна публика, ма колико се трудили да буду иновативни у смислу оквира који стварају, ограничени су постојећим тржиштем идеја и сопственом друштвеном позадином, па је стога за успешно уоквиривање одређене идеје или догађаја најважније да оквири одговарају схватањима, идејама и уверењима публике.³⁰⁵ Сложени процес уоквиривања који зависи од интерактивног равнања учесника у потпуности је зависан од „четири тачке/локације“ које је у процесу уоквиривања дефинисао Роберт Ентман и без којих нема успешног уоквиривања: *комуникатор*, који одлучује шта ће и како саопштавати, вођен оквирима који организују систем уверења; *текст*, који садржи оквире и одликује га присуство или одсуство кључних речи, фраза и извора информације који представљају потпору скуповима чињеница; *прималац*, од чијег разумевања и закључивања зависи уоквиривање, и *култура*, која подразумева својеврсни депозиторијум најчешће употребљиваних оквира изложених у дискурсу и размишљању људи који припадају одређеној друштвеној групи.³⁰⁶

Колико ће уоквиривање бити успешно зависи од четири врсте чинилаца који одређују мобилишући потенцијал уоквиривања:³⁰⁷ прва су снага, целовитост и истрајност напора уоквиривања, друга врста је интерна структура ширег система вредности са којим се тежи постићи равнање и то колико је конкретна активност уоквиривања релевантна у том систему вредности; трећа врста је релевантност оквира за учеснике: колико оквир одговара личном искуству учесника и стварним догађајима око њих и колико је усклађен са постојећим културним митовима и наративима који су део културног наслеђа и на основу којих се оцењују догађаји или ствари; четврта врста чинилаца названи су „циклуси протеста“ и односе се на одређени моменат у времену у ком се јавља оквир и постојећу преокупација друштвеним променама, што указује да укупни успех процеса уоквиривања зависи од тога да ли је оквир део неког ширег, значајног друштвеног процеса који је на снази. За уоквиривање је, као и за читаву самопрезентацију, битна доследност и верност актера унапред одређеној дефиницији ситуације у презентовању неке слике, тј. издвајању одређеног аспекта друштвеног битисања који захтева корективну акцију. Уколико те доследности нема, мале су шансе за успех уоквиривања, тј. представљања себе на тачно одређен начин, јер у том случају актер губи кредибилитет и поверење публике, која је активни учесник заједно са њим у читавом процесу презентовања и одржавања пројектоване слике.

На самом крају излагања о уоквиривању као концепту, треба се осврнути и на сличност и разлике овог са сличним концептима. С обзиром на способност уоквиривања да конструише нове или трансформише постојеће чињенице, укључујући и то како се и шта дефинише као претња, овај приступ се може сматрати врло сличним и приступу секуритизације, нарочито ако узмемо у обзир то да дискурзивне материјале који представљају изворе података за процес уоквиривања, попут докумената, говора и слично,

³⁰³ Snow David A., Benford Robert D, *op.cit*, p. 198.

³⁰⁴ *Ibid*, p. 205.

³⁰⁵ Desrosiers Marie-Eve, *op.cit*, p. 4.

³⁰⁶ Entman Robert, *op.cit*, p. 52.

³⁰⁷ Snow David A., Benford Robert D, *op.cit*, p. 199.

називају и „говорним чиновима“.³⁰⁸ Тиме се повлачи јасна паралела између издвајања одређених аспеката друштвене стварности и њиховог истицања у комуникацији како би се пројектовала тачно одређена дефиниција ситуације и створили услови за одређене активности које је прате (код уоквиривања) и говорног чина (у секуритизацији), којим се неки политички проблем формулише као посебно значајан за опстанак политичке заједнице, што даље пружа услове за његово премештање из зоне редовно политичког и примену ванредних мера. Секуритизација се, заправо, може посматрати као посебна подобласт уоквиривања, само што је фокусирана, тј. ограничена на једно поље друштвене активности – безбедност. Оба ова конструктивистичка приступа претпостављају издвајање одређених сегмената и њихово посебно истицање у комуникацији и интеракцији, што са собом носи и последице у виду предузимања одређених мера и спровођење неких активности, само што уоквиривање, за разлику од секуритизације, покрива више различитих друштвених поља и процеса. Тако секуритизација покрива само поље безбедности и бави се постојањем егзистенцијалне претње и предлагањем ванредних мера, док оквири код уоквиривања остају у домену редовне политике и не захтевају употребу специјалних мера. Такође, за разлику од секуритизације чији је ефекат јасан и универзалан, ефекат уоквиривања није универзалан и јединствен, већ зависи од типа публике која у складу са сопственим филтером у виду система уверења преговарају значења порука које им се презентују.³⁰⁹

Поред секуритизације, уоквиривање се доводи у везу и са концептом стратешког наратива, с обзиром на то да су стратешки наративи намењени да помогну актерима стратешке комуникације да посебно истакну одређене ставове или осећања поводом неког догађаја у односу на неке друге. Стога наративи, који имају мобилишућу функцију, треба да подрже одређену дефиницију ситуације и, баш као и оквири, треба да буду усклађени са очекивањима публике, њеним кључним вредностима, уверењима, ставовима.³¹⁰ Кроз успешне стратешке наративе остварују се циљеви готово идентични онима код уоквиривања, али је важно истаћи да су стратешки наративи ипак само део онога што читав процес уоквиривања подразумева. Наративи могу да се употребе као део процеса уоквиривања, и то у инструменталне сврхе, да оквири учине повезанијим, јачим и убедљивијим у стварању одређене дефиниције ситуације. Такође, истиче се још једна кључна разлика између наратива и оквира, а то је да наративе углавном користе актери који немају приступ техничким, научним или експертским дискурсима, који су маргинализовани или „ућуткани унутар мејнстрим канала политичког учешћа“³¹¹, насупрот оквирима и процесу уоквиривања генерално, који се користе од стране оних иза којих стоје институције које их подупиру својим ауторитетом.³¹² У том смислу, управо се због мањка ауторитативности у наступу наративима не дају велики изгледи за промену *status quo*, за разлику од уоквиривања који са собом носи потенцијал великих друштвених и институционалних промена.

Као што је на почетку наглашено, теоријски оквир овог истраживања базира се на различитим приступима који се међусобно допуњују. У њиховој основи је симболички интеракционизам (социјални конструктивизам) јер нема друштвених промена, па ни промене идентитета, без интерактивних пракси из којих се конструише стварност која нас окружује. Најпре је учињен осврт на теорију идентитета улоге, јер је основна премиса од које се полази у раду та да су улоге које актери преузимају и изводе (шта неко ради) кључне за дефинисање идентитета тих актера (шта неко јесте). Даље, како је истраживачко питање фокусирано на

³⁰⁸ Snow David A., Benford Robert D., McCammon Holly J., Hewitt Lyndi, Fitzgerald Scott, The emergence, development, and future of the framing perspective: 25+ years since "frame alignment", *Mobilization: An International Quarterly*, Vol. 19, No. 1, 2014, p. 33

³⁰⁹ Видети: Watson D. Scott, 'Framing' the Copenhagen School: Integrating the Literature on Threat Construction, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 40, Issue 2, 2012, pp. 279–301.

³¹⁰ Ringsmose Jens, Børgesen Berit Kaja, Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives, *European Security*, Vol. 20, No. 4, 2011, p. 512.

³¹¹ Olsen A. Kristine, Telling Our Stories: Narrative and Framing in the Movement for Same-Sex Marriage, *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, Vol. 13, No. 2, 2014, p. 249.

³¹² *Ibid*, p. 251.

начин на који је, тј. процес кроз који је идентитет трансформисан кроз преузимање и извођење тих нових улога, драматуршка акција је у основи објашњења тог процеса. Претпоставка коју истраживање треба да потврди или оповргне односи се на то да је НАТО, користећи технике управљања утисцима и уоквиривање, представио себе и изградио на основу те представе улогу актера у хуманитарном пољу, тако што је идентификовао хуманитарне кризе као саставни део НАТО задатака у последња три стратешка концепта, представио решење проблема хуманитарних криза кроз мултисекторски приступ и сарадњу у безбедности, и најзад, легитимизовао сопствену укљученост у јавном дискурсу позивајући се на моралне, принципијелне и друге разлоге који леже у основи вредносног система ове организације.

3. УОКВИРИВАЊЕ ХУМАНИТАРНИХ ПИТАЊА: ХУМАНИТАРНЕ КРИЗЕ КАО ДЕО НАТО МИСИЈЕ ОЧУВАЊА МИРА И БЕЗБЕДНОСТИ

Пошавши од Гофманове концептуализације уоквиривања, а ослањајући се и на концепте уоквиривања који су представили Сноу и Бенфорд и Роберт Ентман, уоквиривање хуманитарних питања у овом раду дефинисано је као процес којим су хуманитарне кризе издвојене као сегмент интересовања НАТО-а и чије је значење кроз јавне дискурсе и праксе трансформисано у односу на хладноратовско поимање хуманитарних криза у оквиру ове организације. Бављење хуманитарним питањима је постхладноратовски НАТО задатак (с обзиром на то да политика одбране и застрашивања није давала простора оваквим активностима током Хладног рата), а издвајање и истицање активности НАТО-а у хуманитарном пољу извршено је тако да одговара постхладноратовским интересима НАТО-а.

Код уоквиривања хуманитарних питања, први корак који се препознаје у јавном дискурсу је стављање хуманитарних катастрофа на безбедносну агенду НАТО-а. Уоквиривање хуманитарних питања врши тако да се хуманитаризам ставља у препознатљиве оквири ове организације. То значи да се било какво деловање на пољу хуманитарних активности, па и решавање хуманитарних катастрофа, представља као саставни део задатака које је НАТО дефинисао стратешким концептима. Хуманитарне катастрофе сврстане су под задатке управљања кризама и сарадње у безбедности, с обзиром на то да се НАТО данас суочава са различитим кризним ситуацијама, а хуманитарне кризе су готово редовно њихов пратилац. Други важан корак уоквиривања хуманитарних питања од стране НАТО-а чини налажење решења проблема хуманитарних криза и начина на који НАТО може да му допринесе. Најзад, последњи корак којим је уоквиривање заокружено чини презентовање јавности (стратешко окружење, али и шира јавност) мотива и разлога за учешће у одговору на хуманитарни проблем (кризу), а које има за циљ да рационализује укљученост и обезбеди легитимитет НАТО ангажовања и активности везаних за решавање кризе.

Три доминантна оквира која се издвајају код уоквиривања хуманитарних питања од стране НАТО-а су:

- Хуманитарне операције представљају саставни део постхладноратовских задатака управљања кризама и сарадње у безбедности, с обзиром на то да учествовање у решавању хуманитарних катастрофа представља предуслов мира и безбедности НАТО чланица и стабилности евроатлантске заједнице;
- НАТО у решавању хуманитарних катастрофа делује као подршка хуманитарним актерима у оквиру примене концепта сарадње у безбедности и свеобухватног приступа решавању безбедносних проблема;
- НАТО учествује у решавању хуманитарних катастрофа јер је то у складу са моралним вредностима и принципима солидарности и хуманости на којима почива НАТО и евроатлантска заједница којој НАТО припада.

Како су сви кораци уоквиривања у функцији стварања и одржавања одређене слике, тј. представе, очекује се да актер континуирано предузима мере на изградњи и јачању те слике. У контексту овог рада, најважнијим мерама за одржавање и јачање пројектоване слике НАТО-а као актера у решавању хуманитарних криза издвојене су драматуршка доследност и дисциплина у пројектовању слике, тј. стварања представе, стицање кредибилитета кроз практичне активности и успешност у оправдавању сопствених поступака. Када актер има за циљ да уоквири одређени проблем, он то чини тако да код других створи тачно очекивану представу о том проблему. Дакле, он ће тежити да дефинише значај тог проблема за њега, предложиће решења и предузеће активности оправдавања сопственог учешћа у његовом решавању. Све ово укључује потпуну ангажованост, од стратешког планирања и

комуникације са јавношћу, па до конкретних практичних активности које се са тим циљем предузимају.

У овом раду уоквиривање се користи као техника у процесу самопрезентације НАТО-а. Испитиваће се успешност уоквиривања хуманитарних питања, а потом и значај успешности уоквиривања за трансформацију унутрашње компоненте идентитета, која се заснива на перцепцији НАТО-а о себи и његовој улози у постхладноратовском свету. У том смислу, под публиком се подразумевају доносиоци политичких одлука у земљама чланицама и партнерским земљама, од чијих одлука је зависило ангажовање НАТО-а у свакој појединачној операцији хуманитарног карактера, али индиректно и јавност земаља чланица, која је у политичком смислу овакве одлуке подржала и прихватила.

3.1. Хуманитарна питања: НАТО задатак управљања кризама

Стављање хуманитарних питања на НАТО агенду тесно је повезано са генералним постхладноратовским трендом промене безбедносне перцепције током 1990-их у североатлантској заједници, и начина представљања НАТО-а јавности. НАТО је концепт претње у овом периоду заменио концептом ризика и на њему базирао безбедносну политику, с обзиром на то да је очување стабилности и безбедности својих чланица повезао са способношћу одговора на ризике који имају више узрока и праваца деловања. Концепт ризика и ризичног друштва је омогућио флексибилност у интерпретацији ситуација и изазова на које се очекује да НАТО реагује.³¹³ Ова флексибилност је омогућила функционалну адаптацију организације новим очекивањима и новим задацима који су постављени пред њу, у смислу решавања широког спектра кризних ситуација, изазваних различитим ризицима. Управљање кризама је постао најважнији задатак савременог и трансформисаног НАТО-а, јер само контролисање и савладавање различитих узрочника и последица кризе може евроатлантском простору да донесе мир и стабилност, а њеним чланицама безбедност.

Задатак управљања (хуманитарним) кризама у стратешким концептима добија све више на значају од краја 1990-их. У стратешком концепту из 1999. године први пут се у једном стратешком документу НАТО-а указује и на проблем хуманитарних криза, па се тако у документу истиче да ће „НАТО снаге морати да се баве сложеним и разноликим спектром актера, криза, ситуација и потреба, укључујући и хуманитарне кризе“.³¹⁴

Хуманитарне катастрофе не морају нужно пратити сваку кризну ситуацију, али су савремене претње такве да је готово немогуће суочити се са било којом кризом, а да она не укључује и хуманитарне последице које отежавају или онемогућавају успешно савладавање кризе. Дакле, санирање хуманитарних последица је најчешће основни предуслов за успешно решавање војне или било које друге савремене кризе изазване насиљем човека или деловањем природних фактора. Достављање хуманитарне помоћи је тип хуманитарне активности који је нужни пратилац готово сваке кризе. Иако хуманитарна помоћ понекад може да доведе до ескалације насиља јер корисници помоћи постају мете оружаних група, хуманитарна помоћ најчешће доводи до смањења насиља и ублажавања његових последица по цивиле. То се чини обезбеђивањем медицинске помоћи и средстава за повређене, хране и воде, а поред тога, деловање хуманитарних актера у кризној ситуацији помаже да се стране уздрже од насиља према цивилима и поштују одредбе међународног хуманитарног права. Оно што је посебно значајно је то што хуманитарни актери посредују између државе и грађана о њиховим потребама и захтевима³¹⁵, доприносећи тако свеобухватним напорима савладавања настале кризе. Свеобухватни приступ решавању кризне ситуације, који

³¹³ Williams Michael John, NATO and the risk society: Modes of alliance representation since 1991, in: Webber Mark, Hyde-Price Adrian (eds.), *Theorising NATO: New perspectives on the Atlantic alliance*, Routledge, New York, 2016, pp. 191–192.

³¹⁴ *The Alliance's Strategic Concept*, 1999, point 49.

³¹⁵ Perrin Pierre, The impact of humanitarian aid on conflict development, *International Review of the Red Cross*, Volume 38, Issue 323, 1998, p. 326.

подразумева сва расположива средства, цивилна и војна, смањује хуманитарне последице и ствара предуслове да се конфликт брже и лакше реши свођењем негативних ефеката на минимум уз гарантовање адекватног одговора на потребе грађана.³¹⁶ Ефикасно и успешно управљање кризом подразумева управљање свим њеним сегментима, па и хуманитарним последицама.

Хуманитарне кризе профилисале су се као ново поље интересовања и деловања НАТО-а, уз нагласак да се ради о оним ситуацијама када су главни, хуманитарни актери, преоптерећени, онемогућени да се сами изборе са тежином хуманитарне катастрофе, и када непосредни прималац помоћи то затражи.³¹⁷ Ово је довело до тога да се сруше институционалне поделе између области међународне помоћи и развоја, с једне и војне помоћи, с друге стране.³¹⁸ Хуманитарне операције у којима НАТО учествује увек су део заједничког међународног одговора на кризу, који чини удружено деловање више држава или међувладиних и невладиних организација. Од оваквог хуманитарног ангажовања НАТО-а свакако треба разликовати војно ангажовање које се доводи у везу са хуманитарним разлозима, а у коме је НАТО примарни актер. Такво ангажовање подразумева спровођење војне интервенције, али је рационализујући наратив који је прати повезан са хуманитарним разлозима и мотивима. Међутим, овакве операције у НАТО-у се не дефинишу као хуманитарне, иако се често у дискурсу НАТО-а губи јасна разлика између учествовања у хуманитарним операцијама и војних операција предузетих из разлога спречавања хуманитарне катастрофе.

Криза на КиМ може се сматрати преседаном када је реч о војном интервенисању повезаном са хуманитарним разлозима, али и када је реч о директној хуманитарној активности као виду пружања подршке хуманитарним актерима. Свакако да не треба изоставити то да се ова криза издваја и по томе што није било легалног основа за интервенцију, нити формалног захтева државе где се интервенисало, али како приступ у овом раду не ставља у средиште интересовања морално-правне основе интервенције, већ процес стварања представе од стране НАТО-а, рад је у потпуности посвећен трагању за свим начинима које је НАТО користио да образложи своје учешће у било каквом подухвату који подразумева хуманитарно ангажовање.

Међутим, поред моралне дилеме која се увек везује за војно присуство у хуманитарном пољу, сасвим логично намеће се и питање о томе какав је интерес НАТО-а, као традиционално препознатљивог војног актера, да хуманитарне катастрофе уоквири као кризе, тј. проблем безбедности, и као последицу тога учествује у њиховом решавању стављајући на располагање ресурсе за овакве активности? Одговор лежи у значају решавања хуманитарних криза за опстанак НАТО-а, као и чињеници да се хуманитарне кризе из суседства НАТО земаља лако „разливају“ на земље чланице у виду мигрантских и избегличких криза и других проблема, стварајући на тај начин безбедносне проблеме НАТО земљама.

3.1.1. Значај решавања хуманитарних криза за опстанак НАТО-а

Дакле, зашто су хуманитарне кризе значајне за опстанак НАТО-а? Најпре, опстанак у постхладноратовској безбедносној архитектури представља за НАТО задатак *per se* с

³¹⁶ *Ibid*, p. 332.

³¹⁷ Суочен са последицама косовско-метохијске кризе која се прелила у виду масовних избегличких таласа у Албанију и Северну Македонију, УНХЦР је упутио захтев за помоћ у решавању кризе НАТО-у 3. априла 1999. године; у случају Урагана Катрина, САД је упутио захтев НАТО-у лично 3. септембра 2005; у случају земљотреса у Пакистану, захтев за помоћ упутио је Пакистан 10. октобра 2005. године, а 13. октобра 2005. захтев је упућен и од стране УНХЦР-а; у Либијској кризи 2011, захтев НАТО-у да помогне у спречавању допремања оружја и других материјала како би се спречило насиље и заштитили цивили упутила је ОУН 22. марта 2011.

³¹⁸ Maurits Jochems, *NATO's Growing Humanitarian Role*, op. cit.

обзиром на то да се НАТО суочио са питањем сврсисходности сопственог постојања. Ипак, како се ради о огромној организацији која представља уходану машинерију у коју је превише уложено, било је логично са се ово питање потисне, а фокус стави на рационализацију разлога за опстанак и осмишљавање стратегије опстанка, са свим пропратним задацима, циљевима, активностима. Задатак опстанка постао је приоритетан, тако да је процес трансформације и прилагођавања, те стварања једне нове слике о НАТО-у започет од стратешког нивоа и кроз најважнији стратешки документ организације – стратешки концепт. Као што је претходно напоменуто, озбиљнији стратешки заокрет у правцу ширења поља деловања примећује се први пут у Стратешком концепту из 1991. године.

Кључна ствар за опстанак је излазак из оквира војног савеза и окретање новодолазећим кризама у којима сва организациона моћ НАТО-а, састављеног при том од најбогатијих и технолошки најнапреднијих нација на земљи, може да буде искоришћена. Овај заокрет и образложење разлога за њега дати су од стране највиших званичника НАТО-а непосредно по окончању Хладног рата:

„НАТО може да јесте изгубио непријатеља, али није изгубио свој *raison d'être*, а то је гарант безбедности и стабилности...најважнији задатак савеза остаће одбрана њених чланица. Али, истовремено ако НАТО одржавамо само за потребе одбране и не користимо своја средства и ресурсе за управљање кризама и мировне операције, подршка јавности НАТО-у ће пре или касније нестати. Тест континуиране оправданости НАТО-а ће се, за сада, заснивати на доказивању његове корисности у суочавању са тренутним кризама и проблемима.“³¹⁹

Значај решавања хуманитарних криза за НАТО тесно је повезан са ширењем поља деловања НАТО-а и добијањем обриси политичке организације. Укљученост у решавање хуманитарних криза и све активности повезане са заштитом људи и њихових права не представљају одлику војног савеза већ организације која настоји да изгради политички ауторитет. Политички ауторитет је битан јер позиционира НАТО на мапи актера који управљају савременим безбедносним проблемима, осигуравајући на тај начин НАТО-у присутност у сфери безбедности, чиме се избегава, или бар одлаже, питање врхе постојања савеза.

Политички значај хуманитарних операција за НАТО огледа се у стварању нових пракси и отварању новог простора деловања чиме се понекад у великој мери удаљава од традиционалних принципа одбрамбеног савеза. Тако је у вези са кризом на КиМ 1999. године НАТО изнео став који се сматра прекретницом у тумачењу међународних норми од стране војног савеза, а то је да хитна потреба избегавања хуманитарне катастрофе и заустављања насиља над цивилима треба да превагне у односу на међународну норму државног суверенитета и немешања у унутрашња питања једне државе.³²⁰ Хајсманс истиче да НАТО хуманитаризам има политички значај јер су хуманитарне праксе битне у борби за међународни политички ауторитет у дефинисању и управљању безбедносном динамиком која карактерише европски безбедносни комплекс након Хладног рата.³²¹ Кроз учешће у хуманитарним праксама НАТО се позиционирао у том безбедносном комплексу као значајан актер, али не само одбрамбени, јер је корисност НАТО-а као одбрамбеног актера у постојећим условима свакако доведена у питање. НАТО је вредносни систем уврстио у кључне аспекте своје безбедносне стратегије³²² па су праксе организације почеле да се концентришу око заштите цивилизацијских вредности. Дакле, поред територије и

³¹⁹ Speech by Secretary General to the International Press Institute, 19 May. 1993, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_24185.htm?selectedLocale=en, приступљено 18. јануара 2019.

³²⁰ NATO: A Strategy for the 21st Century: Secretary General's Wallenberg lecture, February 1, 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_27632.htm?selectedLocale=en, приступљено 19. јануара 2019.

³²¹ Huysmans Jef, *op.cit.*, p. 616.

³²² *Ibid.*

суверенитета, НАТО се окреће цивилизацијским вредностима предвиђеним оснивачким уговором³²³ којима у односу на суверенитет чак даје и предност у одређеним етапама свог постхладноратовског развоја, трансформишући војни капитал у политички, тако да поред војне и геостратешке улоге, с једне стране, остварује и улогу актера у хуманитарном пољу, са друге стране.³²⁴ Хуманитарни приступ решавању криза одговара интерној структури система вредности НАТО-а, јер је за земље чланице НАТО-а систем вредности који у средиште интересовања поставља човека нешто што је универзално прихватљиво и увек, бар декларативно, добија подршку. НАТО сматра да су вредности које НАТО промовише и брани кроз своје постхладноратовско ангажовање универзалне, и да на њихову заштиту имају право сви, па је стога и безбедносна политика НАТО-а заснована на интересима и вредностима, што за НАТО значи да треба да пружи помоћ не само где очекивано има стратешки интерес, већ “кад год може и где год може.”³²⁵ Такође, велики значај за подршку позиционирању хуманитарних питања на НАТО агенду има и непосредно искуство не само земаља из окружења, већ и земаља чланица. Ту се као добар пример могу навести хуманитарне кризе изазване природним чиниоцима, као што је била хуманитарна криза изазвана ураганом Катрина 2005. године у САД-у, у чијем је решавању НАТО одиграо кључну улогу. Како савремене хуманитарне кризе имају више узрока, ни одговор на њих од стране војног актера не изненађује, тим више уколико је сврсисходан и доноси резултат.

Иако хуманитарна активност свакако није прва на листи приоритета којима се, поред одбране и застрашивања, НАТО окреће, решавање хуманитарних криза се издвојило као врло значајна активност, из бар два разлога. Један је свакако то да су кризе широм света остављале несагледиве хуманитарне последице које хуманитарни актери нису били у стању сами да реше без снажније логистичке подршке, а НАТО је ту препознао могућност сопственог доприноса и тиме обезбедио себи нови задатак који му трајније продужава живот у постхладноратовском периоду. Значај доприноса који НАТО може да пружи препознали су и други, па је у бројним кризама које су праћене хуманитарним катастрофама затражена званична помоћ од ове организације. Други разлог зашто су се хуманитарна питања нашла на НАТО агенди, ма колико контраверзи са собом повлачило бављење војног актера хуманитарним питањима, јесте што оваква активност, уколико резултира решавањем хуманитарне кризе, свеобухватно гледано може позитивно да утиче на слику организације и тиме на успешније оправдавање њеног постојања. На основу практичних примера НАТО ангажовања у хуманитарном пољу види се да често овакви излети у хуманитарно поље од стране других хуманитарних актера нису позитивно прихваћени и позитивно оцењени, али то генерално гледано не умањује допринос који је решавању криза НАТО до сада дао, и то најчешће управо као одазив на помоћ упућен од стране земље жртве кризе или других релевантних регионалних или глобалних актера.

3.1.2. Проблем „преливања“ хуманитарних криза и његове последице за НАТО чланице

У ери када глобализација брише географске оквире криза и чини их тиме заједничким проблемом целог света, НАТО је један од актера који учествују у мултилатералном одговору

³²³ Најважније вредности у чијем је очувању НАТО одлучан према оснивачком акту су слобода, заједничко наслеђе и цивилизација својих народа, стабилност и благостање евроатлантске регије, а све ове вредности засноване су на принципима демократије, људских права и владавине права. Видети: *The North Atlantic Treaty*, Washington, 1949, *op.cit.* Генерални секретар поучен искуствима из косовско-метохијске хуманитарне кризе овим вредностима додаје и вредности толеранције, заједничког живота, великодушност гледања у будућност и неосвртање у прошлост. Видети: KFOR Press Conference by NATO Secretary General Mr. Javier Solana, General Wesley Clark and General Sir Mike Jackson, Pristina, Kosovo, 24 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990624p.htm>, приступљено 22. маја 2019.

³²⁴ Huysmans Jef, *op.cit.*, p. 616.

³²⁵ Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the Grandes conférences catholiques, 01 Mar. 2007, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_8159.htm?selectedLocale=en, приступљено 15. јуна 2019.

на кризе. Ефекат преливања безбедносних проблема налази се у средишту бриге НАТО-а када су кризе у питању, нарочито оне које избијају на периферији евроатлантске регије, коју НАТО сматра местима „глобализоване небезбедности“.³²⁶ Брига око ефекта преливања безбедносних проблема је и стратешки потврђена³²⁷, а односи се на могућност извоза тероризма и политичког насиља из урушавајућих земаља и стварање избегличке и мигрантске кризе из конфликта који порекло воде са севера Африке, Блиског Истока, Балкана, Медитерана и регије Црног Мора.

На проблем преливања безбедносних проблема са периферије у НАТО земље се указује од 1990. године и посвећује му се значајна пажња када је реч о будућности организације. Генерални секретар је тада у обраћању јавности ефекат преливања ставио у фокус интересовања у будућности:

„Нови ризици нису више ограничени на војни напад на нашу територију, већ је вероватније да ће настајати као последица сломова регионалне стабилности, који се могу или прелити на област савеза или могу бити искоришћени против наших интереса и солидарности.“³²⁸

Питање преливања безбедносних проблема из непосредног окружења у земље чланице ставља се на агенду избијањем рата у БиХ, и од тада постаје вишедеценијска брига за НАТО. Криза у Босни сматра се симболом за све изазове у будућности који ће одредити правац деловања НАТО-а и представља прекретницу за дефинисање постхладноратовске логике опстанка која се заснива на операцијама ван евроатлантског подручја („Out of area or out of business“).³²⁹ Преливање криза са периферије као проблем безбедности за НАТО је значајан јер трансформише перцепцију територијалне одбране у одбрану цивилизацијских вредности и испуњавање цивилизаторске мисије.³³⁰ НАТО након Босне свој кредибилитет заснива на успешности мобилизације војних ресурса у одговору на овај тип криза. Такође, како би оправдао вредносно оријентисан дискурс, НАТО је у оваквим кризама поставио себи моралну обавезу да реагује, чак и у ситуацијама када криза не угрожава земље чланице у територијалном смислу, што је означило почетак глобалног актерства НАТО-а, или бар претензија ка томе. Вредносни приступ у дефинисању нове улоге НАТО-а учинио је да од дилеме треба ли НАТО да опстане или не, ова организација за своју главну мисију постави цивилизаторски пројекат обликовања безбедносног окружења и јачања мира и стабилности око кога је окупљена читава међународна заједница.³³¹ У јавним обраћањима НАТО званичника много пута се осврће на значај решавања криза и конфликта у окружењу за остваривање трајног мира и стабилности. Поред случаја БиХ, касније се и косовско-метохијска криза, иако је по свом настанку регионална, у реторици НАТО представника користила као пример кризе чије су негативне последице толико значајне да се осећају широм читаве евроатлантске регије, чију стабилност подривају.³³²

Секуритизација проблематичне периферије нарочито је интензивирана у периоду непосредно након 11. септембра 2001, када се учвршћује уверење најмоћнијих земаља, на челу са САД, да су више угрожене од стране слабих и пропадајућих држава него од стране оних које су им по снази конкурентне. Тероризам у том периоду заузима дефинишућу улогу у безбедносном дискурсу НАТО-а и представља главну манифестацију претње која долази са

³²⁶ Behnke Andreas, *op.cit.*, p. 162.

³²⁷ *The Alliance's Strategic Concept*, 1999, point 20.

³²⁸ Address given to a Conference on the Future of the Atlantic Alliance: Speech by Secretary General, Manfred Wörner, 19 Sep. 1990 - 21 Sep. 1990, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_23715.htm?selectedLocale=en, приступљено 18. јануара 2019.

³²⁹ Daalder Ivo, Goldgeier James, *Global NATO, Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 5, 2006, p. 113.

³³⁰ Behnke Andreas, *op.cit.*, p. 136.

³³¹ *Ibid.*, p. 157, 160.

³³² NATO: A Strategy for the 21st Century: Secretary General's Wallenberg lecture, February 1, 1999, *op.cit.*

периферије и која прети развоју и функционисању демократских институција, територијалног интегритета и безбедности и тековинама светског поретка.³³³ Авганистан под талибанском влашћу наводи се као пример земље која је извезла „нестабилност у своје суседство, дрогу у Европу, а тероризам и избеглице широм света“³³⁴ и створила потребу да читава међународна заједница буде ангажована са властима и народом Авганистана „како се Авганистан не би поново прелио на улице НАТО земаља“.³³⁵

Слободно се може рећи да је криза у Авганистану била кључна за одржавања релевантности НАТО-а након 11. септембра, и то на тај начин што је омогућила трансформацију идентитета и стварање нове агенде ове организације направљене тако да идентификује везу између слабих држава и исламистичког екстремизма, нарочито на Блиском Истоку и у Северној Африци, која представља директну и непосредну претњу земљама чланицама НАТО-а и међународној безбедности.³³⁶ Овакав начин перцепције претњи довео је до тога да се слабо развијене земље доводе у везу не само са тероризмом, већ са широким спектром претњи глобалној безбедности: међународним криминалом, хуманитарним катастрофама, глобалним пандемијама, регионалном нестабилношћу, масовним миграцијама и деградацијом животне средине.³³⁷ Стога се НАТО у овом периоду припремио на суочавање са нестабилношћу и закључио да „географија више неће служити као штит“.³³⁸

У времену када су територијалне границе између Севера и Југа толико замагљене, Европа је суочена и са ефектом преливања политичког и другог насиља и економског сиромашења из земаља на својим ободима. Из перспективе постхладноратовског НАТО-а, социоекономски и политички проблеми, као корени криза, јављају се у регионима око Европе, укључујући и Медитеран и Блиски Исток као регије са потенцијалним ризиком од унутарњих превирања због потешкоћа везаних са транзицијом и прилагођавањем променама, кршењем људских права и недостатком демократских политичких процеса. Уколико се томе дода и бојазан НАТО-а од развијања оружја за масовно уништавање и балистичких ракета таквих димензија да могу угрозити државе чланице, Медитеран и Блиски Исток за НАТО представљају „суштински другачији, девијантан простор у коме се не може уздати у западну рационалност и у коме се оружја која гарантују сигурност и солидарност Савезу овде претварају у инструменте конфликта и потенцијалног насиља“.³³⁹ Постхладноратовски ризик од нестабилности помера се, дакле, са унутрашњег плана на евроатлантску периферију, а препознавши овај проблем, НАТО је са земљама у свом окружењу започео процес успостављања активних партнерстава са циљем заједничког, како проактивног, тако и реактивног приступа безбедносним проблемима које деле.

Етнички национализам и религијски фундаментализам наводе се као опасности које могу долазити и са Балкана, а све земље у којима права мањина нису поштована носе потенцијалну опасност избијања социјалних и политичких тензија и насилног конфликта, који на крају може да се у форми популационих кретања прелије на земље у окружењу. Дакле, овакви проблеми повезани са угрожавањем људских права и људске безбедности у

³³³ Behnke Andreas, *op.cit.*, p. 164.

³³⁴ Speech by NATO Secretary General, Lord Robertson at the Winston Churchill Lecture, 24 November 2003, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_20517.htm?selectedLocale=en, приступљено 19. јануара 2019.

³³⁵ *Ibid.*

³³⁶ Kfir Isaak, *op.cit.*, p. 220.

³³⁷ Stewart Patrick, *Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of Spillovers*, Center for Global Development Working Paper No. 73, 2006, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.984057>, приступљено 18. децембра 2018.

³³⁸ Securing the Peace: The NATO Vision, Speech by NATO Secretary General, Lord Robertson at the NATO Public Diplomacy Conference, 16 October 2003, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_20561.htm?selectedLocale=en, приступљено 19. јануара 2019.

³³⁹ Behnke Andreas, *op.cit.*, p. 126.

региону су изазов за НАТО, јер драстично повећавају ниво националне и регионалне небезбедности.³⁴⁰

Све кризе са којима се периферија суочава остављају последице на људе, неке изазивајући чак и катастрофе већих размера, тако да НАТО локализовање и решавање таквих криза сврстава у приоритетне задатке очувања сопствене стабилности и безбедности. Претње дуж периферије обавезују НАТО да обавља и хуманитарне мисије и подржава младе демократије у ширем региону како би их оспособио да спречавају преливање насиља у регион.³⁴¹ Хуманитарне последице криза било где у свету, а нарочито у непосредном окружењу НАТО земаља, директно утичу на избегличке и миграцијске токове, а са једном таквом кризом у свој њеној сложености, суочила се Европа када је криза ескалирала 2015. године.

НАТО је ову кризу узроковану конфликтом и нестабилношћу на својим јужним границама означио као „најгору хуманитарну кризу са којом се Европа суочила од 1945. године“.³⁴² Стога је 11. фебруара 2016. године НАТО одлучио да пружи помоћ Европској унији у њеном решавању, а по захтеву Немачке, Грчке и Турске. Као и у случају других хуманитарних криза, НАТО је и овде нагласио да сврха његовог ангажовања није милитаризација одговора на кризу, већ пружање подршке у успостављању сарадње и размени информација, те да ће НАТО деловати као платформа за сарадњу, уз генералну обавезу да се увек пружи помоћ људима, јер би у супротном биле игнорисане вредности на којима је НАТО заснован.³⁴³ Ова хуманитарна криза оцењена је као последица преливања безбедносних проблема са којима се организација суочава много година уназад, а то су проблеми борбе против стварања терористичких упоришта у Авганистану и пресецање путева илегалне трговине и илегалних миграција.³⁴⁴ Оно што НАТО настоји јесте да пројектује стабилност у земљама у окружењу које стварају кризе јер „што су стабилније земље суседи, земље НАТО-а су безбедније“³⁴⁵, и стога се фокусира на кључне узроке кризе и њихово елиминисање.

3.2. Хуманитарна питања и глобални домет НАТО-а кроз сарадњу у безбедности

НАТО је учешће у решавању криза на глобалном нивоу ставио на листу својих најважнијих постхладноратовских задатака.³⁴⁶ Издвајањем хуманитарних катастрофа и њиховим стављањем под окриље мисије НАТО-а учињен је преседан у једној војној организацији, али је НАТО то учинио уз уверење да својим искуством, материјалним и логистичким капацитетима може да допринос решавању хуманитарних криза. Свој допринос решавању хуманитарних криза НАТО је замислио у форми сарадње у безбедности, јер савремене кризе имају сложену природу која изискује заједничко деловање више

³⁴⁰ Dagi D. Ihsan, Human Rights and International Security: The Challenge for NATO in the Mediterranean, *Mediterranean Quarterly*, Volume 13, No. 3, 2002, p. 132.

³⁴¹ Godwin J. D., NATO's Role in Peace Operations: Reexamining the Treaty after Bosnia and Kosovo, *Military Law Review*, Vol 160, Washington D. C, 1999, p. 11.

³⁴² Assistance for the refugee and migrant crisis in the Aegean Sea, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_128746.htm?selectedLocale=en, приступљено 21. децембра 2018.

³⁴³ NATO and Europe's refugee and migrant crisis: Opinion piece by NATO Secretary General Jens Stoltenberg, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_128645.htm?selectedLocale=en, приступљено 21. децембра 2018.

³⁴⁴ *Ibid.*

³⁴⁵ Speech by NATO Deputy Secretary General Rose Gottemoeller at the conference "Resourcing a Coherent and Credible Alliance" at l'École Militaire in Paris on October 16, 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_159471.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. децембра 2018; видети и: 'Projecting Stability: Charting NATO's Future'

Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg to the Atlantic Council, Washington, D.C. on April 6, 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_129758.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. децембра 2018.

³⁴⁶ Crisis Management, http://www.nato.int/cps/bu/natohq/topics_49192.htm, приступљено 17. 05. 2017.

различитих актера у њиховом решавању, односно тзв. свеобухватни приступ решавању безбедносних проблема (comprehensive approach).

Нове безбедносне потребе довеле су до ширења географских домета операција и промене типа операција у којима учествује НАТО, што је резултирало настанком квалитативно другачије организације од оне која је првобитно створена Вашингтонским уговором. Наиме, операције управљања кризама у којима НАТО учествује у постхладноратовском периоду, а које не потпадају под члан 5, представљају подлогу идеји о глобално оријентисаном НАТО-у као члану међународне коалиције актера који у пракси спроводе концепт сарадње у безбедности.

Сарадња представља заштитни знак новог наратива НАТО-а. Франк Шимелфениг (Frank Schimmelfennig) тврди да је сарадња у безбедности у оквирима НАТО-а дубоко заснована на идентитету, јер чланице НАТО-а у недостатку заједничке и јасно идентификоване претње безбедности заједно држи и обавезује на деловање управо заједнички либерално-демократски идентитет и заједничке вредности и норме трансатлантске заједнице.³⁴⁷ Кад год је овај идентитет био у опасности државе чланице су се осећале обавезним да сарађују, чак и уколико није било претње по њихову сопствену безбедност.³⁴⁸ НАТО је тако, поред хуманитарних криза које су представљале опасност по безбедност земаља чланица, учествовао и у међународном одговору на хуманитарне кризе код којих та опасност није постојала, већ је НАТО тиме само оправдавао улогу актера у хуманитарном пољу који штити демократске вредности и принципе (на пример, у случају пружања помоћи у решавању кризе изазване земљотресом у Пакистану, 2005. година).

Изласком из оквира колективне одбране НАТО је направио први корак ка трансформацији из регионалне у глобалну организацију. Како је концепт глобалног НАТО-а недовољно прецизан, треба имати у виду разлику између институционалне и функционалне глобализације НАТО-а: институционална глобализација подразумева глобално чланство, док функционална подразумева идеју да НАТО постане глобални стратешки актер.³⁴⁹ Глобални НАТО у правом смислу речи био би НАТО глобалног домета и чланства. Ипак, узевши у обзир тренутне тежње и позицију НАТО-а, свакако је прецизније користити изразе „глобално ангажован НАТО који је способан да се заштити од глобалних претњи“³⁵⁰, и „глобално фокусиран атлантски савез“.³⁵¹ Иако идеја глобалног НАТО-а наизглед делује тешко остварива, чак контраверзна, идеја глобално ангажованог НАТО-а то није, што потврђује практични ангажман НАТО-а данас. Почевши од краја 1990-их, НАТО је готово све своје активности концентрисао ван евроатлантског подручја. Најпре је фокус усмерио ка развијању партнерстава са земљама које нису чланице, кроз Партнерство за мир, Медитерански дијалог, Истанбулску иницијативу, као и глобална билатерална партнерстава, а онда је у многим од тих земаља интервенисао под кишобраном широко дефинисаног задатка управљања кризама, стабилизације и реконструкције. На пример, у Ираку је, поред спорне интервенције из 2003. године, НАТО реализовао и тренинг мисију за изградњу ефикасног сектора безбедности, која је трајала од 2004. до 2011. године. После тога је током 2015, 2016. и 2017. године на захтев ирачке владе повремено деловао као подршка тој земљи у изградњи капацитета у сектору безбедности, а онда је од Ирака и Глобалне коалиције за борбу против ИСИЛ-а уследио захтев за још једну мисију која за циљ има да помогне јачање ирачких снага безбедности и војних образовних институција, и која је отпочета 2018. године.

³⁴⁷ Schimmelfennig Frank, *Multilateralism in Post-Cold War NATO: Functional Form, Identity-Driven Cooperation*, Paper for AUEB International Conference on “Assessing Multilateralism in the Security Domain, 3–5 June 2005, Delphi, Greece, p. 44.

³⁴⁸ *Ibid.*

³⁴⁹ Bunde Tobias, Noetzel Timo, *Unavoidable Tensions: The Liberal Path to Global NATO*, *Contemporary Security Policy*, Vol. 31, No. 2, 2010, p. 297.

³⁵⁰ Flockhart Trine, Soby Kristensen Kristian, *NATO and Global Partnerships – to be Global or to act Globally?*, *DIIS Report No. 7*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2008, p. 5.

³⁵¹ Ringsmose Jens, Rynning Sten, *op.cit.*, p. 8.

Од већих мисија, НАТО је у Авганистану од 2003. до 2014. године био на челу међународне мисије за пружање подршке авганистанским властима да развију и оспособе снаге безбедности за борбу против терорима, а од 1. јануара 2015. године у Авганистану је покренута нова мисија пружања подршке авганистанским снагама безбедности која је фокусирана на обуку, саветовање и помоћ високо ранжираним официрима у војсци и полицији.³⁵² У Пакистану је НАТО учествовао у хуманитарним операцијама пружања помоћи цивилима након земљотреса 2005. године и великих поплава које су Пакистан задесиле 2010. и 2011. године. Активнији однос према комшијама, нарочито на јужним ободима НАТО-а, представља заправо доказ да НАТО све већи значај даје пројекцији моћи и употреби евроатлантских снага за решавање непредвиђених ситуација ван Европе.³⁵³

Иако међу НАТО чланицама у постхладноратовском периоду постоји дубока подела у погледу тога шта треба да буду стратешки приоритети за 21. век³⁵⁴, у практичном смислу је евидентно нагињање оној струји која се залаже за проактивно актерство, тј. „за организацију демократских држава засновану на заједничким вредностима која делује где год се сматра неопходним потврдити валидност вредности и концепата либералног светског поретка“.³⁵⁵ Логика која стоји иза оваквог приступа је „идите ка кризи, пре него што она дође вама“.³⁵⁶ Креатори политика у НАТО земљама слажу се да се безбедност у савременом смислу не може посматрати само у регионалном контексту јер је искуство показало да нестабилност у удаљеним регионима може да изазове небезбедност код куће.

Глобална оријентација НАТО-а, дакле, тесно је повезана са активностима које НАТО предузима у оквиру концепта сарадње у безбедности, стварајући на тај начин коалицију држава и организација које уједињене раде на заједничком циљу: спречавање и окончавање криза широм света. НАТО сарадњу види као нужну последицу трансформације концепта одбране која више није само територијална, већ укључује и борбу против сајбер напада, тероризма, нуклеарне пролоферације, па чак и климатских промена које безбедност земаља чланица могу да угрозе кроз хуманитарне катастрофе, конфликте око обрадиве земље и надметања око природних ресурса.³⁵⁷

Глобално ангажованом НАТО-у јака и енергична мрежа партнерстава корисна је јер легитимитет за започињање било које операције и генералну подршку за шире политичке циљеве НАТО обезбеђује од стране партнера, што се сматра највећим успехом НАТО-а после окончања Хладног рата.³⁵⁸ Одржавање ових партнерстава је и најбоља политика осигурања за промовисање кооперативног и нормативно заснованог приступа безбедности од стране НАТО-а.³⁵⁹ Иако многи операције ван евроатлантског подручја, а тиме и глобалне тежње, виде као део борбе за опстанак НАТО-а, постоје и они који глобалну усмереност виде као нужну последицу процеса адаптације светски највеће војне организације захтевима времена, од које се очекује да унапређује интересе како трансатлантске заједнице, тако и глобалне заједнице демократских држава које зависе од глобалне стабилности. Глобализација претњи, једноставно, захтева и глобализацију организације која им се

³⁵² Resolute Support Mission in Afghanistan, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm, приступљено 25. маја 2019.

³⁵³ Lesser O. Ian, *NATO Looks South: New Challenges and New Strategies in the Mediterranean*, RAND, Washington, 2000, p. 1.

³⁵⁴ Bunde Tobias, Noetzel Timo, *op.cit.*, p. 295.

³⁵⁵ *Ibid.*

³⁵⁶ Clarke Michael, *The Global NATO Debate, Politique étrangère (Hors série), No. 5, Institut français des relations internationales, 2009, p. 61.*

³⁵⁷ NATO in the 21st Century: Towards Global Connectivity: Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Munich Security Conference, 07 Feb. 2010, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_61395.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. јануара 2019.

³⁵⁸ Shea Jamie, *Keeping NATO Relevant*, Carnegie Policy Outlook, 2012, p. 15.

³⁵⁹ *Ibid.*

супротствља, па се у том смислу и могућност глобализације чланства види као могућност коју треба подржати.³⁶⁰

Посматравши везу између глобалног актерства и деловања у хуманитарном пољу, сасвим је логично претпоставити да ће много више јавне подршке и разумевања за идеју глобално ангажованог НАТО-а ова организација имати ако се профилише као актер који решава хуманитарне кризе, а не као војни актер, који такве кризе најчешће ствара. Хуманитарна питања за НАТО представљају подручје деловања које је довољно осетљиво само по себи да не оставља простора за унилатерално деловање, па је моћ партнерског приступа у решавању хуманитарних криза кључна ствар. С друге стране, онолико колико је за НАТО битно да обезбеди опстанак и прошири домет деловања учествовањем у решавању хуманитарних криза, исто тако је и за друге актере у хуманитарном пољу значајна помоћ коју НАТО пружа, тако да је ова област пример сарадње на обострану корист, што потврђују захтеви ОУН упућени НАТО-у за пружање помоћи у решавању хуманитарних криза у Северној Македонији и Албанији насталих приливом избеглица са КиМ 1999, у Пакистану 2005, Либији 2011. итд. Можда највећу корист од овакве сарадње има трећа страна, тј. непосредни прималац помоћи, нарочито узевши у обзир да је питање легитимитета овде додатно ојачано тиме да се овакве операције спроводе само уз захтев ОУН-а или земље погођене хуманитарном катастрофом, па је могућност оспоравања кредибилитета ублажена у великој мери. Наравно, овде је потребно нагласити да се ради искључиво о операцијама достављања хуманитарних средстава и пружања помоћи избеглима, расељенима или жртвама природних непогода, а не о осталим инструментима НАТО-а коришћеним у хуманитарне сврхе, као што су били ваздушни напади на СРЈ, и који представљају преседан интервенционизма без захтева земље у којој се интервенише и без сагласности или захтева ОУН-а.

Како је сада већ општепознат став да одржавање релевантности НАТО-а у будућности подразумева то да његов *raison d'être* не би требало заснивати само на примату војне акције, већ и на способности постизања политичке кохезије међу чланицама и на учешћу у операцијама које у потпуности могу да предводе и друге организације, то такође повлачи са собом то да НАТО у будућности све чешће може да се нађе у улози помоћног актера, а не предводника.³⁶¹ Кроз сарадњу у безбедности НАТО може да избегне замку унилатералног деловања због које је често на мети критика. Зато се нагласак ставља на чињеницу да је у одговору на савремене кризе „НАТО део одговора, али не и једини одговор на кризе...те да представља део свеобухватног приступа који укључује допринос много различитих институција и нација.”³⁶² Када говори о хуманитарним кризама, НАТО често истиче да није актер који први реагује, већ који пружа подршку главним актерима у решавању кризе.³⁶³ Поменута мигрантска криза из 2015. године потврдила је да миграције, иако нису један од његових најважнијих задатака, за НАТО представљају сферу у којој може да одигра значајну улогу: пружајући помоћ ЕУ у контроли миграција распоређивањем бродова у Егејском мору, идентификујући узроке миграција и избегличке кризе, сарађујући са партнерима у ширем региону Блиског Истока, Северне Африке и у Авганистану на стабилизацији земаља одакле долази већина миграната. Речју, НАТО признаје да постоје организације које играју важнију улогу у решавању хуманитарних катастрофа, али без НАТО-а су ове операције непотпуне јер

³⁶⁰ Daalder Ivo, Goldgeier James, *op.cit.*, p. 113.

³⁶¹ Shea Jamie, *op.cit.*, p. 15.

³⁶² Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council on projecting stability and fighting terrorism at the level of NATO Foreign Ministers 06 Dec. 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_149472.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануар 2019.

³⁶³ *Ibid.*

он пружа помоћ, асистира и игра улогу у идентификовању кључних узрока и њиховом савладавању.³⁶⁴

Улога помоћног, а неизоставног актера на којој НАТО интензивно ради у постхладноратовском периоду представља још једну важну црту у процесу НАТО трансформације, а добар пример деловања у својству помоћног актера је учешће у решавању хуманитарних криза. Трансформисани НАТО има другачију путању остваривања утицаја у односу на хладноратовску: уместо искључиво војног деловања у сфери одбране и застрашивања у којој је НАТО неприкосновено главни актер, у сфери решавања криза НАТО не тежи да има лидерску позицију, напротив, често и сам лидерску позицију признаје другим актерима. С друге стране, за овакав уступак НАТО заузврат добија далеко шири простор деловања и сигурнију позицију у глобалној безбедносној архитектури. Дакле, чак и са мањим улогама ван сфере одбране, НАТО има на располагању много економичних начина да настави да учествује као актер како војно, тако и политички, у глобалним питањима, и да остварује значајан утицај: НАТО може да ради на усклађивању трансатлантских позиција у кризним ситуацијама, да буде кровна организација мултинационалних врхунских војних операција и да развија стручност и способности за суочавање са новим претњама, као што су сајбер напади.³⁶⁵

У мрежи актера који реализују концепт сарадње у безбедности у хуманитарним кризама, НАТО за задатак има посредничку улогу између хуманитарних актера и жртава хуманитарне кризе, јер олакшава процес пружања хуманитарне помоћи. Он омогућава успостављање услова који локалној популацији погођеној кризом помажу да се поново врати нормалним активностима, а цивилним властима ствара услове за реализовање задатака. НАТО сматра да, уз дужно поштовање хуманитарних актера и њихове жеље за очувањем принципа независности, неутралности и непристрасности, размена информација, дијалог и координација различитих активности треба да буде спроведена од стране НАТО-а.³⁶⁶ Допринос НАТО-а хуманитарним напорима издваја се због капацитета за размену обавештајних података и надзора, као и могућности оснаживања локалних власти да кроз тренинге за изградњу капацитета постану ефикасније и способније у суочавању са хуманитарним катастрофама. У решавању хуманитарних криза НАТО је изузетно користан и због логистике и искуства у поморским активностима. Предност НАТО-а када је реч о задовољавању хуманитарних потреба, између осталог, лежи у искуству, постројењима и капацитетима који су довољни актерима да се суоче са било којим типом криза, а уз то чланице на дневној бази раде на планирању, организовању, вежбању за покретање међународне операције управљања кризом у кратком року, као и развоју инструмената за координацију пружања хуманитарне помоћи угроженим цивилима.³⁶⁷

Најзад, али не и мање значајно, је то да се НАТО-у приписује и већа зрелост у имплементацији приступа усмереног ка људима. Постоје тврдње да, док се ЕУ, као актер који је декларативно окренут ка човеку и његовим вредностима, током мигрантске кризе 2015. године у Европи фокусирао на заустављање избегличких таласа и прераспodelу броја избеглица који ће свака од њених чланица примити, НАТО се поставио као актер из чијег се хуманитарног одговора фокусираног на људе „може доста научити о томе како усвојити емпатичнији и саосећајнији приступ јер је људско достојанство неповредиво.”³⁶⁸

³⁶⁴ Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of NATO Heads of State and/or Government in Brussels on 25 May 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144098.htm?selectedLocale=en, приступљено 14. јануар 2019.

³⁶⁵ Shea Jamie, *op.cit.*, p. 17.

³⁶⁶ Political guidance on ways to improve NATO's involvement in stabilisation and reconstruction, 23 Sep. 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_78314.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. јануара 2019.

³⁶⁷ Meeting Humanitarian Needs: NATO Delivers: Yesterday, Today and Tomorrow, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_87426.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. јануара 2019.

³⁶⁸ Grady-Pawl Spencer, NATO's Opportunity to Help Refugees, *Atlantic Council*, August 12, 2016, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-s-opportunity-to-help-refugees>, приступљено 17. јануара 2019.

Овакав приступ “прискакања у помоћ” приликом суочавања са кризом донео је у многим случајевима за НАТО позитивне резултате и разрешење кризе када други актери оптерећени разним проблемима и тешкоћама на терену то нису успели. Треба подсетити да НАТО од 2003. године преузима руковођење мисијом у Авганистану коју су до тада предводиле међународне снаге, и чијим је окончањем успешним оценио и њене хуманитарне циљеве.³⁶⁹ Мешавина тврде моћи, организационих и логистичких капацитета којима НАТО располаже учинили су га актером без кога је данас готово немогуће решити сложенију кризну ситуацију. Како свака сложена криза готово обавезно има и хуманитарну кризу као пратиоца, логично се наметнула могућност да НАТО учествује и у хуманитарним активностима, било пружањем асистенције у виду достављања хуманитарне помоћи или обезбеђивањем предуслова за обављање задатака хуманитарних актера у кризама.

3.3. НАТО и легитимизација присуства у хуманитарном пољу

Трећи, финални корак у процесу уоквиривања хуманитарних питања представља легитимизација и рационализација учешћа у решавању хуманитарних криза. Кључна активност у овом кораку је обраћање јавности, тј. специфичним циљним групама, и кроз ову активност НАТО тежи да створи жељену слику у јавности и пренесе информације које су битне за организацију и то чиме се бави. За разлику од прва два корака уоквиривања кроз која се НАТО углавном обраћа спољашњем окружењу (потенцијалним партнерима, другим локалним, регионалним и глобалним организацијама), рационализација учешћа у хуманитарним активностима потребна је овој организацији не само због спољашњег окружења, већ и због њене унутарње динамике и подршке јавности чланица НАТО-а за нове задатке и нове правце развоја у којима иде организација.

НАТО је у постхладноратовском периоду увидео колики је значај дељења информација са јавношћу за стварање и одржавање слике о организацији, јер се НАТО ангажман налази стално под лупом јавности која има одређену перцепцију свих тих активности. У том смислу, НАТО је предузео кораке ка јачању јавне дипломатије и стратешких комуникација јер сматра да је перцепција јавности изузетно важна и да може директно да утиче на успех НАТО операција и политика. Као резултат тога, НАТО је и формално донео Политику стратешких комуникација (NATO Strategic Communications Policy) 2009. године, у којој се наводи да „НАТО мора користи различите канале, укључујући традиционалне медије, интернет медије и јавни ангажман за подизање свести, разумевање и подршку за своје одлуке и операције, а то захтева целовит институционални приступ, заједничке напоре НАТО држава и свих релевантних актера и доследност у погледу установљених НАТО политика, процедура и принципа“.³⁷⁰ Такође, стратешка комуникација у овом документу одређена је као „координирана и одговарајућа употреба НАТО комуникацијских активности и могућности: јавне дипломатије, односа са јавношћу, војних односа са јавношћу, информационих и психолошких операција у сврху подршке политикама, операцијама и активностима савеза, како би се унапредили циљеви НАТО-а“.³⁷¹

Кроз јавну дипломатију и остале инструменте стратешких комуникација, НАТО се усмерава на одређене групе које чине лидери, академска јавност, омладински и образовни кругови широм света и спољни партнери, и служи се различитим платформама и активностима друштвених медија. За стратешку комуникацију и програме јавне дипломатије

³⁶⁹ ISAF's mission in Afghanistan (2001–2014), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm, приступљено 19. јануара 2019.

³⁷⁰ Иако је НАТО политика стратешких комуникација неklasификован документ, она на званичном сајту НАТО-а није доступна јавности у архиви неklasификованих докумената, али је доступна на сајту Public Intelligence, међународног пројекта независних истраживача који се залажу за јавно право приступа информацијама. Политика доступна на адреси <https://publicintelligence.net/nato-stratcom-policy/>, приступљено 12. децембра 2018.

³⁷¹ *Ibid.*

задужени су Североатлантски савет и Генерални секретар, и то за обе компоненте, војну и цивилну. Њима на располагању стоји више инструмената и тела који постоје са циљем одашиљања информација и креирања јавне слике о НАТО-у, а уз њих се стратешким комуникацијама у одређеној мери бави још и низ других тела којима то није примарни задатак, али то чине у домену сопствених могућности располагања информацијама. У оквиру цивилне структуре једно од одељења која чине Међународно особље је и Одељење за јавну дипломатију (Public Diplomacy Division), које испуњава задатак комуникације са широм јавношћу, што се наводи као један од НАТО приоритета. Комуницира се пружањем информација различитим циљним групама о НАТО активностима и политикама путем медија, дигиталних комуникација, семинара и конференција.³⁷² Одбор за јавну дипломатију (The Committee on Public Diplomacy) као саветодавно тело Североатлантског савета за питања комуникације, медија и јавног ангажовања има задатак да даје препоруке Североатлантском савету у вези са начинима на које треба подстаћи јавност да размишља о циљевима организације и да пружи подршку тим циљевима.³⁷³ Поред тога, у оквиру НАТО-а постоји и позиција Помоћника Генералног секретара НАТО-а за јавну дипломатију. Сви механизми, инструменти и технике комуникација са јавношћу које је НАТО развио или унапредио, стављени су на располагање високим званичницима НАТО-а (Генерални секретар, помоћник Генералног секретара за јавну дипломатију, портпарол НАТО-а) за свакодневне активности стварања и одржавања одређених представа о организацији и свим њеним активностима.

Стратешке комуникације су за савремени НАТО начин саопштавања његове мисије јавности и придобијања те јавности у „борби наратива“, у условима када се и други актери константно развијају, па је за НАТО неопходно да се и сам адаптира.³⁷⁴ Развој концепта стратешке комуникације подудара се са променама у окружењу цивилних и војних институција, а промене се односе углавном на револуцију информационих технологија и све присутнији мултилатерални карактер мисија војних актера. Иако је идеја стратешке комуникације развијена у тренутку када је НАТО-у била неопходна подршка авганистанског народа за мисију која је била у току, овај концепт је примењив и на све хуманитарне мисије и операције.³⁷⁵ Значај стратешке комуникације је за хуманитарне операције посебно значајан јер је подршку и легитимитет за овакве, нетрадиционалне, операције, неопходно стећи на стратешком нивоу.

Када је реч о стратешкој комуникацији НАТО-а и хуманитарним операцијама, кључни аспект у тој комуникацији са јавношћу је рационализација учешћа и стављање разлога учешћа у таквим активностима у вредносне оквире НАТО јавности и партнера. Стратешка комуникација је активност која се чак може сматрати кључном за успостављање хуманитарних пракси од стране НАТО-а јер је, у одсуству нормативних предуслова за деловање војних актера у хуманитарном пољу, тј. легалитета деловања, стратешка комуникација омогућила јачање разлога за легитимитет деловања.

Речју, легитимитет је постао нови легалитет захваљујући рационализацији и стављању моралних принципа и стандарда испред међународноправних норми и државничких пракси. Као пример се може навести да је кључни аргумент НАТО-а (уз помоћ

³⁷² International Staff, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58110.htm?selectedLocale=en, приступљено 23. октобра 2018.

³⁷³ Communication and Public Diplomacy, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69275.htm, приступљено 23. октобра. 2018.

³⁷⁴ Bentzen Naja, *NATO strategic communications – An evolving battle of narratives*, Briefing, European Parliamentary Research Service, July 2016.

³⁷⁵ Концепт стратешке комуникације у хуманитарним операцијама примењује војска САД, и то у операцији под називом „Operation Continuing Promise“ која се спроводи у неколико земаља Латинске Америке, наводећи да кроз мисију дистрибуирања медицинске, стоматолошке и ветеринарске помоћи желе да изврше утицај на надоласеће генерације. Видети: Reding Anaïs, Weed Kristin, Jeremy J. Ghez J. Jeremy, *NATO's Strategic Communications concept and its relevance for France*, Report Prepared for the Joint Forces Centre for Concept Development, Doctrine and Experimentation, France RAND, 2010, p. 11.

медија) око кога је направљен случај за интервенисање у СРЈ 1999. године био тај да је југословенска влада изазвала хуманитарну катастрофу на КиМ, што је одмах интерпретирано као претња међународном миру, а убедљиви хуманитарни разлози наметнули су потребу хитног реаговања чак иако није било дозволе СБ ОУН-а која би му претходила.³⁷⁶ Коришћење хуманитарног императива јасно показује да је легитимитет интервенисања измештен из правне сфере у моралну сферу, па се у оваквим случајевима може слободно говорити о хуманизацији међународног кризног менаџмента и политизацији невладиног хуманитарног поља, односно о спајању политике и хуманитаризма.³⁷⁷

Стављање хуманитарних испред правних разлога је подупирано наротивима о злочинима која се директно косе са вредностима које НАТО промовише, а тиме су надомешћивани и многи пропусти у деловању НАТО-а: недостатак правног основа, коришћење недозвољених радиоактивних материјала у оружју које је НАТО користио приликом интервенције, колатерална штета у виду бомбардовања цивилних мета и случајних објеката итд. Посебне заслуге за изградњу моралних темеља хуманитарног деловања НАТО-а у случају КиМ приписују се тадашњем Портпаролу НАТО-а који је користећи инструменте стратешке комуникације „добрио комуникацијску битку у рату који је углавном вођен кроз медије“.³⁷⁸

Поред стратешке комуникације и јавне дипломатије, сматра се да би за НАТО од великог значаја било и то да на перцепцији коју јавност о њему има почне да се утиче кроз брендирање. Наиме, стратешка комуникација и јавна дипломатија као њен инструмент, према Волфу (Andrew Wolff) представљају само начине да се обезбеди већа доступност информација о НАТО-у, а не да се пројектује слика коју НАТО жели да јавност види. Он сматра да се јавна дипломатија користи за саопштавање идеја, као реакција на краткорочне вести, за размену вредности, идеја и изградњу односа са јавношћу кроз културне догађаје, конференције, дебате итд, док је стратешка комуникација ситуациона, она се користи за конкретније циљеве, кроз њу се обликују информације како би се добила подршка за специфичне политике или конкретне операције. За разлику од њих, НАТО би требало да ради на брендирању као иницијативи која тежи да „кључни концепт пренесе у свест публике“.³⁷⁹ Фокус код процеса брендирања је стварање тачно одређене перцепције о организацији у свести људи која помаже људима да схвате смисао организације и служи им као филтер за интерпретацију свих активности и политика.³⁸⁰ Како брендирање подразумева одабирање кључне поруке која ће бити упућена јавности, и јавна дипломатија и стратешко комуницирање треба да се организују око њега.

Поред тога што је НАТО активни учесник када је реч о операцијама пружања хуманитарне помоћи, треба истаћи и то да хуманитаризам као принцип заузима значајно место у саморепрезентацији постхладноратовског НАТО-а, па се тако хуманитарни разлози користе за легитимизацију не само хуманитарног, већ и војног интервенисања. Дакле, поред хуманитарних операција у којима је НАТО секундарни актер који пружа помоћ примарним актерима (међувладиним и невладиним хуманитарним актерима), НАТО неретко хуманитарним разлозима образлаже војно интервенисање, мада је ово далеко чешће предмет критике и оцењује се као проблематично узевши у обзир постављене циљеве интервенисања.³⁸¹

³⁷⁶ Kishan Thussu Daya, Legitimizing “Humanitarian Intervention”?: CNN, NATO and the Kosovo Crisis, *European Journal of Communication*, Vol. 15, No. 3, 2000, p. 348.

³⁷⁷ Fassin Didier, Humanitarianism as a Politics of Life, *Public Culture* Vol. 19, No. 3, 2007, p. 510.

³⁷⁸ Kishan Thussu Daya, *op.cit.*, p. 349.

³⁷⁹ Wolff T. Andrew, Crafting a NATO Brand: Bolstering Internal Support for the Alliance through Image Management, *Contemporary Security Policy*, Vol. 35, No. 1, 2014, p. 77.

³⁸⁰ *Ibid.*, p. 88.

³⁸¹ Војно интервенисање из хуманитарних разлога од стране НАТО-а предмет је свеопште критике једнако научне, стручне и опште јавности. Многе студије су показале да се хуманитарна катастрофа само продубљује војним интервенисањем, да војна интервенција подстиче даљу ескалацију сукоба и побуна и да иза хуманитарних операција често стоје мотиви невезани за хуманитарне циљеве, као што је промена режима.

Најзад, било је и ситуација у којима су се хуманитарна и војна интервенција оправдавана хуманитарним разлозима (обе предузете од стране НАТО-а) преплитале у истом случају, тачније, ситуација у којима је хуманитарна следила непосредно након војне интервенције. Као пример такве ситуације се може узети војна интервенција НАТО-а на КиМ 1999. године, која је претходила хуманитарној операцији пружања помоћи избеглицама и интерно расељеним лицима, а доминантно место у њеном оправдавању заузели су хуманитарни разлози. У СБ ОУН-а је поводом ситуације на КиМ од стране већине земаља које су учествовале у ваздушним нападима ова војна интервенција оправдавана као нужна, предузета са циљем да се спречи „надоласећа хуманитарна катастрофа“.³⁸² У том смислу је и сва реторика фокусирана на презентовање чињенице да би ургентни хуманитарни циљеви морали имати предност над свим принципима и правним нормама. Представник САД-а је истакао да су се за интервенцију одлучили са „највећим опирањем, верујући да је то неопходно да се спречи хуманитарна катастрофа и заустави даља агресија и репресија на Косову“³⁸³, а представник Канаде нагласио и то да би „нерешен конфликт на Косову могао да изазове већу хуманитарну катастрофу и дестабилизује цео регион“.³⁸⁴ Са ставом да је овај хуманитарни проблем уједно перципиран и као заједнички проблем регионалног мира и безбедности сложило се више представника, између осталог Француске и Немачке.

Узевши у обзир да је НАТО-у пројектовање и одржавање жељене слике изузетно битно за одржавање сврсисходности организације, у легитимизацији активности којима се бави, поред безбедносних разлога, НАТО се најчешће служи наративима солидарности, хуманости и моралног разлога, што ће се најбоље видети на каснијим примерима у студијама случаја, а у томе им поред интерних механизма самопрезентације велику подршку пружају и медији. Иако постоји извесна разједињеност унутар НАТО-а у погледу тога треба ли или не ићи ван евроатлантске регије, и упркос томе што поједини чланови никако нису за то да НАТО постаје светски полицајац, НАТО се недвосмислено сматра „морално обавезним да олакша тешку људску патњу не само у Европи, већ и дуж њене периферије када је то у његовој области надлежности.“³⁸⁵

(видети, на пример: Kuperman J. Alan, A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO's Libya Campaign, *International Security*, Vol. 38, No. 1, 2013, pp. 105–136; Liotta P. H., Spillover effect: aftershocks in Kosovo, Macedonia and Serbia, *European Security*, Vol. 12, No. 1, 2003, pp. 82–108).

³⁸² UN Press Release SC/6657, 3988th Meeting, March 24, 1999, <https://www.un.org/press/en/1999/19990324.sc6657.html>, приступљено 14. јануар 2018.

³⁸³ *Ibid.*

³⁸⁴ *Ibid.*

³⁸⁵ Godwin J. D., *op.cit.*, p. 81.

4. НАТО КАО АКТЕР У РЕШАВАЊУ ИЗБЕГЛИЧКЕ КРИЗЕ: СЛУЧАЈ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ 1999. ГОДИНЕ

Актерство НАТО-а на КиМ узроковано кризом 1998/99 године може се посматрати на три, иако на доста начина различите, ипак повезане равни. Прва је оружана интервенција реализована ваздушним нападима (Operation Allied Force) која је трајала од 23. марта до 10. јуна 1999. године. НАТО је образложио започињање ове интервенције разлозима заустављања хуманитарне катастрофе која се дешавала на КиМ после неуспеха њеног решавања дипломатским средствима, а која је произишла из таласа насиља између Срба и косовских Албанаца. Друга је операција подршке миру (Operation Joint Guardian/KFOR) која је започета одмах након окончања ваздушних напада 11. јуна 1999. године и траје до данас (с тим што је до 31. децембра 1999. године ова операција била привремено трансформисана за потребе решавања хуманитарне кризе у Северној Македонији). Она чини срж међународне мировне операције састављене од међународних снага, а која за циљ има изградњу безбедног окружења и развој демократије на подручју КиМ. Трећа равна на којој се може посматрати НАТО као актер у косовско-метохијској кризи је учешће у хуманитарној мисији пружања помоћи избеглицама са КиМ у Северној Македонији (Operation Joint Guardian) од 11. јуна 1999. до 31. децембра 1999, и Албанији (Operation Allied Harbour) од 14. априла до 12. августа 1999. Ове операције подразумевале су изградњу избегличких кампова, прихватних центара и места за исхрану избеглица, као и достављање стотине тона хуманитарне помоћи од стране НАТО трупа избеглицама са КиМ који су се привремено налазили у Албанији и Северној Македонији.

Учешће НАТО-а у свакој од ових операција носило је са собом већ поменуте моралне и правне дилеме. Упркос томе, како се у случају сваке кризе одлука о томе ко ће од релевантних међународних актера у њеном решавању учествовати доноси *ad hoc*, тј. од случаја до случаја, код косовско-метохијске кризе НАТО је препознат као „најкредибилнији безбедносни актер“.³⁸⁶ Оно што је НАТО издвојило у том тренутку у односу на друге актере јесте капацитет и одлучност за имплементацију свеобухватног приступа решавању кризе. У одговору на кризу, НАТО је истовремено наступао и као војни актер, бомбардујући територију једне суверене земље, и као актер који је створио услове за деловање хуманитарних актера ослободивши их великог дела њиховог посла. Тиме су по први пут НАТО и међувладине и невладине организације функционисале на сличним пољима и отворили се простор њихове потенцијалне координације.³⁸⁷

Подлогу за хуманитарне операције повезане са кризом на КиМ, а које су реализоване у Албанији и Северној Македонији, представљао је наратив о хуманитарним разлозима за оружану интервенцију која је текла у одређеном периоду паралелно са хуманитарним операцијама у ове две земље. Кроз наратив НАТО званичника, хуманитарне активности НАТО-а повезане са косовско-метохијском кризом биле су доведене у тесну везу са ваздушним нападима на СРЈ, јер су обе активности вршене из једног истог разлога презентованог јавности од стране НАТО-а: зауставити хуманитарну катастрофу. Хуманитарне активности свакако нису биле примарни НАТО задатак, али су представљене тако да се стекне утисак да је од успешности савладавања овог задатка зависило у великој мери и исход читаве кризе. Зато су у НАТО оквирима активности у хуманитарном пољу на помоћи избеглицама представљене у инструменталном смислу: за хуманитарном операцијом пружања помоћи избеглицама НАТО је посегао како би се постигли безбедносни циљеви.

НАТО је у овој хуманитарној кризи препознао сопствени безбедносни проблем и из тог разлога донео одлуку да своје капацитете и средства мора да стави на располагање и за остваривање хуманитарних циљева, с обзиром на то да се радило о неопходном предуслову за успостављање стабилности и безбедности у читавом региону. Поред практичне

³⁸⁶ Biscop Sven, *op.cit.*, p. 248–249.

³⁸⁷ Wendling Cécile, *op.cit.*, p. 19, 20.

ангажованости у косовско-метохијској кризи, НАТО је паралелно радио и на битном сегменту легитимитета својих операција, а то је процес јавног представљања и изградње слике у јавности, чији је значајан део заузео хуманитарни аспект НАТО ангажовања.

У решавању косовско-метохијске избегличке кризе, НАТО се, барем декларативно, није поставио као хуманитарни актер. Званичници ове организације настојали су да током учешћа у решавању кризе, кад год је то могуће, истакну да су само један од актера у хуманитарној сфери, и то онда када је то повезано са неопходношћу учествовања НАТО логистике и капацитета у процесу стабилизације и реконструкције, као и када је решавање хуманитарне кризе повезано са успешношћу остваривања примарних циљева НАТО-а. Како су постхладноратовске сложене околности довеле до уплитања војног елемента и у сферу хуманитарног деловања, НАТО је временом постао актер који је развио изванредан капацитет за хуманитарне праксе и прилагодио сопствене снаге, средства и организацију артикулисаним интересима да пружа помоћ и заштиту жртвама оружаних конфликта, структурног насиља, природних непогода итд. Ангажованост у хуманитарном пољу предмет је уоквиривања које је у функцији образлагања војног присуства у хуманитарној сфери. Уоквиривање представља подухват којим се кроз наративе, заједно са праксама које НАТО у хуманитарној сфери предузима, трајно мења традиционални идентитет НАТО-а и отвара поље за нове начине опстанка и функционисања ове организације у будућности. Догађања уочи и током косовско-метохијске кризе коју је пратила оружана интервенција, а потом и хуманитарна асистенција, преломни су моменти у процесу трансформације НАТО-а.

4.1. Настанак избегличке кризе на Косову и Метохији 1999. године и међународни контекст

Избегличка криза 1999. године у литератури се најчешће представља као настала из ескалирајућег сукоба између Срба и косовских Албанаца изазвана сецесионистичким претензијама косовских Албанаца, с једне стране, и бруталним војним и полицијским операцијама као одговором од стране СРЈ на КиМ.³⁸⁸ Иако су сукоби у мањој или већој мери увек били присутни, криза је добила своју форму 1989. године када је значајни степен аутономије на КиМ, додељен овој аутономној покрајини Уставом из 1974. године, укинут. То је био окидач за продубљивање сукоба око ове територије, историјски важне и битне за идентитет српског народа и државе и њену онтолошку безбедност.³⁸⁹ Косовски Албанци, незадовољни политичким мерама за решавање њихове ситуације, оснивају паравојну формацију под називом Ослободилачка војска Косова (ОВК). Ова паравојна формација убрзо по оснивању постала је позната по актима насиља над српским цивилима. Одређени извори тврде да је ОВК намерним провокацијама званичних полицијских снага СРЈ настојала да изазове репресију над цивилима албанске националности, са циљем стицања подршке међународне заједнице за војну интервенцију.³⁹⁰

Ипак, одговор међународне заједнице на кризу на КиМ није почео интервенцијом, већ су јој претходиле одређене дипломатске активности предузете са циљем налажења компромисног решења за успостављање мира. У октобру 1998. године Генерални секретар, председавајући Војног комитета и Врховни савезнички командант за Европу НАТО-а, као и амерички изасланици, посетили су Београд и договорили са председником СРЈ предузимање

³⁸⁸ Видети: Ejdus Filip, *Crisis and Ontological Insecurity: Serbia's Anxiety over Kosovo's Secession*, Palgrave Macmillan, DOI: [10.1007/978-3-030-20667-3](https://doi.org/10.1007/978-3-030-20667-3), p. 4; Troebst Stefan, *Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation, 1992-1998*, ECMI Working Paper No. 1, European Centre for Minority Issues, 1998.; Daalder H. Ivo, O'Hanlon E. Michael, *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2000.; Judah Tim, *Kosovo: War and Revenge*, Yale University Press, New Haven, 2000.; Judah Tim, *Kosovo: What everyone needs to know*, Oxford University Press, New York, 2008.; Bieber Florian, Daskalovski Židas (eds), *Understanding the War in Kosovo*, Frank Cass, London, 2003.

³⁸⁹ Ejdus Filip, *Crisis and Ontological Insecurity: Serbia's Anxiety over Kosovo's Secession*, op.cit.

³⁹⁰ Seybolt B. Taylor, *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*, SIPRI Publication, Oxford University Press, New York, 2008, p. 79.

одређених корака како до ваздушних напада НАТО-а, који су већ били у припреми, не би дошло. Тада је договорено и успостављање Косовске верификационе мисије ОЕБС-а за коју је предвиђено да на КиМ има улогу посматрача на копну, док је НАТО требало да преузме на себе мисију надзора из ваздуха. Ово је привремено ограничило насиље сукобљених страна, међутим, услед немира и провокација са обе стране које су изазвале нове сукобе, већ у јануару 1999. године безбедносна ситуација се погоршала. Крајем јануара састала се и Контакт група³⁹¹ која је предложила нове договоре под међународном медијацијом. Након две рунде преговора у Рамбујеу, у фебруару и марту 1999. године, власти СРЈ нису биле задовољне предложеним условима, које су оцениле као ултиматум, тако да преговори нису успешно окончани. Као резултат неуспелих политичких покушаја, НАТО је, без ауторизације СБ ОУН започео војну операцију „Савезничке снаге“ 24. марта 1999.

Операцију „Савезничке снаге“ је од припреме до окончања пратио наротив кроз који је војна интервенција оправдавана хуманитарним разлозима. Хуманитарни разлози односили су се на потребу спречавања хуманитарне катастрофе због одливања избеглица са КиМ у земље из окружења, које је почело две године пре интервенције, највише у Италију.³⁹² Ипак, хуманитарни наротив није поштедео НАТО осуда и критика одређеног дела светске јавности из разлога што је током трајања операције погинуо и значајан број цивила. Према попису жртава из 2014. године објављеном од стране Фонда за хуманитарно право и Фонда за хуманитарно право Косова од последица НАТО бомбардовања страдало је 754 људи, од чега 300 припадника оружаних снага и 454 цивила (207 цивила српске и црногорске националности, 219 цивила албанске националности, 14 цивила ромске и 14 цивила других националности).³⁹³ НАТО никада званично није признао кривицу, нити преузео моралну одговорност за ове жртве (или је признао само делимично, називајући их колатералном штетом³⁹⁴), као ни за то што је хуманитарна катастрофа интензивирана током и након ваздушних напада, када је огроман број цивила кренуо да напушта КиМ и ствара велике безбедносне проблеме суседним земљама, Албанији и Северној Македонији. Постоји став да је НАТО један политички конфликт релативно малих размера претворио у регионалну хуманитарну кризу која је довела до свеопште регионалне нестабилности, а она је мога бити избегнута „да су западне силе поштовале међународно право и исцрпеле сва дипломатска средства пре него што су прибегле употреби силе“³⁹⁵. НАТО такве ставове категорички одбија да прихвати, у многим саопштењима наводећи искључиво репресивни режим Слободана Милошевића као одговоран за хуманитарну кризу и све контрамере које је НАТО био приморан да предузме, укључујући и „ненамерне цивилне жртве.“³⁹⁶

Настанком таласа избеглица и интерно расељених лица почиње хуманитарна криза у правом смислу речи, а политички и стратешки мотиви почињу да се преплићу са хуманитарним деловањем. Расељени и избегли суочавају се са недостатком елементарних хуманитарних потреба које ОУН и невладине организације на терену нису у могућности да задовоље, а проблеми са азилом избеглих у Северну Македонију и логистички проблеми у Албанији недељу дана по почетку прилива избеглица само су брже подстакли на обраћање НАТО-у за помоћ. Захтеви НАТО-у за пружање помоћи упућени су најпре индивидуално, од стране Албаније и Северне Македоније. Убрзо је захтев стигао и од УНХЦР-а, 3. априла

³⁹¹ Група коју чини 6 великих сила (САД, Уједињено Краљевство, Русија, Немачка, Француска и Италија) и која је основана 1992. године на конференцији у Лондону да прати политичка дешавања на Балкану (најпре у Босни и Херцеговини, јер је и основана као одговор на ту кризу).

³⁹² Whitman Jim, *The Kosovo Refugee Crisis: NATO's humanitarianism versus human rights*, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 4, No. 3–4, 2000, p. 167.

³⁹³ 754 žrtve NATO bombardovanja (Izvor podataka: Baza podataka „Kosovske knjige pamćenja“), 23. 03. 2018, <http://www.hlc-rdc.org/?p=34890>, приступљено 1. новембра 2019.

³⁹⁴ Transcript of Press Conference, 04 May 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_27554.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. марта 2019.

³⁹⁵ Barutciski Michael, *Western Diplomacy and the Kosovo Refugee Crisis*, *Forced Migration Review*, No. 5, 1999, p. 10.

³⁹⁶ Transcript of Press Conference, 04 May 1999, op.cit.

1999. године, кога је НАТО пре тога информисао о својој спремности да се стави на располагање за ефикасније решавање хуманитарне кризе настале одливом избеглица са КиМ. Како је највећи број избеглих био концентрисан у Северној Македонији и Албанији, покренуте су две операције: Операција „Савезничка заштита“ (Operation Allied Harbour) која је за циљ имала обезбеђивање логистичке подршке и директне помоћи у Албанији, и операција „Заједнички чувар“ (Operation Joint Guardian) која је имала исти циљ у Северној Македонији. Операција у Албанији била је захтевнија јер је већи број избеглица долазио у Албанију, и то захваљујући већој подршци сецесионистичким намерама косовских Албанаца и ваздушним нападима који су били у току. Са Северном Македонијом је ситуација била другачија јер је долазак избеглица албанске националности угрозио етнички баланс и ставио земљу пред велике друштвене, политичке и економске притиске, те изазвао негодовање македонске јавности,³⁹⁷ иако је формално сарадња са свим учесницима решавања кризе постојала.

Целокупна криза на КиМ, укључујући и избегличку кризу у чијем је решавању НАТО учествовао, представљају за ову организацију доказ тога да је динамика људске безбедности једнако битна као и динамика националне безбедности за одржавање међународног мира и безбедности. Ова криза и операције предузете са циљем њеног решавања потврђују да одбрана у опусу највећег одбрамбеног савеза има нову димензију – димензију људске безбедности, а управо „одбрана људске безбедности као хуманитарни императив подстакла је НАТО на акцију“.³⁹⁸ НАТО је током кризе био ангажован у мноштву активности, од обезбеђивања медицинске помоћи, координације хитних служби, обнављања школа па до деминирања остатака експлозивних направа, показујући како војна моћ може да се нађе у служби остваривања циљева људске безбедности.³⁹⁹

Питање избегличке кризе за НАТО је, ипак, битно из два најважнија разлога: прво, хуманитарно ангажовање на сузбијању избегличке кризе је приоритет НАТО деловања како би се минимизирала политичка критика рата од стране јавности НАТО чланица; друго, избегличка криза претила је да угрози војну операцију која је укључивала распоређивање НАТО трупа у суседне земље, Албанију и Македонију, што није смело да се дозволи.⁴⁰⁰ Проблем расељених и избеглица је, умешаношћу НАТО-а, почео да се посматра као „битан елемент дипломатије рата“⁴⁰¹ јер је у одређеном тренутку питање избегличке кризе постало значајно за војне актере и остварење њихових циљева. Поред тога, проблем избеглица постао је саставни део војне операције због тога што је њен успех зависио од подршке јавности НАТО чланица, па је зато НАТО избегличку кризу искористио за победу у ономе што се назива пропагандни рат, који му је омогућио да за НАТО јавност хуманитаризам постане прихватљиво лице свих тадашњих НАТО операција, тј. читавог рата који је вођен на КиМ и у околним земљама.⁴⁰²

Генерални секретар НАТО-а није имао за циљ да у оперативном смислу улогу НАТО-а стави изнад улоге ОУН-а и других невладиних организација специјализованих у области

³⁹⁷ Видети: Rohde David, CRISIS IN KOSOVO: REFUGEES; Macedonian Troops Said to Push 1,000 Refugees Back, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1999/05/07/world/crisis-in-kosovo-refugees-macedonian-troops-said-to-push-1000-refugees-back.html>, приступљено 25. октобра 2019.; More Kosovo Refugees flown out of Macedonia: Situation remains dire for thousands of others, April 6, 1999, *CNN*, <http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9904/06/kosovo.refugees.01/> приступљено 25. октобра 2019.; Kosovo's refugees met with guns in Macedonia; Forces at border called as menacing as the Serbs: WAR IN YUGOSLAVIA, April 20, 1999, *Baltimore Sun*, <https://www.baltimoresun.com/news/bs-xpm-1999-04-20-9904200260-story.html>, приступљено 25. октобра 2019.

³⁹⁸ Axworthy Lloyd, NATO's new security vocation, *NATO review*, Vol. 47, No. 4, 1999, p. 8.

³⁹⁹ *Ibid*, p. 11.

⁴⁰⁰ Suhrke Astri, Barutciski Michael, Sandison Peta, Garlock Rick, *The Kosovo refugee crisis: An independent evaluation of UNHCR's emergency preparedness and response*, United Nations High Commissioner for Refugees: Evaluation and Policy Analysis Unit, EPAU/2000/001 (pre-publication edition), February 2000, p. 7.

⁴⁰¹ *Ibid*, p. vi.

⁴⁰² Изјава амбасадора једне од НАТО земаља, цитирано према: Suhrke Astri, Barutciski Michael, Sandison Peta, Garlock Rick, *op.cit*, p. 14.

хуманитаризма. Он истиче да у потпуности признаје водећу улогу УНХЦР-а, изражавајући спремност да по његовом захтеву предузме одређене, унапред договорене задатке подршке: логистику (подршка координацији ваздушног моста, лучном и ваздушном укрцавању и искрцавању), склониште (изградња избегличког кампа укључујући воду и санитарije), транспортовање избеглица и хуманитарне помоћи (онако како то по приоритетима организује УНХЦР) и задатак поправке и одржавања путева.⁴⁰³

Најчешће упућивана критика НАТО-у је да војни актер у хуманитарном пољу (тзв. хуманитарни војник)⁴⁰⁴ нарушава основне принципе хуманитаризма и може негативно да утиче на исход хуманитарних напора из разлога што су војни актери вођени првенствено стратешким циљевима, а хуманитарни актери хуманитарним. То значи да када се два актера вођена различитим принципима и циљевима нађу у истој арени, између њих може да се јави тензија која ће ометати исход операције. Оно по чему се косовско-метохијска криза разликује у односу на друге сличне кризе, а што је могло да помогне њеној лакшој самолегитимизацији, јесте то да су се хуманитарна и војна операција у истој кризи одвијале у различитим географским областима (војна унутар КиМ, у СРЈ, док се избегличка криза решавала ван граница СРЈ, у Албанији и Северној Македонији) чиме се омогућило раздвајање сфера активности и тиме створили услови за измештеност хуманитараца ван зоне директног сукоба.⁴⁰⁵ НАТО је настојао да учешће у решавању избегличке кризе на КиМ представи потпуно успешним у смислу постигнутих циљева. Наиме, као резултат интервенције у избегличкој кризи која се дешавала у Северној Македонији и Албанији, НАТО је успео да заустави хуманитарну катастрофу која је по њиховој процени претила да настане, па је до септембра 1999. године 750 000 косовских Албанаца враћено у своје домове.⁴⁰⁶ Командант савезничких снага НАТО-а 1999. године, Весли Кларк (Wesley Clark), истакао је важност деловања НАТО снага у Европи за успешност хуманитарних активности које су спровођене у Северној Македонији и Албанији након масовног одлива избеглица са КиМ пре и током ваздушних напада. Он је истакао да је, по добијању сагласности политичких лидера, Корпус за брзо реаговање Савезничке команде за Европу (Allied Command Europe Rapid Reaction Corps - ARRC) почео распоређивање у Северној Македонији још током преговора у Рамбујеу како би у случају мировног споразума могли да се непосредно након тога представе као Косовске снаге за примену споразума и уђу на територију КиМ. Међутим, како је хиљаде избеглица ушло у Северну Македонију, ARRC се брзо реорганизовао за потребе достављања хране, воде осталих потреба, за изградњу избегличких кампова и склоништа и транспотовање људи. Мобилне копнене снаге Савезничке команде за Европу (Allied Command Europe Mobile Force (LAND) - AMF(L)) фокусирале су се на другу тачку прилива избеглица, па су своје седиште привремено успоставили у Албанији и тако је настала операција „Савезничка заштита“ (Operation Allied Harbour). Кларк наводи да су НАТО снаге у обе земље „успоставиле ред у насталом хаосу у року од неколико дана“⁴⁰⁷ и „спасиле безброј живота и обезбедиле неопходну помоћ док

⁴⁰³ Letter dated 21 April 1999 from the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization addressed to the United Nations High Commissioner for Refugees (Exchange of letters between Secretary General of NATO, Javier Solana, and the UN High Commissioner for Refugees, Sadako Ogata on April 2–3 and April 21–22), наведено према: Minear Larry, Van Baarda Ted, Sommers Marc, *NATO and Humanitarian Action in the Kosovo Crisis*, Occasional Paper No. 36, Institute for International Studies, Brown University, Providence, 2000, p. 164.

⁴⁰⁴ Paris Roland, The “Responsibility to Protect” and the Structural Problems of Preventive Humanitarian Intervention, *International Peacekeeping*, Vol. 21, No. 5, 2014, pp. 569–603, Shannon Róisín, *op.cit.*, pp. 15–36; Williamson A. Jamie, *op.cit.*, pp. 1035–1061. Видети и: Kenyon Lischer Sarah, *op.cit.*, p. 104.

⁴⁰⁵ Kenyon Lischer Sarah, *op.cit.*, p. 104.

⁴⁰⁶ Whitman Jim, *op.cit.*, p. 175. Поред НАТО перспективе, на околности избегличке кризе је гледано и из другачијих перспектива, нарочито ако се посматрају дешавања са неалбанским становништвом са КиМ након повратка косовских Албанаца. Мисија КФОР-а која је започета доласком трупа у јуну 1999. године није успела да спречи масовни одлив око 2/3 (200 000) неалбанског становништва, које је због застрашивања, убистава, уништавања имовине избегло, највећим делом у Србију (*Ibid*, p. 176.)

⁴⁰⁷ Clark K. Wesley, When force is necessary: NATO’s military response to the Kosovo crisis, *NATO Review*, Vol. 47, No. 2, 1999, p. 17.

други актери, првенствено УНХЦР и невладине организације не стигну на место догађаја и преузму управљање операцијом“.⁴⁰⁸ НАТО је током читаве операције наставио да главним актерима пружа подршку и помоћ у обе земље.

НАТО увек посебно истиче (што свакако користи свеобухватном легитимитету операције, бар у очима јавности НАТО земаља) и околност да у овој операцији није учествовао без позива или сагласности ОУН-а. У преписци између Генералног секретара НАТО-а, Хавијера Солане и Високог комесара ОУН-а за избеглице, Садако Огате, из априла 1999. године, истакнута је спремност НАТО-а да помогне у хуманитарним напорима УНХЦР-а за избеглице, након чега Огата наводи:

„УНХЦР и његови партнери из ОУН-а и невладиног сектора, у сарадњи са локалним властима у земљама у региону, чине све што је могуће како би задовољили најхитније медицинске потребе избеглица и потребе за склоништем и храном. Размера кризе, међутим, таква је да су наши капацитети за одговор преоптерећени, нарочито у Албанији и Македонији...у оваквим условима, свака помоћ од стране чланица савеза у хуманитарној операцији, која би оснажила наше напоре у спасавању живота, била би добродошла.“⁴⁰⁹

Хуманитарно деловање НАТО-а представљало је подухват значајног дела евроатлантске заједнице. У операцијама пружања помоћи избеглицама учествовале су снаге САД-а, Француске и Италије, и то у изградњи избегличких кампова, а поред њих су снаге Шпаније, Турске и Аустрије, поред задатака око изградње кампа, обављале остале задатке подршке хуманитарним актерима у Албанији још много пре него што је званична операција почела.⁴¹⁰ Британски премијер у време косовско-метохијске кризе, Тони Блер (Tony Blair), изнео је у својој „Доктрини међународне заједнице“ да проблем на КиМ мора бити стављен у шири економски, политички и безбедносни контекст, јер косовско-метохијска криза представља преседан међународне заједнице у погледу услова под којима међународна заједница може и треба да реагује на неко национално питање. У те услове Блер убраја и „угњетавање цивила које изазива масовна кретања избеглица на територије комшијских земаља“⁴¹¹ чиме национално питање постаје претња међународном миру и безбедности. Говорећи о косовско-метохијској кризи и мотивима за међународни одговор наводи да су све активности на решавању кризе вођене суптилном мешавином заједничког интереса сваке од земаља чланица и моралне сврхе у одбрани вредности које негују, тако да се на крају вредности и интереси сједињују у случају овакве кризе. Најзад, он износи кључну тврдњу која стоји иза рационализације хуманитарног ангажовања на КиМ од стране Запада:

„Уколико је могуће успоставити и ширити вредности слободе, владавине права, људских права и отвореног друштва, онда је и то у нашем националном интересу јер нас ширење наших вредности чини безбеднијим.“⁴¹²

Након окончања ваздушних напада, хуманитарно ангажовање и хуманитарни наратив НАТО-а нису завршени. Напротив, НАТО је овим само направио увод за своју наредну мисију „враћања људи њиховим домовима и изградње трајног и праведног мира на КиМ.“⁴¹³

⁴⁰⁸ *Ibid*, p. 18.

⁴⁰⁹ Letter dated 3 April 1999 from the United Nations High Commissioner for Refugees addressed to the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization (Exchange of letters between Secretary General of NATO, Javier Solana, and the UN High Commissioner for Refugees, Sadako Ogata on April 2–3 and April 21–22), наведено према: Minear Larry, Van Baarda Ted, Sommers Marc, *op.cit*, p. 162.

⁴¹⁰ Seybolt B. Taylor, *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*, *op.cit*, p. 124.

⁴¹¹ The Blair Doctrine, by Tony Blair, April 22, 1999, Global Policy Forum, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/154/26026.html>, приступљено 15. марта 2019.

⁴¹² *Ibid*.

Најзад, изузетно значајан аспект избегличке кризе који јој је дао одређен контекст у међународној заједници је медијско извештавање. Постоје тврдње да је улога медија била битна за стварање утисака о кризи и њеним дометима, као и позицији коју НАТО заузима у кризи. Медији су омогућили НАТО-у да, поред жеље да пружа хуманитарну помоћ, активности на пружању помоћи на делу виде и други. У јавности је медијским маневрисањем створена таква клима да је постојало уверење како је услед преоптерећености актера за пружање хуманитарне помоћи „срећа што је НАТО био на располагању да помогне у налажењу решења за дату катастрофу“.⁴¹⁴ Медији су били важан инструмент процеса уоквиривања⁴¹⁵, баш као и целокупна активност јавне дипломатије НАТО званичника.

4.2. Избегличка криза као НАТО задатак: спречавање ширења нестабилности

Уоквиривање хуманитарних питања на КиМ НАТО је започео идентификацијом хуманитарне кризе као безбедног проблема НАТО-а, чиме је хуманитарна криза добила статус задатка који мора бити стављен на НАТО агенду. Најпре је, дакле, стављен проблем хуманитарног ангажовања у препознатљив контекст НАТО деловања. Учествовање у решавању хуманитарне кризе означено је као део задатка управљања кризом, како би се спречило ширење нестабилности са НАТО периферије на земље у окружењу, и тиме очували мир и безбедност у партнерским земљама и чланицама НАТО-а.

Процес идентификације (издвајања) хуманитарне кризе као посебног сегмента стварности од интереса за НАТО одвијао се пре, током и након НАТО ангажовања на КиМ, а посебан акценат стављен је на избегличку кризу која се одвијала паралелно са ваздушним нападима на СРЈ. Како се идентификација проблема састоји у издвајању одређеног догађаја или сегмента друштвеног живота као проблематичног, тј. сегмента коме је потребна одређена измена или нови приступ његовом решавању, овај корак уоквиривања прати и наратив о узрочности проблема, разлозима и одговорности за његов настанак.

Када је реч о идентификацији хуманитарне кризе на КиМ као сфере интересовања НАТО-а, издвајају се два најважнија дискурса која прате овај корак уоквиривања:

- Криза на КиМ је по узроку и последицама хуманитарног карактера и успешно управљање том кризом захтева ангажовање НАТО-а;
- Хуманитарна криза на КиМ представља претњу миру и стабилности у региону.

Сукоб на КиМ у најранијој фази је у званичним обраћањима НАТО званичника идентификован као хуманитарна криза изазвана насиљем над цивилима албанске

⁴¹³ Statement by NATO Secretary General Dr Javier Solana on suspension of air operations, Press Release (1999) 093, 10 June 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-093e.htm>, приступљено 24. марта 2019.

⁴¹⁴ Morris Peter, Humanitarian interventions in Macedonia: an NGO perspective, *Forced Migration Review*, No. 5, 1999, p. 18.

⁴¹⁵ Видети: Kishan Thussu Daya, *op.cit.*, pp. 345–361; Riegert Kristina, *The image war: NATO's battle for Kosovo in the British media*, Örebro universitet, Örebro, 2003; Ackerman Seth, Naureckas Jim, Following Washington's Script: The United States Media and Kosovo, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 97–110; Deichmann Thomas, From 'Never again War' to 'Never again Auschwitz': Dilemmas of German Media Policy in the War against Yugoslavia, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 153–163; Hammond Philip, Third Way War: New Labour, the British Media and Kosovo, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 123–131; Herman S. Edward, Peterson David, CNN: Selling NATO's War Globally, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 111–122; Johnstone Diana, The French Media and the Kosovo War, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 141–152.

националности од стране припадника снага безбедности СРЈ⁴¹⁶, а за коју је кривица виђена у репресивном режиму Слободана Милошевића. Да би се у потпуности могло оправдати укључивање НАТО-а у овакав подухват, друга активност приликом идентификације проблема била је повезивање хуманитарне кризе и НАТО циљева и задатака, односно стављање конкретне хуманитарне кризе у неке типичне НАТО оквире одређене стратешким документима, како би се образложило интересовање за сферу хуманитаризма.

Узроци кризе настале на КиМ у дискурсу НАТО-а означени су као хуманитарни. Читава безбедносна ситуација ескалирала је, према тврдњама из НАТО саопштења и извештаја, због последица „година оштре репресије од стране СРЈ која је однела много невиних живота и отерала десетине хиљада људи из њихових домова.“⁴¹⁷ Дефинишући узроке кризе, НАТО се у својим саопштењима ослања и на извештаје партнерских организација, желећи тиме да покаже објективност у оцени озбиљности ситуације на КиМ. Наводећи извештаје ОЕБС-а, НАТО узроке кризе првенствено наводи у хуманитарним разлозима јер су до ње довела „масовна убиства као инструмент терора, присила, кажњавање, произвољно убијање цивила као тактика у кампањи протеривања косовских Албанаца, изложеност жена насиљу и докази о циљаним убиствима деце.“⁴¹⁸ Криза на КиМ се у НАТО дискурсу додатно драматизује и појачава изразима као што су „хуманитарна катастрофа и хуманитарна трагедија“⁴¹⁹, како би се указало на брзину ескалације сукоба и тежину њених последица по животе цивила, за које се тврди да су били жртве „масовног, од стране државе организованог терора, убиства и прогона.“⁴²⁰ Операција је почела 24. марта 1999. године, а већ почетком априла НАТО је као централну бригу поставио хуманитарну ситуацију, истакавши да је за НАТО то сада „највећа брига и приоритет.“⁴²¹

НАТО је кризу на КиМ такође одредио као хуманитарну и према последицама које оставља. Тако се у изворима НАТО-а наводи да се унутар КиМ као последица сукоба дешава озбиљна хуманитарна катастрофа у виду изгладњивања и исцрпљености цивила који се, очајни и ван досега међународне помоћи, боре за преживљавање⁴²², са једне стране, док се, са друге стране, ван КиМ одигравају последице сукоба које стављају пред озбиљне хуманитарне изазове партнерске земаље, Албанију и Северну Македонију. Према НАТО извештајима, такође, наводи се да су „избеглице које пристижу на границу претрпеле злостављање, да се са њима грубо поступало, да неки од њих већ дуго путују, скривајући се по шумама пре одласка, да су многи трауматизовани и да ће захтевати психолошку и физичку негу након онога кроз шта су прошли, те да практично сви долазе исцрпљени и дехидрирани.“⁴²³ НАТО се у презентовању хуманитарних последица кризе позивао и на

⁴¹⁶ Council statement on the situation in Kosovo 98(29), March 5 1998, <https://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-029e.htm>, приступљено 20. марта 2019; Welcoming Remarks by the Secretary General to the Interallied Confederation of Reserve Officers (CIOR), NATO HQ Brussels, 5 Feb. 1999, <https://www.nato.int/docu/speech/1999/s990205a.htm>, приступљено 29. марта 2019.

⁴¹⁷ Welcoming Remarks by the Secretary General to the Interallied Confederation of Reserve Officers (CIOR), NATO HQ Brussels, 5 Feb. 1999, op.cit.

⁴¹⁸ Dinner speech, by Lord Robertson, NATO Secretary General, IISS, Arundel, House London, 22 March 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000322b.htm>, приступљено 25. марта 2019.

⁴¹⁹ Remarks by Lord Robertson, NATO Secretary General, at the press conference to mark the first anniversary of the Kosovo air campaign, NATO HQ, 21 Mar. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000321a.htm>, приступљено 25. марта 2019.

⁴²⁰ "NATO in the 21st Century: Challenges and Opportunities", Speech by the Secretary General at the 10th International Antalya Conference on Security and Cooperation, Antalya, 10 March 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000310a.htm>, приступљено 25. марта 2019.

⁴²¹ Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore, David Wilby, NATO HQ, 4 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990404a.htm>, приступљено 22. априла 2019.

⁴²² „The situation in and around Kosovo“, Statement Issued at the Extraordinary Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 12th April 1999, Press Release M-NAC-1(99)51, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-051e.htm>, приступљено 23. марта 2019

⁴²³ Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 16 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990416a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

извештаје хуманитарних актера који се налазе на подручју сукоба. Крајем маја 1999. године портпарол НАТО-а известио је, према подацима које је прибавила мисија ОУН-а под руководством Заменика Генералног секретара ОУН за хуманитарна питања која је боравила на КиМ, да је стање узнемирујуће јер српске полицијске снаге онемогућавају излазак цивилима са КиМ, док је у пограничној општини Ђенерал Јанковић пронађено неколико стотина трактора и приколица претрпаних креветима, теписима, предметима из домаћинства који су стајали напуштени.⁴²⁴ Истовремено, на основу 1400 сведочења избеглица које је прибавио ОЕБС, идентификоване су две врсте злоупотреба које су избеглице пријавиле: прво, сексуална злостављања и силовања, и друго, крађе, ратно профитерство и изнуђивања почињени од стране југословенских снага.⁴²⁵

Узевши у обзир узроке и последице кризе, НАТО је закључио да се ради о хуманитарној кризи, али оној врсти која је тесно повезана са разлозима безбедности и одбране. Из тог разлога је НАТО заузео став да као кредибилан актер у области безбедности и одбране мора и може допринети решавању овакве кризе, првенствено свакодневно помажући хуманитарне актере у решавању хитних ситуација и задовољавању неодољних потреба цивила. Ипак, као најважнији корак у трајном решавању овакве хуманитарне кризе, НАТО је дефинисао повлачење српских снага са КиМ јер су „узрок агоније косовских Албанаца, а док год су оне на КиМ биће убистава, протеривања, страдања, и пажња стога треба да се усмери само на то решење, јер то је једино решење.“⁴²⁶ Сваки супротан исход портпарол НАТО-а је представио на врло фаталистичан начин, истакавши да без повлачења српских снага „неће бити распоређивања међународних војних снага, неће бити повратка избеглица, а тиме ни решења хуманитарне кризе, а ни будућности за Косово.“⁴²⁷ НАТО је, дакле, у случају косовско-метохијске кризе хуманитарна питања уоквирио као задатак безбедности, чиме је и хуманитарно ангажовање војног актера учинио безбедносним задатком.

Велико питање међународне јавности, а нарочито питање оних који су били против интервенционизма НАТО-а на Балкану, односи се на то зашто би се највеће и најмоћније земље света бавиле хуманитарним питањима мале државе која чак није ни део њихове заједнице. НАТО је предочио зашто је хуманитарна криза на КиМ битна за његове интересе, нагласивши да тај сукоб угрожава безбедност НАТО-а. Логика којом је вођен НАТО је да упркос малој површини, Косово има значајну позицију за интересе НАТО чланица⁴²⁸ јер се јужно од њега налазе савезничке земље, Грчка и Турска, а северно нове чланице из Централне Европе, док су свуда око КиМ земље које се боре са транзицијом ка демократији и тржишној економији. НАТО је, наизглед, лако објаснио срж своје забринутости за ову кризу која је и повукла одлуку да се у њој интервенише: наиме, неинтервенисањем у Југоисточној Европи НАТО сматра да би безбедносна равнотежа била угрожена деценијама, конфликт би се проширио, милион избеглица остало би заробљено у суседним земљама, а економски и политички трпео би цео регион, док би се талас нестабилности кроз избегличке

⁴²⁴ Press Conference given by NATO Spokesman Jamie Shea and SHAPE Spokesman, Colonel Konrad Freytag, NATO HQ, Brussels, 22 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990522a.htm>, приступљено 24 априла 2019.

⁴²⁵ *Ibid.*

⁴²⁶ Press conference By NATO Spokesman Jamie Shea and Colonel Konrad Freytag, NATO HQ, 11 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990411a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

⁴²⁷ Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 14 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990414a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

⁴²⁸ Transcript: Clinton addresses nation on Yugoslavia strike March 24, 1999, CNN, <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/03/25/clinton.transcript/>, приступљено 20. октобра 2019; О решавању косовско-метохијске кризе као стратешком интересу НАТО-а и спречавању ширења кризе која се налази на европском прагу видети из изјва Тонија Блера: Blair: 'We must act - to save thousands of innocent men, women and children' (Full text of Tony Blair's statement in the Commons today), March 23, 1999, *Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/1999/mar/23/balkans.tonyblair>, приступљено 25. октобра 2019; Blair's statement: The fight for peace, March 25, 1999, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/303648.stm, приступљено 25. октобра 1999.

токове проширио на цео континент.⁴²⁹ Најзад, Клинтон је оценио да би нереаговањем на насиље које се дешава на прагу Европе, НАТО, као камен темљац евроатлантске безбедности, био у потпуности дискредитован.⁴³⁰

Чак и пре него што је масовни одлив избеглица почео да ствара компликовану безбедносну ситуацију у региону, НАТО је дешавања на КиМ већ увелико перципирао као претњу регионалном миру, нарочито узевши у обзир целокупну безбедносну динамику на Балкану почевши од дешавања у БиХ почетком деведесетих, и тиме потврдио своју заинтересованост за Балкан, а и свој утицај на регионалну безбедност у пост-југословенском простору.⁴³¹ Због бурних дешавања током 1998. године, периферија СРЈ већ је поново обележена као зона потенцијалне угрожености нерешеним нарастајућим сукобима на КиМ. Тадашња америчка државна секретарка, Медлин Олбрајт (Madeleine Albright), на конференцији за медије коју је одржао НАТО, 28. маја 1998. године, навела је следеће:

“Постоји одлучност да се не дозволи да насиље на КиМ нарасте до димензија које су неприхватљиве и које би довеле до тога да се заправо прелије на регион и на неки начин поткопа веома важну и, према мом мишљењу, веома добро извршену мисију СФОР-а у БиХ, и сав напредак који је овај савез, заједно са осталима који су помагали, успео да донесе БиХ.”⁴³²

Североатлантски савет је издао саопштење за јавност у марту 1998. године у коме изражава забринутост за насилне инциденте на КиМ, као и да „НАТО и међународна заједница имају легитиман интерес у развоју догађаја на Косову, између осталог, и због њиховог утицаја на стабилност читавог региона, што је од значаја за Савез“.⁴³³ Сходно томе, НАТО је у ситуацији на КиМ идентификовао опасност најпре по стабилност партнерских земаља, Албаније и Северне Македоније. У складу са тим, почетни кораци које је предузео били су усмерени ка допуни активности Партнерства за мир, а који за циљ имају да припреме ове две земље у случају хуманитарне кризе у региону. Говорећи о суочавању НАТО-а са својим новим безбедносним изазовима, Генерални секретар истакао је значај Партнерства за мир у пројектовању стабилности у кризи на КиМ, и навео какве су мере предузете у складу са тим:

„Појачали смо програм војне помоћи свакој од ових земаља. Са Албанијом смо управо закључили ревидирани програм Партнерства за мир који ће помоћи у јачању стабилности у овој земљи. Такође смо подржали и хуманитарне напоре Уједињених нација у овој земљи...Вежбе које смо протеклих месеци одржали у Албанији и Македонији имају политички, као и војни значај. За само неколико дана одржаћемо још једну значајну вежбу у Македонији. Ове вежбе показују да ћемо помоћи нашим партнерима у ванредним ситуацијама...Ове вежбе такође показују да се војне снаге НАТО-а прилагођавају новим изазовима као што су они које је изазвао распад бивше Југославије.”⁴³⁴

⁴²⁹ Kosovo: The Real Story, The Rt. Hon. Lord Robertson of Port Ellen, Secretary General of NATO, Los Angeles World Affairs Council, 6 April 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000406a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

⁴³⁰ Transcript: Clinton addresses nation on Yugoslavia strike March 24, 1999, CNN, op.cit.

⁴³¹ Видети више: Ejduš Filip, Kovačević Marko, Penetration, Overlay, Governmentality: The Evolving Role of NATO in the Western Balkan Security Dynamics, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 2019, pp. 1–15, DOI: 10.1080/17502977.2019.1660032.

⁴³² Press Conference by US Secretary of State, Madeleine K. Albright, Luxembourg, 28 May 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s980528e.htm>, приступљено 25. марта 2019.

⁴³³ Council statement on the situation in Kosovo 98(29), March 5 1998, op.cit.

⁴³⁴ "Preparing NATO for the 21st Century" Keynote Address by Dr Javier Solana, Secretary General of NATO, At the Maritime Symposium, Lisbon, 4 Sept. 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s980904a.htm>, приступљено 25. марта. 2019.

Дубоку забринутост континуираним насиљем на КиМ и ефектом који оно има на цивилно становништво у региону изразио је Генерални секретар НАТО-а и у последњем саопштењу за јавност Североатлантског савета у 1998. години, када се већ конкретно говорило о плановима НАТО-а да заустави хуманитарну кризу на КиМ.⁴³⁵ Хуманитарну избегличку кризу НАТО је повезао са угрожавањем територијалног интегритета, политичке независности и безбедности Албаније и Северне Македоније и изразио спремност и одлучност да одговори на све изазове од стране СРЈ према партнерским земљама.⁴³⁶

Током свакодневних извештавања јавности о хуманитарној ситуацији на КиМ, НАТО је посебан део посвећивао ситуацији у земљама у региону, суоченим са последицама те ситуације у виду таласа избеглица. О озбиљности последица по стабилност региона говори и следеће саопштење НАТО-а од 3. априла 1999. године:

„Председник Милошевић покренуо је масовну депортацију народа са Косова. Створио је прорачунату хуманитарну катастрофу у настојању да дестабилизује Владе суседних земаља, Македоније и Албаније, истовремено спроводећи масовно етничко чишћење на Косову. То су кризе које су осмишљене и створене у Београду. Власти НАТО-а, заједно са Уједињеним нацијама и другим међународним организацијама предузимају све могуће мере да избегну хуманитарну трагедију и помажу владама и народу у Албанији и Македонији.“⁴³⁷

Поред опасности за безбедност и стабилност партнерских земаља у непосредном окружењу, НАТО је перципирао ову хуманитарну кризу као „издају вредности и угрожавање интереса НАТО-а ван Косова“⁴³⁸ и много опаснијом по своје вредности и интересе него што изгледа, проценивши да се избеглице неће зауставити у Албанији или Македонији, већ ће наставити свој пут даље ка НАТО земљама. Стога је закључено да, колико год постојала одговорност за прихватање избеглица као део политичког решења кризе, најбоље решење види се у томе да „људи могу да остану у својим домовима у миру и безбедности.“⁴³⁹

Да би се овај циљ остварио и очувао регионални мир, НАТО је војну и хуманитарну операцију представио као допуњујуће и компатибилне у одговору на кризу, с обзиром на то да је разлог настанка кризе доминантно повезиван са хуманитарним разлогом, да су последице кризе претиле да изазову даљу хуманитарну катастрофу и тиме дестабилизују окружење. Тадашњи Генерални секретар НАТО-а непосредно пред почетак војне интервенције о овом важном задатку НАТО-а и хуманитарно-безбедносним циљевима које жели постићи навео је:

„Наш циљ је да спречимо даље страдање људи и даљу репресију и насиље против цивилног становништва на Косову. Ми морамо да делујемо такође и како бисмо спречили да се нестабилност прошири на регион. Ми морамо зауставити насиље и окончати хуманитарну катастрофу која се тренутно одвија на Косову. Свесни смо ризика који ова акција носи, али смо исто тако сложни да би уздржавање од акције

⁴³⁵ Statement by the Secretary General of NATO 98(93), August 12, 1998, <https://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-094e.htm>, приступљено 20. марта 2019.

⁴³⁶ „The situation in and around Kosovo“, Statement Issued at the Extraordinary Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 12th April 1999, Press Release M-NAC-1(99)51, op.cit; Генерални секретар осудио је коришћење избеглица за дестабилизацију других земаља у региону. (Statement by the Secretary General following the meeting of the North Atlantic Council, Press Release (1999)058, 12 Apr.1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-058e.htm>, приступљено 23. марта 2019.

⁴³⁷ Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore, David Wilby, NATO HQ, 3 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990403a.htm>, приступљено 22. априла 2019.

⁴³⁸ "NATO in the 21st Century": Speech by the Secretary General to the Millennium Year Lord Mayor's Lecture, London, 20 July 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000720a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

⁴³⁹ *Ibid.*

донело још веће опасности. Учинићемо оно што је неопходно да успоставимо стабилност у региону. Морамо зауставити ауторитарни режим у репресији над општем народом у Европи на крају 20. века.“⁴⁴⁰

У постхладноратовском периоду хуманитарне операције постале су један од инструмената савладавања криза. Када је реч о кризи на КиМ, НАТО је још пре почетка операције поставио два главна циља у односу на ситуацију која се тамо дешавала: прво, да помогне „политичким циљевима међународне заједнице“⁴⁴¹, да се постигне мирно решење кризе, и друго, да унапреди стабилност и безбедност у земљама у региону, са посебним нагласком на Албанију и Северну Македонију. Да би се то постигло, на састанку Евроатлантског савета 28. маја 1998. године саопштено је да ће се НАТО „припремити да подржи УНХЦР у случају хуманитарне кризе у том подручју“.⁴⁴² Све хуманитарне активности на решавању избегличке кризе које је НАТО предузео заједно са УНХЦР-ом, сматрале су се неопходним јер је „конфликт на Косову на болан начин показао како су индивидуе све чешће главне жртве, мете и инструменти савременог рата.“⁴⁴³ Даље, наводи се и то да је у одсуству прихватљивог међународног механизма за заштиту цивила НАТО својим одговором показао да је одбрана људске безбедности постала глобални проблем и задатак свих актера. Узевши у обзир да је НАТО показао да има и средства и вољу да делује у овом пољу, изражено је уверење да ће то урадити „увек кад буде било потребно.“⁴⁴⁴ Оно на шта се НАТО посебно ослања градећи улогу актера у хуманитарном пољу су стандарди, процедуре и снаге и средства развијани за потребе одбране и застрашивања, а адаптирани за суочавање са безбедносним изазовима постхладноратовског периода.

4.3. Ангажовање НАТО снага и средстава у косовско-метохијској избегличкој кризи

Други корак процеса уоквиривања хуманитарних питања подразумева да након идентификације проблема и његових узрока буде предложено и решење, укључујући и стратегије, тактику, партнере и циљеве. Решење проблема хуманитарних криза, које за НАТО представљају безбедносни ризик, НАТО је видео у заједничком деловању војних и цивилних актера кроз сарадњу у безбедности. Овај корак уоквиривања прате два најважнија дискурса:

- Допринос НАТО-а решавању хуманитарне кризе састоји се у координацији међународног одговора на хуманитарну кризу;
- НАТО предузима активности у хуманитарном пољу као логистичка подршка хуманитарним актерима.

Идентификацијом хуманитарне кризе на КиМ као проблема безбедности његових чланица, НАТО је међународној заједници ставио до знања да решавање ове кризе мора укључити и НАТО снаге и средства. Ослањање на капацитете и средства развијена за другачије типове мисија и операција у хуманитарним кризама представља почетак нове ере за војне актере, а ова криза за НАТО представља потврду да ће један од највећих изазова у будућности бити даље унапређење војних капацитета како би се успешно суочавао са широким спектром криза.

⁴⁴⁰ Press Statement by Dr Javier Solana, Secretary General of NATO (1999)040, March 23, 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>, приступљено 22. марта 2019.

⁴⁴¹ *Ibid.*

⁴⁴² Statement on Kosovo issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held in Luxembourg on 28 May 1998, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25976.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2019.

⁴⁴³ Axworthy Lloyd, NATO's New Security Vocation, *NATO Review*, Vol. 47, No. 4, 1999, p. 8.

⁴⁴⁴ *Ibid.*

У решавању кризе на КиМ, НАТО је свој допринос дефинисао са позиције војног актера који помаже хуманитарне циљеве. Без намера да замени цивилне хуманитарне актере⁴⁴⁵, НАТО је у овој кризи препознао могућност да војни актер да допринос међународним напорима да се настала криза брже и ефикасније реши. За НАТО, Косово је био подсетник да су војни капацитети „срце и душа овог савеза, и да спровођење свих НАТО мисија од управљања кризама, успостављања и одржавања мира, па до колективне одбране, захтева да снаге морају бити ефективне и способне да раде заједно.”⁴⁴⁶ Дакле, прва и кључна одредница НАТО актерства у хуманитарној кризи на КиМ је та да НАТО није деловао као хуманитарни актер, већ војни актер у хуманитарном пољу. Војни актер позиционира се у хуманитарном пољу јер савремене хуманитарне кризе изискују бржи одговор и гарантовање безбедности хуманитарним актерима, а све то је могуће обезбедити стављањем у употребу разрађених механизма и логистичких капацитета војног савеза. НАТО је своје циљеве операције у косовско-метохијској кризи поделио на стратешке и тактичке.⁴⁴⁷ Стратешки су били фокусирани на смањење Милошевићеве способности да усмерава и одржава сукоб на КиМ слабљењем стратешке команде, комуникације, логистике, државно-контролисаних медија, система ваздушне одбране, уништавањем или ометањем критичних линија комуникације и способности војне производње, а тактички на гађање конкретних циљева и снага које су сматране одговорним за масакр на КиМ. У том смислу, у извештају од 2. јуна 1999. године, НАТО наводи:

„До данас смо погодили око 600 комада тешке опреме, уништили око 100 летелица, око 75% српских фиксних стационара за ракете ваздух-земља и половину муниције складиштене на Косову...извели смо преко 10 000 летова са ваздушним ударима, бачено је око 14 000 бомби и погодили смо око 1900 мета. Сваки дан води нас ближе победи, а Милошевића ближе поразу.”⁴⁴⁸

Активности НАТО-а у решавању косовско-метохијске кризе одигравале су се, као што је наведено, кроз три операције, и све три су, укратко, имале за циљ да окончају хуманитарну кризу која је резултирала одливом таласа избеглица са КиМ. Поред ваздушних напада, као вида војног интервенисања зарад остваривања хуманитарних циљева услед неуспелих дипломатских мера, преостале две операције су биле усмерене искључиво ка задовољавању тренутних и неодложних хуманитарних потреба цивила, избеглица са КиМ. Сви хуманитарни напори НАТО-а на КиМ базирани су на три принципа: да НАТО неће тежити томе да изгради независну хуманитарну улогу за себе; да УНХЦР има водећу улогу у хуманитарној операцији и успоставља приоритете и идентификује захтеве за хуманитарним ангажовањем; и најзад, да државе обезбеђују потребна средства, а улога НАТО-а је да помогне координацију пристиглих средстава јер НАТО не располаже залихама хуманитарних средстава.⁴⁴⁹ НАТО уз то наглашава да „не дуплира цивилне доприносе

⁴⁴⁵ Постоје и истраживања која долазе до закључка да је институционализација хуманитаризма од стране војних актера заправо ставила војне актере у хегемонистичку позицију која им омогућава да одређују оквире будуће цивилно-војне сарадње, те да негују политичко условљавање обезбеђујући помоћ како би могли да утичу на политичке процесе. Видети: Pugh Michael, *Civil-Military Relations in the Kosovo Crisis: An Emerging Hegemony?*, *Security Dialogue*, Vol. 31, No. 2, 2000, pp. 229–242. Потребно је, ипак, нагласити да се рад бави самопрезентацијом НАТО-а и да се стога у раду анализира само начин на који је НАТО уоквирио хуманитарна питања, дефинисао своју улогу у њиховом решавању и учинио их саставним елементом савременог идентитета ове организације (савеза).

⁴⁴⁶ "NATO's Challenges", Speech by the Secretary General At the European Policy Centre Breakfast, Brussels, 14 Nov. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s001114a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

⁴⁴⁷ Effectiveness and Determination, Article by General Wesley K Clark, SACEUR, Published in the Internatinal Press, 2 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990602a.htm>, приступљено 29. октобра 2019.

⁴⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁴⁹ Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea Air Commodore, David Wilby and Commander Fabrizio Maltinti, SHAPE, NATO HQ, 8 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990408a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

држава и хуманитарних актера, већ се концентрише на обезбеђивање и стављање на располагање војних ресурса који нису лако доступни цивилним актерима⁴⁵⁰, као и да са УНХЦР-ом “дели планове, помаже УНХЦР-у у управљању операцијама достављања помоћи ваздушним путем кроз координацију летова који стижу у Тирану и Скопље, помаже му у истовару хуманитарне помоћи, обезбеђује путеве ваздушног транспорта средстава и помаже у постављању избегличких кампова.”⁴⁵¹

Операција која се дешавала у Албанији, осмишљена је кроз три радне групе: прва се бавила пружањем склоништа, даљим прослеђивањем избеглица ка избегличким камповима и пружањем подршке избеглицима; друга радна група била је задужена за дистрибуцију и логистику хуманитарне помоћи и обезбеђивање линија комуникације; а трећа радна група била је задужена за директну подршку међународним хуманитарним организацијама.⁴⁵² Ова операција имала је потпуну подршку албанског парламента, који је одговарајућим нормативним решењима обезбедио легалитет НАТО деловања на албанској територији. Тиме је омогућено да НАТО спроводи и оперативне и хуманитарне активности у Албанији, укључујући и потпуну контролу над функционисањем целокупног саобраћаја.⁴⁵³ Операција у Северној Македонији ослањала се на трупе предвиђене за имплементацију очекиваног мировног споразума које су касније постале део КФОР-а, а које су се прилагодиле привремено потребама задовољавања хуманитарних потреба избеглих у Северну Македонију. О помоћи и подршци коју је НАТО пружио водећим актерима у њиховим хуманитарним напорима у Северној Македонији и Албанији, портпарол НАТО-а у извештају од 27. априла 2019. године изјавио је:

„У Северној Македонији преко 12000 трупa, оригинално распоређених у оквиру првог ешалона косовских снага за имплементацију споразума, трансформисало се брзо и професионално за потребе пружања хуманитарне помоћи. У Албанији тренутно имамо скоро 5000 трупa које чине јединицу изграђену и распоређену специјално за суочавање са хуманитарном кризом која је задесила Албанију. И једне и друге снаге обезбеђују мноштво кључних задатка као подршку операцији пружања хуманитарне помоћи: помажу у изградњи кампова, обезбеђују превоз хуманитарних средстава, обезбеђују избеглицима средства да се помере са границе како би се о њима лакше бринуло, контролишу аеродром у Тирану пружајући помоћ у преношењу хуманитарних средстава ваздушним путем омогућивши достављање хране, воде, медицинских средстава, склоношта и осталих средстава, помажу у стварању безбедних услова и раде све оно што од њих владе и кључни актери, нарочито УНХЦР, траже да ураде.“⁴⁵⁴

Партнерство за мир и ЕАДРЦЦ, који је већ у том тренутку помагао Високом комесару ОУН за избеглице у достављању хуманитарне помоћи на Косово и у региону, оцењени су као „најавидљивији мултинационални инструменти који ће обликовати еволуцију евроатлантске безбедности.“⁴⁵⁵ ЕАДРЦЦ основан је такође непосредно пред почетак кризе на КиМ, 1998.

⁴⁵⁰ *Ibid.*

⁴⁵¹ Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 14 April 1999, *op.cit.*

⁴⁵² Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 15 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990415a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

⁴⁵³ Press conference By NATO Spokesman Jamie Shea and Air Commodore David Wilby, NATO HQ, 9 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990409a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

⁴⁵⁴ Press Conference by Jamie Shea and General Wesley Clark, NATO HQ, Brussels, 27 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990427a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.

⁴⁵⁵ „NATO and its Current Political Agenda”, Ambassador Klaus-Peter Klaiber, Assistant Secretary General, Political Affairs Division, International Staff, At the NATO Information Seminar, Sarajevo, 2 July 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s980702g.htm>, приступљено 14. фебруара 2019.

године и НАТО га сматра најстабилнијим и најпоузданијим механизмом за координацију у случају катастрофе. Готово одмах по његовом оснивању, центар је добио први задатак, на молбу УНХЦР-а. ЕАДРЦЦ је активно учествовао у координацији НАТО хуманитарне помоћи УНХЦР-у у косовско-метохијској кризи, а улогу коју је имао у решавању ове кризе портпарол НАТО-а је најједноставније објаснио на следећи начин:

„ЕАДРЦЦ користи се да координише допринос који дају државе чланице НАТО-а УНХЦР-у. Дозволите да дам пример. Пре извесног времена, УНХЦР имао је велике залихе хране у Сарајеву које је било потребно пренети у Тирану како би се изборио са првим таласом избеглица у Албанију са КиМ. Затражили су нашу помоћ, а ми смо, користећи ову институцију, контактирали НАТО земље, идентификовали транспортне авионе С-130 који су послати у Сарајево, купили храну, одлетели за Тирану и предали је у руке УНХЦР-у. То је практичан пример онога што центар ради.”⁴⁵⁶

Функције ЕАДРЦЦ-а током ваздушних напада, када су и хуманитарне активности истовремено биле и најинтензивније, проширене су на четири главне области активности:

- постао је хуманитарна контакт тачка која је повезивала носиоце потребе са осталим телима у оквиру НАТО-а, другим државама НАТО-а, невладиним и међувладиним организацијама;
- одговарао је на захтеве за помоћ упућене од стране држава или међународних организација;
- представљао подршку УНХЦР-у који је био одговоран за координацију читавог међународног одговора на избегличку кризу и који је захтеве упућене од других прослеђивао НАТО-у, па је Евроатлантски центар био тачка улаза у НАТО за њих;
- и најзад, одржавао односе са НАТО телима (пре свега Врховним штабом савезничких снага у Европи у оквиру кога је основан привремени Координациони центар за подршку избеглицама са задатком да усаглашава захтеве са терена са хуманитарном помоћи, тј. да повеже потребе хуманитарних актера и земаља којима је помоћ потребна са капацитетима и средствима које обезбеђују државе) и другим организацијама (поред УНХЦР-а, УН ОЦХА, ИОМ-а и Светског програма за храну, односе је одржавао и са Међународним комитетом црвеног крста, ММФ-ом, Светском банком).⁴⁵⁷

УНХЦР је, упркос првобитној намери да не меша војног актера у хуманитарна питања, упутио захтев за помоћ НАТО-у због недовољне припремљености на кризу већих размера, недовољног броја особља, проблема финансијске природе и координације, и најважније, зарад спасавања људских живота који су захтевали брзу реакцију већег броја актера. Области у којима је договорена сарадња УНХЦР-а и НАТО-а биле су логистика око транспортовања хуманитарне помоћи, изградња избегличких кампова и помоћ око транспортовања избеглица у треће земље.⁴⁵⁸

НАТО је учествовао у веома важном сегменту хуманитарне операције у организационом смислу, а то је управљање процесом достављања хуманитарне помоћи ваздушним путем. ЕАДРЦЦ је на себе преузео задатак да окупи све најважније актере који контролишу боравак ваздухоплова у ваздушном простору и развио сет процедура за координацију хуманитарних и војних летова, тако да у ваздушном простору буду само они летови којима је УНХЦР дао потврду и одобрење за то. Преко ЕАДРЦЦ-а НАТО је за

⁴⁵⁶ Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore David Wilby, SHAPE, NATO HQ, 2 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990402a.htm>, приступљено 21. априла 2019.

⁴⁵⁷ *NATO's Role in Disaster Assistance*, NATO Civil Emergency Planning, Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre, Brussels, Belgium, 2001, p. 26.

⁴⁵⁸ Balanzino Sergio, NATO's humanitarian support to the victims of the Kosovo crisis, *NATO Review*, Vol. 47, No. 2, 1999, pp. 9–13.

потребе решавања хуманитарне кризе набавио три транспортна авиона C130s и један авион A310 од три различите државе за више летова, два хеликоптера за дистрибуцију помоћи, тимове за руковање теретом и опрему за подршку летовима за Тирану, као и рендгенску опрему за безбедност на аеродрому.⁴⁵⁹

Почетком априла 1999. године, НАТО је обезбедио помоћ за избеглице у виду опреме и учествовања у изградњи кампова у Албанији који су могли да приме до 50 000 избеглица, помогао је у проширивању кампова у Македонији, обезбедио је медицинску подршку и помоћ жртвама рањавања који су захтевали хитну интервенцију, транспортовао је избеглице до безбедних локација и обезбеђивао превоз за хуманитарну помоћ и остале потребе.⁴⁶⁰

У извештају од 12. маја 1999. године Генерални секретар наводи да се у том тренутку у избегличким камповима налази око 800 000 избеглица чије су збрињавање помогле НАТО трупе, пруживши помоћ у испоруци преко 4000 тона хране, 1000 тона медицинског материјала и преко 2000 тона шатора, уз нагласак да ове трупе у Северну Македонију нису дошле из хуманитарних разлога, али да су имале обавезу да се адаптирају насталој ситуацији и спасавају животе...јер „људи су у средишту НАТО мисије на КиМ.“⁴⁶¹ У истом извештају се наглашава и то да НАТО снаге координирају читав међународни одговор на кризу:

„Током претходних дана НАТО трупе радиле су раме уз раме са УНХЦР-ом, међународним невладиним организацијама и Владом Македоније. НАТО је припремио 129 000 obroka и помогао да се дистрибуирају многе друге најважније ствари, попут 20 000 флашица за бебе и 35 000 сапуна. Тренутно скоро 14 000 војника помаже у старању о око 100 000 избеглица у камповима.“⁴⁶²

НАТО је, на захтев УНХЦР-а, организовао привремени азил за око 70 000 косовских избеглица у земље НАТО-а и партнерских земаља и изградио пет избегличких центара за прихват избеглица са КиМ у Северној Македонији и четрнаест у Албанији. Они су стављени под контролу невладиних организација, а НАТО је наставио да пружа техничку подршку како би обезбедио услове да цивилне организације предузимају хуманитарне напоре.⁴⁶³ Сарадњу са УНХЦР-ом НАТО је оценио као одличну и добро координисану, нарочито нагласивши чињеницу да је у решавање хуманитарне кризе било укључено и више од двадесет невладиних организација заједно са њима. Циљ НАТО-а је био да пружи помоћ овим актерима да, осим тренутног збрињавања, створе услове и за повратак избеглица својим домовима:

„Показали смо да смо савршено способни да се изборимо са избегличком ситуацијом. Поставили смо шаторе, учинили их удобним, обновили путеве, евакуисали избеглице у сигурнија подручја, заједно са УНХЦР-ом, инсталирали санитарне објекте, а како није само зима, већ и лето тежак период за избеглице уколико немате адекватне санитарне услове и дође до избијања и ширења болести, стога је велики део НАТО операције посвећен медицинској евакуацији и постављању теренских болница и медицинских прихватних центара....стога, сваки услови су лоши уколико сте избеглица, тако да јасно желимо да те људе вратимо што пре можемо.“⁴⁶⁴

⁴⁵⁹ NATO's Role in Disaster Assistance, *op.cit.*, p. 29

⁴⁶⁰ NATO's role in relation to the conflict in Kosovo: historical overview, <https://www.nato.int/kosovo/history.htm>, приступљено 8. маја 2019.

⁴⁶¹ Article by the Secretary-General on the Humanitarian Situation Published in the International Press, 12 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990521a.htm>, приступљено 1. априла 2019.

⁴⁶² *Ibid.*

⁴⁶³ Balanzino Sergio, *op.cit.*

⁴⁶⁴ Press Conference given by NATO Spokesman, Jamie Shea and SHAPE Spokesman, Major General Walter Jertz and Commander Fabrizio Maltinti, NATO HQ, Brussels, 13 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990513b.htm>, приступљено 26. октобра 2019.

Хуманитарну кризу која се одвијала на КиМ и суседним земљама НАТО је оценио као изузетно проблематичну са аспекта њеног решавања, нарочито нагласивши проблем интерно расељених лица којима НАТО није имао приступ. Клинтон је у обраћању јавности 13. априла 1999. године то истакао, наводећи да постоји велики проблем снабдевања интерно расељених хуманитарном помоћи из ваздуха јер не постоје гаранције да ће доћи до цивила, већ ће их српске снаге безбедности предухитрити.⁴⁶⁵ Портпарол НАТО-а је током свакодневних јутарњих извештаја наглашавао овај изазов, истичући да само хуманитарни приступ не доноси задовољавајуће резултате дугорочно гледано, јер омогућава српским снагама да лакше лоцирају интерно расељене, што је НАТО перципирао као опасност по њихову безбедност. Зато је НАТО ове хуманитарне мере достављања помоћи, у чијој је реализацији и сам учествовао, сматрао привременим решењем, а најприхватљивијим начином да се приступи овој хуманитарној ситуацији оценио је предузимање мера на окончавању сукоба, а то је оно што и угрожени цивили, према тврдњама НАТО-а, заправо желе. НАТО је кроз овакав наратив настојао да хуманитаризује и ваздушне нападе на СРЈ, јер их је сматрао кључним активностима за приморавање режима Слободана Милошевића на капитулацију, чиме би се створили услови за заустављање хуманитарне кризе на КиМ. У том смислу, портпарол НАТО-а у саопштењу од 30. марта 1999. године наводи:

„Морамо признати да је једино решење избегличке кризе да се сукоби на Косову прекину. Све док сукоби трају, број избеглица ће наставити да расте. Дакле, ова ситуација нас чини одлучнијима да зауставимо сукобе на терену. Милошевић не може да избеглицима изврши инвазију на суседне земље надајући се да ће их тако дестабилизovati.“⁴⁶⁶

Да би се овакав циљ остварио, било је неопходно обезбедити и шири консензус за војно деловање из хуманитарних разлога, и НАТО је то настојао да постигне кроз наратив о сарадњи у безбедности. Војну подршку хуманитарним циљевима Генерални секретар НАТО-а јасно је поставио као безбедносни задатак читаве Европе:

„Косово најјасније показује потребу да се дипломатија подупре кредибилном војном силом. Сведоци смо да само апеловање на поштовање одређених вредности мало значи уколико их заиста не можемо подржати и заштитити. За одлучан војни утицај на кризу, без наношења непотребне штете цивилима или стављања наших трупа у ризичне ситуације, неопходна је јединствена команда и модерна опрема. НАТО има и једно и друго...Косово такође потврђује још једну фундаменталну чињеницу о томе како изградити дугорочну безбедност у Европи: неопходна нам је сарадња у безбедности. Најзад, безбедност у Европи тиче се свих нас.“⁴⁶⁷

Сарадња у безбедности је једини одговор на хуманитарну кризу, како је нагласио Генерални секретар, јер концепт безбедности данас обухвата економска, социјална и хуманитарна питања⁴⁶⁸, али су нам „у 21. веку и даље потребне способне снаге да спрече кризу пре него што дође до нас, да реши кризу пре него што избеглице и тражиоци азила буду приморани да беже и да спречи дистрибуцију оружја у жаришта сукоба.“⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Statement by the President, The White House, Office of the Press Secretary, April 13, 1999, <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/html/19990413-1348.html>, приступљено 26. октобра 2019.

⁴⁶⁶ Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore David Wilby, SHAPE, NATO HQ, 30 March 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990330a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.

⁴⁶⁷ NATO: *The defence of our values*, Article by the Secretary-General of NATO, Published in the International Press, 12 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990521c.htm>, приступљено 14. априла 2019.

⁴⁶⁸ NATO: *United to Succeed*, Article by the Secretary-General of NATO, Published in the International Press, 12 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990521b.htm>, приступљено 14. априла 2019.

⁴⁶⁹ "NATO in the 21st Century": Speech by the Secretary General to the Millennium Year Lord Mayor's Lecture, London, 20 July 2000, op.cit.

Препознавши све ове потребе, НАТО је на себе преузео координациону улогу и своје логистичке капацитете ставио у функцију решавања настале кризе, интензивно сарађујући са низом, већ поменутих, међународних организација и тела.

Након завршетка ваздушних напада и потписивањем војно-техничког споразума, НАТО је такође наставио са активностима у хуманитарном пољу, враћањем избеглица и интерно расељених лица у своје домове као вид подршке плану УНХЦР-а да организује и управља активностима безбедног враћања избеглица.⁴⁷⁰ У извештају за јавност од 15. јуна 1999. године, НАТО наводи ситуационе податке о 243700 избеглица који се налазе у Северној Македонији и 465529 у Албанији, 69400 у Црној Гори, 21700 у Босни и Херцеговини и око 91000 у другим земљама, уз процене од око пола милиона интерно расељених лица унутар КиМ.⁴⁷¹ Већ следећег дана, НАТО извештава о успесима хуманитарних активности које су резултирале повратком 2700 избеглица из Северне Македоније и 2500 из Албаније.⁴⁷² У саопштењу од 18. јуна 1999. године НАТО износи чињеницу о повратку око 14 000 избеглица косовских Албанаца на КиМ и тежњама да се спречи друга хуманитарна избегличка криза коју би одлив цивила српске националности са КиМ изазвао.⁴⁷³ Све даље хуманитарне активности НАТО је предузимао у оквиру мисије КФОР-а, па се и у њиховим свакодневним извештајима готово свакодневно износе информације о хуманитарним активностима НАТО-а. Као још један вид подршке УНМИК-у, УНХЦР-у и невладиним организацијама на КиМ, НАТО је учествовао у активностима припреме услова за преживљавање цивила у надолazeћој зими. У саопштењу за медије КФОР-а од 20. октобра 1999. године⁴⁷⁴ наводи се о заједничкој вежби припреме за зимске услове КФОР-а, УНХЦР-а и невладиних организација, и још једној идентичној вежби у саопштењу од 3. новембра 1999. године.⁴⁷⁵ Ове вежбе се наводе као примери партнерства НАТО-а и УНХЦР-а у реализацији хуманитарних задатака на КиМ, а као потврда њихове успешности, а тиме и успешности у реализацији хуманитарних задатака, у саопштењу од 7. децембра 1999. године наводи се да је Мултинационална бригада Север КФОР-а до тада доставила цивилима 9500 сетова са алатом неопходним за склоништа, 5000 шатора, 2000 тона огревног дрвета и 3400 пећи на угаљ.⁴⁷⁶

Поред пружања помоћи и подршке у реализацији хуманитарних задатака другим актерима, једна од важнијих активности НАТО-а била је и пружање гаранција безбедности свим актерима укљученим у савладавање кризе, а пре свега самим цивилима. Стога, посебан задатак НАТО-а са аспекта безбедности цивила јесте разминирање и чишћење неексплодираних убојних средстава. Поред тога, НАТО је наставио да пружа подршку УНМИК-у и осталим хуманитарним актерима на КиМ у широком спектру активности које се могу сврстати под појам хуманитарних.⁴⁷⁷ Поред УНМИК-а, НАТО је сарађивао и са

⁴⁷⁰ Transcript of Press Conference by Lt Col Robin Clifford, KFOR, Pristina, Kosovo, 18 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990618p.htm>, приступљено 30. октобра 2019.

⁴⁷¹ Morning Briefing by Mr Jamie Shea, NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 15 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990615m.htm>, приступљено 25. април 2019.

⁴⁷² Morning Briefing by Mr Jamie Shea, NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 16 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990616m.htm>, приступљено 25. април 2019.

⁴⁷³ Transcript of Press Conference by Lt Col Robin Clifford, KFOR, Pristina, Kosovo, 18 June 1999, op.cit.

⁴⁷⁴ KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 20 October 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991207a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.

⁴⁷⁵ KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 3 November 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991207a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.

⁴⁷⁶ KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 7 December 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991207a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.

⁴⁷⁷ Видети: KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesperson, Pristina, Kosovo, 18 Aug, 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k990818a.htm>, приступљено 22. маја 2019, такође и KFOR Press Statement by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesperson, Pristina, Kosovo, 23 Aug, 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k990823a.htm>, приступљено 22. маја 2019; KFOR Press Statement by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesperson, Pristina, Kosovo, 25 Aug, 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k990825a.htm>, приступљено 22. маја 2019.

невладиним организацијама и донорима у транспортовању хуманитарних средстава које су они за потребе грађана обезбеђивали. КФОР је подршку овим организацијама пружао учествујући у реконструкцији и осталим хуманитарним пројектима које се односе на низ активности: транспортовање дрва за огрев које су обезбедиле невладине организације, материјала за обнову оштећених кућа, обезбеђивање стручњака који ће радити на поправкама електрана и кључних инфраструктурних објеката, обезбеђивање и дистрибуцију одеће, обуће, хране и воде за оне којима је неопходна у удаљеним и неприступачним селима и оспособљавање школа и стварање услова деци за њихово похађање. Портпарол КФОР-а о доприносу хуманитарним пројектима након окончања ваздушних напада, у извештају од 17 новембра 1999. године, наводи:

„Изградили смо или поправили 200 километара путева и реконструисали или поправили шест главних мостова. Кључна инфраструктура, школе и комунална предузећа, поправљена су и поново функционишу. Преко наших теренских болница у којима је до сада лечено око 20 000 локалних пацијената пружана је и медицинска помоћ. Помогли смо УНМИК-у у дистрибуцији хуманитарне помоћи укључујући храну, одећу и материјал за обнову кућа. Кључно у овим напорима је што смо обновили транспортни систем у покрајини, укључујући поновно отварање аеродрома у Приштини.“⁴⁷⁸

НАТО је преко портпарола КФОР-а наставио да извештава о хуманитарним напорима на КиМ, потврђујући тиме да војни актер у свакој ситуацији може да допринесе хуманитарним напорима и лакшем и бржем задовољавању потреба цивила, те да војна компонента представља важну компоненту у хуманитарној сфери. Посебне заслуге за окончање сукоба и успостављање стабилности на КиМ НАТО даје својој интегрисаној војној структури и добро осмишљеним механизмима за колективно планирање, па стога закључује да у светлу искуства са косовско-метохијском операцијом НАТО треба да осигура планирање колективне одбране како би она и даље наставила да одговара потребама широког спектра НАТО мисија.⁴⁷⁹ Захваљујући развијању војне компоненте стичу се услови за употребу цивилне, па су тако током косовско-метохијске кризе НАТО авиони, војна средства и остали елементи одбрамбених капацитета НАТО-а стављени на располагање за транспорт, комуникације, логистичку подршку УНХЦР-у и другим организацијама. Ова симбиоза деловања цивилних и војних актера, према НАТО-у, донела је брзе резултате јер је НАТО „слушајући пажљиво потребе хуманитарних актера, успоставио чак и тим за везу у седишту УНХЦР-а у Женеви“⁴⁸⁰, са циљем још бржег и ефикаснијег заједничког деловања.

Током трајања операција везаних за кризу на КиМ, НАТО је деловао заједно са најважнијим актерима у сфери хуманитаризма и безбедности. Поред војне интервенције и пружања помоћи избеглицама, истакнута је и важност улоге НАТО-а у заштити безбедности не само цивила, већ и хуманитарних актера укључених у санирање последица хуманитарне кризе. Клинтон је у априлу 1999. године изјавио да је 11 000 трупа распоређено у Северну Македонију, а да се планира слање и неколико хиљада трупа у Албанију не само ради пружања помоћи цивилима, већ и ради гарантовања безбедности читаве хуманитарне операције.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ KFOR Press Update by Ole Irgens, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 17 Nov 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991117a.htm>, приступљено 23. маја 2019.

⁴⁷⁹ Ministerial meeting of the Defence Planning Committee and the Nuclear Planning Group: Final Communiqué, Press Release M-DPC/NPG-2(99)157, 2 Dec. 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-157e.htm>, приступљено 24. марта 2019.

⁴⁸⁰ Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore David Wilby, SHAPE, NATO HQ, 2 April 1999, op.cit.

⁴⁸¹ Clinton's Statements on Kosovo, *News conference*, April 5, 1999, <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/daily/april99/clintonquotes.htm>, приступљено 25. октобра 2019.

У каснијим обраћањима медијима НАТО-а наводи се на који начин је НАТО учествовао у безбедности хуманитарних актера и њихових активности пружања помоћи цивилима, укључујући и интерно расељене на КиМ. На конференцији за медије од 13. маја 1999. године портпарол НАТО је изјавио:

„Као што знате, конвоји са хуманитарном помоћи за расељене дан за даном пристижу на Косово и све их је више. Јуче их је било 14. Пре два дана неко од вас нас је питао о њиховој безбедности, па дозволите да објасним. У тренутним околностима, ови конвоји путују у ризичним условима. Ипак, НАТО је, у сарадњи са УНХЦР-ом и Црвеним крстом, тамо послао и механичаре како би на све начине смањили ризик по безбедност конвоја. Ова координација, која ће ускоро бити окончана, укључује упутства о проблемима као што су претходно најављивање, пут и планирана маршрута, број и врста возила и детаљи о локацији боравка током ноћи.“⁴⁸²

Мултилатерализам, који је био срж одговора на косовско-метохијску избегличку кризу, НАТО је оценио успешним, узевши у обзир изјаве НАТО званичника да ова организација представља „висок стандард мултилатералне сарадње у безбедности... а због интегрисане војне структуре без премца способна је да решава непредвиђене ситуације, од сукоба високог интензитета, мировних мисија, стабилизације и тренинга, изградње институција и реформе и одговора на катастрофе и хуманитарне задатке.“⁴⁸³ Постхладноратовски мултилатерализам НАТО-а на КиМ оцењен је као задовољавајући, нарочито ако се пореди са сличним мултилатералним подухватима решавања криза у Авганистану или Ираку.⁴⁸⁴

Мултилатерализам на КиМ праћен је НАТО наративом о помоћној, секундарној улози НАТО-а у хуманитарном пољу, чији задатак је да омогући услове за рад другим цивилним актерима које предводи кровна организација, ОУН. Сама сарадња ОУН и НАТО-а у кризи на КиМ, а посебно у оквиру мисија КФОР-а и УНМИК-а, функционисала је, сматра Михаел Харш (Michael Harsch) јер су се ове две организације „снажно ослањале на међусобне ресурсе...док су НАТО земље настојале да обезбеде легитимитет ОУН-а за присуство својих снага на КиМ и искористе експертизу коју ОУН има у области изградње мира, већина чланица ОУН је, заузврат, дала мандат СБ ОУН-а мисији КФОР-а јер је ово одобрење значило обнављање ауторитета ОУН у области међународног мира и безбедности.“⁴⁸⁵ Зато Харш ову међузависност оцењује као снажну и избалансiranу и приписује јој заслуге за неговање и одржавање заједничког деловања НАТО и ОУН на КиМ.⁴⁸⁶

О својој улози у решавању овог важног питања за европску безбедност, хуманитарној ситуацији и њеним потенцијалним последицама, ова организација има следећи став:

„НАТО није хуманитарна организација у стриктном смислу те речи, али смо видели да војска која делује заједно са организацијама као што је УНХЦР пружа веома брз одговор у оваквим тешким ситуацијама. Да ово нисмо урадили, данас бисмо имали две суседне земље, Албанију и Северну Македонију, потпуно дестабилизоване и са веома тешком политичком ситуацијом због ових избеглица, а ми смо то спречили.“⁴⁸⁷

⁴⁸² Press Conference given by NATO Spokesman, Jamie Shea and SHAPE Spokesman, Major General Walter Jertz and Commander Fabrizio Maltinti, NATO HQ, Brussels, 13 May 1999, op.cit.

⁴⁸³ Effective multilateralism: how NATO adapts to meet changing security challenges, Keynote address by NATO Deputy Secretary General Rose Gottemoeller, Chatham House, London, 06 Mar. 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_142021.htm?selectedLocale=en, приступљено 16. марта 2019.

⁴⁸⁴ Schimmelfennig Frank, *Multilateralism in Post-Cold War NATO: Functional Form, Identity-Driven Cooperation*, op.cit, p. 33.

⁴⁸⁵ Harsch F. Michael, op.cit, p. 75.

⁴⁸⁶ *Ibid*, p. 76.

⁴⁸⁷ Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 18 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990418a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

НАТО напомиње да ће се наставити да учествује у оваквом виду ангажмана уколико је у могућности „када и ако буде упућен захтев за то“⁴⁸⁸, чиме је јасно наглашено да НАТО нема амбиције да буде централна фигура у хуманитарном пољу, већ актер који, када уследи захтев за помоћ, регулише у оквиру могућности и расположивих капацитета.

Оцењује се да је ангажовање НАТО-а у решавању кризе имало позитивне и негативне стране. Поред позитивних, који се огледају у стављању на располагање кључних ресурса да се савлада изазов великог прилива избеглица, УНХЦР и цео систем ОУН укључен у решавање ове кризе суочио се са питањем сукоба приоритета, принципа и тешких последица војног уплитања у хуманитарну сферу.⁴⁸⁹ Подједнако тежак задатак био је и помирити наизглед непомирљиво: хуманитарну улогу ОУН и политичко-војну мисију коју је имао НАТО паралелно са хуманитарном. НАТО је, ипак, посебну пажњу поветио управо томе – налажењу адекватног легитимизујућег наратива и образложења НАТО доприноса и разлога учешћа.

4.4. Морални наратив и легитимизација учешћа у решавању избегличке кризе на Косову и Метохији

Интервенција у СРЈ и хуманитарно ангажовање НАТО-а у косовско-метохијској хуманитарној кризи већ деценијама су предмет критика у погледу постојања/непостојања правног основа и других образложења за легитимитет интервенције. Критике су усмерене ка легитимизујућим напорима НАТО-а јер „одражавају контрадикције и фрустрације покушаја да се подрже одређене норме (у вези са људским правима), док се истовремено крше друге (у вези са законитошћу употребе оружаних снага).“⁴⁹⁰ НАТО је, међутим, успео да кроз активности јавне дипломатије наметне ауторитативан став о примарности људских права и хуманитарних вредности приликом доношења одлука о поступању и избору циљева. Како су по тој логици хуманитарни циљеви примарни, њима је све подређено, па се онда поред традиционалних, хуманитарних активности, у одбрани хуманитарних циљева понекад морају користити и војна средства, уколико је неопходно.

Ова постхладноратовска логика НАТО-а свакако је захтевала да се хуманитарно ангажовање НАТО-а, укључујући како помоћ и подршку другим актерима, тако и употребу војне силе, кроз специфичан наратив оправда и образложи јавности, ненавикнутој на овакав тип ангажмана НАТО-а. Из тог разлога, када је реч о трећем кораку уоквиривања, легитимизацији НАТО ангажовања у хуманитарној кризи на КиМ, издвајају се два најважнија дискурса која прате овај корак уоквиривања:

- Учешће у решавању хуманитарне избегличке кризе представља обавезу одбране и заштите принципа и вредности на којима почива НАТО;
- Учешће у решавању хуманитарне избегличке кризе представља моралну одговорност према цивилима изложеним хуманитарној катастрофи.

Генерални секретар НАТО-а је у новембру 1998. године на симпозијуму посвећеном политичкој релевантности Вестфалског мира одржао говор у коме је конфликт на КиМ означио као прекретницу у тумачењу принципа којима се треба водити у 21. веку како би мир и безбедност били загарантовани. Стављајући принцип суверенитета наспрам хуманитарних принципа и постављајући реторичко питање који су то принципи који треба да буду путоказ НАТО-а у будућности, изјавио је следеће:

⁴⁸⁸ KFOR News Conference by Lt. Colonel Robin Clifford, Pristina, Kosovo, 22 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990622p.htm>, приступљено 22. маја 2019.

⁴⁸⁹ Suhrke Astri, Barutciski Michael, Sandison Peta, Garlock Rick, *op.cit.*, p. 8.

⁴⁹⁰ Latawski Paul, Smith Martin, *The Kosovo crisis and the evolution of post-Cold War European security*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2003, p. 32.

„По мом мишљењу, можемо идентификовати два принципа: хуманост и демократију. Ови концепти били су од мале важности преговарачима који су се на овом месту налазили пре 350 година. Не кривимо их. Али бисмо морали кривити нас уколико бисмо и данас наставили да игноришемо ове кључне принципе.“⁴⁹¹

Вредносни оквир НАТО-а игра најзначајнију улогу у легитимизацији његовог ангажовања у хуманитарној кризи на КиМ, али свакако не треба занемарити ни принцип око кога су Европа и Америка недељиве, да „етничко чишћење, концентрациони кампови и масовна убијања нису прихватљиви.“⁴⁹² Генерални секретар додаје да се НАТО апсолутно држи тог принципа, али принципи су крхки, како он наводи, и не би преживели на Балкану да НАТО није обезбедио „мишиће међународној заједници да их одбрани.“⁴⁹³ Спој вредности, принципа и НАТО капацитета лежи у сржи логике и рационализације НАТО уласка у хуманитарну сферу, најпре у БиХ, а онда и на КиМ. Генерални секретар НАТО-а режим Слободана Милошевића одређује као антитезу свих вредности доба у коме живимо и на којима НАТО почива, сматрајући то довољним разлогом да се интервенише:

„Оно што смо видели на Косову у пооследњих неколико дана је директан изазов свим вредностима на којима градимо нашу нову, неподељену Европу. Милошевић и његова влада су антитеза свега што су наше вредности. Ми зато не можемо толерисати понашање које одговара неком варварском добу у Европи која стреми ка уједињеној и просветљенијој будућности. Наша намера је праведна и наша је обавеза да је испунимо.“⁴⁹⁴

НАТО се у одбрани вредности често позива на Вашингтонски уговор који је гарантовао очување слободе, заједничког наслеђа и цивилизације својих народа, стабилности и благостања евроатлантске регије, истичући да се вредности које треба штитити нису промениле, већ само извори претње. Некада их је, наиме, требало штитити од наоружаних војних сила, а данас од „бруталних политичких лидера чије политике намерно изазване мржње за које смо веровали да потичу из времена које је далеко иза нас, захтевају конкретне инструменте за суочавање са акутним кризама и нестабилношћу.“⁴⁹⁵ Вредности које НАТО има обавезу да брани подупрте су принципима демократије, људских права и владавине права, а активности НАТО-а на КиМ представљају одраз визије како НАТО треба да се креће у 21. веку и одраз посвећености тој визији.⁴⁹⁶

Све што је НАТО радио током косовско-метохијске избегличке кризе доведено је у везу са вишедеценијском борбом за принципе и вредности НАТО заједнице. НАТО је тежио да покаже да та борба траје од њеног оснивања, док је криза на КиМ означена као „најновије поглавље у дугој историји залагања за принципе који ће помоћи да Европа уђе у следећи миленијум као мирно и стабилно подручје.“⁴⁹⁷ Вредностима се понекад у НАТО изјавама

⁴⁹¹ "Securing Peace in Europe" Speech by Dr Javier Solana, Secretary General of NATO at the Symposium on the Political Relevance of the 1648 Peace of Westphalia, Mnster, 12 Nov. 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981112a.htm>, приступљено 25. марта 2019.

⁴⁹² "Security in the Wider Europe", Speech by the Secretary General At the Centre for European Policy Studies, Brussels, 10 Nov. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s001110a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

⁴⁹³ *Ibid.*

⁴⁹⁴ Statement to the Press by the Secretary General at News Conference, Press Release (1999)045, 1 Apr 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-045e.htm>, приступљено 23. марта 2019.

⁴⁹⁵ *NATO: The defence of our values*, Article by the Secretary-General of NATO, Published in the International Press, 12 May 1999, op.cit.

⁴⁹⁶ „The Situation In and Around Kosovo“, Chairman's Statement issued at the Extraordinary Meeting of Foreign and Defence Ministers of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters Brussels on 18 June 1999, Press Release (1999) 097, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-097e.htm>, приступљено 24. марта 2019.

⁴⁹⁷ *NATO: United to Succeed*, op.cit.

посвећује изузетно велика пажња, па се и косовско-метохијска криза сматра подсетником на вредности у чијој заштити НАТО мора бити доследан. Обраћајући се америчкој јавности поводом одлуке да САД учествује у интервенцији у косовско-метохијској кризи, амерички председник Бил Клинтон је 24. марта 1999. године посебно нагласио неколико ставки о разлозима зашто је интервенција неопходна и зашто је Америка решила да у њој учествује, а вредносни оквир представља један од њих:

“Ми реагујемо како бисмо заштитили хиљаде невиних људи на Косову од све веће војне офанзиве, како бисмо спречили шири рат и уклонили буре барута из срца Европе, које је већ два пута у овом веку експлодирало са катастрофалним последицама, и реагујемо да покажемо да смо уједињени са нашим савезницима у борби за мир. Делујући сада, ми дајемо подршку нашим вредностима, штитимо наше интересе и помажемо бржем постизању мира.”⁴⁹⁸

О томе шта интервенисање на КиМ значи за вредности НАТО-а, Генерални секретар истиче:

„Поступали смо у одбрани наших вредности. На Косову нема нафте, нема богатства који доноси велики ресурс, нема виталне стратешке територије. А ипак, Савезници су изложили ризику своје војно особље, потрошили милионе долара и евра и истрајали понекад изазивајући и домаће политичке дебате. Зашто? Зато што верујемо да се људска права не односе само на нас – она се односе на све. И ако је потребно, спремни смо да предузмемо тешке, опасне акције како бисмо сачували људска права.”⁴⁹⁹

Генерални секретар је оваквом реториком у одређеним ситуацијама желео да истакне моралне императиве и ојача кредибилитет не само конкретне операције, већ НАТО-а као организације уопште. Зато је више пута нагласио да управљање хуманитарном кризом на КиМ види као прекретницу за опстанак, али и намену организације у будућности, па је стога навео да криза има стварне последице по НАТО вредности и у крајњем, сврсисходност организације у новом окружењу. Значај решавања ове хуманитарне кризе за НАТО је у датом моменту био од егзистенцијалне важности, а опстанак је највиши интерес. То је у једном од својих говора навео и Генерални секретар, наводећи да је, поред опасности по безбедност, вредности и људе, криза претила да угрози кредибилитет институција евроатлантске заједнице⁵⁰⁰, што би за НАТО у случају да није одговорио на кризу представљало знак слабости, нефункционалности и неспособности, и одузело би му сваки кредибилитет да себе у будућности представља као гаранта мира и стабилности у евроатлантском региону. Стога је и реторика коју користи да оправда своје поступање на КиМ врло оштра, драматична и убеђујућа:

„Да смо дозволили да етничко чишћење прође без одговора, модерна евроатлантска заједница коју настојимо да изградимо била би подривена на фаталан начин на уласку у 21. век, нарушили бисмо кључну лекцију Холокауста: никада више.....и након свих ових декада залагања за етничку толерантност у нашим земљама, како можемо да стојимо са стране и дозволимо да скоро два милиона људи буде терорисано, изложено

⁴⁹⁸ Transcript: Clinton addresses nation on Yugoslavia strike March 24, 1999, *CNN*, op.cit.

⁴⁹⁹ Speech Atlantic Treaty Association, 19 Oct. 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_27517.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. априла 2019.

⁵⁰⁰ "Crisis Management: A New Role for NATO", Speech by the Secretary General at the Marshall Center, Garmisch, 14 Sept. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000914a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

бруталности и протерано из својих домова ни због чега другог до њиховог етничког порекла?⁵⁰¹

НАТО стоји иза тврдње да је, пружајући подршку најважнијим вредностима за чијег се заштитника поставља, успешно зауставио етничко чишћење на КиМ, „покрајини која је тонула у ноћну мору поново проживљавајући ужасе за које смо мислили да их је Европа оставила иза себе пре пола века.“⁵⁰² НАТО је српске снаге и владајући режим означио као кривце за хуманитарне последице спровођења намерне политике убистава, силовања и терора који је, према НАТО изворима, манифестован “спаљивањем кућа, гранатирањем градова, ускраћивањем становништву права на образовање, здравље и демократију.”⁵⁰³

Заустављање етничких сукоба са великим хуманитарним последицама у БиХ, а потом и на КиМ, поред интереса да опстане и одбрани своје вредности на којима је утемељен, НАТО сматра и морално исправним, што се види из говора Била Клинтона пред почетак операције у коме је истакао да је “окончање трагедије на КиМ морални императив”⁵⁰⁴, и што потврђује изјава Генералног секретара НАТО-а пред почетак ваздушних напада у СРЈ када каже „морамо зауставити насиље и окончати хуманитарну катастрофу која се сада дешава на Косову. Имамо моралну обавезу да то учинимо.“⁵⁰⁵

НАТО је морални наротив највише користио када је желео да оправда употребу војне силе у хуманитарне сврхе, уз обавезно скидање сопствене и приписивање потпуне одговорности искључиво Слободану Милошевићу за то што је силу оставио као једини избор. Портпарол НАТО-а 31. маја 1999. године током једног од свакодневних извештавања износи следећи аргумент:

„Јуче је поново преко 100 људи ушло у Албанију, видели сте у каквом физичком стању. Имамо 750 избеглица који су ушли у Македонију. Треба да размишљамо и о 550 000 интерно расељених лица на КиМ који су тренутно у веома тешкој ситуацији, као и о милион људи који су депортовани и живе у тешким условима, у избегличким камповима у околини. А треба да мислимо и на све оне људе који су и даље заробљени унутар Косова, такође. Одатле долази морални основ за наше деловање...и као што сам рекао, нико не може оптужити НАТО да је пребрзо прибегао сили јер смо преговорима покушавали да решимо ово дванаест месеци и нађемо политичко решење, али је председник Милошевић инсистирао на војном решењу, па силу користимо како бисмо исправили ову хуманитарну патњу.“⁵⁰⁶

Иако је повезаност ваздушних напада и масовног расељавања косовских Албанаца често била предмет дискусије, став НАТО-а био је непоколебљив: колатерална штета изазвана ваздушним нападима мора да се прихвати као нужно зло јер спречава већу хуманитарну катастрофу. У саопштењу за јавност Генералног секретара од 1. априла 1999. године наводи се и изјава Врховног савезничког команданта за Европу (SACEUR) поводом ваздушних напада на СРЈ и његових последица, у којој он у потпуности негира одговорност за изазивање или продубљивање хуманитарног проблема на КиМ, називајући га хуманитарном трагедијом која “није спонтана реакција на НАТО операцију, већ последње поглавље пажљиво планиране и методички спроведене стратегије која је започета много пре

⁵⁰¹ Kosovo: The Real Story, The Rt. Hon. Lord Robertson of Port Ellen, Secretary General of NATO, Los Angeles World Affairs Council, 6 April 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000406a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

⁵⁰² NATO: Why Should Americans Care?, The Rt. Hon. Lord Robertson of Port Ellen, George Washington University Washington DC, 4 April 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000404a.htm>, приступљено 26. марта 2019.

⁵⁰³ *Ibid.*

⁵⁰⁴ Transcript: Clinton addresses nation on Yugoslavia strike March 24, 1999, *CNN*, op.cit.

⁵⁰⁵ Press Statement by Dr Javier Solana, Secretary General of NATO (1999)040, op.cit.

⁵⁰⁶ Morning Briefing by Jamie Shea, NATO HQ, 31 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/b990531a.htm>, приступљено 12. маја 2019.

него што је НАТО одлучио да делује.⁵⁰⁷ Приписивање заслуга за позитивне исходе НАТО-у, а приписивање одговорности за негативне исходе Милошевићевом режиму уочљиво је у изјави Врховног савезничког команданта за Европу и од 2. јуна, у којој се тврди:

„Постоје извесне цивилне жртве и жалимо много због њих. Али оне би биле далеко веће без брижљивог одабира мета, високе технологије и вешто обученог особља НАТО-а. И не заборавимо да је Милошевић намерно померао избеглице у зоне ваздушних удара како би покушао да створи цивилне жртве НАТО напада – гнусан и зао чин.“⁵⁰⁸

На конференцији за медије 15. априла 1999. године поводом ваздушног напада НАТО-а на конвој између Призрена и Ђаковице, у коме су страдали цивили, портпарол НАТО-а је, поред навода да је конвој праћен војним возилом, изјавио:

“Не дозволимо да једна несрећа, ма колико трагична била, баца сенку на праве улоге у овој кризи, а то је да се понекад мора жртвовати неколицина, како би се спасили животи многих.”⁵⁰⁹

У једном од писмених обраћања јавности, Генерални секретар чак говори како у разговору са избеглицама добија уверења да их са својих огњишта нису протерале НАТО бомбе већ „брутални прогон од стране српских снага безбедности који их је натерао да беже.“⁵¹⁰ Од почетка војне интервенције и ваздушних напада одговор српске војске и полиције косовским Албанцима представљен је у медијима НАТО чланица као још бруталнији, с обзиром на то да се наводи податак о 10 до 12 хиљада убијених, а 836 000 избеглих и 590 000 интерно расељених лица албанске националности.⁵¹¹

Став НАТО-а је такав да када би се избрисала линија која географски задржава сукоб на одређеном простору, етнички конфликт могао би да уђе у далеко ширу, а тиме и опаснију зону. У том случају би сукоб због нестабилности, река избеглица, стагнације економије и етничког чишћења могао да има огроман утицај на безбедност и добробит Европе и Северне Америке.⁵¹² Отуда та морална обавеза заправо представља не само моралну обавезу према универзалним људским вредностима, већ и према сопственом становништву и његовом миру, и безбедности и стабилности држава у којима живе. Тони Блер је активности на КиМ оценио као „вођене суптилним спојем узајамног личног интереса и моралне сврхе у одбрани вредности које негујемо“⁵¹³, док је Бил Клинтон истакао да је покретач активности на КиМ „морални императив да се етничко чишћење и убијање заустави и огроман национални интерес да Европа буде у миру и неподељена.“⁵¹⁴ Портпарол НАТО-а је морални императив интервенције на КиМ на известан начин објаснио и као историјску обавезу, поштовање

⁵⁰⁷ Statement to the Press by the Secretary General at News Conference, Press Release (1999)045, 1 Apr. 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-045e.htm>, приступљено 23. марта 2019.

⁵⁰⁸ Effectiveness and Determination, Article by General Wesley K Clark, SACEUR, op.cit.

⁵⁰⁹ Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 15 Apr. 1999, op.cit.

⁵¹⁰ Article by the Secretary-General on the Humanitarian Situation Published in the International Press, 12 May 1999, op.cit.

⁵¹¹ Seybolt B. Taylor, *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*, op.cit, p. 83.

⁵¹² Why We Still Need NATO: Safety for the Next Generation, The Rt. Hon. Lord Robertson of Port Ellen, Secretary General of NATO, Chicago Council on Foreign Relations, 5 April 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000405a.htm>, приступљено 26. марта 2019.

⁵¹³ The Blair Doctrine, by Tony Blair, op.cit.

⁵¹⁴ Transcript: Clinton speaks at Memorial Day Event, May 31, 1999, <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/05/31/clinton.transcript/transcript.html>, приступљено 17. мај 2019.

према „онима који су жртвовали себе у претходним ратовима у Европи како би други живели у миру и слободи и да се поштују њихова људска права.“⁵¹⁵

Одређено место у легитимизујућем наративу заузима и подршка, не само влада земаља чланица, већ и јавног мњења коју НАТО оцењује да има јер делује за праведну ствар:

„Не очекујем да ће јавно мњење бити одушевљено чињеницом да бацамо бомбе на Југославију, природно је да неће. Али верујем да актуелна истраживања показују да јавно мњење разуме да се то мора учинити како би се избегла највећа хуманитарна катастрофа у Европи од Другог светског рата, и ми смо на тој подршци захвални. На основу те подршке наставићемо све док наши циљеви не буду остварени.“⁵¹⁶

Најзад, не треба заборавити да је легитимизација НАТО интервенционизма била чак и ширег домета од јавне дипломатије НАТО-а. Активности Си-Ен-Ена (CNN), рецимо, сматрају се правим легитимизујућим подухватом који је радио као продужена рука НАТО јавне дипломатије. Извештавање Си-Ен-Ена о ваздушним нападима и хуманитарним активностима стављено је у функцију пропагандних потреба НАТО-а јер је кроз ове извештаје игнорисано непостојање одобрења СБ ОУН-а за интервенцију, некритички је прихватања реторика НАТО-а о хуманитарним циљевима, с једне стране, и српским злочинима, с друге стране, а на исти начин и реторика НАТО-а о непослушности и одбијању преговора од стране СРЈ као још једном од разлога за неуспех дипломатских средстава.⁵¹⁷ Гардијан (Guardian) и Индепендент (Independent) такође су издвојени као одабрани западни медији који су подржали „моралну мисију“ НАТО-а на КиМ и уврстили је у своју агенду⁵¹⁸. То се сматра последицом тога што је централно оправдање политике Запада постала заштита људских права, па се више не говори о националним интересима, него о „етичној спољној политици“⁵¹⁹, чак и у извештавањима медија. Допринос оваквог извештавања легитимизовању НАТО деловања је велики, узевши у обзир међународни домет ових медија чија је перспектива „западњачка, или прецизније америчка, и свесно или несвесно прате америчку агенду.“⁵²⁰

Као део моралног наратива, Генерални секретар је, у више саопштења, нагласио да циљ ваздушних напада није рат против СРЈ или њеног народа, већ искључиво „репресивних политика југословенске Владе која одбија да поштује цивилизацијске норме понашања у Европи на крају 20. века.“⁵²¹ НАТО је овим желео да покаже да грађани СРЈ за њега не представљају мету, већ жртве репресивног режима који насиљем изазива тешке хуманитарне кризе и због којих је НАТО, у једном подухвату цивилизаторске мисије, имао обавезу да интервенише. Током дневних извештавања за јавност поводом ваздушних напада и свеобухватне хуманитарне ситуације повезане са њима, НАТО представницима је постављено питање о легитимитету одабира циљева за ваздушне нападе и хуманитарним последицама таквих одабира. Одговор званичника усмерен је ка оправдавању НАТО поступака, па је и спорност мета које доводе у опасност цивиле, попут мостова и цивилних објеката, образложена тиме да „одређене потешкоће које рушењем моста настају за цивиле стварају много веће потешкоће за јединице које допремају на КиМ муницију, гориво и друге

⁵¹⁵ Press Conference by Mr Jamie Shea, NATO Spokesman and Major General Walter Jertz, SHAPE, NATO HQ, Brussels, 30 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990530a.htm>, приступљено 12. маја 2019.

⁵¹⁶ Press Conference of NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore, David Wilby, SHAPE, NATO HQ, 28 Mar. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990328a.htm>, приступљено 3. маја 2019.

⁵¹⁷ Видети: Herman S. Edward, Peterson David, CNN: Selling NATO's War Globally, *op.cit.*, p. 117.

⁵¹⁸ Hammond Philip, Third Way War: New Labour, the British Media and Kosovo, *op.cit.*, p. 124.

⁵¹⁹ Deichmann Thomas, From 'Never again War' to 'Never again Auschwitz': Dilemmas of German Media Policy in the War against Yugoslavia, *op.cit.*, p. 154.

⁵²⁰ Kishan Thussu Daya, *op.cit.*, p. 354.

⁵²¹ Press Statement by Dr Javier Solana, NATO Secretary General, Press Release (1999)042, 25 Mar. 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-042e.htm>, приступљено 22. марта 2019.

залихе које им омогућавају одржавање активности...али да се пажљиво води рачуна да се цивилима нанесе минимум штете.⁵²²

НАТО је у исправност својих разлога чврсто веровао 1999. године и тај став је остао до данас непромењен. Џејми Шеј (Jamie Shea), портпарол НАТО-а током косовско-метохијске кризе, у једном интервјуу из 2008. године осврнуо се на питање мотива и циљева, и истакао да косовска независност никада није била циљ операције, као ни промена режима ни свргавање Милошевића. Циљ целокупног НАТО ангажовања везаног за кризу на КиМ одредио је као „хуманитарни подстицај заустављања етничког чишћења и стварање стабилног окружења у коме политика поново може да заузме своје место“⁵²³, што је оценио као немогуће све док „српске полицијске снаге убијају албанске цивиле, а ОВК убија српске полицајце.“⁵²⁴ Наратив о моралним и праведним разлозима НАТО деловања у кризи на КиМ не значи, међутим, и апсолутну подршку, јер постоји део и евроатлантске јавности за који је неприхватљиво да они којима се помоћ пружа морају да поднесу жртву колатералне штете.⁵²⁵ Ипак, из НАТО перспективе, нема готово ниједног извештаја, говора или саопштења за јавност у коме морални императив и принципијелна обавеза заштите вредности нису наглашене као разлог и оправдање за употребу војних и свих осталих средстава у решавању ове хуманитарне кризе. Хуманитарни циљ је за НАТО имао улогу кохезионог чиниоца, јер, како тврди портпарол, такво јединство савезника да се отпочне операција не би било постигнуто да је промена режима или независност Косова дефинисана као циљ.⁵²⁶

Да ли је сврха употребе оваквог наратива остварена са аспекта добијене подршке за НАТО хуманитарну улогу? Ако узмемо у обзир то да је од 1998. године до данас ЕАДРЦЦ учествовао у више од шездесет искључиво хуманитарних операција пружања помоћи везаних за избегличке кризе, пожаре, експлозије, поплаве, земљотресе, урагане, вирусе, снежне олује, а уз то још и као подршка хуманитарним циљевима у мировним операцијама у Ираку, Авганистану, Либији, заливу Аден и Рогу Африке, Дарфуру итд, НАТО је након БиХ, актерством у косовско-метохијској избегличкој кризи поставио темеље улоге која ће обележити организацију у наредних двадесет година. Поређења ради, НАТО је од тог периода учествовао у свега једној операцији предвиђеној чланом 5 Вашингтонског уговора, и то је операција „Активни напор“ (Active Endeavour), покренута након 11. септембра као операција солидарности са САД у борби против тероризма на Медитерану.

⁵²² Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore, David Wilby, NATO HQ, 4 Apr. 1999, op.cit.

⁵²³ NATO Review - Jamie Shea: Kosovo, then and now 2/4 (video is part of the NATO Review edition 06/2008 titled: "The Balkans: quo vadis?"), <https://www.youtube.com/watch?v=jpk-Ub2-SuA>, приступљено 5. маја 2019.

⁵²⁴ *Ibid.*

⁵²⁵ Bell Janice, Smeltz Dina, Grant Steve, Update: Global Reaction To Kosovo Crisis, *Office of Research and Media Reaction, United States Information Agency*, April 28, 1999, https://phdn.org/archives/www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Current_News122.htm, приступљено 5. маја 2019.

⁵²⁶ NATO Review - Jamie Shea: Kosovo, then and now 2/4, op.cit.

5. НАТО И ОДГОВОР НА ПРИРОДНЕ КАТАСТРОФЕ: ХУМАНИТАРНА КРИЗА КО ПОСЛЕДИЦА ЗЕМЉОТРЕСА У ПАКИСТАНУ 2005. ГОДИНЕ

Актерство НАТО-а у кризама изазваним природним непогодама новијег је датума, а земљотрес у Пакистану једна је од највећих природних непогода са којима се НАТО суочио у овој улози. Могло би се рећи чак да је на основу искуства у њеном решавању (поред катастрофе изазване ураганом Катрина у САД која се десила исте године) и изградио статус актера у природним катастрофама. Ипак, припрема за ову улогу почела је далеко пре, педесетих година прошлог века, а хуманитарне операције НАТО-а (иако не у оној форми у којој данас постоје и не тако организоване) најпре су почеле учествовањем у решавању криза изазваних природним катастрофама у евроатлантској регији.

Наиме, Север Европе погодиле су поплаве 1953. године⁵²⁷, када је снажна олуја која се десила између 31. јануара и 1. фебруара изазвала једну од највећих поплава у историји Холандије, а у мањој мери погођене су биле и Белгија, Енглеска и Шкотска. За НАТО је овај догађај био кључни моменат који је допринео доношењу одлуке да се капацитети развијени за цивилну заштиту у случају нуклеарног напада ставе на располагање и у природним катастрофама. Тада је спроведен први програм помоћи: НАТО је, користећи војне авионе, допремао пакете са хуманитарном помоћи прикупљеном од стране различитих држава чланица. Овај модел пружања помоћи ће постати образац деловања НАТО-а у сличним ситуацијама током целог хладноратовског периода, јер је Североатлантски савет НАТО-а 1958. године успоставио детаљне процедуре за координацију помоћи између НАТО земаља када се деси природна катастрофа. Развијен је Одбор за планирање цивилних ванредних ситуација (Civil Emergency Planning Committee)⁵²⁸, саветодавно тело које координира планирање у више области како би се осигурала цивилна подршка војним операцијама и подршка националним властима у цивилним ванредним ситуацијама.

Процедуре утврђене педесетих година НАТО је користио пуних четрдесет година. До њихове ревизије дошло је 1995. године како би постале применљиве не само на чланице, већ и на партнерске земље. Већ поменути оснивањем ЕАДРЦЦ-а НАТО је додатно ојачао ову активност тиме што је омогућио лакшу координацију помоћи не само међу својим чланицама, већ и са другим релеватним цивилним организацијама, пре свега ОУН. Смернице за употребу средстава војне и цивилне одбране за помоћ у катастрофама (Осло смернице) донете 1994. године представљају акт којим се уређују принципи, задаци и одговорности цивилно-војне сарадње у кризним ситуацијама. Након криза огромних размера изазваних природним непогодама у Пакистану и САД-у 2005. године, у чијем решавању је НАТО имао значајну улогу, ове Смернице су измењене како би биле прилагођене баш оним ситуацијама када су хуманитарне кризе изазване природном непогодом. До тада су смернице превасходно биле усмерене на хуманитарне кризе изазване људским фактором. Измене су званично завршене 2007. године, а ова одлука испоставиће се врло корисном, с обзиром на чињеницу да је највећи број хуманитарних операција НАТО-а реализован управо због последица криза изазваних природном катастрофом.

Смернице из Осла предвиђају да војна помоћ и средства у одговору на катастрофе треба да буду обезбеђена само на захтев или уз сагласност угрожене државе и на основу молбе за међународну помоћ⁵²⁹, што значи да је НАТО учешћем у око шездесет таквих операција показао да пружа додатну вредност у овом пољу када су погођене државе или хуманитарни цивилни актери онемогућени да се сами изборе са последицама природне катастрофе. За разлику од спорног хуманитарног деловања НАТО-а у комплексним кризама,

⁵²⁷ The Netherlands and NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_162354.htm?selectedLocale=en, приступљено 3. јуна 2019.

⁵²⁸ Видети: Civil Emergency Planning Committee (CEPC), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50093.htm?selectedLocale=en, приступљено 3. јуна 2019.

⁵²⁹ Guidelines on the Use of Foreign Military and Civil Defence Assets in Disaster Relief (Oslo Guidelines), UN OCHA, Rev. 1.1, November 2007, p. 13.

међународни актери у хуманитарном пољу препознали су да војни актери играју значајну улогу у одговору на природне катастрофе, а сарадњу у овој области оценили као позитивно искуство. Руководиоци Тима за процену и координацију катастрофа ОУН-а (UNDAC) сматрају да је улога војске најважнија у ситуацијама као што је криза изазвана земљотресом у Пакистану, јер „само војска има начина да најбрже транспортује максималне количине хуманитарних средстава, и стога је неопходно стално одржавати комуникацију са војним актерима.“⁵³⁰

Најзад, важно је нагласити и то да кризе изазване природним катастрофама не морају увек нужно бити и хуманитарне кризе. Ипак, што су кризе већег обима, већа је и вероватноћа да ће последице природне катастрофе утицати на цивиле и створити хуманитарну кризу. Криза у Пакистану изазвана земљотресом 2005. године за последицу је имала велике цивилне жртве. Поред тога, земљотрес у Пакистану изазвао је праву здравствену кризу, узевши у обзир то да је велики број здравствених установа уништен или озбиљно оштећен у земљотресу, инфраструктура уништена, недостатак санитарнија и чисте воде за пиће изазвао озбиљне здравствене претње у виду заразних болести, а немогућност збрињавања повређених довела је код многих до гангрене и других стања опасних по живот.⁵³¹ Из ових разлога земљотрес у Пакистану 2005. године представља прави пример велике хуманитарне кризе изазване природном непогодом која је због својих размера захтевала нужну међународну интервенцију.

5.1. Хуманитарна криза изазвана земљотресом и међународни контекст

Земљотреси у Пакистану нису нова, а ни ретка појава, и представљају једну од најучесталијих и најсмртоноснијих природних катастрофа у овој земљи која се сматра једном од сеизмички најактивнијих земаља на свету. До сада се територија на којој се налази данашњи Пакистан суочила са преко двадесет земљотреса различитих јачина, али је земљотрес који је Пакистан задесио 2005. године дефинитивно најразорнији икада у историји ове територије, а свакако најразорнији од независности Пакистана од Индије 1947. године.

Епицентар земљотреса налазио се у политички нестабилној регији Кашмир, познатој по историјском сукобу Хиндуса (после независности Пакистана углавном насељених у Индији) и Муслимана (концентрисаних у Пакистану и Бангладешу) који је наставио да опстаје као међународни проблем и након *de facto* поделе Кашмира на пакистански и индијски део. Поред политичке нестабилности, фактори који су ову кризу учинили још тежом су и вишедимензионално сиромаштво и тешки услови живота људи у руралним срединама⁵³², који одликују не само овај регион, већ читав Пакистан. Хуманитарне последице земљотреса отежане су и тиме што је Кашмир изразито планинска регија са суровим условима који укључују изузетно ниске температуре, а земљотрес се десио управо пред почетак зимског периода. Поред сурових планинских услова, приступ становништву у погођеним деловима био је отежан или онемогућен због клизишта.

До земљотреса јачине 7.6 степени Рихтерове скале дошло је 8. октобра 2005. године у 8.50 ујутру по локалном времену, у граду Музафарабаду (Muzaffarabad), нешто више од сто километара северно удаљеном од престонице Пакистана, Исламабада. С обзиром на географску позиционираност Пакистана (окожен Индијом на истоку, Ираном и Авганистаном на западу и Кином на северу) последице земљотреса у мањој мери осетиле су се и у околним земљама, пре свега Индији и Авганистану. Према подацима групе задужене

⁵³⁰ Видети: UNDAC 25 - South Asia Earthquake – 2005, https://www.youtube.com/watch?v=IUIpsWSTi_Q, приступљено 3. јуна 2019.

⁵³¹ Moszynski Peter, Kashmir Crisis is worse than the Asian Tsunami, says WHO, *British Medical Journal*, Vol. 331, No. 7522, 2005, p. 926; Видети и: Brennan J. Richard, Waldman J. Ronald, The South Asian Earthquake Six Months Later: an ongoing Crisis, *The New England Journal of Medicine*, Vol. 354, No. 17, 2006, pp. 1769–1771.

⁵³² Ahmed Amin, 80pc of Pakistan's poor live in rural areas, says World Bank report, *DAWN*, 11 November 2018, <https://www.dawn.com/news/1444874>, приступљено 4. јун 2019.

за анализу validности НАТО модела команде и контроле у НАТО операцијама, а у случају пакистанског земљотреса, укупна површина захваћена земљотресом износила је 30 000 квадратних метара, а материјална штета је била немерљива: у процентима приказано, уништено је 56% кућа, 65% медицинских установа, 34% средстава за телекомуникацију, 13% далеководова, 50% школа и преко 1000 болница.⁵³³ Поред материјалних губитака, земљотрес је оставио најтеже последице у виду 73 000 мртвих, 70 000 повређених и око четири милиона осталих без крова над главом, како је наведено у последњем извештају ЕАДРЦЦ-а, од 15. фебруара 2006 године.⁵³⁴

Прве мере на отклањању последица земљотреса предузели су чланови локалне заједнице који се самоиницијативно организују непосредно по удару, и они су први организовали потрагу за цивилима заглављеним у рушевинама и прву помоћ за повређене. Касније су ту улогу преузеле пакистанске војне снаге, које, иако припремане првенствено за ратне услове, а не за кризне ситуације изазване непогодама већих размера, бивају принуђене да се прилагоде и пруже хитну помоћ становништву. Због прекида комуникација, али и шока изазваног великим бројем људских жртава, пакистанска влада није одреаговала на адекватан начин, хијерархија издавања наређења о пружању помоћи и осталим активностима уопште није функционисала, па је на терену примећено и то да се војска није могла ослонити на информације надређених, већ на цивиле који су успевали да се пробију до војних база и информишу о потреби пружања помоћи у одређеним деловима погођеним земљотресом, по којима је војска деловала.⁵³⁵ С обзиром на то да је деловање у овој катастрофи, условно, подељено у три фазе (потрага и спасавање, обезбеђивање помоћи и стабилизација и реконструкција и обнова) пакистанска војска је у првој фази пре свих започела са трагањем и спасавањем цивила у оквиру операције „Трка са зимом“ (Operation Winter Race). Ова операција носи симболичан назив управо из разлога што је за пакистанску војску основни задатак и прави изазов био да у условима јаких киша и снега који је дошао и раније од очекиваног, уз предвиђања оштре зиме, спречи нову катастрофу. Она је, у овом случају, претила да настане од смрзавања и гладовања цивила које је земљотрес оставио без основних услова и потреба за живот.

Операција пружања помоћи и спасавања од стране пакистанске војске била је, према тврдњама цивила, превише спора и некоординисана.⁵³⁶ Влада Пакистана је тек 1. новембра 2005. представила Национални план акције, који је садржао оквир за спасавање и пружање помоћи и смернице за најбоље усмеравање међународне хуманитарне помоћи у циљу опоравка и успостављања цивилне администрације.⁵³⁷ Међународни тимови за трагање и спасавање у урбаним условима такође су стигли у наредних неколико дана од када се земљотрес догодио, али нису успели да спасу већи број људи. Тежина последица захтевала је бржи и комплекснији одговор на који ни локалне власти, али ни цивилни хуманитарни актери, попут ОУН, нису били довољно припремљени. Пакистански председник је одмах по избијању кризе нагласио да се ради о огромној кризи са којом Пакистан није у могућности да се сам суочи и да ће тражити међународну помоћ, а као најпотребније ресурсе издвојио је велике хеликоптере за превоз терета за потребе пакистанских војних снага на терену, као и хуманитарну помоћ у виду ћебади, шатора и медицинских средстава.⁵³⁸ Пакистан је упутио званични захтев НАТО-у за помоћ 10. октобра 2005. године. Североатлантски савет већ

⁵³³ Phister W. Paul, et al., *Pakistan Earthquake Case Study*, http://www.dodccrp.org/files/case_studies/Pakistan_EQ_case_study.pdf, приступљено 4. јуна 2019.

⁵³⁴ The EADRCC Final Situation Report No. 23 on Earthquake Pakistan, OPS(EADRCC)(2006)0005, 15 February 2006.

⁵³⁵ Phister W. Paul, et al., *op.cit.*, p. 9.

⁵³⁶ Abbas Zaffar, Quake critics hound Pakistan army, *BBC News*, 12 October 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4335592.stm приступљено 5. јуна 2019.

⁵³⁷ *Pakistan 2005 Earthquake Early Recovery framework with Preliminary Costs of Proposed Interventions*, United Nations System and Government of the Islamic Republic of Pakistan, Islamabad, Pakistan November 2005, p. 5.

⁵³⁸ Quake crisis overwhelms Pakistan, *BBC News*, 10 October 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4324534.stm, приступљено 5. јуна 2019.

следећег дана одобрава захтев и 13. октобра организује одговор на катастрофу. Захтев НАТО-у за транспортовање помоћи стигао је 13. октобра и од УНХЦР-а, а потом још један, 27. октобра 2005, чијим одобравањем је НАТО омогућио УНХЦР-у да прикупљена хуманитарна средства транспортује коришћењем НАТО ваздушног моста. УНХЦР, као и други актери из система ОУН-а у току трајања операције обраћали су се још неколико пута НАТО-у за различите врсте асистенције и помоћи. Значајну улогу у решавању ове катастрофе имао је ЕАДРЦЦ који је, заједно са УН ОЦХА, координисао помоћ која је пристизала од држава чланица и партнерских земаља. У НАТО операцији пружања помоћи Пакистану учествовало је укупно 42 државе Савета евроатлантског партнерства. НАТО је операцију завршио 1. фебруара 2006. године.

Након што је НАТО завршио своју операцију, свеобухватни хуманитарни подухват поводом кризе изазване земљотресом ушао је у фазу опоравка и реконструкције, коју су преузели цивилни хуманитарни актери, попут УН ОЦХА, Светске банке итд. Највећи допринос војних актера уочљив је у почетној фази кризне ситуације, јер се од њих очекује најбржи одговор на тренутне и хитне хуманитарне потребе, као и успостављање стабилне ситуације. Потврђено је да ефикасност одговора на катастрофу зависи управо од постојања војних снага високе спремности са адекватном логистиком.⁵³⁹

Поред великих хуманитарних последица које су међународну заједницу окупиле око хуманитарне димензије, криза изазвана земљотресом имала је и одређену ширу политичку димензију. Многи су у хуманитарној кризи, тачније помоћи коју је Индија пружила Пакистану у њеном решавању, видели добар политички услов за успостављање мира између Индије и Пакистана. Као преседани у којима су природне катастрофе великих размера утицале на поправљање односа између традиционалних ривала наводи се земљотрес у Мармари 1999. године, који је поправио односе између Турске и Грчке, као и цунами у Индијском океану 2004. године, који је поправио односе између индонежанске владе и сепаратиста Аџеха.⁵⁴⁰ Међутим, до трајнијег мира и изградње поверења није дошло, сматра се, јер Пакистан није показао одлучност у распуштању мрежа свих забрањених организација и дихадистичких група: две највеће исламистичке милитантне организације, Лашкар е Тајба (Laskhar-e-Tauba) и Мухамедова војска: Џаиш е Мохамед (Jaish-e-Mohammed) не само да су наставиле да постоје под другим именом, већ су и деловале под окриљем пакистанских организација за пружање помоћи.⁵⁴¹ Иако се претпоставка о природним катастрофама као потенцијалном фактору зближавања сукобљених страна и обезбеђивања трајнијег мира није у овом случају показала као поуздана, ипак се ради о заједничкој сфери интересовања. Она је, као заједничка нит, у одређеном временском интервалу довела до извесног степена сарадње и комуникације између влада ове две државе, што може да се искористи као извесни потенцијал за успостављање трајнијих односа сарадње, бар у овом пољу.

Криза изазвана земљотресом 2005. године у Пакистану има политички значај и за НАТО, јер представља и прекретницу у процесу јачања билатералних односа са овом земљом која је део глобалних партнерстава НАТО-а. Ово јачање односа довело је до повећања обима сарадње НАТО-а и Пакистана, па је тако Пакистан пружио подршку НАТО-у у борби против тероризма у, сада окончаној, мисији у Авганистану (ИСАФ), као и у новој мисији обуке снага безбедности (Resolute Support Mission) омогућивши транзит преко своје земље. Поред тога, Пакистан учествује и у пројекту обуке за борбу против наркотика који НАТО организује са УНОДЦ-ом, учествује у вежбама цивилне припремљености у случају катастрофа, преко ЕАДРЦЦ-а учествује у пружању помоћи у катастрофама и део је НАТО Програма Наука за мир и безбедност, док заузврат НАТО пружа повремену обуку и

⁵³⁹ Americo dos Reis Flavio, Military Logistics in Natural Disasters: The Use of the NATO Response Force in Assistance to the Pakistan Earthquake Relief Efforts, *Contexto Internacional*, Vol.40, No.1, 2018, p. 74.

⁵⁴⁰ India-Pakistan: Peace after the Earthquake?, *Council on Foreign Relations*, November 1, 2005, <https://www.cfr.org/background/india-pakistan-peace-after-earthquake>, приступљено 5. јуна 2019.

⁵⁴¹ Pakistan: Political Impact of the Earthquake, *Briefing No. 46/Asia*, International Crisis Group, 15 March 2006, <https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/pakistan/pakistan-political-impact-earthquake>, приступљено 5. јуна 2019.

едукације високим официрима пакистанских војних снага.⁵⁴² Развијање глобалних партнерстава, а још више и практична сарадња у области управљања кризама са тим партнерским земљама, попут Пакистана, потврђује да НАТО озбиљно ради на својој глобалној промоцији и превазилажњеу статуса регионалне организације.

5.2. Пружање помоћи цивилима након земљотреса у Пакистану: НАТО задатак сарадње у безбедности током криза изазваних природним катастрофама

Након година у којима је НАТО изграђивао своју улогу и стварао позицију у области међународног кризног менаџмента (интервенисањем у БиХ, на КиМ, Авганистану итд), операције мањег или већег димензиона које су уследиле након тога могу се сматрати активностима очувања имиџа или остајања у улози. Учесћем у решавању пакистанске хуманитарне кризе изазване земљотресом, НАТО је настојао да потврди своју истакнуту улогу у међународном управљању кризама. Иако се НАТО исте године, само нешто раније, нашао у истој улози у кризи насталој дејством урагана Катрина у САД, земљотрес у Пакистану изазвао је кризу далеко већих размера. Криза изазвана земљотресом у Пакистану је једна од највећих криза изазваних природном непогодом у којој је НАТО учествовао и представља најбољи пример остајања у улози актера у хуманитарним кризама.

Током трајања операције пружања помоћи у Пакистану, НАТО је започео процес уоквиривања ове хуманитарне кризе изазване природном непогодом као НАТО задатак. За разлику од косовско-метохијске кризе где се тај задатак састојао у пречавању преливања нестабилности на земље региона, и чак евроатлантску заједницу, у овом случају НАТО је кроз ову кризу демонстрирао успешност партнерског приступа у међународном кризном менаџменту и значај присуства војног актера у међународним хуманитарним кризама изазваним природним непогодама.

Када је реч о идентификацији хуманитарне кризе у Пакистану 2005. године као задатка од значаја за НАТО, издвајају се два најважнија дискурса која прате овај корак уоквиривања:

- Пакистанска криза изазвана земљотресом представља за НАТО задатак сарадње у безбедности у међународним хуманитарним кризама;
- Пакистанска криза изазвана земљотресом представља за НАТО задатак чијим решавањем пружа допринос међународном поретку базираном на заједничким вредностима.

Сарадња у безбедности је последњим стратешким концептом НАТО-а сврстана у три основна задатка, а кроз операције попут пакистанске кризе НАТО потврђује важност овог задатка. Оно што је најважније када је реч о сарадњи у безбедности јесте то да се терет мира и безбедности данас не може носити самостално и захтева удружено деловање држава и организација различитих компетенција и надлежности. НАТО у хуманитарним операцијама ради руку под руку са остатком међународне заједнице, нарочито ОУН и ЕУ, јер „само ефикасна мултилатерална сарадња може да обезбеди трајније одговоре на безбедносне претње и изазове са којима се сви суочавају.“⁵⁴³

НАТО је сопствено хуманитарно деловање у Пакистану у потпуности ставио у оквире задатка сарадње у безбедности у једном свеобухватном, међународном одговору на кризу. Посебан нагласак стављен је на свеобухватност, што подразумева да НАТО даје допринос тим напорима војним средствима који су неопходни, а други актери њима не располажу.

⁵⁴² Relations with Pakistan, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50071.htm, приступљено 5. јуна 2019.

⁵⁴³ Speech by NATO Deputy Secretary General at the Conference “Nato and Egypt: A Dialogue”, Co-sponsored by the Egyptian Council on Foreign Affairs and the NATO Public Diplomacy Division, Cairo, 13 February 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060213b.htm>, приступљено 12. јуна 2019.

Портпарол НАТО-а је истакао дужност да се позив на сарадњу, као важан НАТО задатак, не одбије:

„Неколико дана након земљотреса пакистанска влада формално је затражила од Генералног секретара НАТО-а помоћ као део свеобухватних међународних напора у подршци пакистанској влади и Организацији уједињених нација, са врло прецизном листом области у којима би Пакистану користило што више међународне помоћи. Наравно, у таквим околностима, НАТО није могао ништа друго сем да пружи руку свеобухватном међународном одговору.“⁵⁴⁴

Одговор на хуманитарну кризу изазвану земљотресом у Пакистану за НАТО не представља изненађење, као ни одступање од пута на коме се организација налази у свом процесу трансформације у складу са новим изазовима. Шта више, овакаве задатке сматра својом будућношћу, јер кроз испоручивање хуманитарне помоћи и улогу активног глобалног тренера (операције обуке снагама безбедности у одређеним деловима света, попут Ирака) НАТО „испуњава своју историјску функцију бивања места где се демократске земље окупљају да осигурају своју безбедност и на тај начин, повећају шансе за безбеднији свет.“⁵⁴⁵

НАТО званичници су партнерски приступ у одговору на пакистанску кризу оценили као користан за брже и ефикасније решавање хуманитарних проблема цивила, и као образац који генерално треба примењивати у савременим операцијама. Портпарол НАТО-а је указао да се заправо кроз сарадњу актери укључени у решавање кризе допуњују и попуњавају празнине које се у ходу код сваког актера појединачно могу јавити. На примеру коришћења руског теретног авиона Антонов који је закупљен средствима који долазе из једне НАТО земље и који до Пакистана превози донацију друге земље, а за потребе ОУН, он настоји да објасни да се само сарадњом и допуњавањем могу лакше и успешније остварити циљеви и испунити задаци које НАТО стави испред себе. Улогу коју има војни актер у оваквим кризама и која се операционализује кроз сарадњу у безбедности, портпарол НАТО-а на примеру пакистанске кризе објашњава на следећи начин:

„Рекао бих да је НАТО доста тога урадио, и да је то урадио веома брзо. Такође, наставља даље да ради. Ово је добра прича за НАТО, а ваздушни транспорт средстава за потребе УНХЦР-а представља добар пример како НАТО може да изведе значајан број тих летова у тесној сарадњи са ОУН. Усуђујем се да кажем да је ово највероватније најобимнија сарадња коју је НАТО имао са УНХЦР-ом у историји обе организације, а то је добра ствар.“⁵⁴⁶

Сарадња у безбедности је један од најважнијих задатака савременог НАТО-а, али не треба заборавити ни наротив о међународном вредносном поретку који је НАТО, као носилац тог поретка, дужан да брани. У том смислу, глобални изазови са којима се свет суочава, а представљају повреду вредности око којих је НАТО окупљен, за НАТО су легитиман разлог за интервенисање у било ком делу света. Став НАТО-а је да савремени глобални изазови безбедности не могу бити савладани пасивним приступом и уздржавањем од деловања, већ искључиво активним деловањем, уз мултидимензионалан одговор и тимски

⁵⁴⁴ Speech Briefing on current issues by the NATO Spokesman, NATO HQ, 27 Oct. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051027a.htm>, приступљено 7. јуна 2019.

⁵⁴⁵ Press availability with Condoleezza Rice, US Secretary of State following the meeting of the North Atlantic Council, NATO HQ, 8 Dec. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051208m.htm>, приступљено 2. јула 2019.

⁵⁴⁶ Press briefing by NATO Spokesman on NATO's assistance to Pakistan, NATO HQ 18 Oct. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051018a.htm>, приступљено 7. јуна 2019.

рад, са стратегијом деловања која мора бити базирана на вредностима.⁵⁴⁷ Ангажовање НАТО-а у кризама попут пакистанске 2005. године резултат је глобализације и визије коју организација има да се само кроз активно деловање, чак и много даље од непосредног суседства, може изградити и промовисати стабилност сопствене заједнице. Стратегију ангажованог деловања НАТО сматра јединим могућим приступом проблемима глобалне безбедности, а задатак НАТО-а је да, у складу са сопственим вредностима, јединственим војним и политичким средствима, у таквој стратегији одигра значајну улогу.⁵⁴⁸ Генерални секретар види НАТО у будућности чак и у хуманитарним операцијама попут пакистанске, али без стремљења да еволуира у хуманитарну организацију, већ да сачува и развије важну позицију коју НАТО, као војни актер, има у хуманитарним кризама. До сада се та позиција показала корисном у многим аспектима јер су кризе попут ове у Пакистану изнедриле потребу за заједничким деловањем, што НАТО види на следећи начин:

„НАТО није хуманитарна организација нити то треба да постане. Али ако смо позвани да помогнемо, било од стране ОУН, Афричке уније или пакистанске владе, и ако имамо средства да помогнемо, не можемо игнорисати такву молбу. Ја то видим као још један допринос међународном поретку базираном на нашим вредностима. НАТО операције су један важан део наше вредносно оријентисане безбедносне политике, али не и једини, јер ми чувамо наше вредности тако што их негујемо: подржавамо код куће и залажемо се за њих у иностранству.“⁵⁴⁹

Улога коју је НАТО имао у пакистанској кризи 2005. године, најзад, представља за НАТО више од конкретног краткорочног задатка. Операција НАТО снага за одговор у Пакистану имала је и копнену и ваздушну компоненту са значајним бројем особља и представља „први случај употребе НАТО снага за одговор на овакав начин у хуманитарној мисији, и најдаљу тачку у коју је НАТО послао своје особље...количина уложених напора јасно ставља на знање колики је значај НАТО дао овом подухвату пружања помоћи.“⁵⁵⁰ Помоћ Пакистану значајна је за унапређење врло значајних билатералних партнерских односа са овом земљом с обзиром на то да се налази на граници са Авганистаном који је, сад је већ очигледно, постао дугорочна интересна сфера НАТО-а и у коме он, у тренутку пакистанске кризе, реализује операцију ИСАФ. Оно што је важно за НАТО као актера у једној контратерористичкој мисији каква је она у Авганистану, јесте да обезбеди савезника у окружењу који ће одлучније подржати борбу против Талибана или бар престати да им пружа подршку и уточиште.

Операција пружања хуманитарне помоћи након земљотреса омогућила је НАТО-у да заслужи и изванредан степен поверења код пакистанског народа и тиме лакше и успешније осигура своје присуство у авганистанском окружењу, што, без обзира на турбуленције у односу НАТО-САД-Пакистан-Талибани, представља значајан корак напред за стратешке циљеве НАТО-а у том делу света.

Дакле, поред цивилизацијских вредности под чијим плаштом је НАТО деловао на позив Пакистана, свакако су значајни и геополитички мотиви. То је пред окончање операције

⁵⁴⁷ “Addressing Global Insecurity”, Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Diplomatic Academy, Vienna, Austria, 3 Nov. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051103b.htm>, приступљено 10. јуна 2019.

⁵⁴⁸ *Ibid.*

⁵⁴⁹ “NATO: Defending Values and Security”, speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the National School of Public Administration, Warsaw, Poland, 16 February 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060216a.htm>, приступљено 12. јуна 2019. Такође видети: Speech by the Deputy Secretary General, Alessandro Minuto Rizzo at the Law Faculty, University of Zagreb, Croatia, 23 Feb. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060223a.htm>, приступљено 15. јуна 2019.

⁵⁵⁰ NATO teams overcome difficult environment to deliver relief in Pakistan (Report from North Atlantic Treaty Organisation, published on 02 Dec 2005), <https://reliefweb.int/report/pakistan/nato-teams-overcome-difficult-environment-deliver-relief-pakistan>, приступљено 20. јуна 2019.

у Пакистану отворено истакао и портпарол НАТО-а током једног од свакодневних кратких саопштења за медије:

„Мислим да ће однос који смо изградили са пакистанском владом бити добар јер у суседној земљи имамо важну операцију која се приближава пакистанској граници. Постоји питање онога што називамо линијама везе, а то је транзит, где би нам можда требало или бисмо желели да подржимо или помогнемо мисију ИСАФ ефективније и ефикасније преко Пакистана. Стога су у току разговори између НАТО-а и владе Пакистана да се формализује договор за коришћење транзита где је то потребно...Свакако, оваква врста договора би била значајна са техничке тачке гледишта за НАТО.“⁵⁵¹

Касније је портпарол НАТО-а истакао и то да је подршка током пружања помоћи Пакистану после земљотреса 2005. допринела унапређењу односа НАТО-а са Пакистаном и да је тај однос доста шири од војног односа који се своди на гранично питање око линије везе. Стога НАТО изражава амбиције да додатно продуби шири политички однос који је изграђен са Пакистаном.⁵⁵²

Након прве фазе уоквиривања, која подразумева задатак идентификације проблема и његовог стављања у препознатљиве оквире, за НАТО је дошла и друга, у овом случају најважнија фаза, јер представља кључну предност НАТО-а у односу на друге актере и сама по себи већ носи и легитимизујући потенцијал који је у другим операцијама посебно акценован у трећем кораку уоквиривања.

5.3. НАТО снаге и средства у решавању хуманитарне кризе након земљотреса: координациона улога

НАТО се веома често суочава са дилемом треба ли или не у будућности да се бави широким спектром активности, и развија у правцу актерства у кризама које не спадају под члан 5. Природне непогоде које се дешавају последњих неколико деценија све су деструктивније и теже за савладавање, и готово редовно доводе до одређених хуманитарних криза изискујући ангажовање великог броја снага и савремених средстава у њиховом савладавању. То је једно од основних објашњења зашто се све чешће војни актери, па и НАТО као највећи војни савез данашњице, налазе у истом пољу деловања са цивилним хуманитарним актерима и другим актерима задуженим за постконфликтну реконструкцију и опоравак. Генерални секретар истакао је да је захваљујући ангажованости у широком спектру мисија и задатака, укључујући и овакве кризе изазване природним непогодама, постигнуто то да је питање релевантности НАТО-а превазиђено, и да уместо ове дебате фокус у будућности треба померити на питање како да се НАТО најбоље трансформише и повећа употребљивост својих снага како би био ефикаснији у новим мисијама.⁵⁵³ Чак су и НАТО снаге, првобитно осниване за потребе борбених дејстава, трансформисане у снаге за брзо реаговање, а мотиви иза те трансформације виде се у оправдавању изузетно високих операционалних трошкова таквих снага које би без оваквих дејстава биле неупотребљиве и нефункционалне.⁵⁵⁴ Њихово стављање у употребу у Пакистану 2005. након земљотреса било

⁵⁵¹ Background briefing by the NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 26 Jan. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060126a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.

⁵⁵² Press briefing by NATO Spokesman, James Appathurai, 24 Jan. 2007, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_8024.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. јула 2019.

⁵⁵³ “Keeping NATO relevant: A shareholders report”, Speech by NATO Secretary General at the NATO Parliamentary Assembly annual session, Copenhagen, 15 november 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051115a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.

⁵⁵⁴ Americo dos Reis Flavio, *op.cit.*, p. 74.

је и корисно и оправдано, како према извештајима НАТО-а, тако и према оценама пакистанских званичника.⁵⁵⁵

Осврнувши се на пакистанску кризу насталу услед земљотреса, Генерални секретар је нагласио да НАТО своју улогу у решавању такве кризе сматра „круцијално важним послом“⁵⁵⁶, и да стога сви организациони, координациони, логистички и други проблеми који се у таквим операцијама јављају треба да буду превазиђени јасним дефинисањем улоге НАТО-а у њима. То, наравно, укључује и избегавање преклапања или сукобљавања надлежности више актера укључених у решавање кризе. Све оно што се може навести као проблематично у области досадашње цивилно-војне сарадње у хуманитарним операцијама и због чега је актерство НАТО-а у таквим операцијама било критиковано, НАТО заправо види само као потенцијал за унапређење своје позиције, никако као разлог повлачења.

Овај корак уоквиривања, који подразумева предлагање стратегија, тактика и метода одговора на проблем, односно образложење НАТО-а на који начин може да допринос решавању кризе, прате два најважнија дискурса:

- НАТО допринос решавању хуманитарне кризе састоји се у координацији међународног одговора на хуманитарну кризу, и логистичкој помоћи у виду стављања на располагање теретних авиона за транспорт хуманитарних средстава;
- НАТО допринос решавању хуманитарне кризе састоји се у распоређивању копнених јединица (медицинско особље и инжењери) НАТО снага за одговор са задатком пружања помоћи цивилима и обнове и успостављања уништене инфраструктуре.

Операција у Пакистану формално је започета по одобрењу Североатлантског савета 11. октобра 2005. године, а непосредно након те одлуке договорен је План операције (OPLAN 10305) којим је прецизиран приступ решавању кризе у две фазе, као и тип операције: операција подршке хуманитарној помоћи Пакистану.⁵⁵⁷ ЕАДРЦЦ одређен је као јединствена контакт тачка која треба да координира не само помоћ прикупљену од стране земаља које су део Савета евроатлантског партнерства, а које се одлуче за овај НАТО-ов механизам, већ и све активности између пакистанских власти и других актера у решавању кризе: пре свега УН ОЦХА, ЕУ и невладиних организација и тела.

НАТО наводи пет елемената на којима се базира краткорочна мисија пружања помоћи након земљотреса у Пакистану, а којом је потребно створити услове другим актерима за почетак дугорочне помоћи и реконструкције, и то су: координација донација из НАТО и партнерских земаља преко ЕАДРЦЦ-а у Бриселу; ваздушни мост из Турске и Немачке за транспорт хуманитарних средстава у Пакистан; пет хеликоптера који се налазе у области погођеној земљотресом како би превозили помоћ удаљеним планинским селима и евакуацију жртава (чији се број касније током трајања операције повећавао у складу са потребама и захтевима); медицинска подршка у виду теренске болнице и мобилних медицинских тимова у округу Баг; техничка (инжењерска) подршка у околини округа Баг као помоћ пакистанским напорима у поправци путева, изградњи склоништа, школа и медицинских установа.⁵⁵⁸

Са циљем пружања координисаног одговора на кризу, НАТО је најпре навео шта су најхитније потребе цивила назначене у молби пакистанске владе и позвао све нације које су у

⁵⁵⁵ Пакистански званичници наводе да је успешност операције пружања помоћи након земљотреса поправила углед НАТО-а и захваљују се на изванредној и значајној помоћи НАТО снага током земљотреса. Изјаве захвалности пакистанских сенатора и оцене успешности НАТО операције пружања помоћи услед земљотреса даване током заједничких састанака НАТО и пакистанских званичника видети у: Pakistan & NATO, Senate of Pakistan, Foreign Relations Committee, Report – 16, September 2007, http://www.senate.gov.pk/uploads/documents/1427361523_880.pdf, приступљено 1. новембра 2019.

⁵⁵⁶ “Keeping NATO relevant: A shareholders report”, op.cit.

⁵⁵⁷ The EADRCC Final Situation Report No. 23 on Earthquake Pakistan, op.cit.

⁵⁵⁸ Pakistan earthquake relief operation, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50070.htm, приступљено 20. јуна 2019.

стању да помогну, да контактирају ЕАДРЦЦ. Земље које су се одазвале на овај позив за пружање помоћи учиниле су то кроз НАТО систем за транспорт средстава, који је НАТО оценио као најбржи и најефикаснији.⁵⁵⁹ Након тога, Виши комитет за планирање цивилних ванредних ситуација одобрио је стратешки ваздушни мост, чиме је започета прва фаза одговора на кризу: достављање хитне хуманитарне помоћи и средстава донираних од стране НАТО чланица и партнерских земаља ваздушним путем. Поред тога, НАТО ваздушни мост користиле су и државе нечланице и државе које немају статус партнерских земаља, као и међународне организације, део система ОУН. Прва фаза пружања помоћи фокусирана је на координацију и транспорт. Врховни штаб савезничких снага у Европи био је задужен за оперативно спровођење Плана кроз Савезнички координациони центар за транспорт (SHAPE Allied Movements Coordination Centre (АМСС)). База у Рамштајну коришћена је као средишна тачка НАТО ваздушног моста за слање хуманитарних средстава прикупљених од стране НАТО чланица и партнерских земаља које су одлучиле да користе механизам ЕАДРЦЦ-а. Поред тога, 19. октобра 2005. године НАТО је отворио ваздушни мост и у бази Инцирлик у Турској, како би се залихе шатора, ћебади и пећи донираних од стране УНХЦР-а транспортовале у Пакистан. Први лет са хуманитарним средствима из Словеније кренуо је за Пакистан 12. октобра и стигао у Исламабад 14. октобра у 5 часова по локалном времену.⁵⁶⁰ ЕАДРЦЦ је током операције контролисао или координисао 164 лета за транспорт хуманитарне помоћи са више од 3.224 тона хуманитарне помоћи⁵⁶¹, што је, према подацима пакистанског министарства спољних послова, највећи појединачни допринос ваздушном транспорту хуманитарних средстава.⁵⁶² НАТО ваздушни мост користило је 19 земаља које су део Савета евроатлантског савета партнерства и 2 земље које су ван њега, а уз то још и неколико организација из система ОУН. НАТО је чак 130 летова за транспорт 2.245 тона средстава обезбедио као подршку Уједињеним нацијама, а на захтев њених организација које су средства обезбедиле, првенствено УНХЦР-а.⁵⁶³

Оно што још НАТО истиче као специфичан допринос међународном одговору на пакистанску кризу, у чему је у предности у односу на друге актере, јесте могућност да у најкраћем року изађе у сусрет захтевима који се мењају онако како се мењају ситуација и стање на терену. Оно што је примећено као изазов за Пакистан је управљање ваздушним простором и контролисање великог броја авиона који улазе у земљу и користе пакистански ваздушни простор. Стога је НАТО одлучио да им стави на располагање и тимове ваздухопловних снага за оперативно распоређивање авиона на задацима у ваздушном саобраћају, како би им помогли у логистици око пристиглих летелица.⁵⁶⁴ Координационом улогом коју је остварио са осталим организацијама и телима укљученим у решавање кризе

⁵⁵⁹ EADRCC URGENT DISASTER ASSISTANCE REQUEST, OPS (EADRCC)(2005)0118, 11 October 2005, <https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051011-r.pdf>, приступљено 15 јуна 2019. Поред тога, земље које су део Савета евроатлантског партнерства су имале опцију да помоћ шаљу билатерално, преко механизма цивилне заштите ЕУ или УН ОЦХА.

⁵⁶⁰ EADRCC SITUATION REPORT No. 3, OPS(EADRCC)(2005)0124, 14 October 2005, <https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051014-3.pdf>, приступљено 15. јуна 2019.

⁵⁶¹ Према информацијама на сајту НАТО-а допуњаваним последњи пут 27. октобра 2010. године наводи се да је број летова био 168, са око скоро 3500 тона помоћи. Видети: Pakistan earthquake relief operation, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50070.htm, приступљено 20. јуна 2019.

⁵⁶² The EADRCC Final Situation Report No. 23 on Earthquake Pakistan, op.cit.

⁵⁶³ *Ibid.* У помоћи Пакистану учествовало је 42 земље које су у том тренутку биле део Савета евроатлантског партнерства: Азербејџан, Аустрија, Белорусија, Белгија, Бугарска, Канада, Чешка, Хрватска, Данска, Естонија, Финска, Француска, Грузија, Немачка, Грчка, Мађарска, Исланд, Ирска, Италија, Казахстан, Киргистан, Летонија, Литванија, Луксембург, Молдавија, Холандија, Норвешка, Пољска, Португал, Румунија, Русија, Словачка, Словенија, Шпанија, Шведска, Швајцарска, Таџикистан, Турска, Украјина, Велика Британија, САД, Узбекистан. НАТО је транспортовао и помоћ две земље које нису тада биле чланице овог савета: Босне и Херцеговине и Малте, као и организација које су део систем-а ОУН: најпре УНХЦР-а, али и Заједничког логистичког центра ОУН и Хуманитарног ваздушног саобраћаја ОУН, Канцеларије ОУН за пројектне услуге, ИОМ-а, Светског програма за храну и Светске здравствене организације.

⁵⁶⁴ Press briefing by NATO Spokesman on NATO's assistance to Pakistan, NATO HQ 18 Oct 2005, op.cit

(ОУН, пакистанска војска, индивидуалне државе, међународне организације, невладине организације) НАТО је био изузетно задовољан:

„Дакле, искоординисати сву помоћ која долази са различитих страна и постарати се да она буде равномерно распоређена и праведно расподељена дуж читаве зоне погођене земљотресом, што је око 30 000 километара квадратних, био је прилично тежак изазов...морам рећи да су се особље које смо имали у седишту и људи које смо имали на терену изванредно изборили са проблемима.“⁵⁶⁵

Друга фаза одговора на кризу уследила је по захтеву пакистанских власти 17. октобра 2005. да се, поред тренутне помоћи у виду теретних авиона, размотри могућност слања и НАТО копнених снага за одговор како би на терену пружиле помоћ актерима укљученим у решавање хуманитарне кризе. Након консултација са националним војним представницима, Североатлантски савет је донео одлуку 21. октобра да у угрожена подручја у Пакистану распореди инжењере и медицинско особље из НАТО снага за одговор на период од највише деведесет дана. Инсистирање на временском оквиру у овом случају се објашњава тиме да је НАТО желео пакистанском народу да покаже да нема намеру да остане у региону и да распоређивање копнених снага не користи да прикрије војни продор у Пакистан.⁵⁶⁶ Генерални секретар је одлучио да у Исламабад пошаље и Високог цивилног представника који ће одржавати свакодневне контакте са пакистанским званичницима и припремити долазак трупа. Генерални секретар је о одлуци да прошири домет НАТО деловања и на копнене снаге издао саопштење истог дана када је одлука донета:

„Транспорт хуманитарних средстава ваздушним путем почео је прошле недеље и траје још увек, а за то се користе НАТО-ови Боинзи 707, Антонов и неколико авиона С-30 који су већ транспортовали 75 тона помоћи и планирају се додатни летови у наредном периоду. Пакистану је потребна додатна помоћ. Данас је НАТО одлучио да учини више, као део свеобухватног међународног одговора, тако што ће распоредити и копнене јединице такође. Распоредиће батаљон инжењера са опремом како би помогли да се очисте путеви и поставе објекти. Послаћемо и мобилну, мултинационалну медицинску јединицу, као помоћ болницама ОУН-а које се тамо налазе. Послаћемо и мобилни штаб који ће, као део својих задатака, помагати ОУН-у у планирању, командовању, контроли и логистици у овом великом подухвату који ОУН води. НАТО ће послати и три постројења за пречишћавање воде како би се задовољиле хитне потребе за водом. Додаћемо још одређен број хеликоптера, поред постојећих око четрдесет из НАТО земаља који се већ налазе на терену.“⁵⁶⁷

Прве трупе, састављене од медицинског особља стигле су 29. октобра, а потом и трупе састављене од инжењера које су деловале у округу Баг и које су радиле на обнови уништене инфраструктуре. Током операције у Пакистану је боравило око 1000 инжењера и помоћног техничког особља и око 200 медицинских радника.⁵⁶⁸ Инжењерима се, поред рада на обнови инфраструктуре приписују и заслуге за помагање пакистанској војсци у њиховој операцији „Трка са зимом“, јер су учествовали у узградњи мултинаменских сконишта за популацију насељену у планинама.⁵⁶⁹ НАТО је већ 9. новембра известио о отварању

⁵⁶⁵ Video interview with Andrew Walton, Commander of NATO's Disaster Relief team in Pakistan, 22 Feb. 2006, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_22576.htm?selectedLocale=en приступљено 6. јуна 2019.

⁵⁶⁶ Wiharta Sharon, Ahmad Hassan, Haine Jean-Yves, Lofgren Josefina, Randall Tim, *The Effectiveness of Foreign Military Assets in Natural Disaster Response*, Stockholm International Peace Research Institute, Solna, 2008, p. 113.

⁵⁶⁷ Statement by the Secretary General on enhanced NATO assistance for Pakistan, Press Release (2005)134, 21 Oct 2005, <https://www.nato.int/docu/pr/2005/p05-134e.htm>, приступљено 22. јуна 2019.

⁵⁶⁸ Pakistan earthquake relief operation, op.cit.

⁵⁶⁹ *Ibid.*

завршене болнице опремљене за комплексне хируршке процедуре која је требало да олакша рад медицинском особљу, до тада распоређеном по мобилним медицинским јединицама. Истог дана НАТО је (а по захтеву УНХЦР-а од 30. октобра 2005. године⁵⁷⁰) у Аботабаду поставио тзв. фарме горива, депое за чување нафте где су допуњавани цивилни и војни хеликоптери задужени за пружање помоћи у Пакистану.

Током ове друге фазе, НАТО је учествовао у имплементацији кластер приступа ОУН-а.⁵⁷¹ Кластер приступ преставаља део реформе у пољу хуманитарне координације који је први пут у овој пакистанској кризи примењен као начин координације одговора више актера на кризу и са циљем лакшег дељења информација. За потребе решавања пакистанске кризе креирано је девет кластера: храна и исхрана, вода и санитарије, здравље, склониште за хитне случајеве, рани опоравак и обнова, логистика, информационе технологије и телекомуникације, управљање и заштита кампа, образовање. НАТО је био спреман да одмах користи систем кластера у овој кризи, учешћем у састанцима здравственог кластера и кластера за склониште.⁵⁷²

Током трајања друге фазе потреба за транспортом хуманитарне помоћи за угрожене није престала, па је 27. октобра 2005. године ЕАДРЦЦ примио још један захтев од УНХЦР-а за транспорт прикупљених хуманитарних донација за Пакистан, и већ истог дана заказао пет летова транспортним авионима С-130 за превоз донација УНХЦР-а, а за које је предвиђено да користе ваздушни мост у НАТО бази у Турској. Поред овог захтева, истог дана се, на састанку Савета евроатлантског партнерства, пакистански министар спољних послова, Тарик Осман Хајдер (Tariq Osman Hyder) обратио НАТО-у директном молбом за наставак хуманитарне асистенције јер „само НАТО може да обезбеди континуирани ваздушни превоз, средства, логистику и управљање ваздушним простором, покретне резервоаре за гориво, резервне делове за хеликоптере и тактичке авионе, команду, контролу, зимске шаторе и вреће за спавање.“⁵⁷³ У новембру стижу додатни захтеви од организација и тела у оквиру ОУН, па НАТО и УНХЦР након процене ситуације одлучују о наставак ваздушног моста за потребе превоза хуманитарних средстава прикупљених од стране ОУН, уз посредовање Заједничког логистичког центра ОУН-а. НАТО у ситуационом извештају од 11. новембра 2005. године наводи захтеве који стижу од УН ОЦХА услед потребе за јединицама за пречишћавање воде у одређеним местима, као и женским медицинским особљем, док Заједнички логистички центар ОУН-а упућује НАТО-у захтев за теретним авионом за транспортовање опреме за разбијање леда. Уз то, Светски програм за храну такође обавештава о потреби за још хеликоптера за достављање хране цивилима у областима погођеним земљотресом.⁵⁷⁴

НАТО је као главну сврху у решавању настале хуманитарне кризе навео пружање помоћи преживелим жртвама земљотреса да што спремнији дочекају зиму, и ову сврху сматра испуњеном, узевши у обзир то да је већина најнеопходнијих ствари прибављена и стављена на располагање већ почетком децембра 2005. године у области Баг, која је била

⁵⁷⁰ EADRCC SITUATION REPORT No. 14, EARTHQUAKE PAKISTAN, OPS(EADRCC)(2005)0140, 30 October 2005, <https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051031-14.pdf>, приступљено 20. јуна 2019.

⁵⁷¹ Кластери представљају групе хуманитарних организација унутар и ван система ОУН у сваком од главних сектора хуманитарног деловања. Кластери имају кључне тачке, водеће агенције кластера (Cluster Lead Agencies) које делују на глобалном и националном нивоу. Број кластера који се оцењује као потребан и то која ће организација бити на челу ког кластера базира се на индивидуалним потребама и није унапред утврђено. Видети: OCHA on Message: The Cluster Approach, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://www.unocha.org/es/node/3213>, приступљено 25. јуна 2019.

⁵⁷² Wiharta Sharon, Ahmad Hassan, Haine Jean-Yves, Lofgren Josefina, Randall Tim, *op.cit.*, p. 110.

⁵⁷³ *Ibid.*

⁵⁷⁴ EADRCC SITUATION REPORT No. 18, EARTHQUAKE PAKISTAN, OPS (EADRCC)(2005)0144, 11 November 2005, <https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051114-18.pdf>, приступљено 20. јуна 2019.

фокус област за НАТО.⁵⁷⁵ Операција коју је НАТО имао у Пакистану окончана је у фебруару 2006. године, а портпарол наводи да укупна помоћ коју је НАТО пружио Пакистану укључује: достављање 18 000 шатора, пола милиона ћебади, 80 000 душека, 17000 пећи; прослеђивање преко 1600 тона хуманитарних средстава од Исламабада до других база у угроженим подручјима, а одатле до угрожених цивила; превоз око 6000 болесних, повређених и расељених ван зоне земљотреса; НАТО-ова теренска болница примила је око 5000 пацијената, а мобилни медицински тимови који су послати у планинске делове пружили су помоћ за још око 3500 пацијената, што чини укупан број од око 8500 пацијената (НАТО у извештајима ово оцењује као допринос програму имунизације СЗО и спречавању избијања болести).⁵⁷⁶ У своје резултате у Пакистану НАТО је убрајао и то да је учествовао у изградњи око 110 мултинаменских склоништа, реизградњи 9 школа, чишћењу 22 километра пута, уклањању рушевина и обезбеђивању свеже воде за око 8000 људи.⁵⁷⁷

Значај НАТО-а у пакистанској хуманитарној кризи, поред наведених бројчаних показатеља и показане спремности за сарадњу, види се, пре свега, у специфичној структури која омогућава концентрацију и бржу доступност хуманитарних средстава, као и способности да својим снагама на терену осигура безбедност у ризичним ситуацијама, што хуманитарни актери нису у стању. Поред структуре и гаранција безбедности, најзад, допринос НАТО-а огледа се и у јединственим капацитетима који НАТО често чине неопходним у оваквим кризама.⁵⁷⁸ Ипак, и поред тога, било каква употреба НАТО снага и средства приликом решавања криза које имају хуманитарни карактер готово увек је праћена сумњом у њихову сврсисходност, али и ефикасност и оправданост. Наиме, приликом ангажовања након земљотреса НАТО је медицинску помоћ и инжењере послао тек у другој фази операције, десет до дванаест дана пошто се десио земљотрес, па се поставило питање да ли је овај временски оквир прихватљив у једној хуманитарној ситуацији и свакако да ли НАТО може да буде значајан хуманитарни актер. Портпарол НАТО-а је одговором на ову дилему само још једном потврдио јасан став о својој улози у хуманитарном пољу:

„Не сматрам да НАТО јесте, нити себе види примарно као хуманитарну организацију високог ранга, нити има такву структуру нити је тако осмишљен. Друге организације налазе се у првим редовима за пружање хитне хуманитарне помоћи у катастрофама. НАТО је политичко-војна организација која је, суочена са овом катастрофом, одговорила пружањем војних средстава као подршке хуманитарним напорима.“⁵⁷⁹

Портпарол НАТО-а наводи, поред тога, и да телеолошко питање треба ли НАТО да буде или не хуманитарна организација очигледно не мења чињеницу да временски оквир није прекорачен, подсетивши да је НАТО одмах по добијању захтева и одлучивању по њему започео пренос хуманитарних средстава ваздушним путем, како је првобитно и тражено од стране пакистанске владе.⁵⁸⁰ НАТО свакако ни у овој операцији, али ни у многима, није могао да избегне суочавање са неслагањима, дилемама и чак противљењима да свој идентитет настави да развија на овој улози кризног менаџера и актера у хуманитарном пољу, али ставови званичника НАТО-а недвосмислено показују да НАТО од овакве улоге у будућности не планира да одустане. Из тог разлога је јавна дипломатија и медијска

⁵⁷⁵ The European International Model United Nations 2014, The North Atlantic Council: Civil Emergency Planning in the Face of Natural Disasters <https://teimun.org/wp-content/uploads/2013/11/Topic-1-NATO-and-Natural-Disasters-Final.pdf>, приступљено 22. јуна 2019.

⁵⁷⁶ Press Briefing by the NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 19 Jan. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060119a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.

⁵⁷⁷ *Ibid.*

⁵⁷⁸ Weijers Britta, *NATO Disaster Relief Operations: an analysis of an underexposed field of activity of the Alliance*, Dissertation MA in Governance, Leadership and Democracy Studies, Catholic University of Portugal, Institute for Political Studies, 2015, pp. 67–68.

⁵⁷⁹ Press briefing by NATO Spokesman on NATO's assistance to Pakistan, NATO HQ 18 Oct 2005, op.cit.

⁵⁸⁰ *Ibid.*

презентација НАТО-а готово идентично битна као и само спровођење операције и од ње у великој мери зависи степен прихваћености НАТО-а и његових садашњих и будућих улога.

5.4. Наратив солидарности у рационализацији НАТО ангажовања у пакистанској хуманитарној кризи изазваној земљотресом

НАТО је природне непогоде и кризе које из њих произилазе сврстао у глобалне безбедносне изазове и дефинисао их као задатак који може да повеже НАТО са партнерима на глобалном нивоу. *Rationale* НАТО ангажовања у њима и додатну вредност коју он даје Генерални секретар објашњава тиме да НАТО може да да јединствен допринос „стављањем на располагање извесних политичких и војних средстава на начин на који ниједна друга међународна институција не може“⁵⁸¹, али да истовремено жели да избегне етикету глобалног полицајца. Генерални секретар као најјаче инструменте којима НАТО као организација располаже наводи „чланство Северне Америке и већег дела Европе у заједници која дели јединствен осећај солидарности, поседује војну компетенцију и гради мрежу партнерстава.“⁵⁸² Како последњи корак уоквиривања увек подразумева мотивационо уоквиривање, тј. образлагање мотива деловања, тај процес је у овом случају био другачији него у косовско-метохијској кризи, самим тим што није постојала спорност легалитета деловања, па је и поверење јавности земље у којој се интервенише лакше задобијено. Зато и процес легитимизације и оправдавања није посебно фокусиран ка пакистанској јавности, колико ка евроатлантској и покушајима да се овај наратив усклади са њиховим уверењима, вредностима и искуственим обрасцима. Најдоминантнији дискурс који прати легитимизацију и рационализацију ангажовања НАТО-а у пакистанској хуманитарној кризи изазваној земљотресом 2005. године је:

- Учешће у решавању пакистанске хуманитарне кризе изазване земљотресом представља чин солидарности и подршке партнерској земљи која је упутила захтев за помоћ.

Наратив о пружању подршке има функцију образлагања НАТО јавности зашто је ова организација била део партнерског одговора на поменути кризу, упркос, како и сами НАТО званичници истичу, „даљини, транспортовању робусне опреме и трошковима који износе „милионе и милионе долара“⁵⁸³, а уз то још и декларативно помоћној улози. Како сарадња у безбедности представља у савременом НАТО-у задатак за себе и неодвојиво је повезана са управљањем кризама, кроз њу се лакше врши транзиција од војне ка војно-политичкој фази односа између НАТО-а и земље у којој се спроводи операција управљања кризом.⁵⁸⁴ Стога НАТО, иако наглашавајући да нема намере да постане хуманитарни актер, одговара на овакве позиве као вид подршке партнерству са оном државом из које је захтев дошао, наводећи да је „срећан што може да одигра своју улогу и позитивно одговори захтеву упућеном од стране пакистанских власти.“⁵⁸⁵ У саопштењима НАТО званичника се, поред истицања помоћи пакистанској влади говори и о помоћи цивилима, жртвама земљотреса⁵⁸⁶, а

⁵⁸¹ “Addressing Global Insecurity”, Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Diplomatic Academy, Vienna, op.cit.

⁵⁸² *Ibid.*

⁵⁸³ Изјава Џона Кинига (John M. Koenig), заменика шефа америчке мисије при НАТО-у Видети: *NATO faces challenge in Pakistan earthquake response*, REPORT from US Department of State, Published on 16 Nov 2005, <https://reliefweb.int/report/pakistan/nato-faces-challenge-pakistan-earthquake-response>, приступљено 6. јуна 2019.

⁵⁸⁴ Cooperative Security as NATO’s Core Task: Building security through military cooperation across the globe, op.cit.

⁵⁸⁵ News conference by NATO Secretary General, Jaap De Hoop Scheffer following the Meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministerial Session, NATO HQ, 8 Dec. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051208h.htm>, приступљено 6. јуна 2019.

⁵⁸⁶ Weekly press briefing by NATO Spokesman James Appathurai, 28 May 2008, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_7840.htm?selectedLocale=en, приступљено 4. јула 2019. Видети и:

разлика се прави углавном на основу тога да ли НАТО у том тренутку настоји да истакне подршку Пакистану као стратешки чин према партнерској земљи (солидарност) или акценат ставља на вредносно засновану обавезу НАТО заједнице да одговори на апел за помоћ оних којима је то најпотребније, било где у свету да се налазе (подршка). Најзад, међу последњим извештајима о пакистанској кризи, портпарол НАТО-а је објединио и солидарност и подршку истакавши да је НАТО помогао као „заједница држава која је срећна што је била у могућности да одговори на позив ОУН и пакистанске владе и помогне пакистанском народу у тренутку када им је помоћ највише била потребна.“⁵⁸⁷

Дакле, врло важна чињеница у легитимизацији најпре пред пакистанском, али и евроатлантском публиком, је чињеница да НАТО није интервенисао самоиницијативно, већ на захтев пакистанске владе као земље домаћина, као и по захтеву ОУН-а. Тиме је јасно наглашено да се легитимитет и легалитет деловања црпе из тих формално упућених захтева. На једно од питања током редовних саопштења за медије о томе да ли је НАТО помоћ понудио и индијском делу Кашмира који је погођен земљотресом, портпарол НАТО-а наводи да помоћ није нудио Индији јер од стране индијске владе није био упућен захтев за пружање помоћи. У том смислу, он наводи да НАТО свакако неће наметати помоћ, али да ће бити у контакту са свим земама које су суседи Пакистану, укључујући и Индију, и да ће све активности НАТО-а у Пакистану и њима бити видљиве.⁵⁸⁸

Поред формално-правних предуслова, постоји још један битан став у свеобухватном процесу легитимизације који је НАТО истакао, а то је успостављање односа поверења са примаоцем помоћи као вид легитимизације пред пакистанском јавношћу. Према изјавама НАТО званичника, и поверење пакистанског народа је задобијено током саме операције, иако то на први поглед није деловало као једноставан изазов. Командант НАТО тима за пружање помоћи у Пакистану, Андри Волтон (Andrew Walton), објаснио је то одговарајући на новинарска питања о изазовима са којима се НАТО сусрео у Пакистану:

„Једна од првих ствари које смо морали да урадимо је да објаснимо пакистанском народу ко је НАТО и шта ради. Иако нас је позвала пакистанска влада, било је очигледно да већина становништва није разумела шта НАТО ради и како. Прво су били уморни од нас, али смо то брзо превазишли искрено им објаснивши шта ми радимо и пустивши их да то и сами виде. Дакле, то је био први изазов, али прилично мали изазов.“⁵⁸⁹

Волтон је, позивајући се на изворе непосредно из пакистанског народа, али и пакистанских медија, извео закључак да је код народа остављен утисак о НАТО-у као „сили добра, способној, професионалној и поузданој организацији“ и то оценио као задовољавајући резултат.⁵⁹⁰

Овај корак уоквиривања пакистанске кризе изазване земљотресом није био тежак задатак захваљујући можда најважнијој чињеници, а то је да се у овој операцији нису преклапале војна и хуманитарна улога НАТО-а на истом подручју, те да НАТО није решавао хуманитарне последице којима је могао допринети сопственим деловањем, како му је замерано у случају кризе на КиМ. Претходна истраживања су такође показала да, када војни актер одговара на кризу изазвану природном непогодом без употребе силе, не постоји страх

News conference by NATO Secretary General, Jaap De Hoop Scheffer following the Meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministerial Session, op.cit; Statement by the Secretary General on the end of the NATO mission in Pakistan, Press Release (2006)009, 1 Feb 2006, <https://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-009e.htm>, приступљено 10. јуна 2019.

⁵⁸⁷ Video Background Briefing by the NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 13 Feb. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060213a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.

⁵⁸⁸ Press briefing by NATO Spokesman on NATO's assistance to Pakistan, NATO HQ 18 Oct 2005, op.cit.

⁵⁸⁹ Video interview with Andrew Walton, Commander of NATO's Disaster Relief team in Pakistan, op.cit.

⁵⁹⁰ *Ibid.*

од потенцијалне везе између хуманитарне помоћи и војних стратешких циљева, и мотиви војних актера такође се не доводе у питање јер су „изразито хуманитарне природе и строго везани за пружање експертизе и логистике цивилним актерима.“⁵⁹¹

Анализом дискурса који НАТО користи за самолегитимизацију ангажовања у пакистанској хуманитарној кризи долази се до закључка да је и наратив о хуманитарним последицама и њиховом интензитету другачији него што је то био случај са косовско-метохијском избегличком кризом, иако је број страдалих и расељених жртава био вишеструко већи. Довољно је упоредити бројке које је сам НАТО представио: 10 до 12 000 мртвих као последица сукоба на КиМ и 73000 мртвих након земљотреса у Пакистану. Након иницијалне процене штете и општег стања у Пакистану непосредно по земљотресу, НАТО говори о масовном уништавању села и градова који за последицу има „колосалне губитке живота и имовине“⁵⁹², и до краја извештавања не користи ни приближно оштру реторику као у случају кризе на КиМ, где је у сваком извештају говорено о хуманитарној трагедији, хуманитарној катастрофи итд. Иако у теорији постоји и став да се хуманитарне кризе разликују од природних катастрофа⁵⁹³, по томе што је код природних катастрофа последице изазвао природни фактор, док код хуманитарних криза, по овом тумачењу, актери су људске групе као извршиоци угрожавања и насиља против цивила, криза у Пакистану не може бити дефинисана искључиво и једино као природна катастрофа, јер иако су јој узроци природни, последице су далеко теже по цивиле него по материјалне вредности, имајући нарочито у виду број страдалих и повређених у овој кризи. Такође, иако су последице по материјалне објекте значајне, највећи терет последица земљотреса сносили су људи. Без обзира на то, за разлику од косовско-метохијске кризе, израз „помоћ у катастрофама“ (disaster relief) користи се много чешће него израз „хуманитарна помоћ“ (humanitarian assistance), иако се у практичном смислу ради о истим активностима пружања помоћи цивилима. Дакле, што су активности НАТО-а неспорније са аспекта легалитета и легитимитета, и ближе пољу деловања у хуманитарним катастрофама изазваних природним факторима, шанса за изградњу и поправљање утисака јавности се повећава. На основу тога може се закључити да хуманитарне праксе, а нарочито хуманитарни наратив, представљају значајан део дипломатије НАТО-а данас.

Као што решавање кризе у Пакистану за НАТО има дугорочнији ефекат по дипломатске односе са овом земљом и за стварање повољних услова за присуство НАТО-а у том делу света, исто тако представља и улагање у безбедност НАТО-а и очување вредносно заснованог поретка. Генерални секретар НАТО-а одговор на пакистанску кризу представља као модел добро одрађеног задатка који има дугорочни ефекат, стабилнији и праведнији глобални поредак, чиме се врши дугорочно улагање у сопствену безбедност.⁵⁹⁴ Поред мотива да себи осигура безбедност, што може да се схвати као индиректна заштита интереса, НАТО образложење хуманитарног ангажовања у кризи у Пакистану 2005. године заснива и на вредносном аспекту, тј. заштити и промовисању вредности. Образложење исправности одлуке да одговори на ову кризу заснива на наративу солидарности и обавези да, ако има могућности да пружи, пре свега, логистичку подршку, не би требало да одбије позив за помоћ, без обзира на то што није и не планира да буде хуманитарни актер.⁵⁹⁵ Повезивањем одбране вредности на којима почива НАТО са стратешким интересима, и уз то универзализацијом тих вредности, учињен је још један корак ка легитимизацији глобалног пута НАТО-а, а тиме и свих операција које он подразумева, па и ове пакистанске из 2005. године.

На основу тога како је објаснио природу свог ангажовања у Пакистану, оно најприближније одговара хуманитарној асистенцији, јер НАТО у овој операцији, формално,

⁵⁹¹ Kenyon Lischer Sarah, *op.cit.*, p. 103, Americo dos Reis Flavio, *op.cit.*, p. 81.

⁵⁹² EADRCC URGENT DISASTER ASSISTANCE REQUEST, OPS (EADRCC)(2005)0118, 11 October 2005, *op.cit.*

⁵⁹³ Seybolt B. Taylor, *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*, *op.cit.*, p. 39.

⁵⁹⁴ Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the Grandes conférences catholiques, *op.cit.*

⁵⁹⁵ *Ibid.*

није имао руководећу улогу у реализацији хуманитарне помоћи, па чак ни помоћи у ублажавању последица катастрофе изазване земљотресом. НАТО је у овој операцији позиционирао себе као актера подршке (како у координационом, тако у смислу људских и материјалних ресурса) ОУН-у, на чије је захтеве одговарао. Наравно да се суштински може довести у питање то колико је ОУН била водећа организација и поставити питање да ли је НАТО понекад долазио у сукоб надлежности са УН ОЦХА својом доминантном координаторском улогом, али је ово истраживање ограничено предметом и проблемом истраживања, као и теоријским оквиром. Стога, како је за драматуршки модел битан начин на који је НАТО вршио самопрезентацију, рад се бави само анализом успешности наступа и доследности у презентовању одређене слике, те анализом дискурса који је НАТО користио у својим званичним представљањима јавности. Да ли је НАТО испунио моралне стандарде своје улоге, да ли је изашао из ње и колико је доследан био у ограничењима и донетима своје улоге било је у одређеној мери заступљено питање у досадашњим истраживањима, а свакако може бити предмет и неких будућих.

6. НАТО И ПРУЖАЊЕ ПОМОЋИ ЦИВИЛИМА У ГРАЂАНСКОМ РАТУ: ЛИБИЈСКА КРИЗА 2011. ГОДИНЕ

Таласи незадовољства који су се разлили северноафричким и блискоисточним земљама крајем 2010. и почетком 2011. године манифестовали су се у виду грађанских протеста против ауторитарних режима, познатих под заједничким називом Арапско пролеће. Протести су најпре почели крајем 2010. године у Тунису, а касније током 2011. године наставили су се у Египту, Либији, Алжиру, Ираку, Сирији, Мароку, Бахреину, Јемену, Јордану, Оману и у мањој мери и у другим земљама. Побуне грађана довеле су чак и до промене режима у Тунису и Египту, што је побуњеницима у Либији дало ветар у леђа да и сами истрају у својим захтевима. Међутим, либијски председник Муамер ел Гадафи (Muammar Mohammed Abu Minyar Gaddafi) није желео да попусти захтевима демонстраната и више пута је, обраћајући се јавности, позвао либијске грађане да га подрже. Побуне су прерасле у грађански рат између побуњеника и званичних снага безбедности, чиме долазе под лупу међународне заједнице и отварају питање могућности спољног интервенисања.

Либијска криза за НАТО званично постаје подручје интересовања када је СБ ОУН-а указао на глобалну политичку обавезу иницирану 2000. године под називом Одговорност за заштиту (Responsibility to Protect, R2P). Ова доктрина зачета је као иницијатива под окриљем ОУН-а, а мотивисана је превазилажењем ситуација у којима је међународна заједница ограничена у погледу пружања помоћи цивилима изложеним систематском и масовном кршењу људских права од стране државе, и то због обавезе поштовања норме о неповредивости суверенитета. Бивши Генерални секретар ОУН-а, Кофи Анан (Kofi Annan), као мотиве овакве иницијативе навео је пропусте да се помогне цивилима у Босни и Руанди, и критике НАТО интервенције у СРЈ 1999. године.⁵⁹⁶ Документ је званично усвојен на Светском самиту 2005. године, тачно пет година по дефинисању Миленијумских циљева. Њиме је редефинисано схватање суверенитета, а сама доктрина подразумева три одговорности: одговорност за превенцију, одговорност за реаговање када превенција није довела до резултата и одговорност за обнову након интервенције.⁵⁹⁷

Доктрина Одговорност за заштиту постаје од стране ОУН-а признат оквир деловања међународне заједнице у борби за заштиту цивила и њихових права у различитим деловима света. Криза у Либији представља први случај да се ОУН позива на Одговорност за заштиту у давању ауторизације за интервенцију у другој сувереној земљи. Овиме је и формализовано, од стране међународне заједнице често истицано, првенство људских права и слобода у односу на суверенитет. СБ ОУН-а је, санкционисањем Гадафијевог односа према цивилима у Либији, дозволио интервенцију јер је оценио да се ради о ситуацији када држава није у стању да заштити грађане од систематског кршења норми хуманитарног права и људских права. У таквим околностима, друге државе имају право, чак и обавезу, да интервенишу.⁵⁹⁸ Савет безбедности је у либијској кризи препознао претњу међународном миру и безбедности, па је НАТО, позивајући се на ову обавезу, започео операцију одговора на либијску кризу, која је, узевши у обзир постављене циљеве НАТО-а, означена као хуманитарна.

За разлику од претходне две студије случаја (косовско-метохијске кризе у којој је НАТО поред војне интервенције учествовао и у хуманитарним активностима помагања избеглицама, и пакистанске кризе у којој је НАТО искључиво имао хуманитарне задатке, без војних дејстава), либијска криза подразумева само војна дејства (иако без иједне трупе на либијској територији) али је од стране НАТО-а означена као хуманитарна, узевши у обзир да се НАТО све време држао хуманитарних мотива и заштите цивила као главне мисије у

⁵⁹⁶ Responsibility to Protect, United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>, приступљено 12. јула 2019.

⁵⁹⁷ *The Responsibility to Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), Published by the International Development Research Centre, Ottawa, december 2001.

⁵⁹⁸ Friend or foe? Military intervention in Libya, *HPG Briefing Note*, Overseas Development Institute, London, May 2011.

либијској кризи. Интервенција у Либији од стране НАТО-а не одговара ниједном од типова хуманитарне мисије, онако како су оне дефинисане у већ поменутом Логистичком приручнику, али је, за разлику од спорне ситуације на КиМ, доктрина Одговорност за заштиту доста тога променила у дефиницији хуманитарног. На основу ње су Уједињене нације Резолуцијом СБ ОУН 1973/2011 војном деловању дале карактер хуманитарног. Наиме, Резолуција у параграфу под називом „заштита цивила“ даје одобрење државама чланицама за „све неопходне мере“⁵⁹⁹ (дакле, не искључујући војно деловање) са циљем заштите цивила и подручја у којима су цивили. НАТО је, позивајући се на међународни ауторитет ОУН-а, војним деловањима приписао хуманитарни карактер и целокупно ангажовање НАТО-а у овој кризи означио као хуманитарну операцију.

6.1. Настанак либијске хуманитарне кризе и међународни контекст

Читава ситуација у Либији може се, према извештају Комисије ОУН-а за истраживање кршења норми људских права, поделити на фазу демонстрација и на фазу оружаних сукоба.⁶⁰⁰ До кризе је дошло услед ескалације сукоба између побуњеника и званичних државних снага, за које се сматра да су узроковани незадовољством због политичке корупције. Сукобима су претходили инциденти против власти који су у Либији почели средином јануара 2011. године, настављајући тако низ протеста из неколико других северноафричких земаља који су такође узроковани незадовољством политичким системом, непотизмом, степеном корупције и непоштовања људских права. Либијске власти упозоравале су да неће толерисати нарушавање мира и стварање хаоса у земљи, па су овакве инциденте гушиле и лишавале слободе њене организаторе. Међутим, протести су постајали све интензивнији и организованији. Након што је 15. фебруара 2011. године ухапшен адвокат специјалиста за људска права, Фети Тарбел (Fethi Tarbel), демонстранти износе захтев да се Гадафи повуче са власти на којој се налазио претходних четрдесет година и ослободи политичке затворенике.⁶⁰¹ Побуњеници, одметници Гадафијевог режима из редова политичара и снага безбедности, основали су привремено политичко тело, Прелазни национални савет Либије. Ово тело је признато од већег броја европских и светских држава као званични представник Либије.

Како су протести постајали организованији, тако су се и ширили, па су од Триполија наставили да захватају и друге градове, пре свега Бенгази као јако упориште опозиције, али и друге градове. Након протеста против хапшења адвоката, следећи масовнији протест десио се 17. фебруара 2011. године када је обележаван тзв. Дан беса, у знак сећања на петогодишњицу угушених протеста којима је тражено позивање на одговорност за масакр у затвору Абу Салим у Триполију из 1996. године.⁶⁰² Према извештајима Хјуман рајтс воча од 17. фебруара 2011. године либијске снаге безбедности су убиле 24 побуњеника у покушајима да разбију демонстрације широм Либије.⁶⁰³

Међународна заједница одмах је реаговала на употребу оружја против цивила. Хјуман рајтс воч наводи да је документовао смртоносну употребу оружја либијских власти против демонстраната, као и хапшења и нестанак стотина цивила које је власт сумњичила за умешаност у антивладине протесте.⁶⁰⁴ С друге стране, Гадафи је негирао све наводе о

⁵⁹⁹ *Resolution 1973 (2011)*, Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011.

⁶⁰⁰ Report of the International Commission of Inquiry to investigate all alleged violations of international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya, Human Rights Council, U.N. Doc. A/HRC/17/44, 1 June 2011, p. 23.

⁶⁰¹ *Libya Revolt of 2011*, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/event/Libya-Revolt-of-2011>, приступљено 14. јула 2019.

⁶⁰² Report of the International Commission of Inquiry to investigate all alleged violations of international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya, op.cit.

⁶⁰³ HRW Says 24 Killed in Libyan 'Day of Rage' Protests, VOA News, February 17, 2011, <https://www.voanews.com/africa/hrw-says-24-killed-libyan-day-rage-protests>, приступљено 15. јула 2019.

⁶⁰⁴ World Report 2012: Libya, Events of 2011, *Human Rights Watch*, <https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/libya>, приступљено 15. јула 2019.

циљаном убиству цивила, као и наводе о коришћењу либијских ваздухопловних снага за гађање цивилних мета. У телевизијском обраћању јавности 22. фебруара 2011. године он је позвао своје присталице да га подрже у контрамаршевима против демонстраната и, иако не помињући директно планове о насиљу према демонстрантима, навео да ће „очистити Либију, сваки инч, сваку кућу, сваку улицу, сваку особу, све док се не очисти цела земља од прљавштине и нећистоће“⁶⁰⁵, што се протумачило као најаву насиља зарад остајања на власти.⁶⁰⁶ На сукобе и хуманитарну кризу коју су они произвели у Либији реаговале су глобалне и регионалне међувладине организације. Поред ОУН-а, насиље над цивилима осудиле су и арапске регионалне организације: Арапска лига, Афричка унија и Организација исламске сарадње⁶⁰⁷, а Либија је у фебруару 2011. године и искључена из Арапске лиге.⁶⁰⁸

Све је ово допринело томе да међународна заједница учврсти своју одлуку да интервенише у Либији, дефинишући ситуацију као хуманитарну кризу за коју постоји међународна одговорност. Овој одлуци су, поред САД-а, у великој мери допринеле Велика Британија и Француска као „веома активне у искоришћавању медијске моћи уоквиривања да конструишу интервенцију као одговорности за заштиту цивила.“⁶⁰⁹ Тврдња о одигравању хуманитарне кризе у Либији поткрепљена је чињеницама међународних и невладиних организација и тела, а које се заснивају углавном на бројкама о боју страдалих или повређених. Невладина организација Ју-Ен воч (UN Watch), са око још двадесетак невладиних организација, упућује 20. фебруара 2011. године хитан апел светским лидерима да зауставе злочине у Либији, процењујући да су снаге председника Гадафија намерно убиле стотине недужних цивила, од чега је, према наводном сведочењу једног лекара на терену, само у Бенгазију виђено „најмање двеста лешева.“⁶¹⁰ Како се сукоб распламсавао, тако су и подаци о броју жртава почели да се мењају, а у различитим извештајима могу се наћи значајна одступања. Савет за људска права ОУН-а је у јуну 2011. године изнео процену да је током четири месеца борби на обе стране (побуњеници (укључујући и цивиле) и владине снаге) погинуло између 10 и 15 000 људи.⁶¹¹ Према резултатима истраживања научника са Универзитета у Триполију, укупан број страдалих у сукобима између фебруара 2011. и фебруара 2012. у око четрнаест провинција које су биле средиште сукоба износи 21490 (број повређених 19700, а број расељених 435000 такође према резултатима истог истраживања).⁶¹² Америчка администрација је изнела број од око између 10000 и 30000 мртвих већ у априлу 2012. године, само два месеца од отпочињања сукоба, уз наводе да је тај број можда већ достигао 30000.⁶¹³ Још једна од чињеница на коју су се позивали у извештајима поводом кризе јесте траума са којом се суочава народ Либије, па се тако у извештају Комисије ОУН-а за истраживање кршења норми људских права наводи да је „либијски конфликт, који карактерише релативно мали број жртава, ипак произвео значајан

⁶⁰⁵ Muammar Gaddafi speech TRANSLATED (2011 Feb 22), <https://www.youtube.com/watch?v=69wBG6ULNzQ>, приступљено 15. јула 2019.

⁶⁰⁶ *Libya Revolt of 2011*, op.cit.

⁶⁰⁷ *Resolution 1970 (2011)*, Adopted by the Security Council at its 6491st meeting, on 26 February 2011.

⁶⁰⁸ Arab League suspends Libya delegation – TV, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/libya-protests-league/arab-%C2%ADleague-suspends-libya-delegation-tv-idUSLDE71L2GK20110222>, приступљено 17. јула 2019.

⁶⁰⁹ Adler-Nissen Rebecca, Pouliot Vincent, Power in practice: Negotiating the international intervention in Libya, *European Journal of International Relations*, Vol. 20, No. 4, 2014, p. 899.

⁶¹⁰ Urgent NGO Appeal to World Leaders to Stop Atrocities in Libya, *UN Watch*, February 20, 2011, <http://blog.unwatch.org/index.php/2011/02/20/urgent-ngo-appeal-to-world-leaders-to-prevent-atrocities-in-libya/>, приступљено 16. јула 2019.

⁶¹¹ Up to 15,000 killed in Libya war: U.N. rights expert, *Reuters*, June 9, 2011, <https://www.reuters.com/article/us-libya-un-deaths/up-to-15000-killed-in-libya-war-u-n-rights-expert-idUSTRE7584UY20110609>, приступљено 17. јула 2019.

⁶¹² Daw A. Mohamed, El-Bouzedi Abdallah, Dau A. Aghnaya, Libyan armed conflict 2011: Mortality, injury and population displacement, *African Journal of Emergency Medicine*, Volume 5, No. 3, 2015, pp. 101–107.

⁶¹³ U.S.: Libya death toll as high as 30,000, *CBS News*, April 27, 2011, <https://www.cbsnews.com/news/us-libya-death-toll-as-high-as-30000/>, приступљено 17. јула 2019.

социо-психолошки утицај на целокупно друштво, посебно у односу на пријаве сексуалног насиља.⁶¹⁴

Позивајући се на доктрину Одговорност за заштиту и дефинишући ситуацију у Либији као хуманитарну кризу, међународна заједница је испунила услов легитимитета за реаговање. Наиме, у Резолуцији СБ ОУН 1970/2011 од 26. фебруара 2011. године изражена је озбиљна забринутост ситуацијом у Либији и осуђена употреба силе над цивилима. СБ ОУН наводи да, узевши у обзир распрострањеност и систематичност, насиље оцењује као могући злочин против човечности, па подсећајући на одговорност либијских власти да заштите своје становништво, захтева моментални прекид насиља и позива на испуњавање легитимних захтева становништва.⁶¹⁵ Како је констатовано да се либијске власти нису придржавале резолуције 1970/2011, Арапска лига је затражила од ОУН-а да се у Либији успостави зона забране летења са циљем спречавања употребе војних авиона против цивила. Уследило је доношење Резолуције 1973/2011 од 17. марта 2011. године која се сматра „резултатом вештог уоквиривања које укључује медијске притиске, мудре компромисе, предочавање временских ограничења и способности да се прикаже висок морални стандард.“⁶¹⁶ У Резолуцији 1973/2011 СБ ОУН-а у циљу пружања помоћи цивилима успоставља забрану летења у либијском ваздушном простору, забрањује увоз и извоз оружја, замрзава финансијска средства чланова породице Гадафи и позива све чланице да било индивидуално, било кроз регионалне организације или аранжмане, преузму све неопходне мере да заштите цивиле и подручја насељена цивилима која су изложена претњи од напада, али искључујући иностране окупационе снаге у било ком облику на било ком делу либијске територије.⁶¹⁷

Позивањем на обавезу предузимања свих неопходних мера дата је сагласност да се у циљу пружања помоћи цивилима предузме и војна интервенција коју су, пре него што је НАТО преузео команду, започеле Канада, Велика Британија, Француска и САД у појединачним операцијама. Иако су се САД суочавале са неслагањем јавности у погледу могућности интервенисања у Либији, коришћењем наратива о одбрани вредности и интереса обезбеђен је политички легитимитет за акцију. Председник Обама је отворено нагласио да интерес прве важности за САД, безбедност државе и њених грађана, није угрожен у Либијској кризи, али је, подсетивши на јединствену улогу САД-а као „сидра глобалне безбедности и заговорника људских слобода“⁶¹⁸ оценио да има одговорност да реагује у Либији. Ту одговорност је образложио и чињеницом да је САД глобални лидер који има јединствену способност да помогне онима који су угњетавани, па стога не може тек тако да затвори очи пред злочинима, и да би свако понашање супротно очекивањима која те чињенице носе са собом било „издаја онога што Америка јесте.“⁶¹⁹ Поред обавезе коју улога глобалног лидера носи са собом, Обама је указао и на ширу повезаност америчких вредности и интереса и либијске кризе, истакавши да би, у случају да Гадафи успе да се обрачуна са побуњеницима, масакри довели до хиљаде и хиљаде избеглица преко граница Либије, угрожавајући тиме крхке транзиционе процесе у Тунису и Египту, да би демократија, као највиша вредност америчког друштва била побеђена диктатуром, па би и ставови СБ ОУН, који је одобрио предузимање мера у Либији, изгубили сваки кредибилитет.⁶²⁰ Дакле, САД су, логиком дужности одбране демократије као вредности и логиком дужности спровођења одлука СБ ОУН-а, образложиле сопствени интерес учествовања у решавању либијске кризе. Истраживање докторандкиње Јанан Сонг (Yanan Song) са Универзитета Дурхам (Durham

⁶¹⁴ Report of the International Commission of Inquiry to investigate all alleged violations of international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya, *op.cit.*, p. 79.

⁶¹⁵ *Resolution 1970 (2011)*, *op.cit.*

⁶¹⁶ Adler-Nissen Rebecca, Pouliot Vincent, *op.cit.*, p. 902.

⁶¹⁷ *Resolution 1973 (2011)*, *op.cit.*

⁶¹⁸ Remarks by the President in Address to the Nation on Libya, National Defense University, Washington, D.C., The White House Office of the Press Secretary, March 28, 2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya>, приступљено 18. јула 2019.

⁶¹⁹ *Ibid.*

⁶²⁰ *Ibid.*

University) у Великој Британији⁶²¹, које се бавило анализирањем одлуке САД-а да учествује у Либији, такође показује да је та одлука донешена на основу три најважније чињенице: препознатог националног интереса, из хуманитарних разлога (да се не понови пропуст учињен са Руандом) и на основу тога што је процењено да је операција изводљива (постојао је широк консензус око одобравања интервенције, не само у САД и Европи, већ и у арапском свету, а нарочито се истиче уздржан став Кине и Русије, који је и омогућио интервенцију, за разлику од ситуације у Сирији).⁶²²

Операције коалиције предвођене САД-ом под називом Одисејева зора (Operation Odyssey Dawn) трајале су од 19. до 31. марта 2011. године и довеле су до успостављања зоне забране лета преко Либије. С обзиром на то да су САД и Велика Британија сматрале да Североатлантски савет треба да преузме улогу главног политичког тела за доношење одлука и да се операција настави под формалном командом НАТО-а, остале државе су, упркос супротстављеним ставовима и првобитном противљењу мешања НАТО-а у операцију⁶²³, зарад јачања утицаја и своје позиције унутар НАТО-а⁶²⁴, пристале на преношење надлежности након неколико дана преговарања. За разлику од других европских савезника који су зарад јачања утицаја на крају пристали да се подреде НАТО-у у овој операцији, мотиви САД-а, као водеће силе у одговору на либијску кризу, да формалну надлежност пренесу на НАТО виде се у интерним разлозима у виду великих подељености администрације, али и шире америчке јавности у погледу ове операције. Иако на самом почетку операције анкете показују да 47% Американаца одобрава војну акцију САД-а у Либији (наспрам 37% оних који су против и 16% уздржаних)⁶²⁵, највећи проценат не одобрава да САД у тој операцији има водећу улогу (само 10% испитаника подржава улогу лидера, наспрам 36% испитаника који подржавају споредну улогу, 29% једну од важнијих, док 22% њих сматра да САД треба да се повуче из Либије).⁶²⁶ Када је НАТО као организација стао на чело операције уместо унилатералног деловања САД-а, за америчку администрацију, као и за целокупну јавност, сама интервенција постала је прихватљивија, самим тим што је постојало уверење да су трошкови и одговорност подељени. САД су, суштински, наставиле да дају највећи појединачни допринос операцији.

Иако је команду над читавом операцијом добио 31. марта, НАТО је активности започео 24. марта, спровођењем зоне забране лета под мандатом ОУН-а у оквиру операције

⁶²¹ Song Yanan, *The US Commitment to NATO in the Post-Cold War Period*, Durham theses, Durham University, 2015. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/10978>, приступљено 8.12 2019.

⁶²² *Ibid*, pp. 207–222.

⁶²³ Турска је била за трансформацију операције у хуманитарну мисију, без војног интервенисања. Немачка се чак изјаснила као уздржана, у смислу да неће учествовати у интервенцији, али је неће ни ометати. Француска је била против преношења надлежности за доношење политичких одлука на Североатлантски савет јер је сматрала да је НАТО чисто војна организација и не треба да буде на челу такве операције, а паралелно се залагала и за коалицију на челу са Великом Британијом и Француском, уз већу укљученост ЕУ, како би избегла лидерство САД-а. Међутим, како су Европској унији недостајали командна структура и капацитети, а Француска није добила ширу подршку унутар саме ЕУ за идеју да Европска унија спроводи своју операцију у Либији, Француска је пристала да Североатлантски савет буде главно политичко тело (што је значило да НАТО формално преузима операцију), али уз гаранције да Либијска контакт група буде укључена у креирање политичких стратегија током операције и након ње. Турска је такође попустила под америчким притиском и пристала на интервенцију под НАТО командом, иако се као муслиманска земља и земља са великим економским интересима у Либији најдуже противила. Видети: Adler-Nissen Rebecca, Pouliot Vincent, *op.cit.*, pp. 904–906.

⁶²⁴ Мале и средње државе су калкулације о пружању подршке опцији да операција буде под НАТО командом заснивале на томе да ће као „активни и компетентни савезници задобити институционално признање које се може претворити у утицај, као на пример, добијањем позиција високог нивоа у НАТО-у“. Видети: Adler-Nissen Rebecca, Pouliot Vincent, *op.cit.*, p. 907.

⁶²⁵ Jones Jeffrey, Americans Approve of Military Action against Libya, 47% to 37%, *Gallup Politics*, 22 March 2011, <https://news.gallup.com/poll/146738/americans-approve-military-action-against-libya.aspx>, приступљено 14. јула 2019.

⁶²⁶ Saad Lydia, Americans Resist a Major US Role in Libya, *Gallup Politics*, 29 March 2011, <https://news.gallup.com/poll/146840/americans-resist-major-role-libya.aspx>приступљено 14. јула 2019.

Уједињени заштитник (Operation Unified Protector). Паралелно са војном операцијом текле су и дипломатске активности, од којих је најзначајније издвојити долазак делегације Афричке уније у Триполи 10. априла 2011. године и излагање плана о прекиду ватре председнику Гадафију, који је он прихватио. Ипак, до окончања сукоба није дошло јер су вође побуњеника одбиле план сматрајући да је Гадафијев режим изгубио сав кредибилитет и да је за њих незамислив сценарио у будућности Либије у коме Гадафијев режим има било какву улогу.⁶²⁷ У НАТО саопштењу од 27. маја 2011. године НАТО пружа подршку ставу побуњеника, наводећи да предлог о прекиду ватре од стране Гадафија није формално послат НАТО-у, као и да су сличне изјаве о прекиду већ могле да се чују од Гадафија, али да је после њих поново било напада на цивиле, те да стога Гадафи не спроводи речи у „кредибилна и проверљива дела.“⁶²⁸ Овим је постало јасно да било какво решење које оставља Гадафија на власти није прихватљива опција. Либијска контакт група, коју су оформили представници коалиције против Гадафијевог режима са циљем налажења политичког решења, укључујући Кувајт, Катар и Јордан, на састанку у Риму 5. маја 2011. године донела је одлуку о оснивању фонда за финансијску помоћ побуњеницима, а САД су изнеле предлог да део тог новца буду и средства која су либијској држави замрзнута у САД-у у износу од око 30 милијарди долара.⁶²⁹ Тиме је, чак и пре формалног признања Прелазног националног савета као легитимног представника Либијске државе у Генералној скупштини ОУН-а, 16. септембра 2011. године⁶³⁰, представницима побуњеника дат политички легитимитет и подршка.

Захваљујући подршци, побуњеници су до септембра 2011. године, упркос тешкоћама, заузели сва важнија упоришта, укључујући и Триполи и градове Сирт и Бани Валид. Гадафи је убијен у родном граду Сидарти 20. октобра 2011. године, а операција Уједињени заштитник окончава се 21. октобра 2011. године.

6.2. Заштита и помоћ цивилима у Либији: партнерски задатак управљања кризом и одбрана НАТО вредности ван евроатлантских граница

Кризна ситуација у Либији од стране међународне заједнице препозната је као хуманитарна криза, и као таква, захтевала је одговор прилагођен хуманитарним циљевима. За НАТО је један од изазова био и остати у улози, односно оправдати улогу актера у хуманитарном пољу и показати јавности како бављење одговором на хуманитарну кризу одговара ономе што НАТО данас ради и шта НАТО данас јесте. Зато је, као и код осталих хуманитарних питања у чије је решавање НАТО био укључен, први елемент процеса уоквиривања дефинисање хуманитарне кризе као НАТО задатка и стављање у оквире прилагођене ономе шта НАТО ради.

Заштита цивила у либијској кризи за НАТО је био двоструки задатак: најпре задатак сарадње у безбедности кроз пружање подршке ОУН и регионалним организацијама у решавању хуманитарне кризе, а потом и задатак одбране својих вредности и интереса који

⁶²⁷ Libyan rebels reject Gaddafi ceasefire offer, *Reuters*, April 30, 2011, <https://af.reuters.com/article/LibyaNews/idAFLDE73T04920110430>, приступљено 18. јула 2019.

⁶²⁸ Press briefing on Libya by the NATO Spokesperson, Oana Lungescu and Lieutenant General Charles Bouchard, Commander of the NATO military operation Unified Protector, 27 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_74826.htm, приступљено 4. августа 2019.

⁶²⁹ Anti-Gaddafi allies offer rebels cash lifeline, *Reuters*, May 5, 2011, https://www.reuters.com/article/us-libya/anti-gaddafi-allies-offer-rebels-cash-lifeline-idUSTRE7270JP20110505?feedType=RSS&feedName=topNews&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+reuters%2FtopNews+%28News+%2F+US+%2F+Top+News%29, приступљено 19. јула 2019.

⁶³⁰ After Much Wrangling, General Assembly Seats National Transitional Council of Libya as Country's Representative for Sixty-Sixth Session, GA/11137, 16 September 2011, <https://www.un.org/press/en/2011/ga11137.doc.htm>, приступљено 19. јула 2019.

су, директно или индиректно, препознати као угрожени у Либији. Уоквиривање либијске кризе као НАТО задатка прате два доминантна дискурса:

- Криза у Либији је део задатка партнерске сарадње у кризним ситуацијама;
- Криза у Либији је део задатка одбране НАТО вредности ван евроатлантских граница.

Како је сарадња у безбедности један од три главна задатка за НАТО, партнерски приступ у НАТО мисијама заузима посебно место. Зато је и НАТО одговор на либијску кризу најпре уоквирен као „одговор на позив.“⁶³¹ Наиме, НАТО истиче да је операција Уједињени заштитник, пре свега, подршка одлуци Уједињених нација да заштити либијски народ, и да се стога спроводи под мандатом СБ ОУН-а, а потом и да тај задатак захтева „праву комбинацију војних, политичких и економских притисака са циљем окончавања напада на цивиле“⁶³², образлажући потребу да НАТО, као најкредибилнији војни актер, допринесе војним средствима окончању сукоба.

У смислу сарадње, НАТО своју улогу представља као својеврсни кишобран под којим су у заједничкој мисији окупљене земље чланице и партнерске земље, (укључујући и арапске земље из либијског окружења) и којима је СБ ОУН-а политички и правни ауторитет мисије. Поред тога, на почетку кризе основано је и *ad hoc* политичко тело за решавање либијске кризе, Контакт група за Либију, чијим састанцима су присуствовали представници Уједињених нација, НАТО-а, Европске уније, Арапске лиге, Организације исламске сарадње, Савета за сарадњу земаља Залива и Афричке уније. Присуство Генералног секретара НАТО-а састанку Контакт групе у априлу 2011. године НАТО сматра потврдом свог значаја у великом међународном, свеобухватном одговору на либијску кризу. Иако НАТО сматра да нема потпуног одговора на либијску кризу без војне компоненте, исто тако сматра да „нема ни чисто војног решења, па се од Контакт групе очекује да подржи и политичке и дипломатске иницијативе намењене брзом прекиду насиља.“⁶³³ Само у овако конципираном, партнерском приступу одговора на кризу, који обавезно укључује војне, политичке и дипломатске елементе, војна компонента коју НАТО представља добија потпуни смисао у хуманитарном пољу, па и у либијској хуманитарној кризи.

Сарадња са партнерима као подршка ОУН-у у решавању либијске кризе значајна је, како тврди Генерални секретар, јер показује да је НАТО неопходан актер са важном улогом у напорима међународне заједнице да изгради стабилност и безбедност.⁶³⁴ Ово има и шири политички значај, посебно за НАТО који је у прошлости често критикован и оспораван због агресивног, унилатералног деловања противно правилима међународног права, јер сада не мора самостално да сноси терет одговорности за последице свог деловања, чиме обезбеђује шири међународни легитимитет за своје активности и задатке. Поред тога, значај партнерског приступа НАТО види и у организационо-практичним разлозима, као што је подела трошкова операције. Шеф истраживања на Војном колеџу НАТО-а, Карл-Хајнц Камп (Karl-Heinz Kamp) указао је да је партнерски приступ важан и због недостатка новца, јер се на тај начин финансијски недостаци надомешћују организационом способношћу НАТО-а, кога сматра покретачем јер омогућава да се спроводе операције чак и када појединачно

⁶³¹ "We answered the call" - the end of Operation Unified Protector, 31 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80435.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

⁶³² Statement on Libya Following the Working lunch of NATO Ministers of Defence with non NATO Contributors to Operation Unified Protector, Press Release (2011) 071, 08 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_75177.htm, приступљено 3. августа 2019.

⁶³³ The Contact Group needs to respond to the legitimate demands of the Libyan people, says NATO Secretary General, 13 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72353.htm?selectedLocale=en, приступљено 3. августа 2019.

⁶³⁴ Opening statement by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Defence Ministers meeting, 05 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_78758.htm?selectedLocale=en, приступљено 5 августа 2019.

државе то нису вољне или у стању да ураде.⁶³⁵ Он тиме и објашњава зашто су Велика Британија, Француска и САД одлучиле да своје операције у Либији ставе под НАТО команду. Шири партнерски подухват који је у Либији укључио чак и арапске земље указује на „политички суштински значај поделе терета за ефикасност НАТО операција“⁶³⁶ јер су арапски партнери дали не само политичку подршку и ојачали легитимитет операције, већ су обезбедили и додатне војне капацитете.⁶³⁷

НАТО је често истицао да је управо сарадња у безбедности допринела томе да операција у Либији буде оцењена као једна од најуспешнијих хуманитарних операција. Допринос НАТО-а је у томе што је Уједињени заштитник, уживајући снажну регионалну подршку, помогао остварењу постављених циљева међународне заједнице да се нађе брзо решење за кризу, заустави насиље и умањи способност Гадафијевог режима да напада цивиле, уз највећу пажњу како би се избегле цивилне жртве.⁶³⁸ У саопштењима НАТО-а наводи се и то да је НАТО као партнер у решавању либијске кризе уживао посебно поштовање и имао широку подршку јер „партнери широм света знају ко је НАТО, верују му и знају да НАТО нуди прави оквир у коме овакве операције могу бити спроведене уз пуну укљученост партнерских земаља у обликовању одлука.“⁶³⁹ Када је реч о сарадњи као НАТО задатку у либијској кризи, уочљива је и спремност НАТО-а да је прошири и на период постконфликтног опоравка. Генерални секретар НАТО-а у јуну 2011. године наводи да је „НАТО спреман да одигра улогу и као подршка у постконфликтним активностима, уколико је то неопходно и уколико то затраже ОУН и Контакт група за Либију.“⁶⁴⁰ Операција Уједињени заштитник стога није за НАТО само изолован појединачни пример сарадње, већ има и шири значај за развијање концепта сарадње у безбедности као практичног задатка НАТО-а генерално. Она је показатељ тенденције НАТО-а да сарадња са партнерима буде модел сваке наредне НАТО операције и пример на основу кога се искуство надограђује и партнерства јачају и унапређују, што је и истакао као закључак изведен након окончања ове операције:

„Операција Уједињени заштитник подигла је сарадњу између савезника и партнера на нови ниво, и у политичком и у оперативном смислу, побољшавајући тако изгледе за даље продубљивање наших партнерстава. Због тога се радујемо наставку овог блиског пословног односа и по другим питањима од заједничког интереса.“⁶⁴¹

Операција Уједињени заштитник, поред тога, представља и партнерски подухват са много далекосежнијим последицама не само на развијање односа НАТО-а са тренутним партнерима, већ и за саме односе НАТО-а и Либије као потенцијалног партнера, коме се дају

⁶³⁵ "We answered the call" - the end of Operation Unified Protector, 31 October 2011, op.cit.

⁶³⁶ Daalder H. Ivo, Stavridis G. James, NATO's Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention', *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 2, 2012, p. 6.

⁶³⁷ *Ibid.* Да је Либијска криза потврда значаја партнерстава не само у политичком, већ и у оперативном смислу, истиче Генерални секретар у свом говору пред парламентарном скупштином НАТО-а у мају 2011. године. Видети: "NATO: preparing for the unpredictable", Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen to the NATO Parliamentary Assembly, Varna, Bulgaria, 30 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_74854.htm?selectedLocale=en, приступљено 5. августа 2019.

⁶³⁸ Statement on Libya Following the Working lunch of NATO Ministers of Defence with non-NATO Contributors to Operation Unified Protector, 08 Jun. 2011, Press Release (2011) 071, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_75177.htm, приступљено 5. августа 2019.

⁶³⁹ Press briefing by NATO Spokesperson Oana Lungescu, joined by NATO Military Committee Chairman Admiral Giampaolo Di Paola and Commander of Operation Unified Protector, Lieutenant General Charles Bouchard (Opening remarks), 31 March 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_71897.htm, приступљено 4. августа 2019.

⁶⁴⁰ NATO and partners will stay the course on Libya, 08 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_75194.htm?selectedLocale=en, приступљено 3. август 2019.

⁶⁴¹ Ministers determined to pursue operation in Libya as long as threats persist, 06 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_78934.htm?selectedLocale=en, приступљено 5. августа 2019.

изгледу да постане део Медитеранског дијалога „ако и када се за то створе услови.“⁶⁴² Након операције Уједињени заштитник НАТО Либију више не сматра регионалном претњом⁶⁴³, као ни претњом за Европу од употребе оружја за масовно уништавање.⁶⁴⁴ Најзад, НАТО је 2013. године, на захтев либијске владе, послао у Либију делегацију стручњака како би се идентификовале области у којима НАТО може да да допринос и савет у изградњи безбедносних институција, што је оцењено као погодан пут наставка сарадње са Либијом.⁶⁴⁵

Поред задатка сарадње у безбедности, НАТО је либијску кризу уоквирио и као задатак одбране својих вредности које су угрожене у Либији. Уоквиривање вредности, тј. претње тим вредностима као задатка, одговара социолошко-институционалистичком схватању да претњу за НАТО данас не представља само супериорна војна сила, већ и супротстављене међународне заједнице које су представници и промотери некомпатибилних вредности и норми у односу на оне које промовише и штити евроатлантска међународна заједница.⁶⁴⁶ Одбрана вредности је за НАТО улагање у безбедну будућност и вид превенције потенцијалних сукоба који могу да угрозе безбедност и друге интересе евроатлантске заједнице. Зато је део НАТО наратива везаног за либијску кризу и наратив о одбрани вредности, који све чешће замењује традиционални наратив о одбрани територије. Тенденција НАТО-а да о одбрани говори у другим оквирима у односу на традиционални појам војне одбране јавља се од 1990-их година. Тај појам сада више одговара појму безбедности, али се користи и у једном новом, готово метафоричном значењу који подразумева и одбрану неприкосновених индивидуалних слобода од екстремизма и насиља коју потичу изнутра, изазвани нестабилношћу или неуспешношћу државе. Пажња евроатлантске међународне заједнице била је фокусирана на Либију 2011. године, јер после КиМ, НАТО је поново добио важну улогу у решавању још једне кризе која није део обавезе предвиђене чланом 5 Вашингтонског уговора, са задатком да (овај пут под мандатом ОУН-а) помогне заштиту цивила које угрожава њихова влада. У изјавама НАТО-а се поводом либијске операције често користи речник који одговара терминологији колективне одбране, иако се не ради о одбрани у традиционалном смислу:

„Ниво насиља употребљен од стране либијских снага безбедности против демократски усмерених демонстраната био је толики да је међународна заједница направила договор о предузимају колективне акције, а равнодушност једноставно није била опција.“⁶⁴⁷

Генерални секретар је истакао да су хуманитарне кризе постале предмет интересовања евроатлантске заједнице због тога што она почива на одређеном систему вредности које су те земље дужне да бране и штите, и као најмоћније и најбогатије земље на свету имају обавезу да то богатство искористе да би спречиле људску патњу.⁶⁴⁸ Поред права на живот и демократске изборе, који представљају најважније вредности на чије се кршење позива НАТО у Либији, посебно се издваја слобода мишљења, чију одбрану је НАТО у

⁶⁴² Lesser Ian, Brandsma Charlotte, Basagni Laura, Lete Bruno, *The Future of NATO's Mediterranean Dialogue: Perspectives on Security, Strategy and Partnership*, The German Marshall Fund of the United States, June 2018, p. 30.

⁶⁴³ *Ibid*, p. 7.

⁶⁴⁴ *Ibid*, p. 17.

⁶⁴⁵ Doorstep statement by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the start of the NATO Defence Ministers meeting 04 June 2013, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_101080.htm, приступљено 8. августа 2019.

⁶⁴⁶ Schimmelfennig Frank, NATO and institutional theories of international relations, in: Webber Mark, Hyde-Price Adrian (eds.), *op.cit.*, p. 98.

⁶⁴⁷ A short history of NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm?selectedLocale=en, приступљено 10. марта 2017.

⁶⁴⁸ "Hungry for Security: Can NATO help in a humanitarian crisis?", Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, Erasmus University, Rotterdam, the Netherlands 30 March 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_71864.htm?selectedLocale=en, приступљено 4. августа 2019.

Либији оценио као врло важан успех за будући развој и стабилност либијског друштва. У саопштењу од 27. октобра 2011. године наводи се да је смиривање ситуације довело до повратка деце у школске клупе којој је сада омогућена слобода мишљења и изражавања, и коју НАТО, цитирајући и наводе одређених либијских наставника, види као темељ изградње будућег друштва у Либији, ослобођеног црвених линија и правца мишљења који је претходним генерацијама био наметнут кроз Гадафијеву „Зелену књигу.“⁶⁴⁹ Свој допринос НАТО види и у одбрани слободе медија и слободе изражавања у Либији. Позивајући се на наводе извршног директора националне телевизије Либије да су од Гадафија осећали страх јер би он, наводно, сваки технички проблем који се јави, попут прекид рада микрофона или камере доживљавао као напад на њега⁶⁵⁰, НАТО показује да су Гадафијевим одласком враћене слободе говора, изражавања и мишљења, и створен пут за праву демократску трансформацију на темељима ових вредности за младе у Либији.

Саопштење Генералног секретара из октобра 2011. године, у коме наговештава крај либијске операције, представља још једну потврду вредносно усмереног става према оваквим кризама. Говорећи о исходима операције, он не користи изразе окончање сукоба или окончање кризе, већ „одбрана слободе и ослобађање Либије“⁶⁵¹, о читавом процесу трајања операције као „процесу ослобођења.“⁶⁵² Најзад, током своје прве посете Либији, Генерални секретар је честитао либијском народу, рекавши да је „Либија коначно слободна.“⁶⁵³ Тиме читавој операцији даје значај подухвата одбране темеља на којима је НАТО створен и на коме је изграђен читав поредак чија је НАТО полуга, на челу са ОУН. Одговорност за заштиту је документ који је проистекао из овакве логике и који представља норму заштите и очувања тог поретка.

Генерални секретар је нагласио и то да вредносни систем из кога проистиче и обавеза одбране тих вредности деле и земље које нису формалне чланице НАТО-а, па је тако у операцији у Либији учествовала и Шведска, а оно што их је мотивисало на акцију је, према мишљењу Генералног секретара НАТО-а, то што деле исту страст према миру и безбедности и одлучност да делују у одбрани вредности и очувању мира, када су они угрођени.⁶⁵⁴ Дакле, одбрана вредности на којима почива читава евроатлантска заједница представља важан задатак, а истовремено и принцип који обезбеђује широк политички консензус за деловање. НАТО сматра да „вредности без праве посвећености убрзо могу постати само „врућ ваздух“, а капацитетима без заједничких вредности недостаје визија и сврха“⁶⁵⁵, те да стога НАТО као један од носилаца и представника тих вредности поседује снагу и ауторитет да буде предводник у њиховој одбрани и заштити, и да то препознају чак и земље које нису чланице. Генерални секретар НАТО-а је нагласио да је одбрана слободе, као једне од кључних вредности која је у Либији угрођена, на изванредан начин и дужност, с обзиром на то да Европа и Северна Америка имају обавезу да „носе пламен слободе.“⁶⁵⁶ Либијску операцију

⁶⁴⁹ Returning to school, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80017.htm?selectedLocale=en, 27 October 2011, приступљено 5. августа 2019.

⁶⁵⁰ Taking to the Airwaves, 30 September 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_78649.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. августа 2019.

⁶⁵¹ Statement by the NATO Secretary General on the liberation of Libya, Press Release (2011) 132, 23 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_79828.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

⁶⁵² Misrata celebrates, 03 November 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80537.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. августа 2019.

⁶⁵³ NATO Secretary General makes historic Libya trip, 31 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80100.htm?selectedLocale=en, приступљено 9. августа 2019.

⁶⁵⁴ The New NATO and Sweden's security, Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen in Stockholm, Sweden, 31 March 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_71940.htm?selectedLocale=en, приступљено 11. августа 2019.

⁶⁵⁵ "Defending Freedom and Common Values in the 21st Century", Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Lyndon Baines Johnson Presidential Library in Austin, Texas, 10 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_73685.htm?selectedLocale=en, приступљено 4. августа 2019.

⁶⁵⁶ *Ibid.*

навео је као пример НАТО решености да ову вредност одбрани, сматрајући да не треба у њој да ужива само евроатлантска заједница, већ да она треба да буде универзална.

6.3. НАТО снаге и средства у решавању либијске хуманитарне кризе: испуњавање мандата ОУН и помоћ регионалним актерима

Идентификовањем либијске кризе као свог задатка и постављањем хуманитарног циља, НАТО је прешао на другу фазу уоквиривања, а то је представљање начина и средстава да се најефикасније и најефективније постигне решење хуманитарне кризе у Либији. Два дискурса прате ову фазу уоквиривања:

- Допринос НАТО-а решавању либијске кризе састоји се у стављању на располагање ваздушних и поморских снага за спровођење зоне забране лета и ембарга на оружје одређених од стране ОУН-а;
- НАТО у либијској кризи војним средствима штити цивиле од насиља владајућег режима као део свеобухватног међународног одговора на хуманитарну кризу.

Дакле, од 31. марта 2011. године НАТО преузима команду и контролу над војном операцијом у Либији. Као главни циљ операције дефинисана је заштита цивила и подручја насељених цивилним становништвом од напада или претње нападом и омогућавање приступа хуманитарној помоћи, а сама операција састојала се из три компоненте подређене том циљу: прво, спровођење ембарга на оружје у Средоземном мору како би се спречио улазак наоружања у Либију, друго, спровођење зоне забране лета над Либијом како би се спречило гађање цивила из ваздуха од стране владиних снага, и треће, спровођење поморских и ваздушних удара од стране снага НАТО-а против војних снага Либије укључених у нападе на цивиле и цивилима насељена подручја.⁶⁵⁷ Команду над спровођењем НАТО операције у Либији имао је Врховни штаб савезничких снага у Европи са оперативном командом у Напуљу.

Без претензија да игра улогу главног актера у решавању хуманитарне кризе, НАТО заузима позицију да само свеобухватни приступ може довести до решења кризе и обуставе насиља, а тај приступ је немогуће замислити без војне компоненте. Војна компонента нарочито долази до изражаја у првим фазама решавања кризе када хуманитарни актери имају ограничену способност да обезбеде физичку заштиту, како себи, тако цивилима изложеним насиљу, ако се ради о оружаном сукобу. Поред тога, Генерални секретар НАТО-а наводи да је предност организације у томе што у решавању овакве кризе има на располагању средства високе технологије која појединачно може да обезбеди изузетно мали број земаља:

“Многе земље нису у могућности да обезбеде индивидуално високотехнолошку опрему која нам је неопходна. Али у Савезу какав је наш, није неопходно да сваки савезник поседује целокупну палету опреме. Савез је тај који је мора имати на располагању. Важно је да сваки од савезника има одређену улогу. Да сваки даје значајан допринос. И да се сви могу скупити захваљујући интегрисаној команди и контроли. На тај начин имаћемо максималну корист од индивидуалних доприноса.”⁶⁵⁸

У погледу снага и средстава стављених на располагање у либијској кризи, НАТО је, испуњавајући мандат дат од стране ОУН-а да спроводи забрану зоне лета, ембарго оружја и заштиту цивила, употребио авијацију и ратне бродове за патролирање либијским водама и ваздушним простором изнад либијске територије. У извештају НАТО-а о спровођењу

⁶⁵⁷ NATO and Libya, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_71652.htm#, приступљено 19. јула 2019.

⁶⁵⁸ "NATO: preparing for the unpredictable", Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen to the NATO Parliamentary Assembly, op.cit.

ембарга на оружје из октобра 2011. године наводи се да је укупно дванаест НАТО чланица за реализацију овог задатка обезбедило поморска средства (бродови за снабдевање, фрегате, разарачи, подморнице, амфибије и носачи авиона), укључујући и поморску летелицу за патролирање као подршку.⁶⁵⁹ НАТО је у утврђеној зони контролисао пролазак пловила и верификовао њихову активност, а пролаз је био онемогућен свим бродовима који представљају, или се сумња да представљају, ризик за цивилно становништво због свог садржаја (војници плаћеници, оружје и сл.). Пошто је НАТО имао обавезу да поштује Међународну конвенцију о сигурности живота на мору (СОЛАС), директно је помогао у спасавању око 600 људи, а помажући националној обалској стражи учествовао у спасавању још неколико хиљада цивила у незгодама на мору.⁶⁶⁰

У извештају о заштити цивила и подручја насељених цивилима и спровођењу зоне забране лета, такође из октобра 2011. године⁶⁶¹, обавеза успостављања зоне забране лета уоквирена је као активност која је у функцији заштите цивила. У том смислу, НАТО наводи:

“Циљ НАТО акција је да заштити цивиле и подручја насељена цивилима од напада или претње нападом. Ова мисија употпуњује мисију зоне забране лета спровођену од стране НАТО-а, која затвара либијски ваздушни простор за све летове осим хуманитарних, и тиме спречава да било који ваздухоплов буде коришћен за напад на цивиле.”⁶⁶²

Ваздушна средства за реализацију овог задатка (борбени авиони, авиони за надзор и извиђање, авиони са могућношћу пребацивања горива из једног ваздухоплова у други током трајања лета, беспилотне летелице и нападачки хеликоптери) обезбедило је шеснаест земаља, укључујући партнерске земље из региона, а додатну помоћ представљали су НАТО авиони за надзор и извиђање (AWACS).⁶⁶³ Најзад, у извештају са финалним статистичким подацима о операцији Уједињени заштитник наводи се и то да је укупан број особља ангажованог током трајања операције био 8000, број ваздухопловних средстава износио је преко 260, а поморских 21.⁶⁶⁴ Као свој допринос хуманитарној асистенцији, НАТО наводи да је омогућио реализацију око 2500 ваздушних, поморских и копнених кретања других актера раздвајањем зона њиховог деловања како би се избегао потенцијални сукоб.⁶⁶⁵ Фокус НАТО-а био је на уништавању војних постројења, опреме и комуникација које су директно или индиректно омогућавале извођење напада на цивиле, као и стварање услова да хуманитарни актери делују на територији Либије. Такође су коришћена и НАТО обавештајна средства и средства за извиђање и надзор. Ову операцију је НАТО реализовао без присуства трупа на либијској копненој територији, па је у неким изворима наводе и као повратак у прошлост и сећање на

⁶⁵⁹ Operation Unified Protector: NATO-led Arms Embargo against Libya, October 2011, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_arms_embargo.pdf, приступљено 7. августа 2019.

⁶⁶⁰ *Ibid.*

⁶⁶¹ Operation Unified Protector: Protection of Civilians and Civilian-Populated Areas & Enforcement of the No-Fly Zone, October 2011, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_protection_civilians.pdf, приступљено 7. августа 2019.

⁶⁶² *Ibid.*

⁶⁶³ Један од ретких војних средстава који је директно власништво НАТО-а, а не националних капацитета држава чланица, и користи се за рано упозорење и контролу у ваздушном простору. То је модификовани Боинг 707 опремљен радарима дугог домета и пасивним сензорима способан да детектује предмете и контакте у ваздуху и на површини и то на великој удаљености. Више видети у: AWACS: NATO's 'eyes in the sky', https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_48904.htm, приступљено 5. августа 2019.

⁶⁶⁴ Operation Unified Protector, Final Mission Stats, 02 November 2011, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf, приступљено 7. августа 2019.

⁶⁶⁵ *Ibid.*

операције на Балкану⁶⁶⁶, са изузетком што је Уједињени заштитиник део хуманитарне мисије ОУН-а.

Поред уклањања директне опасности по цивиле, која се састојала у уништавању војних и обавештајних капацитета Гадафијевих снага⁶⁶⁷, НАТО је у либијској кризи издвојио још два додатна доприноса, а то су сарађивање са релевантним међународним организацијама у пружању помоћи мигрантима и избеглицама (ИОМ-ом, УНХЦР-ом и Међународном поморском организацијом) и заштита културног наслеђа Либије које је под заштитом Унеска. Пружање помоћи избеглицама и мигрантима заправо је подразумевана обавеза у оквиру реализације задатка ембарга на оружје, јер је боравак у либијским водама захтевао поштовање извесних међународних поморских закона, па и већ поменутог споразума СОЛАС о обавези заштите живота на мору. НАТО наводи да је предузимао низ активности пружања помоћи везаних углавном за безбедност транспорта миграната и избеглица на мору, што се види и у извештају из маја 2011. године када је НАТО ратни брод задужен за спровођење ембарга пружио помоћ пловилу са око 150 људи које се суочило са проблемом рада мотора, обезбедивши им храну, воду, додатно гориво и визуелни надзор како би пут наставили безбедно.⁶⁶⁸ Што се тиче заштите културног наслеђа у Либији, НАТО истиче да је упркос сазнањима да Гадафијеве снаге користе древне градове као археолошки штит, НАТО поштовао иницијативу за забрану гађања локалитета од значаја за културну баштину коју су покренула два стручњака за заштиту културних добара.⁶⁶⁹ НАТО указује и на то да је према проценама ова два стручњака о штети која је настала у сукобима закључено да на местима од културног значаја која су се налазила у непосредној близини НАТО ваздушних удара није било озбиљнијих оштећења. Један од експерата, Јорис Кила (Joris Kila) изјавио је:

„Изгледа да је наша листа са списком културних локалитета која је забрањено гађати била успешна, јер нисмо открили озбиљнију штету изазвану НАТО бомбардовањем на културним локалитетима.“⁶⁷⁰

Најзад, НАТО је и у извештајима о својим активностима у либијској кризи настоји да покаже своју важну, али помоћну улогу у хуманитарној сфери деловања у којој „Уједињене нације треба да играју и играју водећу улогу у координисању хуманитарне асистенције, док НАТО доприноси томе тако што помаже раздвајању зона деловања више различитих актера“⁶⁷¹, уз већ наведене активности стварања услова за приступ цивила хуманитарној помоћи у виду хране, воде, лекова и сл.

⁶⁶⁶ Hodge C. Carl, A Sense of Return: NATO's Libyan Intervention in Perspective, in: Hallams Ellen, Ratti Luca, Zula Benjamin (eds.), *op.cit.*, p. 78.

⁶⁶⁷ На пример, видети: NATO strike pro-Qadhafi intelligence headquarters in Tripoli, 06 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_75087.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.; NATO targets Qadhafi regime missile launchers near Tawurgha, 09 July 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_76294.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

⁶⁶⁸ NATO responds to migrant distress call, 12 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_74091.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

⁶⁶⁹ Protecting Libya's heritage, 04 January 2012, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_82441.htm, приступљено 3. августа 2019.

⁶⁷⁰ Према: Protecting Libya's heritage, 04 January 2012, *op.cit.*

⁶⁷¹ Joint press briefing on events concerning Libya by the NATO Deputy Spokesperson, Carmen Romero and by Brigadier General Mark van Uhm, Chief of Allied Operations, Allied Command Operations, 12 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_72290.htm, приступљено 9. августа 2019.

6.4. Рационализација интервенције: наративи приписивања кривице и наративи ослобађања од одговорности и приписивања заслуга

Трећи корак уоквиривања подразумева мотивационо уоквиривање, односно саопштавање јавности разлога и мотива за деловање, али исто тако и рационализацију поступака предузетих током тог деловања. За разлику од косовско-метохијске кризе, у којој је наратив усмерен на оправдавање разлога за деловање с обзиром на то да није било мандата СБ ОУН-а, и где се стога много више позива на морални разлог, у либијској кризи наратив је другачији, јер постоји мандат ОУН-а. Зато је у оквиру ове фазе НАТО настоји да покаже јавности да је операција у Либији спроведена у оквирима датог мандата и фокусирана искључиво на заштиту цивила, тј. да је хуманитарног карактера. У том смислу је посебно наглашено да НАТО, иако прати сукобе који се одигравају широм Либије између Гадафијевих снага и побуњеника, није заинтересован да се меша у сукобе који не угрожавају цивиле. Портпарол операције Уједињени заштитник, командант Мајк Бракен (Mike Bracken) у саопштењу за медије изјавио је следеће:

“Постоје окршаји широм земље, а ми посматрамо и пратимо ситуацију на терену. Ипак, наш мандат је јасан. Пресрешћемо оне снаге које изазивају људске жртве или доводе у ризичне ситуације цивилно становништво Либије.”⁶⁷²

Мотивационо уоквиривање кризе у Либији врши се коришћењем две тактике. Прва се састоји у истицању одговорности Гадафијевог режима за кршење људских права и угрожавање цивила, са циљем његовог дискредитовања, на шта се наставља наратив о одговорности НАТО-а да интервенише тамо где држава не може да заштити своје грађане. Друга се, узевши у обзир критике упућене НАТО-у током трајања операције, састоји у умањивању перципираних негативних последица НАТО деловања, а она се реализује употребом изговора и оправдавајуће реторике. Дакле, суштина овог корака уоквиривања састоји се, са једне стране у оспоравању кредибилитета Гадафијевог режима и наметању одговорности за угрожавање цивила, а са друге стране у избегавању одговорности за негативне перцепције НАТО деловања и јачање сопствене слике кроз наметање наратива о обавези заштите демократских вредности. Два најважнија дискурса прате овај корак уоквиривања:

- Одговор на либијску хуманитарну кризу представља обавезу која проистиче из међународне одговорности за заштиту цивила изложених насиљу и злочинима сопствене државе;
- Деловање НАТО-а у решавању либијске хуманитарне кризе оправдано је јер спречава даље злочине над цивилима од стране Гадафијевог режима, уз максималне напоре да се избегне колатерална штета.

Значајан део мотивационог уоквиривања НАТО-а заснива се на дискредитовању Гадафијевог режима због пропуста да заштити свој народ и због наводног чињења злочина над цивилним становништвом. Дискредитовање Гадафијевог режима представља подлогу за централну активност, а то је уоквиривање НАТО операције као неопходне за спашавање живота цивила, и као својеврсно „мање зло“ у односу на поступке Гадафијевих снага. Део готово свакодневног наратива током трајања операције је да режим у Либији врши насиље и злочине над сопственим становништвом које жели промене, а уз то одбија да поштује Резолуције 1970/2011 и 1973/2011, чиме губи и међународну подршку.

⁶⁷² Press briefing on Libya by NATO Spokesperson Oana Lungescu and Mike Bracken, Spokesperson for the Operation Unified Protector, 17 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_75573.htm, приступљено 8. августа 2019.

Гадафијевом режиму се у изјавама НАТО званичника приписује брутално одузимање основних средства за живот, где се наводи да грађани у одређеним деловима земље немају воду, гас, струју ни приступ хуманитарним актерима који би могли да им пруже помоћ.⁶⁷³ У изјавама које се тичу ситуације у граду Сирту, готово до самог краја операције снажном упоришту Гадафијевих снага, наводе се подаци о „погубљењима, узимању талаца и прорачунатом стављању мета на појединце, породице и заједнице унутар града“⁶⁷⁴, али и о томе да се цивилима брани излазак из града, онемогућен им је приступ медицинским средствима и спољним информацијама јер плаћени војници стално шетају улицама, те да је то што Гадафијеве снаге имају овде контролу резултирало озбиљно тешком ситуацијом.⁶⁷⁵ Међутим, НАТО Гадафију на терет ставља и теже оптужбе, као то да цивиле користи као људски штит:

„Приметили смо страшне случајеве да режимске снаге намерно постављају оружане системе близу цивила, њихових домова, чак и богомоља. Примећено је и да се трупе крију иза жена и деце. Овакав начин понашања крши принципе међународног права и неће бити толерисан.“⁶⁷⁶

Стављањем етикете бруталног и бескомпромисног кршитеља свих међународних принципа и норми Гадафијевом режиму саопштава се заправо разлог и потреба за међународном интервенцијом, а и оправдава употреба војне силе за те потребе. Зато се и наводи у извештајима да се ваздушни удари предузимају са циљем заштите цивила, омогућавања приступа хуманитарној помоћи и рушења способности снага Гадафијевог режима да спроводе своје „нецивилизацијске нападе на либијски народ.“⁶⁷⁷ Истим разлозима образлаже се чак и бомбардовање либијске националне телевизије, јер се тврди да је коришћена од стране Гадафијевог режима као инструмент не само за ширење пропаганде, већ и за подстицање на акте насиља.⁶⁷⁸

Мотивационо уоквиривање операције у Либији, поред образлагања мотива да се уопште започне операција, неизоставно укључује и активности на добијању легитимитета деловања током трајања саме операције и поступања НАТО снага. Као и у случају кризе на КиМ, која је била предмет осуде управо због показане неселективности мета НАТО-а и цивилних жртава као последице тога, и операција у Либији захтевала је убедљива образложења пропуста који су се сматрали озбиљним прекорачењем мандата који је НАТО-у поверен од стране ОУН-а у Либији резолуцијама 1970/2011 и 1973/2011. Једина разлика у односу на КиМ је та што се у Либији НАТО није доминантно фокусирао на образлагање моралних разлога за деловање, већ више на образлагање крајње нужности реаговања у Либији, излагање оправдања услед критика да је операција довела до велике колатералне штете, као и приписивање одговорности за узроке и последице кризе Гадафијевом режиму. НАТО је свој задатак да заштити цивилну популацију изложену нападима режима одредио

⁶⁷³ Statement on Libya following the working lunch of NATO Ministers of Foreign Affairs with non-NATO contributors to Operation Unified Protector, 14 April 2011, Press Release (2011) 045, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts/72544.htm, приступљено 2. августа 2018.

⁶⁷⁴ NATO strikes protect civilians in Sirte, 24 September 2011, <https://www.nato.int/cps/en/natolive/news/78493.htm?selectedLocale=en>, приступљено 2. августа 2019.

⁶⁷⁵ *Ibid.*

⁶⁷⁶ NATO strikes Gaddafi forces, 09 April 2011, <https://www.nato.int/cps/en/natolive/news/72192.htm?selectedLocale=en>, приступљено 2. августа 2019. О наводима коришћења цивила као људског штита од стране Гадафијевих снага видети и:

⁶⁷⁷ NATO strikes Military Command and Control Node, 20 June 2011, <https://www.nato.int/cps/en/natolive/news/75647.htm?selectedLocale=en>, приступљено 2. августа 2019.

⁶⁷⁸ Press briefing on Libya by Carmen Romero, the NATO Deputy Spokesperson and Colonel Roland Lavoie, Operation “Unified Protector” military spokesperson, 02 August 2011, <https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions/76803.htm>, приступљено 3 августа 2019.

као племенит циљ, и то је генерализовани израз за став који НАТО има када о операцији Уједињени заштитник говори у јавности:

„Ми смо у Либији, како савезници, тако и партнери, како бисмо заштитили цивилно становништво изложено нападима бруталног режима. Ово је племенита ствар која на сасвим јединствен начин ужива подршку међународне заједнице. Немојте то потценити.“⁶⁷⁹

Ипак, деловање НАТО-а у Либији свакако није прошло без критика, и то по више основа, а НАТО је посебну пажњу посветио образлагању зашто сматра да критике нису основане. Најпре, у питање су доведени хуманитарни мотиви деловања, а још више циљеви, нарочито узевши у обзир критике да је мандат дат од стране ОУН-а прекорачен, тј. да је зона забране лета спровођена селективно, као и ембарго на оружје⁶⁸⁰ и да се операција заштите цивила од насиља режима претворила у операцију смене режима.⁶⁸¹ Даље, Хјуман рајтс воч отвара још једно важно питање, питање колатералне штете НАТО дејстава, и наводи да је као последица НАТО ваздушних удара страдало бар 72 цивила, од чега су трећина деца испод осамнаест година.⁶⁸² Амнести интернешнел потврђује да НАТО није истражио убиства цивила у ваздушним нападима.⁶⁸³ НАТО је на изношење чињеница о жртвама НАТО деловања од стране Хјуман рајтс воча више пута дао одговор, али не доводећи ни једном у питање свеобухватни успех операције. Наиме, НАТО у свом првом одговору Хјуман рајтс вочу од 23. јануара 2012. године наводи да је постигнут успех у заштити цивилне популације, као и у спровођењу приступа који минимизира потенцијалну опасност за цивиле, али и изражава жаљење због штете која је можда нанета цивилима током ваздушних напада јер „ниједна сложена операција не може да искључи штете које могу бити нанете цивилима током њеног спровођења.“⁶⁸⁴

НАТО је у току трајања операције настојао да кроз јавна саопштења убеди јавност да у наводима о жртвама НАТО деловања нема елемената за међународноправну одговорност, а затим и да што више ублажи било какве етичке замерке у погледу свог деловања. Образложење навода о колатералним жртвама НАТО напада такође се у многим моментима током и након НАТО операције заснива на пребацивању кривице на Гадафијев режим. Портпарол НАТО-а у саопштењу за медије од 21. јуна 2011. године, након што је НАТО преузео одговорност за техничку грешку промашаја војног циља, изражава дубоко жаљење, али уместо разматрања одговорности и санкционисања, НАТО умањује значај сопствене одговорности приписивањем кривице за узроке, а тиме и последице кризе, Гадафијевом

⁶⁷⁹ The New NATO and Sweden's security, Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen in Stockholm, Sweden, 31 March 2011, op.cit.

⁶⁸⁰ Zenko Michan, Libya No-Fly-Zone Is Anything But, *The Atlantic*, Jul 19, 2011, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2011/07/libya-no-fly-zone-is-anything-but/242169/>, приступљено 20. јула 2019.

⁶⁸¹ Pattison James, The Ethics of Humanitarian Intervention in Libya, *Ethics & International Affairs*, Vol. 25, No. 3, 2011, pp. 271–277.; Kuperman J. Alan, A Model Humanitarian Intervention?: Reassessing NATO's Libya Campaign, *International Security*, Vol. 38, No. 1, 2013, pp. 105–136.; Michaels H. Jeffrey, A model intervention? Reflections on NATO's Libya 'Success', in: Hallams Ellen, Ratti Luca, Zyla Benjamin (eds.), *NATO beyond 9/11: The Transformation of the Atlantic Alliance*, Palgrave MacMillan, New York, 2013, pp. 198–217.; Kříž Zdeněk, Fridrichová Kateřina, Libya and Criteria for Humanitarian Intervention, *Czech Journal of Political Science*, Vol. 3, 2015, pp. 183–199.

⁶⁸² Unacknowledged Deaths: Civilian Casualties in NATO's Air Campaign in Libya, *Human Rights Watch*, May 13, 2012, <https://www.hrw.org/report/2012/05/13/unacknowledged-deaths/civilian-casualties-natos-air-campaign-libya>, приступљено 20. јула 2019.

⁶⁸³ Libya: Civilian deaths from NATO airstrikes must be properly investigated, *Amnesty International*, 19 March 2012, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/03/libya-civilian-deaths-nato-airstrikes-must-be-properly-investigated/>, приступљено 20. јула 2019.

⁶⁸⁴ First letter of response by NATO to the International Commission for Inquiry on Libya OLA(2012)006, 23 January 2012, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2012_05/20120514_120514-NATO_1st_ICIL_response.pdf, приступљено 1. августа 2019.

режиму, и истиче одлучност да се мисија зато настави како се безброј нових живота не би довео у опасност:

„Немојмо изгубити из вида чињеницу да је Гадафијев режим покренуо ову кризу, а не НАТО или међународна заједница. Гадафијев режим намерно и неселективно напада цивиле користећи тенкове, пушке и артиљерију против градова Мисрата и Зинтан и испаљује ракете из цамија и позиционира бункере поред дечијих игралишта.“⁶⁸⁵

Наиме, НАТО наводи да је, поред коришћења искључиво прецизно вођене муниције, постојала изузетна селективност у одабиру мета да чак ни војни објекти и снаге нису били мета уколико нису представљали директну претњу за цивиле.⁶⁸⁶ С друге стране, НАТО истиче да поседује добро документоване наводе о коришћењу цивилне инфраструктуре за спровођење војних дејстава од стране режимских снага које су често носиле и цивилну одећу и возиле цивилне аутомобиле зарад обезбеђивања тактичке предности⁶⁸⁷, па наводи да је и позвао цивиле да помогну НАТО-у тако што ће се „дистанцирати од Гадафијевих снага и опреме кад год је то могуће, како би НАТО гађајући режимске снаге и опрему смањио ризик по цивиле на минимум.“⁶⁸⁸

У одговору од 23. јануара 2012. године по писму Хјуман рајтс воча образлаже се такође и политика означавања мета и спровођења операције, при чему се наводи да су мете одређиване на основу обавештајних информација и да су то искључиво биле „војне снаге које угрожавају цивиле, као и команда, контрола, логистика и други системи укључени у спровођење, омогућавање или олакшавање напада на цивиле“⁶⁸⁹, искључивши било какву могућност намерног гађања цивилних мета и образложивши мотиве иза сваког спорног догађаја које је означио Хјуман рајтс воч. Као и код првог одговора, и другим одговором НАТО-а настоји се указати на одуство било каквог правног пропуста. Наводи се да су сви спорни напади који су резултирали људским жртвама за мету имали искључиво војне циљеве умешане у активности угрожавања цивила и да није било намере гађања цивилних мета, чиме НАТО пре свега наглашава да није прекршен ниједан пропис, нити извршен ратни злочин.⁶⁹⁰

Две ситуације су посебно спорне за углед НАТО-а у либијској операцији: једна је признање Француске да је прекршила забрану ембарга и достављала оружје побуњеницима, а друга ваздушни напад НАТО-а који је за последицу имао смрт Гадафијевог најмлађег сина и његово троје деце. Обе ситуације су, иако оцењене од стране других актера као огромни пропусти, образложене реториком заштите цивила и моралне исправности, а целокупна операција заштите цивила у Либији оцењена од стране Генералног секретара као „једна од најуспешнијих у историји НАТО-а.“⁶⁹¹ Потез Француске (иако формално предузет самоиницијативно, ипак у очима јавности схваћен као НАТО чин с обзиром на то да је НАТО предводио коалицију у војним дејствима) оправдан је од стране тадашњег

⁶⁸⁵ Press briefing on Libya by NATO Spokesperson Oana Lungescu and Mike Bracken, Spokesperson for the Operation Unified Protector, op.cit.

⁶⁸⁶ Statement by the NATO spokesperson on Human Rights Watch report, Press Release (2012) 075, 14 May 2012, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_87171.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. августа 2019.

⁶⁸⁷ *Ibid.*

⁶⁸⁸ NATO advises civilians to avoid regime forces, 20 Apr. 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72857.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. августа 2019.

NATO advises civilians to avoid regime forces, 20 Apr. 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72857.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. августа 2019.

⁶⁸⁹ First letter of response by NATO to the International Commission for Inquiry on Libya OLA(2012)006, op.cit.

⁶⁹⁰ Second letter of response by NATO to the International Commission for Inquiry on Libya OLA(2012)0014, 15 February 2012, https://www.nato.int/nato-static/fl2014/assets/pdf/pdf_2012_05/20120514_120514-NATO_2nd_ICIL_response.pdf, приступљено 1. августа 2019.

⁶⁹¹ NATO Secretary General statement on end of Libya mission, Press Release (2011) 136, 28 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80052.htm?selectedLocale=en, приступљено 2 августа 2019.

италијанског министра спољних послова Франка Фратинија (Franco Frattini) као “морално исправан поступак”⁶⁹² снабдевања цивила средствима за самоодбрану од агресивне власти. Шта више, наводи се и то да портпарол британског министарства одбране интерпретира да се одредба Резолуције 1973/2011 која предлаже употребу „свих неопходних мера да се заштите цивили“ може тумачити на тај начин да заправо дозвољава достављање лаког наоружања цивилима у одбрамбене сврхе.⁶⁹³ Генерални секретар НАТО-а истакао је да НАТО о овој испоруци није био обавештен, али исто тако није ни осудио чин Француске:

“Што се Француске тиче, НАТО није информисан о испорукама оружја. Информације смо добили после, када је ово питање постало предмет дискусије у медијима и јавности. Схватам да је сврха те операције била да заправо помогне цивилима против напада Гадафијевих снага. Али још једном да напоменем, испорука оружја није била део НАТО операције”⁶⁹⁴

Што се тиче ваздушног напада НАТО-а који је усмртио цивиле, укључујући и децу, НАТО портпаролка је медијима образложила да се ради о прецизном циљаном нападу на зграду за војну команду и контролу који није усмерен ни против једног цивила, већ да се ради о „војној мети, јасно повезаној са Гадафијевим систематским нападима на цивилно становништво.”⁶⁹⁵ Поред жаљења због губитка живота невиних цивила, НАТО наводи да испуњава мандат ОУН-а да спречи и заустави нападе против цивила пажљиво и са прецизношћу, тврдећи да Гадафијеве снаге раде супротно, изазивајући много патње цивилима.⁶⁹⁶ Портпаролка НАТО-а је у саопштењу за медије од 3. маја 2011. године, поводом навода о смрти Гадафијевог сина, још једном потврдила да се, што се НАТО-а тиче, ваздушни напад био у потпуности легалан и легитиман:

„У Триполију су НАТО авиони погодили командне и контролне зграде из којих је управљано нападима на цивиле. Сви сте видели извештаје либијске националне телевизије о смрти Саифа ал Араб Гадафија. Не можемо независно да потврдимо ове изјаве. Очито је да жалимо било који губитак невиног живота у овом сукобу. НАТО не циља одређене особе, већ праве војне циљеве, са пажњом и прецизношћу, и наставиће то да чини. Упозорили смо све цивиле да се држе даље од војних објеката и опреме, и желела бих тај савет да поновим још једном данас.”⁶⁹⁷

Поред ове две ситуације које су директно везане за активности за које је НАТО имао мандат, одговорност НАТО-у приписана је и за непоштовање СОЛАС-а, кога је био у обавези да се придржава током операције у оквиру задатка спровођења ембарга на оружје. Наиме, НАТО је, према наводима Савета Европе, учинио пропуст да помогне броду који је остао без горива и који је резултирао смрћу преко шездесет миграната. Савет Европе спровео

⁶⁹² Nato reviews Libya campaign after France admits arming rebels, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/29/nato-review-libya-france-arming-rebels>, приступљено 19. јула 2019.

⁶⁹³ *Ibid.*

⁶⁹⁴ Monthly press briefing by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen 05 September 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_77640.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. децембра 2019.

⁶⁹⁵ Denyer Simon, Fadel Leila, Gaddafi's youngest son killed in NATO airstrike; Russia condemns attack, *The Washington Post*, May 1, 2011, https://www.washingtonpost.com/world/gaddafi-calls-for-cess-fire-as-nato-strikes-tripoli/2011/04/30/AF1jZsNF_story.html, приступљено 19. јула 2019.

⁶⁹⁶ NATO strikes command and control facility in Tripoli, 01 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72972.htm?selectedLocale=en, приступљено 7. августа 2019.

⁶⁹⁷ Press briefing on Libya by Oana Lungescu, the NATO Spokesperson and Vice Admiral Rinaldo Veri, Commander Maritime Forces for Operation Unified Protector, 03 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_72998.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. децембра 2019.

је истрагу и поднео извештај⁶⁹⁸ у коме је изнет закључак о колективној одговорности свих актера укључених у кризу, а НАТО-у се ставља у одговорност то да два војна брода и војни хеликоптер НАТО-а, који су били у близини, нису одговорили на позив за помоћ. Портпаролка НАТО-а је у обраћању јавности поводом навода из истраге Савета Европе изјавила:

„Све снаге под командом НАТО-а у потпуности су свесне својих обавеза из поморског права. Од италијанских власти примили смо 27. марта 2011. године генерално обавештење о малом чамцу који се највероватније налази у невољи и у коме је затражено да се консултујемо уколико било ко уочи чамац. Обавештење је послато свим НАТО бродовима у складу са уобичајеном праксом. Немамо евиденцију о било ком НАТО ваздухоплову или броду који је видео или имао било какав контакт са овим чамцем.“⁶⁹⁹

НАТО је у првом писму упућеном Савету Европе поводом тражења објашњења о поступању у случају потонулог брода са мигрантима навео да је то једино обавештење о броду које су добили од италијанских власти, и да у њему нема назнака о хитности или позива на акцију, само напомена да се обавести уколико НАТО бродови виде поменути брод, па је стога НАТО, иако изражава жаљење због догађаја који су уследили, оценио да „не може закључити да је било икакве грешке у поступању било којих снага под НАТО командом.“⁷⁰⁰ То је потврђено и у другом писму, у коме се дају додатна појашњења о идентитету бродова и авиона који су према наводима извештаја Савета Европе пропустили да помогну броду који је тонуо са мигрантима. У њему се наводи да није било НАТО бродова ни авиона у близини, било италијанских, било шпанских, како се наводи у резултатима истраге, већ да су шпански бродови у том тренутку учествовали у две друге акције потраге и спасавања, као и у „многим другим активностима пре и након тога у којима је спасено преко 600 људи.“⁷⁰¹ НАТО још једном наглашава и то да информација о овом броду није прослеђена као формални захтев за пружање помоћи или хитан позив, али и то да је о специфичној ситуацији обавештена и национална обалска стража у тој области, ИОМ, као и УНХЦР.⁷⁰²

Критике да су мотиви деловања НАТО-а политички, и да за циљ имају смену Гадафијевог режима, тј. да се операција заштите цивила од насиља режима претворила у операцију смене режима НАТО никада није прихватио, али је исто тако у обраћањима јавности уочена тенденција да се смена режима и давање шансе демократским реформама у Либији уметну у хуманитарни циљ операције. НАТО не негира да је Гадафијев силазак са власти постао нужан, као и то да га у потпуности подржава, али негира да је то мотив и циљ операције Уједињени заштитник, инсистирајући да је једини циљ заштита цивила од насиља либијских власти. НАТО је подршку Гадафијевом смењивању уоквирио као поступак подређен циљу заштите цивила, образложен тиме да је Гадафи изгубио легитимитет грађана и упорно одбијао да поступи по њиховим захтевима.

Овакво уоквиривање приметно је од најранијих фаза операције. Наиме, на састанку министара спољних послова држава чланица и партнерских земаља НАТО-а од 14. априла

⁶⁹⁸ *Lives lost in the Mediterranean Sea: who is responsible?* (report), Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Migration, Refugees and Displaced Persons Rapporteur: Ms Tineke Strik, Netherlands, Socialist Group, https://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2012/20120329_mig_RPT.EN.pdf, приступљено 5. августа 2019.

⁶⁹⁹ Statement by the NATO Spokesperson on lives lost at sea, 29 March 2012, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_85613.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. августа 2019.

⁷⁰⁰ Letter from NATO to the Council of Europe dated 8 February 2012, OPS(DASG-OPS)(2012)0004, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2012_03/20120329_120208-letter-NATO-CoE.pdf, приступљено 9. августа 2019.

⁷⁰¹ Letter from NATO to the Council of Europe dated 27 March 2012, OPS(2012)0133, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2012_03/20120329_120327-letter-NATO-CoE.pdf, приступљено 9. августа 2019.

⁷⁰² *Ibid.*

2011. године потврђена је најпре подршка Контакт групи за Либију, која је упутила захтев Гадафију да преда власт, наводећи да су „Гадафи и његов режим изгубили сав легитимитет својим свеобухватним и упорним одбијањем да се придржавају Резолуције 1979/2011 и Резолуције 1973/2011“⁷⁰³, али и да је „НАТО апсолутно одлучан да настави операцију све док постоји претња за либијске цивиле, а немогуће је замислити да та претња престане док је Гадафи на власти.“⁷⁰⁴ Овакав став НАТО-а Генерални секретар је поновио и 4. маја 2011. године на конференцији за медије:

„Јасно смо дефинисали војне циљеве у Либији на састанку министара спољних послова у Берлину, а то су: прекид свих напада на цивиле, повлачење свих снага у своје базе и гарантовање слободног и несметаног приступа хуманитарној помоћи. Додао сам томе и то да је тешко поверовати да ће напади против цивила у Либији престати све док је Гадафи на власти. Овај део није укључен експлицитно у три постављена војна циља. То је разлог зашто је толико важно укључити и политичку димензију, извршити међународни политички притисак на Гадафијев режим са циљем да се осигура да Гадафи одступи са власти, и да режим омогући миран прелазак на демократију и задовољење легитимних захтева либијског народа.“⁷⁰⁵

Генерални секретар у јуну 2011. године наводи да Гадафи и даље организује нападе на цивиле и да упркос губљењу многих упоришта и даље његов режим представља претњу, те још једном понавља став НАТО-а да је „тешко замислити комплетан прекид свих напада на цивиле све док је Гадафи на власти“⁷⁰⁶ као и да „режим који систематски угрожава и напада свој народ нема будућност“⁷⁰⁷, јер по извештају Комисије за истраге ОУН-а Гадафијев режим наставља да врши ратне злочине и злочине против човечности. НАТО и том приликом потврђује своју посвећеност пружању заштите либијском народу, недвосмислено наговештавајући да тај циљ укључује и Гадафијев одлазак за који верује да се ближи и за који се припрема јер „Гадафи је део либијске прошлости, а будућност припада либијском народу.“⁷⁰⁸

Повезивање приступа хуманитарној помоћи са ометањем од стране Гадафијевих снага поново је уочљиво и у саопштењу за јавност од 23. августа 2011. године где се сугерише да само повлачење Гадафијевих снага гарантује потпун и неометан приступ цивила хуманитарној помоћи:

„Про-Гадафијеве војне снаге не дају назнаке да ће зауставити застрашивање становништва. Агресивно се боре да задрже контролу над приобалном облашћу између између Бисра (Bishr) и Бани Валида и да сачувају слободу кретања од Триполија до Сабхе, где имају релативно јако упориште...Апелујемо на њих да престану, да се врате у своје базе и омогуће сигуран и несметан приступ хуманитарној

⁷⁰³ NATO to maintain high operational tempo as long as necessary in Libya, 14 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72549.htm?selectedLocale=en, приступљено 5. августа 2019. О потврди НАТО подршке захтевима Контакт групе видети и: "NATO: preparing for the unpredictable", Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen to the NATO Parliamentary Assembly, op.cit.

⁷⁰⁴ In Berlin, NATO Allies and Partners show unity and resolve on all fronts, 14 April 2011–15 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72775.htm?selectedLocale=en, приступљено 7. августа 2019.

⁷⁰⁵ Monthly press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, 04 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_73089.htm?selectedLocale=en, приступљено 4. августа 2019.

⁷⁰⁶ Monthly press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, 06 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_75067.htm, приступљено 7. августа 2019.

⁷⁰⁷ Statement on Libya Following the Working lunch of NATO Ministers of Defence with non-NATO Contributors to Operation Unified Protector, 08 Jun. 2011, op.cit.

⁷⁰⁸ Monthly press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, 06 June 2011, op.cit.

помоћи свим људима којима је помоћ потребна. Све док то не буде случај, наставићемо са својом мисијом.“⁷⁰⁹

У НАТО извештајима је приметно и да се степен претње по цивилно становништво мери тиме колико је стабилан и јак Гадафијев режим у датом тренутку, па се, на пример, 4. августа 2011. године наводи да је „Гадафијев режим знатно ослабљенији, али и даље представља претњу по свој народ“⁷¹⁰, а у истом извештају се наводи да НАТО, слабећи обруч који је Гадафи направио око Мисрате, спасава животе, спречава масовне нападе и чини сигурнијом испоруку хуманитарне помоћи.⁷¹¹

Најзад, не треба изоставити и још један врло важан сегмент мотивационог уоквиривања и рационализације НАТО дејстава у Либији, који заправо и није део званичног НАТО наратива, али је у његовој функцији и ојачава га. Ради се о презентацији НАТО-а у либијској кризи од стране два врло значајна западна медија. Као што је мотивациони (легитимишући) корак уоквиривања код косовско-метохијске избегличке кризе, поред редовних НАТО извештаја, имао продужену руку у виду медијских извештавања о оправданости интервенције, слична ситуација била је и са интервенцијом у Либији. Наиме, истраживање које је спровела Сумаја ал Нахед (Sumaya Al Nahed) показује како британски и катарски Би-Би-Си (BBC) и Ал Џазира (Al Jazeera) у извештајима заузимају проинтервенционистички став, на тај начин усклађујући се са спољнополитичким циљевима у одређеним политичким контекстима у којима се налазе.⁷¹² Истраживање показује да су извештавања ових медија о интервенцији у Либији готово у потпуности пратила наратив заинтересованих страна у коалицији против Гадафија, посебно истичући да оквир о прекорачењу мандата СБ ОУН-а и критички оквир о деловању НАТО-а након и око Гадафијеве смрти у незнатној мери или готово уопште нису заступљени.⁷¹³

Читава активност НАТО-а на мотивационом уоквиривању либијске кризе 2011. године састоји се, дакле, у јасном и врло уочљивом развијању две нарацијске линије. Прва, да је Гадафијев режим изазвао кризу злочинима над цивилним становништвом, и уз то спречавао приступ хуманитарних актера цивилима којима је помоћ потребна, недискриминативно нападајући цивиле и користећи их, противно свим међународним нормама, као људски штит. Друга линија наратива је да је НАТО зауставио даље насиље над цивилима као део своје обавезе да заштити принципе и вредности поретка чије је део (а који не толеришу насиље државе над цивилима, ни правно, ни морално гледано) и да је у ту сврху бирао средства и мете напада врло селективно и са највећом могућом пажњом. Обе нарацијске линије имају за циљ да објасне мотиве за деловање НАТО-а у либијској кризи и да рационализују у очима јавности његове поступке, стављајући их у прихватљиве оквире. Мотивационо уоквиривање је, као и код осталих студија случаја, један од најзначајнијих корака за стицање симболичког капитала и заокруживање нове улоге коју НАТО има у постхладноратовском свету. Иако је рад на стицању симболичког капитала за НАТО као актера у хуманитарном пољу оцењен као најнапорнија активност, а НАТО у очима политичких и хуманитарних актера препознатљивији као играч у сфери геополитичке

⁷⁰⁹ Press briefing on Libya by Oana Lungescu, the NATO Spokesperson and Colonel Roland Lavoie, Operation “Unified Protector” military spokesperson 23 August 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_77362.htm, приступљено 10. августа 2019.

⁷¹⁰ Press briefing on Libya by the NATO Spokesperson, Oana Lungescu and Lieutenant General Charles Bouchard, Commander of the NATO military operation Unified Protector, 27 May 2011, op.cit.

⁷¹¹ *Ibid.*

⁷¹² Политички контекст односи се на усклађеност медијских садржаја ова два извора о либијској интервенцији са интересима земаља у којима се ови медији налазе, а узевши у обзир да су и Велика Британија и Катар учествовале су у интервенцији у Либији. Al Nahed Sumaya, Covering Libya: A Framing Analysis of Al Jazeera and BBC Coverage of the 2011 Libyan Uprising and NATO Intervention, *Middle East Critique*, Vol. 24, No. 3, 2015, pp. 251–267.

⁷¹³ *Ibid.*, p. 262.

стабилизације него као играч у хуманитарној сфери⁷¹⁴, свака нова операција након КиМ 1999. године, за коју је НАТО добио подршку регионалних и/или међународних актера, представља корак даље у стицању тог капитала и учвршћивању позиције НАТО-а у сфери деловања хуманитарних актера.

⁷¹⁴ Huysmans Jef, *op.cit.*, p. 610, 614.

7. ДИСКУСИЈА

Пре него што се изнесе закључак о томе да ли је и како улога актера у решавању хуманитарних криза постала део НАТО идентитета, неопходно је најпре одговорити на питање да ли је НАТО успео у томе да учешће у хуманитарним кризама постане нова улога за НАТО, тј. да ли је успешно уоквирио хуманитарне кризе као савремену улогу НАТО-а. Успешност уоквиривања, према Сноу и Бенфорду, зависи од горе наведене три категорије ограничења и успеха њиховог савладавања⁷¹⁵: ограничења интерне структуре система вредности, принципа и уверења, која се односе на истакнутост и значај вредности која је (или које су) предмет уоквиривања, у односу на вредности из неког другог домена оних пред којима се уоквиривање врши; потом тзв. феноменолошка ограничења, односно у којој мери уоквиривање погађа оне којима је намењено у смислу животних искустава везаних за предмет уоквиривања; и најзад, трећу категорију ограничења чине тзв. циклуси, и односе се на то колико се предмет уоквиривања уклапа у неки већи, општи тренд чији је саставни део.

Посматрано кроз призму ових ограничавајућих чинилаца, процес уоквиривања хуманитарних питања од стране НАТО-а може се сматрати успешним. Почнимо од прве категорије чинилаца који могу утицати на успешност уоквиривања, а то су истакнутост и домет вредности и уверења која се уоквиривањем промовишу. Наиме, што су вредности и уверења која промовишемо истакнутија и значајнија и што веће подударане између њих и вредности и уверења оних са којима треба да постигнемо тзв. вредносно равнање постоји, шансе за успешно уоквиривање су веће. Вредности које НАТО промовише уоквиривањем хуманитарних питања, тј. на чију се обавезу заштите позива, подударају се са свим вредностима и уверењима оних актера које индивидуалне вредности стављају у први план: пре свега, јавности и политичких елита држава чланица, међународних хуманитарних организација, свих демократских држава које почивају на овим вредностима у постхладноратовском периоду и оног дела међународне јавности који дели ове вредности. Такође, успех уоквиривања је извеснији ако се не ради само о једној, већ више кључних вредности, јер се тиме смањује вероватноћа да одређена вредност или уверење у том историјском моменту буде доведено у питање или стављено у други план. Уоквиривање хуманитарних питања је олакшано тиме што су све вредности које се њиме промовишу подударне са ширим системом вредности НАТО земаља и које се налазе чак и у оснивачком акту НАТО-а: слобода, заједничко наслеђе и цивилизација својих народа, демократија, људска права, владавина права, стабилност и благостање евроатлантске регије. НАТО је савладао инфраструктурна ограничења не само унутарњег система вредности организације, тј. показао њихову компатибилност са хуманитарном мисијом НАТО-а, већ и ограничења унутарњег система вредности већег дела међународне заједнице у постхладноратовском периоду који се, суштински или декларативно, ипак свакако више окреће човеку, него територији у својим политикама безбедности крајем прошлог и почетком овог века.

Ипак, то што је НАТО испунио први услов, тј. изравнао систем вредности организације са системом вредности хуманитарних међународних организација и јавности земаља чланица и партнерских земаља након Хладног рата, није довољан услов да кажемо да је НАТО аутоматски уоквирио хуманитарна питања као свој задатак. Сам вредносни систем не гарантује да ће актери који га деле имати и идентичне интересе и исти поглед на то како да се те вредности заштите, што је уједно и највећи изазов сарадње цивилних хуманитарних актера и војних актера у хуманитарном пољу. Различите процедуре и тактике у кризним ситуацијама, преклапање надлежности, неповерење цивила у војне актере јесу проблеми који су утицали на то да НАТО доживљава критике од оних са којима је на хуманитарном задатку, па и оних којима непосредно пружа помоћ. НАТО овај проблем настоји да превазиђе кроз заједничке вежбе цивилних и војних актера у кризним ситуацијама које се

⁷¹⁵ Snow David A., Benford Robert D, *op.cit.*, p. 205–213.

спроводе на годишњем нивоу у организацији ЕАДРЦЦ-а од 2000. године, када је одржана прва вежба „Trans-Carpathia 2000“ у Украјини.⁷¹⁶

НАТО је у извесној мери савладао и феноменолошка ограничења, јер уоквиривање хуманитарних проблема као НАТО задатка одговара догађајима у савременом свету: хуманитарне кризе изазване било људским, било природним фактором дешавају се готово свуда и захтевају војне ресурсе. То је показао захтев за помоћ упућен НАТО-у од стране САД-а током урагана Катрина 2005. године, захтев за помоћ упућен од стране Македоније и Албаније током избегличке кризе која се са КиМ прелила на Албанију и Македонију током 1999. године, захтев за помоћ упућен од стране Пакистана и ОУН-а током земљотреса у Пакистану 2005. године, као и током грађанског рата у Либији 2011. године, али и у још на десетине случајева у којима је НАТО учествовао.⁷¹⁷ Лакшем савладавању феноменолошких ограничења допринело је и то што уоквиривање хуманитарних питања није апстрактно и одговара личном искуству многих партнерских земаља и земаља чланица. НАТО је учествовао у операцијама пружања помоћи цивилима 1953. године након великих поплава у Холандији, Белгији, Енглеској и Шкотској, а од када постоји ЕАДРЦЦ НАТО је помагао цивилима угроженим поплавама, пожарима и другим непогодама у Румунији, Бугарској, Чешкој, Турској, Албанији, Молдавији, Словачкој, Босни и Херцеговини, Украјини, Пољској, Мађарској итд.⁷¹⁸

НАТО као актер у решавању хуманитарних криза је оквир који, дакле, у пракси лако може да се повеже са искуством држава чланица и партнерских земаља, па и међународних организација којима је помоћ НАТО-а у бројним хуманитарним кризама била корисна. Међутим, како у феноменолошка ограничења спадају и историјски и културни наративи, предубеђења и уобичајена генерализована схватања одређене циљне групе, уоквиривање мора да буде усклађено са тим историјским и културним наративима публике, односно, пожељно је да постоји нарацијска доследност. У том смислу НАТО има проблем, с обзиром на традиционални имиџ војног актера који је стечен током хладноратовског периода, као и на коришћење војних средстава у различитим типовима операција, што се коси са сликом коју јавност има о деловању актера у хуманитарном пољу. Ипак, у зависности од публике којој се обраћа, постоје разлике у потенцијалним корективним мерама које НАТО може да предузме, и које предузима, како би наративи били прилагођени публици и њеним предубеђењима и очекивањима.

Наиме, претходно поменуто усклађење оквира са искуством се, осим у ситуацијама када је НАТО учествовао у решавању хуманитарних криза неоружаним средствима, повезује и за ситуације у којима је НАТО учествовао у оружаним интервенцијама, а таквих је било много. Ове интервенције, које се географски везују за земље ван НАТО-а, најчешће су имале негативне последице по људску безбедност, па је НАТО, не само у наративима јавности, већ и у наративима самих политичких елита земаља у којима се оружаном интервенцијом, означаван као агресор. Из тог разлога је логично зашто ван НАТО земаља постоји неповерење у искреност хуманитарних намера НАТО-а. Државе и грађани земаља које имају оваква искуства, и на основу њих изграђена предуверења о НАТО-у, изузетно тешко могу да прихвате нови оквир. С друге стране, ако као циљну публику код процеса уоквиривања посматрамо јавност земаља чланица, овај проблем је другачији, тиме што јавност није имала личног, непосредног искуства са војним деловањем НАТО-а и његовим негативним последицама у сфери сопствене људске безбедности. Код ове публике, без предуверења о НАТО-у као агресору, лакше је уоквирити хуманитарна питања као НАТО задатак показивањем публици да је дошло до ширења појма одбране и ширења сфере деловања војних актера данас у односу на хладноратовски период. Наиме, не само НАТО, већ војни актери генерално, у прошлости нису били ангажовани на многим активностима којима се

⁷¹⁶ Exercise „Trans-Carpathia 2000“, <https://www.nato.int/eadrcc/transcarp/index.htm>, приступљено 12. 01. 2019.

⁷¹⁷ Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (EADRCC) – Operations, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117901.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.

⁷¹⁸ *Ibid.*

сада баве (мировне операције, стабилизација и реконструкција након сукоба, борба против тероризма, илегалних миграција) али су све оне, укључујући и хуманитарне задатке, део општег тренда да се појам одбране прошири са војних на невојне претње. Овиме се надовезујемо на треће ограничење, јер уоквиривање хуманитарних питања одговара ширем тренду промене концепције одбране која данас све више добија обриси концепције безбедности.

Треће ограничење је дакле савладано, узевши у обзир да је уоквиривање хуманитарних криза као НАТО задатка део ширег тренда да се решавање међународних криза уоквирује као задатак војних актера. НАТО у својим стратешким концептима није дефинисао управљање хуманитарним кризама као један од својих најважнијих задатака, већ управљање кризама, али је уоквиривање хуманитарних криза као НАТО задатка постало лакше самим тим што данас нема кризе која не ствара у мањој или већој мери хуманитарне последице, и што стога управљање кризом мора да укључи и управљање њеним хуманитарним последицама. Временом је управљање кризама постало изједначено са управљањем хуманитарним кризама, јер кад год би НАТО интервенисао са циљем решавања одређене кризе, то је образлагао хуманитарним разлозима и са циљем спречавања хуманитарне катастрофе. Поред тога, не само на међународном нивоу, већ и на националном нивоу, постоји тренд да се војни актери укључују у решавање ширег спектра задатака у односу на одбрану од војног напада, па су војници све чешће укључени у пружање помоћи цивилима у масовним пожарима, поплавама, мигрантским кризама итд.

Важан аспект успешности уоквиривања у овом случају је и трансформација идентитета, односно изградња улоге хуманитарног актера као битне одреднице савременог идентитета НАТО-а. Да ли се може рећи да је процес уоквиривања хуманитарних криза током временског интервала који покрива истраживање довео до трансформације НАТО идентитета заснованог на улози? Социјални конструктивисти тврде да се идентитети граде кроз дискурсе, али је кључна тврдња Веронике Кичен да „дискурси не могу стварати идентитете док актери не мобилишу своје ресурсе да креирају рефлексивне аргументе о својој заједници и политичке аргументе о врстама активности које ће предузети.“⁷¹⁹ НАТО је своју нову улогу у дефинисаном временском оквиру у потпуности ускладио са својом новом праксом делања, уместо хладноратовске реторичке праксе, како тврди Трине Флокарт.⁷²⁰ Такође, ако пођемо од тврдње Џенифер Мицен да се идентитет гради и одржава интеракцијом са другима кроз коју се рутинизују одређене активности и тако лакше везују за актере да временом постају њихова улога⁷²¹, можемо закључити да активности у хуманитарној сфери нису за НАТО били периодични или повремени излети већ континуирана активност која се развијала у интеракцији са, најпре, ОУН-ом, као кључним међународним актером у хуманитарној сфери, али и са другим релевантним актерима. Како Мицен тврди да у зависности од успеха одржавања те улоге зависи и да ли ће идентитет везан за ту улогу бити оснажен или подривен, може се рећи да је НАТО идентитет као актера у решавању хуманитарних криза добро утемељен, бар на основу практичног ангажовања на том пољу. Овај временски оквир показатељ је да НАТО у интервалу од дванаест година не само да не одустаје од своје улоге актера у хуманитарном пољу, већ да се тај процес креће од изградње до очувања имица тј. остајања у улози која је изграђена и која обавезује на одређено деловање.

Да ли је НАТО онда данас хуманитарни актер? Одговор је свакако не, јер НАТО није, нити има циљ да кроз учешће у хуманитарним операцијама и хуманитарним активностима уопште изгради идентитет хуманитарног актера, што је у дисертацији наведено и поткрепљено наводима НАТО званичника. С друге стране, војно актерство, тј. улога војног актера у решавању хуманитарних криза несумњиво је трансформисала идентитет НАТО-а

⁷¹⁹ Kitchen Veronica, *op. cit.*, p. 101.

⁷²⁰ Flockhart Trine, Towards a Strong NATO narrative: From a “practice of talking” to a “practice of doing”, *op. cit.*

⁷²¹ Mitzen Jennifer, *op.cit.*

учинivши га, поред одбрамбеног, још и проактивним актером у решавању криза, пре свега хуманитарних. На основу начина на који се НАТО бави хуманитарним кризама, може се претпоставити да је разлог овог ангажовања позиционирање у глобалној безбедносној архитектури и осигуравање опстанка у 21. веку. Хајсманс је изнео став да је војни капитал остао за НАТО кључни елемент који одређује његов идентитет у европском безбедносном комплексу, јер се управо по том елементу разликује од других актера.⁷²² Специфичност данашњег НАТО-а, ипак, огледа се у томе што војни капацитети којима он располаже имају вишеструку намену у односу на прехладноратовски период, а трансформациони потенцијал представља за НАТО кључни разлог опстанка и трајања.

Када говоримо о идентитету НАТО-а, ипак, треба направити јасну разлику између његове унутрашње и спољашње димензије, јер је ово истраживање показало трансформацију унутрашњег аспекта идентитета НАТО-а, чији је део сада и актерство у решавању хуманитарних криза. Овакав закључак сигурно може бити предмет критике оних који бране став о “идентитетској кризи” у НАТО-у⁷²³, сматрајући да и унутар организације постоји дубока подељеност шта НАТО треба да буде и шта треба да ради. Међутим, ма колико овакве дебате унутар НАТО-а биле неспорне, оне формално не утичу на јасно дефинисане стратешке приоритете, циљеве и задатке који из њих проистичу, и из којих се може видети да НАТО више није само одбрамбени актер, већ актер који своје место и своју улогу види у решавању хуманитарних криза. Решавање хуманитарних криза у наративу НАТО-а увек је оцењивано као успешно и корисно, не само за НАТО, већ и за субјекта који је прималац помоћи. С друге стране, процес уоквиривања, ако га посматрамо као технику самопрезентације, има једну врло значајну компоненту, а то је реакција публике на морални наратив или *rationale* тог уоквиривања. Без истраживања реакције одређеног типа публике на уоквиривање не може се измерити успех мобилишућег потенцијала субјекта уоквиривања ван самог субјекта, нити се, самим тим, може говорити о промени спољашњег идентитета.

Повратна реакција публике ван субјекта уоквиривања доминантно одређује спољашњи идентитет НАТО-а, тј. утиче на то како га други перципирају. Детаљно истраживање о повратној реакцији опште и/или стручне јавности на ову НАТО улогу није обухваћено дисертацијом из објективних разлога, а то је временска ограниченост израде рада и (не)доступност испитаника, јер би овакво истраживање захтевало више времена и материјалних средстава, уз обавезно прецизирање циљне групе, тј. типа публике чија се перцепција НАТО идентитета на основу улоге у хуманитарном пољу испитује. Из тог разлога је истраживачко питање заправо сужено на унутрашњу димензију идентитета. Успешност трансформације спољашње димензије идентитета свакако може бити предмет неког будућег истраживања, када се прецизно дефинише и тип публике код које се оцењује успешност уоквиривања, јер се претпоставља да резултати не би били исти код различитих типова публике.

Ипак се, иако овом дисертацијом није обухваћено детаљно истраживање повратне реакције одређеног типа публике, на основу одређених показатеља може претпоставити да је НАТО прилагођавао мотивационо уоквиривање ОУН-у, односно ставу ОУН-а према одређеном проблему којим се организација бавила. Тако су, рецимо, разлике у мотивационом уоквиривању приметне у дискурсу Генералног секретара НАТО-а о војно-хуманитарној интервенцији у косовско-метохијској кризи 1999. године, либијској кризи 2011. године, али и је исто тако значајан и пропратни наратив о Сирији, где ипак није интервенисано јер није постигнут регионални и међународни консензус око дефинисања кризе као хуманитарне и

⁷²² Huysmans Jef, *op.cit.*, p. 617.

⁷²³ Oğuzlu Tarik, Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests, *The Washington Quarterly*, Vol. 35, No. 3, 2012, pp. 153–164; Betts K. Richard, The Three Faces of NATO, *The National Interest*, No. 100, 2009, pp. 31–38; Ashford Emma, NATO's Open Door Leads to an Identity Crisis, *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2016/06/natos-open-door-leads-to-an-identity-crisis/>, приступљено 10. фебруара 2020; NATO's identity crisis, december 22, 2019, <https://modern diplomacy.eu/2019/12/22/natos-identity-crisis/>, приступљено 10. фебруара 2020.

тима потребе да се интервенише.⁷²⁴ Мотивационо уоквиривање НАТО-а се највише може повезати са ОУН као публиком јер је мотивациони наратив највише зависио од тога да ли НАТО има јасан мандат ОУН-а и да ли је прекорачио тај мандат. Када је реч о хуманитарним операцијама и НАТО ангажованости у њима, јасно је да у великом броју случајева НАТО није имао пуну подршку јавности оних земаља у којима је интервенисано, као ни НАТО стратешког окружења (Русија, Кина). Често су се дискредитовале хуманитарне намере уз критику да се ради о политичким мотивима који су замаскирани хуманитарним, да су нејасно постављени циљеви операција и слично, али је НАТО увек настојао да након окончања операције истакне да је она постигла успех и да су циљеви остварени. То је увек било важно, не толико за јавност земаља у којима се интервенише, или стратешко окружење, већ за јавност НАТО земаља од које се очекује подршка за будуће операције таквог типа. Зато је мандат ОУН-а, односно позив њених специјализованих канцеларија и организација које се баве хуманитарним питањима, за НАТО и јавност земаља чланица од великог значаја.

Чињеница да НАТО континуирано добија захтеве за помоћ од стране хуманитарних актера у решавању хуманитарних криза, упркос проблемима које њихова сарадња носи, говори у прилог претпоставке да је НАТО прихваћен као актер у хуманитарном пољу. Наравно, могуће је дискутовати о томе шта прихваћеност у хуманитарном пољу подразумева. Да ли је актер прихваћен у одређеној области деловања као релевантан ако је његово присуство наметнуто као нужда, или је потребно да са осталим актерима изгради поверење базирано на заједничким вредностима и идентитету да би се сматрао прихваћеним? Кандидаткиња заступа став да је континуитет обраћања ОУН-а НАТО-у за помоћ у различитим хуманитарним кризама довољан да се може тврдити да је НАТО прихваћен као актер у хуманитарном пољу деловања, јер су безбедносне претње у хуманитарном пољу такве да их је данас најчешће немогуће успешно савладати без помоћи војних актера, њихове опреме, технологије, људства и добро развијених процедура за поступање у ванредним ситуацијама. Улога НАТО-а показала се као кључна у првим сатима или данима по избијању кризе, јер је задатак војних актера, најпре, да успоставе стабилност и створе услове за рад хуманитарним актерима. О односу који хуманитарни актери имају према НАТО-у, о проблематичности, али и неопходности сарадње, можда најбоље говори документ о евалуацији учешћа УНХЦР-а у кризи на КиМ, у коме се о „моћној улози и самосталној агенди НАТО-а у хуманитарном сектору“⁷²⁵ говори као о ограничавајућем фактору за успешно деловање УНХЦР-а у овој кризи, али без кога, очигледно, исход не би био исти:

„За УНХЦР, хуманитарно ангажовање НАТО-а било је мешовити благослов. НАТО је допринео значајним ресурсима како би се решила ванредна ситуација, али је исто тако донео и конкурентне приоритете и, нарочито у Албанији, добио форму која је замаглила линију између војних и хуманитарних мисија. За НАТО, као страну у рату, било је битно да демонстрира своју посвећеност ублажавању хуманитарне кризе која је следила. НАТО је иницирао операције хуманитарне подршке на више начина, укључујући логистику и изградњу кампова, и распоредио специјалне снаге у Албанији чија је једина формална мисија била хуманитарна.“⁷²⁶

Ови актери су кроз ослањање на НАТО у ситуацијама када је неопходно предузети прве кораке у савладавању кризе потврдили *de facto* постојање актерства НАТО-а у хуманитарном пољу. Стога, ако полазимо од претпоставке на којој је базиран идентитет улога, а то је да идентитет чини оно што актер ради (*NATO is what NATO does*), онда се недвосмислено може рећи да су хуманитарне операције саставни део постхланоратовског идентитета НАТО-а, без обзира на ове недостатке, који су свакако присутни.

⁷²⁴ Dingott Alkopher Tal, From Kosovo to Syria: the transformation of NATO Secretaries General's discourse on military humanitarian intervention, *European Security*, Vol. 25, No. 1, 2016, pp. 49–71.

⁷²⁵ Према: Suhrke Astri, Barutciski Michael, Sandison Peta, Garlock Rick, *op.cit.*

⁷²⁶ *Ibid*, p. ix.

Дакле, идентитет НАТО-а у постхладноратовском периоду је сложен, и чине га одбрамбени идентитет и идентитет актера у решавању криза. Оно што се често помиње као највећи недостатак НАТО-а, да у постхладноратовском периоду није успео да издвоји један *raison d'être* и стога усвојио више идентитета, представља заправо потпуну супротност. Изградња новог, комплексног идентитета довела је до ширења домета НАТО-а са регионалног на глобални ниво (у смислу географског домета НАТО операција, ширења мреже партнерстава и укључивања нових, неодбрамбених активности) и може се сматрати кључним разлогом његовог опстанка, нарочито ако се осврнемо на то које су то активности које НАТО спроводи последњих деценија

Током истраживања, изведени су и одређени генерални закључци о томе у чему се састоји улога НАТО у хуманитарној сфери. Наиме, НАТО хуманитарни наратив везује се за два типа активности: први су војне операције које су образложене хуманитарним разлозима (војне хуманитарне операције), и које од 2005. године добијају и формални облик у виду доктрине Одговорност за заштиту, на чију се примену НАТО позива у Либији 2011. Други тип активности су операције пружања помоћи и асистенције хуманитарним актерима у управљању хуманитарним кризама, које су регулисане Осло смерницама, и у њих спадају пружање помоћи у катастрофама (*disaster relief*), пружање асистенције хуманитарним актерима (*humanitarian assistance*) и достављање средстава хуманитарне помоћи (*humanitarian aid*). Иако постоји генерализован став да су операције пружања помоћи у катастрофама (и то онима изазваним пре свега природним факторима) најприхватљивија активност НАТО-а, чињеница је да НАТО остаје у улози у свим од ових типова операција, уз настојања да поправи свој положај као актер у хуманитарном пољу. НАТО није хуманитарни актер, већ војни актер који је своје место нашао у хуманитарној сфери у постхладноратовском окружењу. Ипак, то чини без тежње да буде водећи актер у управљању кризом, већ пре свега помоћни актер хуманитарним организацијама, допуњујући их у ономе што не могу да обезбеде саме. Дакле, НАТО настоји да буде утицајан и присутан, често је кључни актер у кризама, али декларативно водећу улогу препушта ОУН-у.

Оно шта НАТО конкретно ради у хуманитарној кризи заправо укључује координисање међународног хуманитарног одговора на кризу преко ЕАДРЦЦ-а, стављање на располагање своје опреме и људства за достављање хуманитарне помоћи, асистирање хуманитарним актерима у пружању помоћи избеглицама и расељеним лицима и пружање различите врсте помоћи државама које су се суочиле са природним катастрофама, осигуравање безбедност као услова за деловање хуманитарних актера и обезбеђивање обавештајних података, надзора и надгледања хуманитарне ситуације, а у одређеним ситуацијама чак и слање трупа које ће радом на терену, уз позив државе у коју се улази, помоћи у санацији последица хуманитарне кризе (што је био случај са пакистанском кризом након земљотреса 2005. године).

Шта је ново НАТО идентитету донело улога у хуманитарној сфери? Улога актера у хуманитарним кризама донела је НАТО-у нову сврху постојања у ери у којој се територијална одбрана налази пред великим изазовима. Тврдње о крају НАТО-а које су дошле на дневи ред завршетком Хладног рата, те интензивирани НАТО скептицизам у претходних неколико година првенствено произилазе из проблематичности колективне одбране као задатка НАТО-а. НАТО у Украјини, након анексије Крима, формално није могао да предузме ништа јер члан 5 није могуће активирати уколико није нападнута земља чланица, а било какав основ интервенционизма искључен је без мандата СБ ОУН-а. Турска инвазија на север Сирије без учешћа НАТО-а и то након повлачења САД-а, предузета као вид превентивног рата против курдских сепаратиста и под паролом борбе против тероризма, такође говори у прилог томе да по питањима колективне одбране НАТО-у последњих деценија “недостаје стратешка координација која се може посматрати кроз призму

посвећености САД-а НАТО-у”.⁷²⁷ Евидентно је да НАТО доживљава “замор” стратешке визије, који се манифестује у виду недостатка јасног стратешког усмерења и јасних циљева и задатака за наредни период, узевши у обзир да је од последњег стратешког концепта прошло већ десет година, обележених бројним променама у НАТО стратешком окружењу. Изјаве лидера најистакнутијих земаља чланица не делују оптимистично, али то се до сада још увек не одражава на будућност организације, нити је на било који начин формално покренуто питање нестанка НАТО-а као безбедносне и одбрамбене структуре. То што НАТО данас има способност да реализује више улога, укључујући и решавање хуманитарних криза, нарочито изазваних природним непогодама, и то што је у претходном периоду радио на развијању капацитета и средстава за реализацију те улоге, представља за НАТО гаранцију сврсисходности у будућности и даје мало изгледа да ова организација може да буде суочена са нестанком.

И сам НАТО након либијске кризе тврди да време НАТО-а није истекло, наводећи да НАТО функционише јер је „на веома прилагодљив, политички спретан начин одговорио на позив међународне заједнице да заштити људе“⁷²⁸, те да војна машинерија није на располагању само за задатак колективне одбране, већ је на располагању и читавој међународној заједници за „управљање кризама, помагање људима и решавање кризних ситуација.“⁷²⁹

Поред нове сврхе постојања, деловање у хуманитарним кризама омогућило је НАТО-у да храбро закорачи ван евроатлантског простора и прошири сферу свог деловања. Иако се још увек не може назвати глобалном организацијом у пуном смислу речи, сигурно се може рећи да је НАТО учинио прелаз од регионалне ка организацији глобалних интересовања и глобалне сфере деловања. Најзад, развијањем мреже партнерстава и практиковањем сарадње у безбедности као задатка НАТО истовремено ради на јачању легитимитета свог деловања. Поделом задатака обезбеђује и поделу одговорности са другим актерима, избегавајући критике на рачун самовољног деловања, што је лекција научена из косовско-метохијске кризе (без мандата СБ ОУН-а, позива државе у којој се интервенише или шире регионалне подршке земље у којој се интервенише (коју је касније имао од стране Арапске лиге за интервенцију у Либији 2011. године)).

⁷²⁷ Macron Says NATO Is Experiencing ‘Brain Death’ Because of Trump, <https://www.nytimes.com/2019/11/07/world/europe/macron-nato-brain-death.html>, приступљено 14. јануара 2020.

⁷²⁸ Speech by Admiral Giampaolo Di Paola, Chairman of the NATO Military Committee at the 57th Annual Session of the NATO Parliamentary Assembly, Bucharest, Romania, 08 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_79333.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. августа 2019.

⁷²⁹ *Ibid.*

ЗАКЉУЧАК

Истраживање спроведено у оквиру дисертације имало је за циљ да објасни процес уоквиривања хуманитарних криза од стране НАТО-а и да потврди или оповргне постављену општу хипотезу да је НАТО трансформисао свој идентитет уоквирујући решавање хуманитарних криза као једну од најважнијих улога НАТО-а након Хладног рата. Да би се то постигло, из опште хипотезе изведене су три посебне хипотезе које се односе на идентификовање хуманитарних криза и њихово сврставање у оквиру онога што је НАТО одредио као стратешке задатке, потом представљање сопственог доприноса решавању кризе и најзад, образлагање мотива и оправдања која се црпе из моралних, принципијелних, разлога солидарности и других разлога за ангажовање у конкретној хуманитарној кризи. Из посебних хипотеза произилазе појединачне, којих има укупно девет, и оне се односе на операционализацију посебних претпоставки кроз три студије случаја: хуманитарне избегличке кризе на КиМ 1999. године, пакистанске хуманитарне кризе изазване земљотресом 2005. године и либијске хуманитарне кризе настале као последица грађанског рата 2011. године.

Прва посебна хипотеза односила се на идентификовање решавања хуманитарних криза као део НАТО постхладноратовског задатка управљања кризама, с циљем очувања слободе, мира, безбедности и стабилности евроатлантске заједнице. Ова хипотеза је потврђена, узевши у обзир то да је у све три анализирани студије случаја могао да се издвоји јасан дискурс који повезује НАТО деловање у овим кризама са стратешким задацима НАТО-а, али постоји одступање у томе у оквиру ког задатка је сврстано деловање НАТО-а у конкретној кризи. У случају косовско-метохијске избегличке кризе акценат је стављен на задатак управљања кризама са циљем спречавања ширења нестабилности на евроатлантски простор, док је у случају пакистанске кризе и кризе у Либији акценат стављен на задатак сарадње у безбедности. Разлози за постојање оваквих разлика у дискурсу виде се у томе што је косовско-метохијска избегличка криза праћена војним интервенисањем које није добило легалну форму у виду дозволе СБ ОУН-а, није било позива земље у којој се спроводила војна хуманитарна интервенција, а и саме земље чланице НАТО-а биле су дубоко поларизоване у погледу потребе интервенисања. Деловање НАТО-а у случају косовско-метохијске кризе је било доминантно у односу на све друге актере, па је теже могло да се представи као сарадња у безбедности, иако је у одређеној мери наглашено да је током избегличке кризе НАТО пружио помоћ тада немоћном ОУН-у. Поред тога, концепт сарадње у безбедности је тек касније, Стратешким концептом из 2010. године добио статус једног од три главна задатка за НАТО, па је логично зашто је решавање либијске кризе за НАТО представљено пре као задатак сарадње у безбедности, уместо самовољног ангажовања на решавању кризе која може да угрози безбедност и друге интересе евроатлантске заједнице. Код кризе у Пакистану ситуација је специфична јер се НАТО, иако даје кључни допринос решавању кризе својим средствима и снагама, налази у улози помоћног актера који делује са неколико међувладиних организација и формално и садржински учествује у задатку сарадње у безбедности, а улогу водећег актера у управљању кризом препушта ОУН-у. Дакле, појединачне претпоставке да се и код либијске и пакистанске кризе НАТО одговор уоквирује као задатак управљања кризом с циљем спречавања ширења нестабилности на регион нису потврђене, али то није утицало на то да прва посебна хипотеза буде потврђена, с обзиром на то да је одговор на кризу свакако уоквирен као неки од НАТО задатака, чиме је потврђено да НАТО решавање хуманитарних криза види као своју област деловања.

Друга посебна хипотеза односила се на уоквиривање решења кризе и улогу НАТО-а у том решењу, а претпоставка да је НАТО сопствене снаге и средства представио као део заједничког међународног одговора на хуманитарну кризу потврђена је истраживањем. У косовско-метохијској избегличкој кризи, НАТО је допринос дао пружањем логистичке подршке хуманитарним актерима, али пре свега координацијом целокупног међународног одговора на хуманитарну кризу. У пакистанској хуманитарној кризи, НАТО је координисао

прикупљање помоћи земаља чланица и партнерских земаља, а исто тако је своје теретне авионе ставио на располагање и другим актерима који су прикупљали помоћ, а нису били у могућности да обезбеде њен транспорт. НАТО је у одговору на ову кризу отишао најдаље, самим тим што је, у сагласности са пакистанском владом, послао своје трупе на копнену територију Пакистана, које су састављене од медицинског и инжењерског особља. Дакле, иако је улога НАТО-а била декларативно помоћна, технологија и обучено особље спремно да реагује у кратком временском периоду били су од пресудног значаја за успешно окончање кризе и стабилизацију ситуације. То што НАТО инсистира да водећу улогу у хуманитарном пољу остави ОУН-у, упркос чињеници да у решавању криза има доминантну улогу, може се интерпретирати као начин опрезног политичког обликовања своје улоге у савременој безбедносној архитектури, у којој НАТО не жели оспоравани идентитет хуманитарног актера, већ жели да као војни актер направи своје стабилно место у хуманитарном пољу, као гаранцију сврсисходности организације данас и њеног ширег географског утицаја. У либијској кризи, иако има врло истакнуту улогу, НАТО истовремено има и најубедљивији дискурс помоћног актера, јер се ставља у потпуности у функцију спровођења зоне забране лета и ембарга на оружје под мандатом СБ ОУН-а. Уз то, НАТО истиче да кроз операцију пружа подршку регионалним актерима, као и хуманитарним актерима у заштити цивила од насиља, а потом и заштити њихове безбедности на мору, као избеглица или миграната након изласка из Либије.

Стављање сопствених капацитета развијаних деценијама за одбрамбене сврхе на располагање у хуманитарним кризама за НАТО има шири политички значај. Наиме, постхладноратовски период је НАТО-у донео велике промене које се могу назвати трансформацијом, али је уместо тога термин адаптација можда и адекватнији, јер у постхладноратовском периоду није престао да буде одбрамбени и војни актер, напротив, одбрана је битан елемент НАТО-а, а војна моћ којом располаже кључна ставка за реализацију хуманитарних задатака. НАТО је кроз учешће у хуманитарним операцијама, како је Хајсманс закључио, показао како је војни капитал неопходан и за одбрану, али и за заштиту заједничких вредности.⁷³⁰ Да би опстао и задржао релевантност, НАТО се адаптирао окружењу и своје развијене капацитете и војну силу ставио у употребу за шири распон кризних ситуација, а то укључује и хуманитарне кризе. Адаптација НАТО-а је користила и оживљавању организације у смислу подршке јавности за оно што НАТО ради, те враћање поверења у то да НАТО може да буде гарант мира и безбедности у савременом свету. Најзад, можда најважнија ствар која се може уочити је та да је НАТО кроз адаптацију војних капацитета, како би били функционални у решавању криза, обезбедио аргумент за улагање у одбрану и одбрамбене капацитете за које иначе, у одсуству војне претње, не би било рационалног оправдања.

Трећа посебна хипотеза такође је потврђена јер је истраживање показало да је НАТО у све три студије случаја користио дискурс који је за циљ имао рационализацију, легитимизацију и образложење мотива за деловање у конкретној кризи, а који се ослања на вредносни систем НАТО-а из кога обавеза интервенисања у хуманитарним кризама произилази. Тај дискурс ослања се на оне разлоге који директно проистичу из позиције коју НАТО сматра да има као форум за консултовање о свим облицима угрожавања виталних вредности Западне цивилизације и место где се креира безбедносна политика. Најчешћи разлози који се наводе у оправдавању НАТО учешћа у одговору на хуманитарне кризе јесу разлози солидарности, морална и принципијелна обавеза, пружање подршке другим међународним актерима којима је помоћ потребна и цивилима изложеним насиљу сопствене државе.

Ипак, провером појединачних хипотеза код треће посебне хипотезе, уочене су извесне разлике у легитимизујућем наративу, које нису довеле у питање потврђивање посебне хипотезе, али могу бити индиција да одређене активности НАТО-а у хуманитарном пољу

⁷³⁰ Huysmans Jef, *op.cit.*, p. 618.

бивају прихваћеније од других. Наиме, у случају пакистанске кризе изазване земљотресом, за разлику од друге две студије случаја, које представљају кризе изазване деловањем људског фактора, ситуација је специфична јер је НАТО деловао искључиво као актер у хуманитарном пољу, без војне интервенције и реализовања те спорне, двоструке улоге, која је карактеристична за косовско-метохијску кризу 1999. године. Ако оставимо по страни генерализовани закључак да је НАТО за овакав тип ангажмана имао већу подршку јавности (опште и стручне) јер истраживањем то није посебно обухваћено, можемо само на основу активности јавне дипломатије НАТО-а закључити да је за ову операцију НАТО уложио далеко мање труда у смислу стварања и пласирања легитимизујућег наратива. Дакле, операција је сама по себи НАТО-у деловала чисто и неспорно да је и у сегменту јавног извештавања уочљива мање агресивна и убеђујућа реторика НАТО званичника о исправности поступања. У либијској кризи, иако је постојао аргумент о легалности акције, легитимизујући наратив био је присутан управо због војног деловања НАТО-а и колатералне штете у виду људских жртава, чега у Пакистану због природе интервенције није било, и где је корист апсолутна у односу на штету. Зато је у Либији легитимизујући наратив додатно ојачаван истовременом дискредитацијом Гадафијевог режима и указивањем на хуманитарне последице које је изазвао у либијском грађанском рату. У косовско-метохијској кризи дешава се специфична ситуација да је НАТО паралелно ангажован и као војни и као актер у хуманитарном пољу, па су те две улоге свакако оптерећивале једна другу, а нарочито војна ону хуманитарну, и ту је НАТО далеко више напора уложио у легитимизујући наратив јер је било потребно оправдати и образложити сукобљавање интересних сфера војних и цивилних хуманитарних актера. Због тога је у оваквим кризама, као што су кризе на КиМ и у Либији, наратив НАТО-а у функцији чувања и заштите јавне слике и фокусиран је на умањивање сопствене одговорности за негативне последице и пребацивање одговорности на недемократске режиме и њихово непоштовање основних цивилизацијских вредности. Закључак је да је коришћење хуманитарног наратива и означавање пракси НАТО-а хуманитарним интензивније што је ситуација спорнија са аспекта легитимитета и заступљеније код криза изазваних људским фактором.

Иако постоје одступања од појединачних претпоставки, генерална хипотеза је потврђена истраживањем. НАТО је решавање хуманитарних криза уоквирио као једну од својих најважнијих постхладноратовских улога, испунивши и услов који Гофман назива драматуршком доследношћу, јер у временском интервалу од дванаест година нема прекид континуитета у реализацији те улоге, што потврђују три студије случаја које анализирају операције од 1999. до 2011. године. Нова улога рационализована је тиме да територијална одбрана не може бити једини задатак организације или савеза, већ јачање и заштита међународне заједнице која почива на заједничком идентитету, вредностима и нормама, као и социјализација држава које нису део те заједнице према заједничким нормама. Нова улога донела је НАТО-у разлог за опстанак у постхладноратовској ери и прелаз од регионалне ка организацији глобалних интересовања. Настојањем да своју улогу представи као круцијалну, а опет формално лидерство препуштајући другим актерима у хуманитарном пољу, НАТО постиже то да избегава унилатерално деловање без мандата СБ ОУН-а или позива државе у којој се интервенише, поправљајући тиме кредибилитет и поверење јавности.

Најзад, што се оправданости теоријског оквира истраживања тиче, оквир заснован на теорији идентитета улоге и основним концептима Гофманове теорије драматуршке акције показао се као врло добар теоријски модел за разумевање и објашњење процеса трансформације идентитета који се заснива на изградњи нове улоге и континуитету остајања у тој улози. Истраживање је, надовезујући се на искуства других истраживача који су Гофманова теоријска сазнања примењивали и ван микросоциологије, потврдило да она могу да се примене и у ширем контексту од интеракције „лицем у лице“. Она се, у овом случају, примењују на виртуелну интеракцију са публиком у виду пажљивог одабраног садржаја који се поставља на званични сајт НАТО-а и остале његове платформе за комуникацију, а које одговарају Гофмановој концепцији позорнице (front stage) на којој актер презентује своју

слику о себи. Данас се стварање одређене представе, уверења, утисака и креирање, као и чување имица и „остајање у улози“, доминантно врши обраћањем публици у виртуелном смислу. То што је Гофманов микросоциолошки приступ подразумевао појединце као актере такође није сметња примени његове теорије на организације, јер постоје појединци који говоре у њено име, као што је Генерални секретар НАТО-а, Портпарол НАТО-а, Помоћник Генералног секретара НАТО за јавну дипломатију итд.

Теорија драматуршке акције показала се као изузетна у објашњењу процеса трансформације НАТО идентитета кроз усвајање нових улога јер се бави процесом стварања представе кроз што уверљивији наступ који је ограничен само садржајем одређене улоге и потребом за доследношћу у извођењу те улоге, без потребе за разоткривањем стварности иза наступа. Дакле, ово истраживање није имало за циљ да се бави нормативним или моралним питањима, у смислу правног основа учествовања у решавању одређених криза или тога има ли НАТО кредибилитет да се сматра актером у хуманитарном пољу, колико су успешне или од стране јавности оправдане хуманитарне активности НАТО-а, већ да објасни да је НАТО кроз уоквиривање хуманитарних питања представљао себе на начин који му је обезбедио континуитет актерства у хуманитарним кризама и створио пут томе да и други стратешки актери у хуманитарном пољу, без обзира на традиционалну представу о НАТО-у, препознају његов значај обраћају му се за помоћ у решавању таквих криза, што је трансформисало традиционални идентитет НАТО-а.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге и зборници:

- Adler Emanuel, Barnett Michael (eds.) *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Arnold Roberta (ed.), *Law Enforcement within the Framework of Peace Support Operations*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2008.
- Behnke Andreas, *NATO's Security Discourse after the Cold War: Representing the West*, Routledge, 2013.
- Bevir Mark, Rhodes Roderick Arthur William, Interpretativna teorija, u: Marsh David, Stoker Gerry (urednici), *Teorije i metode političke znanosti*, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2005.
- Bieber Florian, Daskalovski Židas (eds), *Understanding the War in Kosovo*, Frank Cass, London, 2003.
- Blumer Herbert, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1969.
- Burke J. Peter, Stets E. Jan, *Identity Theory*, Oxford University Press, New York, 2009.
- Butler Judith, *Frames of War: When is Life Grievable?*, Verso, London and New York, 2009.
- Buzan Barry, Hansen Lene, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, New York, 2009.
- Carpenter Ted Galen (ed.), *NATO's empty victory: a postmortem on the Balkan War*, Cato Institute, Washington, 2000.
- Collins J. Brian, *NATO: A Guide to the Issues*, Praeger, Santa Barbara, 2011.
- Daalder H. Ivo, O'Hanlon E. Michael, *Winning Ugly: NATO's War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press, Washington D.C., 2000.
- Denzin K. Norman, *Symbolic Interactionism and Cultural Studies: The Politics of Interpretation*, Blackwell, Malden, 1992.
- Ejdus Filip, *Crisis and Ontological Insecurity: Serbia's Anxiety over Kosovo's Secession*, Palgrave Macmillan, DOI: 10.1007/978-3-030-20667-3.
- Fassin Didier, Humanitarianism as a Politics of Life, *Public Culture* Vol. 19, No. 3, 2007, pp. 499–520.
- Foucault Michel, *The Archaeology of Knowledge*, Routledge (Routledge Classics), New York, 2002. (translated by A. M. Sheridan Smith, first published in 1969.)
- Gheciu Alexandra, *NATO in the "New Europe": The Politics of International Socialization after the Cold War*, Stanford University Press, Stanford, 2005.
- Goffman Erving, *Frame Analysis: An Essay on the Organisation of Experience*, Northeastern University Press, Boston, 1974.
- Goffman Erving, *The Representation of Self in Everyday Life*, University of Edinburgh, Social Science Research Centre, Edinburgh, 1956.
- Gouldner W. Alvin, *The Coming Crisis of Western Sociology*, Heinemann, London, 1971.
- Gross Eva, Juncos E. Ana (eds.), *EU Conflict Prevention and Crisis Management: Roles, Institutions and Policies*, Routledge, New York, 2011.
- Habermas Jürgen, *The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the rationalization of society*, Beacon Press, Boston, 1984.
- Hammond Philip, Herman Edward (eds), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000.
- Harsch F. Michael, *The Power of Dependence: NATO–UN Cooperation in Crisis Management*, Oxford University Press, New York, 2015.
- Judah Tim, *Kosovo: War and Revenge*, Yale University Press, New Haven, 2000.; Judah Tim, *Kosovo: What everyone needs to know*, Oxford University Press, New York, 2008.

- Kaplan S. Lawrence, *NATO and the UN: a Peculiar relationship*, University of Missouri Press, Columbia and London, 2010.
- Lakoff George, *Don't think of an elephant!: know your values and frame the debate: the essential guide for progressives*, Chelsea Green Publishing Company, White River Junction, Vermont, 2004.
- Latawski Paul, Smith Martin, *The Kosovo crisis and the evolution of post-Cold War European security*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2003.
- Mayer Sebastian, *NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2014.
- McCall J. George, Simmons J. L., *Identities and interactions: An examination of human associations in everyday life*, Macmillan, New York, 1978.
- Miroslav Hadžić, *Reforma sektora bezbednosti (zbornik radova)*, Institut G17 i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003.
- Moore R. Rebecca, *NATO's New Mission: Projecting Stability in a Post-Cold War World*, Praeger Security International, Westport and London, 2007.
- Peter Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996.
- Riegert Kristina, *The image war: NATO's battle for Kosovo in the British media*, Örebro universitet, Örebro, 2003.
- Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, and Hanns W. Maull (eds.), *Role Theory in International Relations: Approaches and analyses*, Routledge, New York, 2011.
- Webber Mark, Hyde-Price Adrian (eds.), *Theorising NATO: New perspectives on the Atlantic alliance*, Routledge, New York, 2016.
- Webber Mark, Sperling James, Smith A. Martin, *NATO's Post-Cold War Trajectory: Decline or Regeneration?*, Palgrave Macmillan, New York, 2012.
- Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Zehfuss Maja, *Constructivism in International Relations: The Politics of Reality*, Cambridge University Press, 2002.
- Спасић Ивана, *Значења сусрета: Гофманова социологија интеракције*, Институт за филозофију и друштвену теорију „Филип Вишњић“, Београд, 1996.

Радови у часописима и зборницима радова:

- Ackerman Seth, Naureckas Jim, Following Washington's Script: The United States Media and Kosovo, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 97–110.
- Adler Emanuel, Barnett Michael, A framework for the study of security communities, in: Adler Emanuel, Barnett Michael (eds.) *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, pp. 29–65.
- Adler Emanuel, The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint, and NATO's Post-Cold War Transformation, *European Journal of International Relations*, Vol. 14, No. 2, 2008, 195–230.
- Adler-Nissen Rebecca, Pouliot Vincent, Power in practice: Negotiating the international intervention in Libya, *European Journal of International Relations*, Vol. 20, No. 4, 2014, pp. 889–911.
- Adler-Nissen Rebecca, Stigma Management in International Relations: Transgressive Identities, Norms, and Order in International Society, *International Organization*, Vol. 68, Issue I, 2014, pp. 143–176.
- Adler-Nissen Rebecca, The Social Self in International Relations: Identity, Power and the Symbolic Interactionist Roots of Constructivism, *European Review of International Studies*, Volume 3, Issue 3, 2016, pp. 27–39.

- Al Nahed Sumaya, Covering Libya: A Framing Analysis of Al Jazeera and BBC Coverage of the 2011 Libyan Uprising and NATO Intervention, *Middle East Critique*, Vol. 24, No. 3, 2015, pp. 251–267.
- Americo dos Reis Flavio, Military Logistics in Natural Disasters: The Use of the NATO Response Force in Assistance to the Pakistan Earthquake Relief Efforts, *Contexto Internacional*, Vol. 40, No.1, 2018, pp 73–96.
- Arnold Roberta, The NATO Policy on Human Trafficking: Obligation to Prevent, Obligation to Repress, in: Arnold Roberta (ed.), *Law Enforcement within the Framework of Peace Support Operations*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden, 2008, pp. 351-379.
- Asmus D. Ronald, Kugler L. Richard and Larrabee F. Stephen, Building a New NATO, *Foreign Affairs*, Vol. 72, No. 4, 1993, pp. 28–40.
- Axworthy Lloyd, NATO's New Security Vocation, *NATO Review*, Vol. 47, No. 4, 1999, pp. 8–11.
- Balanzino Sergio, NATO's humanitarian support to the victims of the Kosovo crisis, *NATO Review*, Vol. 47, No. 2, 1999, pp. 9–13.
- Balcik Burcu, Beamon Benita, Krejci Caroline, Muramatsu Kyle, Ramirez Magaly, Coordination in humanitarian relief chains: practices, challenges and opportunities, *International Journal of Production Economics*, Vol. 126, No. 1, 2010, pp. 22–34.
- Bandow Doug, NATO's Hypocritical Humanitarianism, in: Carpenter Ted Galen (ed.), *NATO's empty victory: a postmortem on the Balkan War*, Cato Institute, Washington, 2000, pp. 31–47.
- Barnett Michael, Institutions, Roles, and Disorder: The Case of the Arab States System, *International Studies Quarterly*, Vol. 37, 1993, pp. 271–296.
- Barutciski Michael, Western Diplomacy and the Kosovo Refugee Crisis, *Forced Migration Review*, No. 5, 1999, pp. 8–10.
- Baumeister F. Roy, A self-presentational view of social phenomena, *Psychological Bulletin*, Vol. 91, No. 1, 1982, pp. 3–26.
- Berger Peter, Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge, *European Journal of Sociology*, Vol. 7, No. 1, 1966, pp. 105–115.
- Betts K. Richard, The Three Faces of NATO, *The National Interest*, No. 100, 2009, pp. 31–38.
- Biscop Sven, NATO and the EU: A Bipolar Alliance for a Multipolar World, in: Hallams Ellen, Ratti Luca, Zyla Benjamin (eds.), *NATO beyond 9/11: The Transformation of the Atlantic Alliance*, Palgrave MacMillan, New York, 2013, pp. 239–257.
- Brennan J. Richard, Waldman J. Ronald, The South Asian Earthquake Six Months Later: an ongoing Crisis, *The New England Journal of Medicine*, Vol. 354, No. 17, 2006, pp. 1769–1771.
- Bullingham Liam, Vasconcelos Ana 'The presentation of self in the online world': Goffman and the study of online identities, *Journal of Information Science*, Vol. 39, No. 1, 2013, pp. 101–112.
- Bunde Tobias, Noetzel Timo, Unavoidable Tensions: The Liberal Path to Global NATO, *Contemporary Security Policy*, Vol. 31, No. 2, 2010, pp. 295–318.
- Burbank M. Patricia, Martins C. Diane, Symbolic interactionism and critical perspective: divergent or synergistic?, *Nursing Philosophy*, Vol. 11, No 1, 2009, pp. 25–41.
- Burke J. Peter, Reitzes C. Donald, The Link Between Identity and Role Performance, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 44, No. 2, 1981, pp. 83–92.
- Carpenter Ted Galen, NATO's New Strategic Concept: Coherent Blueprint or Conceptual Muddle?, *Journal of Strategic Studies*, Vol. 23, No. 3, 2000, pp. 7–28.
- Chimni B. S., Globalization, Humanitarianism and the Erosion of Refugee Protection, *Journal of Refugee Studies*, Vol. 13, No. 3, 2000, pp. 243–263.
- Ciuta Felix, The End(s) of NATO: Security, Strategic Action and Narrative Transformation, *Contemporary Security Policy*, Vol. 23, No.1, 2002, pp. 35–62.
- Clark K. Wesley, When force is necessary: NATO's military response to the Kosovo crisis, *NATO Review*, Vol. 47, No. 2, 1999, pp. 14–18.
- Copeland C. Dale: Review: The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay, *International Security*, Vol. 25, No. 2, 2000, pp. 187–212.

- Cornish Paul, 'NATO: The Practice and Politics of Transformation', *International Affairs*, Vol. 80, No. 1, 2004, pp.63–74.
- Daalder H. Ivo, Stavridis G. James, NATO's Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention', *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 2, 2012, pp. 2–7.
- Daalder Ivo, Goldgeier James, Global NATO, *Foreign Affairs*, Vol. 85, No. 5, 2006, pp. 105–113.
- Dafrizal Samsudin, Faridah Ibrahim, Framing of 'Terrorism' Issues in Indonesia: A Study of Two Malaysian Mainstream Newspapers, *Journal of Media and Information Warfare*, Vol. 3, 2010, pp. 15–35.
- Dagi D. Ihsan, Human Rights and International Security: The Challenge for NATO in the Mediterranean, *Mediterranean Quarterly*, Volume 13, No. 3, 2002, pp. 119–134.
- Daw A. Mohamed, El-Bouzedi Abdallah, Dau A. Aghnaya, Libyan armed conflict 2011: Mortality, injury and population displacement, *African Journal of Emergency Medicine*, Volume 5, No. 3, 2015, pp. 101–107.
- De Coning Cedric, Friis Karsten, Coherence and Coordination: The Limits of the Comprehensive Approach, *Journal of International Peacekeeping*, Vol. 15, 2011, pp. 243–272.
- Deichmann Thomas, From 'Never again War' to 'Never again Auschwitz': Dilemmas of German Media Policy in the War against Yugoslavia, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 153–163.
- Deni R. John, Perfectly Flawed? The Evolution of NATO's Force Generation Process, in: Mayer Sebastian, *NATO's Post-Cold War Politics: The Changing Provision of Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2014, pp. 176–193.
- Desrosiers Marie-Eve, Reframing Frame Analysis: Key Contributions to Conflict Studies, *Ethnopolitics*, Vol. 11, No. 1, 2012, pp. 1–23.
- Dingott Alkopher Tal, From Kosovo to Syria: the transformation of NATO Secretaries General's discourse on military humanitarian intervention, *European Security*, Vol. 25, No. 1, 2016, pp. 49–71.
- Ejdus Filip, Kovačević Marko, Penetration, Overlay, Governmentality: The Evolving Role of NATO in the Western Balkan Security Dynamics, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 2019, pp. 1–15, DOI: 10.1080/17502977.2019.1660032.
- Entman Robert, Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication*, Vol. 43, No. 4, 1993, pp. 51–58.
- Eyal Jonathan, NATO's Enlargement: Anatomy of a Decision, *International Affairs*, Vol.73, No.4, 1997, pp. 695–719.
- Flockhart Trine, 'Me Tarzan – You Jane': The EU and NATO and the Reversal of Roles, *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 12, No. 3, 2011, pp, 263–282.
- Flockhart Trine, NATO and the (re)constitution of Roles: "Self," "we," and "other"?, in Sebastian Harnisch, Cornelia Frank, and Hanns W. Maull (eds.), *Role Theory in International Relations: Approaches and analyses*, Routledge, New York, 2011, pp. 95–112.
- Flockhart Trine, Towards a Strong NATO Narrative: From a "Practice of Talking" to a "Practice of Doing", *International Politics*, Vol. 49, No. 1, 2012, pp. 78–97.
- Forster Anthony, Wallace William, What is NATO for? , *Survival*, Vol 43, No 4, 2001, pp. 107–122.
- Foucault Michel, The Subject and Power (afterword), in: Dreyfus L. Hubert, Rabinow Paul (eds), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*, The University of Chicago Press, Chicago, 1983, pp. 208–226.
- Gartner Heinz, Europe Security, Transatlantic Link and the Crisis Management, in: Miroslav Hadžić, *Reforma sektora bezbednosti (zbornik radova)*, Institut G17 i Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2003, pp. 396–424.
- Godwin J. D., NATO's Role in Peace Operations: Reexamining the Treaty after Bosnia and Kosovo, *Military Law Review*, Vol. 160, Washington D. C, 1999, pp. 1–95.

- Gollwitzer M. Peter, Striving for specific identities: The social reality of self-symbolizing, in: Baumeister F. Roy (ed.), *Public and Private Self*, Springer-Verlag, New York, 1986, pp. 143–160.
- Haider-Markel P. Donald, Joslyn R. Mark, Tarek Al-Baghal Mohammad, Can We Frame the Terrorist Threat? Issue Frames, the Perception of Threat, and Opinions on Counterterrorism Policies, *Terrorism and Political Violence*, Vol. 18, Issue 4, 2006, pp. 545–559.
- Hammond Philip, Third Way War: New Labour, the British Media and Kosovo, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 123–131.
- Heaslip Graham, Barber Elizabeth, Using the military in disaster relief: systemising challenges and opportunities, *Journal of Humanitarian Logistics and Supply Chain Management*, Vol. 4, No. 1, 2014, pp. 60–81.
- Herman S. Edward, Peterson David, CNN: Selling NATO’s War Globally, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 111–122.
- Hettne Björn, SöderbaumFrederik, Intervening in Complex Humanitarian Emergencies: The Role of Regional Cooperation, *The European Journal of Development Research*, Vol. 17, No. 3, September 2005, pp. 449–461.
- Hogg A. Michael, Terry J. Deborah, White M. Katherine, A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity Theory, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 58, No. 4, 1995, pp. 255–269.
- Holsti Kalevi Jaakko, National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 3, 1970, pp. 233–309.
- Huysmans Jef, Shape-shifting NATO: Humanitarian Action and the Kosovo Refugee Crisis, *Review of International Studies*, Vol. 28, No. 3, 2002, pp. 599–618.
- Jackson Patrick Thaddeus, Defending the West: Occidentalism and the formation of NATO, *The Journal of Political Philosophy*, Vol.11, No.3, 2003, pp. 223–252.
- Jepperson L. Ronald, Wendt Alexander, Katzenstein J. Peter, Norms, Identity, and Culture in National Security, in: Katzenstein J. Peter, *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, 1996.
- Johnstone Diana, The French Media and the Kosovo War, in: Hammond Philip, Herman S. Edward (eds.), *Degraded Capability: The Media and the Kosovo Crisis*, Pluto Press, London, 2000, pp. 141–152.
- Kenyon Lischer Sarah, Military Intervention and the Humanitarian “Force Multiplier”, *Global Governance*, No. 13, 2007, pp. 99–118.
- Kfir Isaak, NATO's Paradigm Shift: Searching for a Traditional Security–Human Security Nexus, *Contemporary Security Policy*, Vol. 36, No. 2, 2015, pp. 219–243.
- Kishan Thussu Daya, Legitimizing “Humanitarian Intervention”?: CNN, NATO and the Kosovo Crisis, *European Journal of Communication*, Vol. 15, No. 3, 2000, pp. 345–361.
- Kitchen M. Veronica, Argument and Identity Change in the Atlantic Security Community, *Security Dialogue*, Vol 40, No 1, 2009, pp. 95–114.
- Klein S. Bradley, How the West was One: Representational Politics of NATO, *International Studies Quarterly*, Vol. 34, No. 3, Special Issue: Speaking the Language of Exile: Dissidence in International Studies, 1990, pp. 311–325.
- Kovacs Gyongyi, Tatham Peter, Responding to disruptions in the supply network – from dormant to action, *Journal of Business Logistics*, Vol. 30, No. 2, 2009, pp. 215–229
- Kříž Zdeněk, Fridrichová Kateřina, Libya and Criteria for Humanitarian Intervention, *Czech Journal of Political Science*, Vol. 3, 2015, pp. 183–199.
- Kuperman J. Alan, A Model Humanitarian Intervention? Reassessing NATO’s Libya Campaign, *International Security*, Vol. 38, No. 1, 2013, pp. 105–136.
- Kuperman J. Alan, A Model Humanitarian Intervention?: Reassessing NATO’s Libya Campaign, *International Security*, Vol. 38, No. 1, 2013, pp. 105–136.

- Layne Christopher, Collateral Damage in Yugoslavia, in: Carpenter Ted Galen (ed.), *NATO's empty victory: a postmortem on the Balkan War*, Cato Institute, Washington, 2000, pp. 51–58.
- Leary R. Mark, Kowalski M. Robin, Impression Management: A Literature Review and Two-Component Model, *Psychological Bulletin*, Vol. 107, No. 1, 1990, pp. 34–47.
- Liotta P. H., Spillover effect: aftershocks in Kosovo, Macedonia and Serbia, *European Security*, Vol. 12, No. 1, 2003, pp. 82–108.
- McCalla B. Robert, NATO's persistence after the cold war, *International Organization*, Vol. 50, Issue 03, June 1996, pp. 445–475.
- McCourt M. David, Role-playing and identity affirmation in international politics: Britain's reinvasion of the Falklands 1982, *Review of International Studies*, Volume 37, Issue 04, 2011, pp. 1599–1621.
- Michaels H. Jeffrey, A model intervention? Reflections on NATO's Libya 'Success', in: Hallams Ellen, Ratti Luca, Zyla Benjamin (eds.), *NATO beyond 9/11: The Transformation of the Atlantic Alliance*, Palgrave MacMillan, New York, 2013, pp. 198–217.
- Mitzen Jennifer, Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma, *European Journal of International Relations*, Vol. 12, No. 3, 2006, pp. 341–370.
- Mor Ben, Accounts and impression management in public diplomacy: Israeli justification of force during the 2006 Lebanon war, *Global Change, Peace and Security*, Vol. 21, Issue 2, 2009, pp. 219–239.
- Mor Ben, Accounts and impression management in public diplomacy: Israeli justification of force during the 2006 Lebanon war, *Global Change, Peace and Security*, Vol. 21, Issue 2, 2009, pp. 219–239.
- Morris Peter, Humanitarian interventions in Macedonia: an NGO perspective, *Forced Migration Review*, No. 5, 1999, pp. 18–19.
- Moszynski Peter, Kashmir Crisis is worse than the Asian Tsunami, says WHO, *British Medical Journal*, Vol. 331, No. 7522, 2005, p. 926.
- Nelson E. Thomas, Clawson A. Rosalee, Oxley M. Zoe, Media framing of a civil liberties conflict and its effect on tolerance, *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 3, 1997, pp. 567–583.
- Nelson E. Thomas, Oxley M. Zoe, Clawson A. Rosalee, Toward a psychology of framing effects, *Political Behavior*, Vol. 19, No. 3, 1997, pp. 221–246.
- Noetzel Timo, Schreer Benjamin, Does a Multi-Tier NATO Matter? The Atlantic Alliance and the Process of Strategic Change, *International Affairs*, Vol. 85, No. 2, 2009, pp. 211–226.
- Oğuzlu Tarik, Turkey's Eroding Commitment to NATO: From Identity to Interests, *The Washington Quarterly*, Vol. 35, No. 3, 2012, pp. 153–164.
- Olsen A. Kristine, Telling Our Stories: Narrative and Framing in the Movement for Same-Sex Marriage, *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, Vol. 13, No. 2, 2014, pp. 248–266.
- Paris Roland, The „Responsibility to Protect“ and the structural problems of Preventive Humanitarian Intervention, *International Peacekeeping*, Vol. 21, No. 5, 2014, pp. 569–603.
- Pattison James, The Ethics of Humanitarian Intervention in Libya, *Ethics & International Affairs*, Vol. 25, No. 3, 2011, pp. 271–277.
- Perrin Pierre, The impact of humanitarian aid on conflict development, *International Review of the Red Cross*, Volume 38, Issue 323, 1998, pp. 319–333.
- Pommier Bruno, The use of force to protect civilians and humanitarian action: the case of Libya and beyond, *International Review of the Red Cross*, Vol. 93, No. 884, 2011, pp. 1063–1083.
- Popović Marija, NATO's Public Image and the Role of Crisis Management, in: Kolarić Dragana (ed.) *Archibald Reiss Days—Thematic Conference Proceedings of International Significance*, Tom II, Vol. II, Academy of Criminalistics and Police Studies, Belgrade, 2016, pp. 519–527.
- Pugh Michael, Civil-Military Relations in the Kosovo Crisis: An Emerging Hegemony?, *Security Dialogue*, Vol. 31, No. 2, 2000, pp. 229–242.

- Ringsmose Jens, Børgeesen Berit Kaja, Shaping public attitudes towards the deployment of military power: NATO, Afghanistan and the use of strategic narratives, *European Security*, Vol. 20, No. 4, 2011, pp. 505-528.
- Rise-Kappen Thomas, Collective Identity in a Democratic Community: The Case of NATO, in Peter Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, Columbia University Press, New York, 1996, pp. 357-399.
- Roberts Adam, NATO's Humanitarian War over Kosovo, *Survival*, Vol. 41, No. 3, 1999, pp. 102-123.
- Roper John, NATO's New Role in Crisis Management, *The International Spectator*, Vol. 34, No. 2, 1999, pp.51-61.
- Ruhle Michael, Crisis management in NATO, *European Security*, Vol. 2, No. 4, 1993, pp. 491-501.
- Salter Mark, Securitization and Desecuritization: a Dramaturgical Analysis of the Canadian Air Transport Security Authority, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, No. 4, 2008, pp. 321-349.
- Salter Mark, Securitization and Desecuritization: a Dramaturgical Analysis of the Canadian Air Transport Security Authority, *Journal of International Relations and Development*, Vol. 11, No. 4, 2008, pp. 321-349.
- Scheufele A. Dietram, Framing as a Theory of Media Effects, *Journal of Communication*, Vol. 49, No. 1, 1999, pp. 103-122.
- Schimmelfennig Frank, Goffman Meets IR: Dramaturgical Action in International Community, *International Review of Sociology*, Vol. 12, No. 3, 2002, pp. 417-437.
- Schimmelfennig Frank, NATO and institutional theories of international relations, in: Webber Mark, Hyde Price Adrian (eds.), *Theorising NATO: New perspectives on the Atlantic alliance*, Routledge, New York, 2016, 93-115.
- Schleich Caja, NATO and EU in conflict regulation: interlocking institutions and division of labour, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 12, No. 2, 2014, pp. 182-205.
- Schlenker R. Barry, Self-Presentation, in: Leary R. Mark and Tangney June Price (eds), *Handbook of Self and Identity (second edition)*, The Guilford Press, New York, London, 2012, pp. 542-570.
- Seroka Jim, Security Considerations in the Western Balkans: NATO's Evolution and Expansion, *East European Quarterly*, Vol. 41, No. 1, 2007, 25-38.
- Serpe Richard, Stryker Sheldon, The Symbolic Interactionist Perspective and Identity Theory, in: Schwartz J. Seth, Luyckx Koen, Vignoles L. Vivian (eds.), *Handbook of Identity Theory and Research*, Springer-Verlag, New York, 2011, pp. 225-248.
- Seybolt B. Taylor, Harmonizing the Humanitarian Aid Network: Adaptive Change in a Complex System, *International Studies Quarterly*, No. 53, 2009, pp. 1027-1050.
- Shannon Róisín, Playing with principles in an era of securitized aid: negotiating humanitarian space in post-9/11 Afghanistan, *Progress in Development Studies*, Volume 9, Issue 1, 2009, pp. 15-36.
- Sjursen Helene, On The Identity of NATO, *International Affairs*, Vol. 80, No. 4, 2004, pp. 687-703.
- Snow David A., Benford Robert D., Ideology, Frame Resonance and Participant Mobilization, in: *International Social Movement Research 1*, supplement to Research in Social Movements, Conflicts and Change, 1988, pp. 197-217.
- Snow David A., Benford Robert D., McCammon Holly J., Hewitt Lyndi, Fitzgerald Scott, The emergence, development, and future of the framing perspective: 25+ years since "frame alignment", *Mobilization: An International Quarterly*, Vol. 19, No. 1, 2014, pp. 23-45.
- Stets E. Jan, Burke J. Peter, Identity Theory and Social Identity Theory, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 63, No. 3, 2000, pp. 224-237.

- Stewart J. Emma, European Union conflict prevention and the European security architecture, in: Gross Eva, Juncos E. Ana (eds.), *EU Conflict Prevention and Crisis Management: Roles, Institutions and Policies*, Routledge, New York, 2011, pp. 32–46.
- Stryker Sheldon, Burke J. Peter, The Past, Present, and Future of an Identity Theory, *Social Psychology Quarterly*, Vol. 63, No. 4 (Special Millenium Issue on the State of Sociological Social Psychology), 2000, pp. 284–297.
- Stryker Sheldon, Serpe Richard, Commitment, Identity Saliency, and Role Behavior: Theory and Research Example, in: Ickes William, Knowles S. Eric, *Personality, Roles and Social Behavior*, Springer - Verlag, New York, 1982, pp. 199–218.
- Terry Fiona, Military involvement in refugee crises: a positive evolution?, *Lancet*, Vol. 357, No. 9266, 2001, pp. 1431–1432.
- Thoits A. Peggy, Vishup K. Lauren, Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities, in: Ashmore D. Richard, Jussim Lee (eds), *Self and Identity: Fundamental Issues* (Rutgers Series on Self and Social Identity, 1st Edition), Oxford University Press, New York, 1997, pp. 106–133.
- Turner E. Ralph, The Role and the Person, *American Journal of Sociology*, Vol. 84, No. 1, 1978, pp. 1–23.
- Vayrynen Raimo, Funding Dilemmas in Refugee Assistance: Political Interests and Institutional Reforms in UNHCR, *International Migration Review*, Vol. 35, No. 1, 2001, pp. 143–167.
- Wagnsson Charlotte, NATO's role in the Strategic Concept debate: Watchdog, fire-fighter, neighbour or seminar leader?, *Cooperation and Conflict*, Vol.46, No. 4, 2011, pp. 482–501.
- Walt M. Stephen, Why alliances endure or collapse, *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 39, No. 1, 1997, 164–170.
- Watson D. Scott, 'Framing' the Copenhagen School: Integrating the Literature on Threat Construction, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 40, Issue 2, 2012, pp. 279–301.
- Wendt Alexander, Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, 1992, pp. 391–425.
- Whitman Jim, The Kosovo Refugee Crisis: NATO's humanitarianism versus human rights, *The International Journal of Human Rights*, Vol. 4, No. 3-4, 2000, pp. 164–183.
- Williams C. Michael, Neumann B. Iver, From Alliance to Security Community: NATO, Russia and the Power of Identity, *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 29, No. 2, 2000, pp. 357–387.
- Williams Michael John, NATO and the risk society: Modes of alliance representation since 1991, in: Webber Mark, Hyde-Price Adrian (eds.), *Theorising NATO: New perspectives on the Atlantic alliance*, Routledge, New York, 2016, pp. 183–200.
- Williamson A. Jamie, Using humanitarian aid to 'win hearts and minds': a costly failure?, *International Review of the Red Cross*, Volume 93, Issue 884, December 2011, pp. 1035–1061.
- Wolff T. Andrew, Crafting a NATO Brand: Bolstering Internal Support for the Alliance through Image Management, *Contemporary Security Policy*, Vol. 35, No. 1, 2014, pp. 73–95.
- Wolff T. Andrew, The structural and political crisis of NATO transformation, *Journal of Transatlantic Studies*, Vol. 7, No. 4, 2009, pp. 476–492.
- Wong S. Seanon, Emotions and the communication of intentions in face-to-face diplomacy, *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 1, 2016, pp. 144–167.
- Yost S. David, NATO's evolving purposes and the next Strategic Concept, *International Affairs*, Vol. 86, No. 2, 2010, pp. 489–522.
- Zapolskis Martynas, 1999 and 2010 NATO Strategic Concepts: A Comparative Analysis, *Lithuanian Annual Strategic Review*, Vol. 10, Issue 1, 2012, pp. 35–56.
- Поповић Марија, Проширење традиционалних улога Североатлантског пакта: политика борбе против трговине људима, у: *Супротстављање савременим облицима криминлитета: анализа стања, европски стандарди и мере за унапређење*, том III,

Криминалистичко-полицијска академија, Фондација Ханс Зајдел, Београд, 2015, стр. 367–377.

Радни папири и необјављени радови (радови презентовани на конференцијама, скуповима, радионицама, мастер радови, докторске дисертације):

- Adler-Nissen Rebecca, *Diplomacy as Impression Management: Strategic Face to Face Work and Postcolonial Embarrassment*, Working Paper 38, Centre for International Peace and Security Studies, University of Montreal and McGill University, 2012.
- Appathurai James, The Future of NATO's Partnerships, in: Flockhart Trine (editor), *Cooperative Security: NATO's Partnership Policy in a Changing World*, DIIS, Working Paper No. 1, Copenhagen, 2014, pp. 35–46.
- Bentzen Naja, *NATO strategic communications – An evolving battle of narratives*, Briefing, European Parliamentary Research Service, July 2016.
- Calvert Jones, *Online Impression Management: Case studies of activist Web sites and their credibility enhancing tactics during the Kosovo conflict*, paper prepared for presentation at the conference „Safety and Security in a Networked World“, Oxford Internet Institute, Oxford University, 8-10 September 2005.
- Clarke Michael, The Global NATO Debate, *Politique étrangère* (Hors série), No. 5, Institut français des relations internationales, 2009, pp. 57–67.
- Cohen Richard, Mihalka Michael, Cooperative Security: New Horizons for International Order, *The Marchal Center Papers*, No.3, George C. Marshall Center for Security Studies, 2001, pp. 1–67.
- Dyndal Gjert Lage, Vikan Cornelia, *NATO's Comprehensive Approach: Still Something for the Future?*, Paper presented at the Norwegian Defence Command and Staff College (NDCSC) Doctrine Conference, Oslo, 25–26 June 2014.
- Flockhart Trine, Sjøby Kristensen Kristian, NATO and Global Partnerships – to be Global or to act Globally?, *DIIS Report No. 7*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2008, p. 5–33.
- Friend or foe? Military intervention in Libya, *HPG Briefing Note*, Overseas Development Institute, London, May 2011.
- Jakobsen Peter Viggo, *NATO's Comprehensive Approach to Crisis Management Operations: A work in Progress*, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2008.
- Lesser Ian, Brandsma Charlotte, Basagni Laura, Lete Bruno, *The Future of NATO's Mediterranean Dialogue: Perspectives on Security, Strategy and Partnership*, The German Marshall Fund of the United States, June 2018.
- Lesser O. Ian, *NATO Looks South: New Challenges and New Strategies in the Mediterranean*, RAND, Washington, 2000, pp. 1–64.
- Leurdijk A. Dick, *UN Reform and NATO Transformation: The Missing Link*, Royal Institute for International Relations, Brussels, 2005.
- Miner Larry, Van Baarda Ted, Sommers Marc, *NATO and Humanitarian Action in the Kosovo Crisis*, Occasional Paper No 36, Institute for International Studies, Brown University, Providence, 2000.
- Pakistan & NATO, Senate of Pakistan, Foreign Relations Committee, Report – 16, September 2007, http://www.senate.gov.pk/uploads/documents/1427361523_880.pdf, приступљено 1. новембра 2019.
- Pakistan 2005 Earthquake Early Recovery framework with Preliminary Costs of Proposed Interventions*, United Nations System and Government of the Islamic Republic of Pakistan, Islamabad, Pakistan November 2005.
- Reding Anaïs, Weed Kristin, Jeremy J. Ghez J. Jeremy, *NATO's Strategic Communications concept and its relevance for France*, Report Prepared for the Joint Forces Centre for Concept Development, Doctrine and Experimentation, France RAND, 2010.

- Ringsmose Jens, Rynning Sten, *Come Home, NATO?: The Atlantic Alliance's New Strategic Concept*, DIIS Report 04, Danish Institute for International Studies, Copenhagen, 2009, pp. 1–30.
- Schimmelfennig Frank, *Multilateralism in Post-Cold War NATO: Functional Form, Identity-Driven Cooperation*, Paper for AUEB International Conference on “Assessing Multilateralism in the Security Domain”, 3–5 June 2005, Delphi, Greece.
- Seybolt B. Taylor, *Humanitarian military intervention: the conditions for success and failure*, SIPRI Publication, Oxford University Press, New York, 2008.
- Shea Jamie, *Keeping NATO Relevant*, Carnegie Policy Outlook, 2012, p. 1–20.
- Solana Javier, *NATO as a Community of Values*, Manfred Warner Memorial Lecture at the Konrad Adenauer-Stiftung, Berlin, 2 June 1999.
- Stewart Patrick, *Weak States and Global Threats: Assessing Evidence of Spillovers*, Center for Global Development Working Paper No. 73, 2006, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.984057>, приступљено 18. децембра 2018.
- Suhrke Astri, Barutciski Michael, Sandison Peta, Garlock Rick, *The Kosovo refugee crisis: An independent evaluation of UNHCR's emergency preparedness and response*, United Nations High Commissioner for Refugees: Evaluation and Policy Analysis Unit, EPAU/2000/001 (pre-publication edition), February 2000.
- Troebst Stefan, *Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation, 1992–1998*, ECMI Working Paper No 1, European Centre for Minority Issues, 1998.
- Wæver Ole, *Cooperative Security: A New Concept?*, in: Flockhart Trine (editor), *Cooperative Security: NATO's Partnership Policy in a Changing World*, DIIS, Working Paper No. 1, Copenhagen, 2014, pp. 47–59.
- Weijers Britta, *NATO Disaster Relief Operations: an analysis of an underexposed field of activity of the Alliance*, Dissertation MA in Governance, Leadership and Democracy Studies, Catholic University of Portugal, Institute for Political Studies, 2015, pp. 67–68.
- Wendling Cécile, *The comprehensive approach to civil-military crisis management: A critical analysis and perspective*, *IRSEM Report*, IRSEM, Paris, 2010.
- Wiharta Sharon, Ahmad Hassan, Haine Jean-Yves, Lofgren Josefina, Randall Tim, *The Effectiveness of Foreign Military Assets in Natural Disaster Response*, Stockholm International Peace Research Institute, Solna, 2008.

Документи:

- Active Engagement, Modern Defence: Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation*, Lisbon, November 19–20, 2010.
- Allied Joint Doctrine for the Military Contribution to Humanitarian Assistance, Edition A, Version 1, *Allied Joint Publication-3.4.3 (AJP-3.4.3)*, NATO Standardization Office, October 2015.
- Guidelines on the Use of Foreign Military and Civil Defence Assets in Disaster Relief (Oslo Guidelines), UN OCHA, Rev. 1.1, November 2007 .
- Guidelines on The Use of Military and Civil Defence Assets to Support United Nations Humanitarian Activities in Complex Emergencies, March 2003 (Revision I January 2006), <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/01.%20MCDA%20Guidelines%20March%2003%20Rev1%20Jan06.pdf>, приступљено 3. јуна 2019.
- Humanitarian Civil-Military Coordination: A Guide for the Military*, United Nations, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, Civil-Military Coordination Section, V 1.0, Geneva, July 2014.
- Logistic Support for Peace Support Operations: Humanitarian Missions, NATO Logistics Handbook, October 1997.
- NATO's Role in Disaster Assistance*, NATO Civil Emergency Planning, Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre, Brussels, Belgium, 2001.
- The Alliance's New Strategic Concept*, agreed by the Heads of State and Government participating

in the Meeting of the North Atlantic Council, November 7-8, 1991.

The Alliance's Strategic Concept, Approved by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington D.C. on 23rd and 24th April 1999.

The North Atlantic Treaty, Washington, 1949, available at: http://www.nato.int/nato_static/fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf, приступљено 27. новембра 2017.

Извори са интернета:

"Crisis Management: A New Role for NATO", Speech by the Secretary General at the Marshall Center, Garmisch, 14 Sept. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000914a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

"NATO in the 21st Century": Speech by the Secretary General to the Millennium Year Lord Mayor's Lecture, London, 20 July 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000720a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

"NATO in the 21st Century: Challenges and Opportunities", Speech by the Secretary General at the 10th International Antalya Conference on Security and Cooperation, Antalya, 10 March 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000310a.htm>, приступљено 25. марта 2019.

"NATO's Challenges", Speech by the Secretary General At the European Policy Centre Breakfast, Brussels, 14 Nov. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s001114a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

"Preparing NATO for the 21st Century" Keynote Address by Dr Javier Solana, Secretary General of NATO, At the Maritime Symposium, Lisbon, 4 Sept. 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s980904a.htm>, приступљено 25. марта. 2019.

"Securing Peace in Europe" Speech by Dr Javier Solana, Secretary General of NATO at the Symposium on the Political Relevance of the 1648 Peace of Westphalia, Mnster, 12 Nov. 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981112a.htm>, приступљено 25. марта 2019.

"Security in the Wider Europe", Speech by the Secretary General At the Centre for European Policy Studies, Brussels, 10 Nov. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s001110a.htm>, приступљено 27. марта 2019.

"Projecting Stability: Charting NATO's Future" Speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg to the Atlantic Council, Washington, D.C. on April 6, 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_129758.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. децембра 2018.

"Addressing Global Insecurity", Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Diplomatic Academy, Vienna, Austria, 3 Nov. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051103b.htm>, приступљено 10. јуна 2019.

"Hungry for Security: Can NATO help in a humanitarian crisis?", Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, Erasmus University, Rotterdam, the Netherlands 30 March 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_71864.htm?selectedLocale=en, приступљено 4. августа 2019.

"Keeping NATO relevant: A shareholders report", Speech by NATO Secretary General at the NATO Parliamentary Assembly annual session, Copenhagen, 15 november 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051115a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.

"NATO: Defending Values and Security", speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the National School of Public Administration, Warsaw, Poland, 16 February 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060216a.htm>, приступљено 12. јуна 2019.

„NATO and its Current Political Agenda", Ambassador Klaus-Peter Klaiber, Assistant Secretary General, Political Affairs Division, International Staff, At the NATO Information Seminar, Sarajevo, 2 July 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s980702g.htm>, приступљено 14 фебруара 2019.

- „The situation in and around Kosovo“ Statement Issued at the Extraordinary Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 12th April 1999, Press Release M-NAC-1(99)51, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-051e.htm>, приступљено 23. марта 2019.
- „The Situation In and Around Kosovo“, Chairman's Statement issued at the Extraordinary Meeting of Foreign and Defence Ministers of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters Brussels on 18 June 1999, Press Release (1999) 097, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-097e.htm>, приступљено 24. марта 2019.
- 754 žrtve NATO bombardovanja (Izvor podataka: Baza podataka „Kosovske knjige pamćenja“), 23. 03. 2018, <http://www.hlc-rdc.org/?p=34890>, приступљено 1. новембра 2019.
- A „comprehensive approach“ to crises, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_51633.htm, приступљено 22. јануара 2018.
- A short history of NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_139339.htm?selectedLocale=en, приступљено 10. марта 2017.
- Abbas Zaffar, Quake critics hound Pakistan army, *BBC News*, 12 October 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4335592.stm приступљено 5. јуна 2019.
- Adams Rachel, Michel Foucault: Discourse: Key Concept, *Critical Legal Thinking*, 17 November 17, 2017, <http://criticallegalthinking.com/2017/11/17/michel-foucault-discourse/#fn-22957-3>, приступљено 20. маја 2018.
- Address given to a Conference on the Future of the Atlantic Alliance: Speech by Secretary General, Manfred Wörner, 19 Sep. 1990 - 21 Sep. 1990, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_23715.htm?selectedLocale=en, приступљено 18. јануара 2019.
- After Much Wrangling, General Assembly Seats National Transitional Council of Libya as Country's Representative for Sixty-Sixth Session, GA/11137, 16 September 2011, <https://www.un.org/press/en/2011/gal11137.doc.htm>, приступљено 19. јула 2019.
- Ahmed Amin, 80pc of Pakistan's poor live in rural areas, says World Bank report, *DAWN*, 11 November 2018, <https://www.dawn.com/news/1444874>, приступљено 4. јун 2019.
- Anti-Gaddafi allies offer rebels cash lifeline, *Reuters*, May 5, 2011, https://www.reuters.com/article/us-libya/anti-gaddafi-allies-offer-rebels-cash-lifeline-idUSTRE7270JP20110505?feedType=RSS&feedName=topNews&utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+reuters%2FtopNews+%28News+%2F+US+%2F+Top+News%29, приступљено 19. јула 2019.
- Arab League suspends Libya delegation – TV, *Reuters*, <https://www.reuters.com/article/libya-protests-league/arab-%C2%ADleague-suspends-libya-delegation-tv-idUSLDE71L2GK20110222>, приступљено 17. јула 2019.
- Article by the Secretary-General on the Humanitarian Situation Published in the International Press, 12 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990521a.htm>, приступљено 1. априла 2019.
- Ashford Emma, NATO's Open Door Leads to an Identity Crisis, *War on the Rocks*, <https://warontherocks.com/2016/06/natos-open-door-leads-to-an-identity-crisis/>, приступљено 10. фебруара 2020.
- Assistance for the refugee and migrant crisis in the Aegean Sea, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_128746.htm?selectedLocale=en, приступљено 21. децембра 2018.
- AWACS: NATO's 'eyes in the sky', https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_48904.htm, приступљено 5. августа 2019.
- Background briefing by the NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 26 Jan. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060126a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.
- Bell Janice, Smeltz Dina, Grant Steve, Update: Global Reaction To Kosovo Crisis, *Office of Research and Media Reaction, United States Information Agency*, April 28, 1999,

- https://phdn.org/archives/www.ess.uwe.ac.uk/Kosovo/Kosovo-Current_News122.htm,
приступљено 5. маја 2019.
- Blair: 'We must act - to save thousands of innocent men, women and children' (Full text of Tony Blair's statement in the Commons today), March 23, 1999, *Guardian*,
<https://www.theguardian.com/world/1999/mar/23/balkans.tonyblair>, приступљено 25.
октобра 2019.
- Blair's statement: The fight for peace, March 25, 1999,
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/303648.stm, приступљено 25. октобра 1999.
- Civil Emergency Planning Committee (CEPC),
https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50093.htm?selectedLocale=en, приступљено 3.
јуна 2019.
- Civil preparedness, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49158.htm, доступно 17. новембра
2017.
- Clinton's Statements on Kosovo, *News conference*, April 5, 1999,
<https://www.washingtonpost.com/wp-srv/politics/daily/april99/clintonquotes.htm>,
приступљено 25. октобра 2019
- Collective Defence – article 5, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm,
приступљено 12. јануара 2018.
- Communication and Public Diplomacy, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69275.htm,
приступљено 23. октобра 2018.
- Cooperative Security as NATO's Core Task: Building security through military cooperation across
the globe, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77718.htm?selectedLocale=en,
приступљено 12. јануара 2018.
- Council statement on the situation in Kosovo 98(29), March 5 1998,
<https://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-029e.htm>, приступљено 20. марта 2019.
- Countering Terrorism, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_77646.htm, приступљено 20.
октобра 2017.
- Crisis Management, http://www.nato.int/cps/bu/natohq/topics_49192.htm, приступљено 17. маја
2017.
- "Defending Freedom and Common Values in the 21st Century", Speech by NATO Secretary
General Anders Fogh Rasmussen at the Lyndon Baines Johnson Presidential Library in
Austin, Texas, 10 May 2011,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_73685.htm?selectedLocale=en, приступљено 4.
августа 2019.
- Denyer Simon, Fadel Leila, Gaddafi's youngest son killed in NATO airstrike; Russia condemns
attack, *The Washington Post*, May 1, 2011, https://www.washingtonpost.com/world/gaddafi-calls-for-cess-fire-as-nato-strikes-tripoli/2011/04/30/AF1jZsNF_story.html, приступљено
19. јула 2019.
- Dinner speech, by Lord Robertson, NATO Secretary General, IISS, Arundel, House London, 22
March 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000322b.htm>, приступљено 25. марта
2019.
- Doorstep statement by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the start of the NATO
Defence Ministers meeting 04 June 2013,
https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_101080.htm, приступљено 8. августа 2019.
- EADRCC SITUATION REPORT N° 3, OPS(EADRCC)(2005)0124, 14 October 2005,
<https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051014-3.pdf>, приступљено 15. јуна 2019.
- EADRCC SITUATION REPORT No. 14, EARTHQUAKE PAKISTAN,
OPS(EADRCC)(2005)0140, 30 October 2005,
<https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051031-14.pdf>, приступљено 20. јуна 2019.
- EADRCC SITUATION REPORT No. 18, EARTHQUAKE PAKISTAN, OPS
(EADRCC)(2005)0144, 11 November 2005,
<https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051114-18.pdf>, приступљено 20. јуна 2019.

- EADRCC URGENT DISASTER ASSISTANCE REQUEST, OPS (EADRCC)(2005)0118, 11 October 2005, <https://www.nato.int/eadrcc/2005/pakistan/051011-r.pdf>, приступљено 15. јуна 2019.
- Effective multilateralism: how NATO adapts to meet changing security challenges, Keynote address by NATO Deputy Secretary General Rose Gottemoeller, Chatham House, London, 06 Mar. 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_142021.htm?selectedLocale=en, приступљено 16. марта 2019.
- Effectiveness and Determination, Article by General Wesley K Clark, SACEUR, Published in the Internatinal Press, 2 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990602a.htm>, приступљено 29. октобра 2019.
- Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (EADRCC) – Operations, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_117901.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.
- Exercise „Trans-Carpathia 2000“, <https://www.nato.int/eadrcc/transcarp/index.htm>, приступљено 12. 01. 2019.
- First letter of response by NATO to the International Commission for Inquiry on Libya OLA(2012)006, 23 January 2012, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2012_05/20120514_120514-NATO_1st_ICIL_response.pdf, приступљено 1. августа 2019.
- Fournier Christophe, *NATO Speech*, December 9, 2009, <http://www.msf.org/en/article/nato-speech-christophe-fournier>, приступљено 26. јула 2016.
- Grady-Pawl Spencer, NATO's Opportunity to Help Refugees, *Atlantic Council*, August 12, 2016, <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-s-opportunity-to-help-refugees>, приступљено 23. фебруара 2018.
- Grady-Pawl Spencer, NATO's Opportunity to Help Refugees, *Atlantic Council*, August 12, 2016, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/natosource/nato-s-opportunity-to-help-refugees>, приступљено 17. јануара 2019.
- Hofmann Charles-Antoine, Hudson Laura, *Military responses to natural disasters: last resort or inevitable trend?*, Humanitarian Practice Network, London, 2009, <https://odihpn.org/magazine/military-responses-to-natural-disasters-last-resort-or-inevitable-trend/>, приступљено 14. децембра 2017.
- HRW Says 24 Killed in Libyan 'Day of Rage' Protests, VOA News, February 17, 2011, <https://www.voanews.com/africa/hrw-says-24-killed-libyan-day-rage-protests>, приступљено 15. јула 2019.
- In Berlin, NATO Allies and Partners show unity and resolve on all fronts, 14 April 2011–15 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72775.htm?selectedLocale=en, приступљено 7. августа 2019.
- India-Pakistan: Peace after the Earthquake?, *Council on Foreign Relations*, November 1, 2005, <https://www.cfr.org/backgrounder/india-pakistan-peace-after-earthquake>, приступљено 5. јуна 2019.
- International Staff, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_58110.htm?selectedLocale=en, 23. октобра. 2018.
- ISAF's mission in Afghanistan (2001-2014), https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69366.htm, приступљено 19. јануара 2019.
- Joint press briefing on events concerning Libya by the NATO Deputy Spokesperson, Carmen Romero and by Brigadier General Mark van Uhm, Chief of Allied Operations, Allied Command Operations, 12 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_72290.htm, приступљено 9. августа 2019.
- Jones Jeffrey, Americans Approve of Military Action against Libya, 47% to 37%, *Gallup Politics*, 22 March 2011, <https://news.gallup.com/poll/146738/americans-approve-military-action-against-libya.aspx>, приступљено 14. јула 2019.

- Keynote speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the opening of the NATO Transformation Seminar, March 25, 2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_118435.htm?selectedLocale=en, доступно 27. новембра 2019.
- KFOR News Conference by Lt. Colonel Robin Clifford, Pristina, Kosovo, 22 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990622p.htm>, приступљено 22. маја 2019.
- KFOR Press Conference by NATO Secretary General Mr. Javier Solana, General Wesley Clark and General Sir Mike Jackson, Pristina, Kosovo, 24 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990624p.htm>, приступљено 22. маја 2019.
- KFOR Press Statement by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesperson, Pristina, Kosovo, 25 Aug, 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k990825a.htm>, приступљено 22. маја 2019.
- KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 20 October 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991207a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.
- KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 3 November 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991207a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.
- KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 7 December 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991207a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.
- KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesperson, Pristina, Kosovo, 18 Aug, 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k990818a.htm>, приступљено 22. маја 2019.
- KFOR Press Update by Major Roland Lavoie, KFOR Spokesperson, Pristina, Kosovo, 23 Aug, 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k990818a.htm>, приступљено 22. маја 2019.
- KFOR Press Update by Ole Irgens, KFOR Spokesman, Pristina, Kosovo, 17 Nov 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/k991117a.htm>, приступљено 23. маја 2019.
- Kosovo: The Real Story, The Rt. Hon. Lord Robertson of Port Ellen, Secretary General of NATO, Los Angeles World Affairs Council, 6 April 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000406a.htm>, приступљено 27. марта 2019.
- Kosovo's refugees met with guns in Macedonia; Forces at border called as menacing as the Serbs: WAR IN YUGOSLAVIA, April 20, 1999, *Baltimore Sun*, <https://www.baltimoresun.com/news/bs-xpm-1999-04-20-9904200260-story.html>, приступљено 25. октобра 2019.
- Launching NATO's New Strategic Concept, introductory remarks by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the opening of the Strategic Concept seminar, Brussels, 7 July 2009, https://www.nato.int/cps/en/natolive/opinions_56153.htm, приступљено 22. јануара 2018.
- Letter from NATO to the Council of Europe dated 27 March 2012, OPS(2012)0133, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2012_03/20120329_120327-letter-NATO-CoE.pdf, приступљено 9. августа 2019.
- Letter from NATO to the Council of Europe dated 8 February 2012, OPS(DASG-OPS)(2012)0004, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2012_03/20120329_120208-letter-NATO-CoE.pdf, приступљено 9. августа 2019.
- Libya Revolt of 2011*, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/event/Libya-Revolt-of-2011>, приступљено 14. јула 2019.
- Libya: Civilian deaths from NATO airstrikes must be properly investigated, *Amnesty International*, 19 March 2012, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/03/libya-civilian-deaths-nato-airstrikes-must-be-properly-investigated/>, приступљено 20. јула 2019.
- Libyan rebels reject Gaddafi ceasefire offer, *Reuters*, April 30, 2011, <https://af.reuters.com/article/libyaNews/idAFLDE73T04920110430>, приступљено 18. јула 2019.
- Lives lost in the Mediterranean Sea: who is responsible?* (report), Council of Europe, Parliamentary Assembly, Committee on Migration, Refugees and Displaced, Persons Rapporteur: Ms.

- Tineke Strik, Netherlands, Socialist Group, https://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2012/20120329_mig_RPT.EN.pdf, приступљено 5. августа 2019.
- Macron Says NATO Is Experiencing ‘Brain Death’ Because of Trump, <https://www.nytimes.com/2019/11/07/world/europe/macron-nato-brain-death.html>, приступљено 14. јануара 2020.
- Maurits Jochems, NATO’s Growing Humanitarian Role, *NATO Review*, Issue 1, 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/english/art4.html>, приступљено 17.11. 2017.
- Meeting Humanitarian Needs: NATO Delivers: Yesterday, Today and Tomorrow, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_87426.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. јануара 2019.
- Ministerial meeting of the Defence Planning Committee and the Nuclear Planning Group: Final Communiqué, Press Release M-DPC/NPG-2(99)157, 2 Dec. 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-157e.htm>, приступљено 24. марта 2019.
- Ministers determined to pursue operation in Libya as long as threats persist, 06 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_78934.htm?selectedLocale=en, приступљено 5. августа 2019.
- Misrata celebrates, 03 November 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80537.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. августа 2019.
- Monthly press briefing by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen 05 September 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_77640.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. децембра 2019.
- Monthly press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, 06 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_75067.htm, приступљено 7. августа 2019.
- Monthly press conference by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen, 04 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_73089.htm?selectedLocale=en, приступљено 4. августа 2019.
- More Kosovo Refugees flown out of Macedonia: Situation remains dire for thousands of others, April 6, 1999, *CNN*, <http://edition.cnn.com/WORLD/europe/9904/06/kosovo.refugees.01/> приступљено 25. октобра 2019.
- Morning Briefing by Jamie Shea, NATO HQ, 31 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/b990531a.htm>, приступљено 12. маја 2019.
- Morning Briefing By Jamie Shea, NATO Spokesman, NATO HQ, 4 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/b990504a.htm>, приступљено 20. априла 2019.
- Morning Briefing By Jamie Shea, NATO Spokesman, NATO HQ, 5 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/b990505a.htm>, приступљено 20. априла 2019.
- Morning Briefing by Mr Jamie Shea, NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 15 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990615m.htm>, приступљено 25. април 2019.
- Morning Briefing by Mr Jamie Shea, NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 16 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990616m.htm>, приступљено 25. април 2019.
- Muammar Gaddafi speech TRANSLATED (2011 Feb 22), <https://www.youtube.com/watch?v=69wBG6ULNzQ>, приступљено 15. јула 2019.
- NATO advises civilians to avoid regime forces, 20 Apr. 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72857.htm?selectedLocale=en, приступљено 1 августа 2019.
- NATO Afghan First Policy, 23 April 2010, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_62851.htm?selectedLocale=en, приступљено 27. октобра 2017.
- NATO and Europe’s refugee and migrant crisis: Opinion piece by NATO Secretary General Jens Stoltenberg, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_128645.htm?selectedLocale=en, приступљено 21. децембра 2018.

NATO and Libya, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_71652.htm#, приступљено 19. јула 2019.

NATO and partners will stay the course on Libya, 08 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_75194.htm?selectedLocale=en, приступљено 3. август 2019.

NATO faces challenge in Pakistan earthquake response, REPORT from US Department of State, Published on 16 Nov 2005, <https://reliefweb.int/report/pakistan/nato-faces-challenge-pakistan-earthquake-response>, приступљено 6 јуна 2019.

NATO in the 21st Century: Towards Global Connectivity: Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Munich Security Conference, 07 Feb. 2010, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_61395.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. јануара 2019.

NATO Ministers launch Afghan First Policy, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/news_62903.htm?selectedLocale=en, приступљено 27. октобра 2017.

NATO Policy On Combating Trafficking In Human Beings, <http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/docu-traffic.htm>, приступљено 22. октобра 2017.

NATO responds to migrant distress call, 12 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_74091.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

NATO Review - Jamie Shea: Kosovo, then and now 2/4 (video is part of the NATO Review edition 06/2008 titled: "The Balkans: quo vadis?"), <https://www.youtube.com/watch?v=jpk-Ub2-SuA>, приступљено 5. маја 2019.

Nato reviews Libya campaign after France admits arming rebels, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/29/nato-review-libya-france-arming-rebels>, приступљено 19. јула 2019.

NATO Secretary General makes historic Libya trip, 31 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80100.htm?selectedLocale=en, приступљено 9. августа 2019.

NATO Secretary General statement on end of Libya mission, Press Release (2011) 136, 28 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80052.htm?selectedLocale=en, приступљено 2 августа 2019.

NATO Strategic Communications Policy, <https://publicintelligence.net/nato-stratcom-policy/>, приступљено 12. децембра 2018.

NATO strike pro-Qadhafi intelligence headquarters in Tripoli, 06 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_75087.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

NATO strikes command and control facility in Tripoli, 01 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72972.htm?selectedLocale=en, приступљено 7. августа 2019.

NATO strikes Gaddafi forces, 09 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72192.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

NATO strikes Military Command and Control Node, 20 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_75647.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

NATO strikes protect civilians in Sirte, 24 September 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_78493.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

NATO targets Qadhafi regime missile launchers near Tawurgha, 09 July 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_76294.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

NATO teams overcome difficult environment to deliver relief in Pakistan (Report from North Atlantic Treaty Organisation, published on 02 Dec 2005), <https://reliefweb.int/report/pakistan/nato-teams-overcome-difficult-environment-deliver-relief-pakistan>, приступљено 20. јуна 2019.

NATO to maintain high operational tempo as long as necessary in Libya, 14 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72549.htm?selectedLocale=en, приступљено 5. августа 2019.

NATO: A Strategy for the 21st Century: Secretary General's Wallenberg lecture, February 1, 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_27632.htm?selectedLocale=en, приступљено 19. јануара 2019.

"NATO: preparing for the unpredictable", Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen to the NATO Parliamentary Assembly, Varna, Bulgaria, 30 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_74854.htm?selectedLocale=en, приступљено 5. августа 2019.

NATO: The defence of our values, Article by the Secretary-General of NATO, Published in the International Press, 12 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990521c.htm>, приступљено 14. априла 2019.

NATO: United to Succeed, Article by the Secretary-General of NATO, Published in the International Press, 12 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/articles/a990521b.htm>, приступљено 14. априла 2019.

NATO: Why Should Americans Care?, The Rt. Hon. Lord Robertson of Port Ellen, George Washington University Washington DC, 4 April 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000404a.htm>, приступљено 26. марта 2019.

NATO's identity crisis, december 22, 2019, <https://modern diplomacy.eu/2019/12/22/natos-identity-crisis/>, приступљено 10. фебруара 2020.

NATO's military concept for defence against terrorism, International Military Staff, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_69482.htm?selectedLocale=en, приступљено 18. јануара 2018.

NATO's Partnership policy in a changing security environment, Speech by NATO Deputy Secretary General Alexander Vershbow at the conference on "NATO Partnerships: achievements and prospects", Chisinau, Moldova, May 14, 2014, https://www.nato.int/cps/ua/natohq/opinions_109810.htm, приступљено 18. јануара 2018.

NATO's Policy Guidelines on Counter-terrorism, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87905.htm, приступљено 20. октобра 2017.

NATO's purpose, https://www.nato.int/cps/sv/natohq/topics_68144.htm, приступљено 12. октобра 2017.

NATO's anti-trafficking coordinator explains priorities, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_7290.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. октобра 2017.

NATO's role in relation to the conflict in Kosovo: historical overview, <https://www.nato.int/kosovo/history.htm>, приступљено 8. маја 2019.

News conference by NATO Secretary General, Jaap De Hoop Scheffer following the Meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministerial Session, NATO HQ, 8 Dec. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051208h.htm>, приступљено 6. јуна 2019.

OCHA on Message: The Cluster Approach, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, <https://www.unocha.org/es/node/3213>, приступљено 25. јуна 2019.

Opening statement by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen at the Defence Ministers meeting, 05 October 2011,

- https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_78758.htm?selectedLocale=en, приступљено 5 августа 2019.
- Operation Unified Protector, Final Mission Stats, 02 November 2011, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigures_en.pdf, приступљено 7. августа 2019.
- Operation Unified Protector: NATO-led Arms Embargo against Libya, October 2011, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_arms_embargo.pdf, приступљено 7. августа 2019.
- Operation Unified Protector: Protection of Civilians and Civilian-Populated Areas & Enforcement of the No-Fly Zone, October 2011, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_10/20111005_111005-factsheet_protection_civilians.pdf, приступљено 7. августа 2019.
- Operations and Missions: Past and Present, https://www.nato.int/cps/ie/natohq/topics_52060.htm, приступљено 13. јуна 2018.
- Pakistan earthquake relief operation, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50070.htm, приступљено 20. јуна 2019.
- Pakistan: Political Impact of the Earthquake, *Briefing No. 46/Asia*, International Crisis Group, 15 March 2006, <https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/pakistan/pakistan-political-impact-earthquake>, приступљено 5. јуна 2019.
- Panel discussion with NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen and former NATO Secretaries General Lord Robertson and Jaap de Hoop Scheffer at the Brussels Forum, March 21, 2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_108272.htm, приступљено 27. новембра 2017.
- Partnership Action Plan against Terrorism, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_19549.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. октобра 2017.
- Partnerships: projecting stability through cooperation, http://www.nato.int/cps/ua/natohq/topics_84336.htm, приступљено 12. октобра 2017.
- Phister W. Paul, Allen Dave, Barath Julius, Brandenberger Ulrich, Bruehlmann Ralph, Burton Alain, Farrell S.E. Philip, Marien Geert, *Pakistan Earthquake Case Study*, [http://www.dodccrp.org/files/case_studies/Pakistan EQ case study.pdf](http://www.dodccrp.org/files/case_studies/Pakistan_EQ_case_study.pdf), приступљено 4. јуна 2019.
- Plummer Ken, *A World in the Making: Symbolic Interactionism in the Twentieth Century*, https://www.researchgate.net/publication/265191424_A_World_in_the_Making_Symbolic_Interactionism_in_the_Twentieth_Century, приступљено 13. септембра 2018.
- Political guidance on ways to improve NATO's involvement in stabilisation and reconstruction, 23 Sep. 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_78314.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. јануара 2019.
- Press availability with Condoleezza Rice, US Secretary of State following the meeting of the North Atlantic Council, NATO HQ, 8 Dec. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051208m.htm>, приступљено 2. јула 2019.
- Press briefing by NATO Spokesman on NATO's assistance to Pakistan, NATO HQ 18 Oct 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051018a.htm>, приступљено 7. јуна 2019.
- Press briefing by NATO Spokesman, James Appathurai, 24 Jan. 2007, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_8024.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. јула 2019.
- Press briefing by NATO Spokesperson Oana Lungescu, joined by NATO Military Committee Chairman Admiral Giampaolo Di Paola and Commander of Operation Unified Protector, Lieutenant General Charles Bouchard (Opening remarks), 31 March 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_71897.htm, приступљено 4. августа 2019.
- Press Briefing by the NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 19 Jan. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060119a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.

- Press briefing on Libya by Carmen Romero, the NATO Deputy Spokesperson and Colonel Roland Lavoie, Operation “Unified Protector” military spokesperson, 02 August 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_76803.htm, приступљено 3 августа 2019.
- Press briefing on Libya by NATO Spokesperson Oana Lungescu and Mike Bracken, Spokesperson for the Operation Unified Protector, 21 Jun 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_75652.htm, приступљено 2. августа 2019.
- Press briefing on Libya by NATO Spokesperson Oana Lungescu and Mike Bracken, Spokesperson for the Operation Unified Protector, 17 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_75573.htm, приступљено 8. августа 2019.
- Press briefing on Libya by Oana Lungescu, the NATO Spokesperson and Vice Admiral Rinaldo Veri, Commander Maritime Forces for Operation Unified Protector, 03 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_72998.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. децембра 2019.
- Press briefing on Libya by Oana Lungescu, the NATO Spokesperson and Colonel Roland Lavoie, Operation “Unified Protector” military spokesperson 23 August 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_77362.htm, приступљено 10. августа 2019.
- Press briefing on Libya by the NATO Spokesperson, Oana Lungescu and Lieutenant General Charles Bouchard, Commander of the NATO military operation Unified Protector, 27 May 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_74826.htm, приступљено 4. августа 2019.
- Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 14 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990414a.htm>, приступљено 23. априла 2019.
- Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 15 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990415a.htm>, приступљено 23. априла 2019.
- Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 16 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990416a.htm>, приступљено 23. априла 2019.
- Press Conference by Jamie Shea and Brigadier General Giuseppe Marani, NATO HQ, Brussels, 18 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990418a.htm>, приступљено 23. априла 2019.
- Press Conference by Jamie Shea and General Wesley Clark, NATO HQ, Brussels, 27 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990427a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.
- Press Conference by Mr Jamie Shea, NATO Spokesman and Major General Walter Jertz, SHAPE, NATO HQ, Brussels, 30 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990530a.htm>, приступљено 12. маја 2019.
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council on projecting stability and fighting terrorism at the level of NATO Foreign Ministers 06 Dec. 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_149472.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануар 2019.
- Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of NATO Heads of State and/or Government in Brussels on 25 May 2017, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_144098.htm?selectedLocale=en, приступљено 14. јануар 2019.
- Press conference By NATO Spokesman Jamie Shea and Air Commodore David Wilby, NATO HQ, 9 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990409a.htm>, приступљено 23. априла 2019.
- Press conference By NATO Spokesman Jamie Shea and Colonel Konrad Freytag, NATO HQ, 11 April 1999 <https://www.nato.int/kosovo/press/p990411a.htm>, приступљено 23. априла 2019.
- Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea Air Commodore, David Wilby and Commander Fabrizio Maltinti, SHAPE, NATO HQ, 8 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990408a.htm>, приступљено 23. априла 2019.

Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore David Wilby, SHAPE, NATO HQ, 30 March 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990330a.htm>, приступљено 1. новембра 2019.

Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore David Wilby, SHAPE, NATO HQ, 2 April 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990402a.htm>, приступљено 21. априла 2019.

Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore, David Wilby, NATO HQ, 4 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990404a.htm>, приступљено 22. априла 2019.

Press Conference by NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore, David Wilby, NATO HQ, 3 Apr. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990403a.htm>, приступљено 22. априла 2019.

Press Conference by US Secretary of State, Madeleine K. Albright, Luxembourg, 28 May 1998, <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s980528e.htm>, приступљено 25. марта 2019.

Press Conference given by NATO Spokesman Jamie Shea and SHAPE Spokesman, Colonel Konrad Freytag, NATO HQ, Brussels, 22 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990522a.htm>, приступљено 24. априла 1999.

Press Conference given by NATO Spokesman, Jamie Shea and SHAPE Spokesman, Major General Walter Jertz and Commander Fabrizio Maltinti, NATO HQ, Brussels, 13 May 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990513b.htm>, приступљено 26. октобра 2019.

Press Conference of NATO Spokesman, Jamie Shea and Air Commodore, David Wilby, SHAPE, NATO HQ, 28 Mar. 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/p990328a.htm>, приступљено 3. маја 2019.

Press Statement by Dr Javier Solana, NATO Secretary General, Press Release (1999)042, 25 Mar. 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-042e.htm>, приступљено 22. марта 2019.

Press Statement by Dr Javier Solana, Secretary General of NATO, Press Release (1999)040, March 23, 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>, приступљено 22. марта 2019.

Protecting Libya's heritage, 04 January 2012, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_82441.htm, приступљено 3. августа 2019.

Quake crisis overwhelms Pakistan, *BBC News*, 10 October 2005, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/4324534.stm, приступљено 5. јуна 2019.

Relations with Pakistan, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50071.htm, приступљено 5. јуна 2019.

Relations with the European Union, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49217.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.

Relations with the United Nations, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50321.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2018.

Remarks by Lord Robertson, NATO Secretary General, at the press conference to mark the first anniversary of the Kosovo air campaign, NATO HQ, 21 Mar. 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000321a.htm>, приступљено 25. марта 2019.

Remarks by the President in Address to the Nation on Libya, National Defense University, Washington, D.C., The White House Office of the Press Secretary, March 28, 2011, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/03/28/remarks-president-address-nation-libya>, приступљено 18. јула 2019.

Report of the International Commission of Inquiry to investigate all alleged violations of international human rights law in the Libyan Arab Jamahiriya, Human Rights Council, U.N. Doc. A/HRC/17/44, 1 June 2011.

Resolute Support Mission in Afghanistan, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm, приступљено 25. маја 2019.

- Resolution 1970 (2011)*, Adopted by the Security Council at its 6491st meeting, on 26 February 2011.
- Resolution 1973 (2011)*, Adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011.
- Responsibility to Protect, United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>, приступљено 12. јула 2019.
- Returning to school, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80017.htm?selectedLocale=en, 27 October 2011, приступљено 5. августа 2019.
- Rohde David, CRISIS IN KOSOVO: REFUGEES; Macedonian Troops Said to Push 1,000 Refugees Back, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1999/05/07/world/crisis-in-kosovo-refugees-macedonian-troops-said-to-push-1000-refugees-back.html>, приступљено 25. октобра 2019.
- Saad Lydia, Americans Resist a Major US Role in Libya, *Gallup Politics*, 29 March 2011, <https://news.gallup.com/poll/146840/americans-resist-major-role-libya.aspx>, приступљено 14. јула 2019.
- Second letter of response by NATO to the International Commission for Inquiry on Libya OLA(2012)0014, 15 February 2012, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2012_05/20120514_120514-NATO_2nd_ICIL_response.pdf, приступљено 1. августа 2019.
- Securing the Peace: The NATO Vision, Speech by NATO Secretary General Lord Robertson at the NATO Public Diplomacy Conference, 16. October 2003, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_20561.htm?selectedLocale=en, приступљено 19. јануара 2019.
- Solana Javier, Secretary General of NATO, *Press Statement*, 23 March 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_27615.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2019.
- Song Yanan, *The US Commitment to NATO in the Post-Cold War Period*, Durham theses, Durham University, 2015. Available at Durham E-Theses Online: <http://etheses.dur.ac.uk/10978>, приступљено 8. 12. 2019.
- Speech Atlantic Treaty Association, 19 Oct. 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_27517.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. априла 2019.
- Speech Briefing on current issues by the NATO Spokesman, NATO HQ, 27 Oct. 2005, <https://www.nato.int/docu/speech/2005/s051027a.htm>, приступљено 7. јуна 2019.
- Speech by Admiral Giampaolo Di Paola, Chairman of the NATO Military Committee at the 57th Annual Session of the NATO Parliamentary Assembly, Bucharest, Romania, 08 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_79333.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. августа 2019.
- Speech by NATO Deputy Secretary General at the Conference “Nato and Egypt: A Dialogue”, Co-sponsored by the Egyptian Council on Foreign Affairs and the NATO Public Diplomacy Division, Cairo, 13 February 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060213b.htm>, приступљено 12. јун 2019.
- Speech by NATO Deputy Secretary General Rose Gottemoeller at the conference “Resourcing a Coherent and Credible Alliance” at l’École Militaire in Paris, October 16, 2018, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_159471.htm?selectedLocale=en, приступљено 22. децембра 2018.
- Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the Emirates Center for Strategic Studies and Research, 24 Jan. 2008, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_7387.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. јануара 2018.

Speech by NATO Secretary General Jaap de Hoop Scheffer at the Grandes conférences catholiques, 01 Mar. 2007, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_8159.htm?selectedLocale=en, приступљено 15. јуна 2019.

Speech by NATO Secretary General Lord Robertson at the Winston Churchill Lecture, 24. Novembre, by NATO Secretary General, Lord Robertson at the Winston Churchill Lecture, 24 November 2003, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_20517.htm?selectedLocale=en, приступљено 19. јануара 2019.

Speech by Secretary General to the International Press Institute, 19 May. 1993, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_24185.htm?selectedLocale=en, приступљено 18. јануар 2019.

Speech by the Deputy Secretary General, Alessandro Minuto Rizzo at the Law Faculty, University of Zagreb, Croatia, 23 Feb. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060223a.htm>, приступљено 15. јуна 2019.

Statement by NATO Secretary General Dr Javier Solana on suspension of air operations, Press Release (1999) 093, 10 June 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-093e.htm>, приступљено 24. марта 2019.

Statement by the NATO Secretary General on NATO support to assist with the refugee and migrant crisis, February 25, 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_128372.htm, приступљено 23. фебруара 2018.

Statement by the NATO Secretary General on the liberation of Libya, Press Release (2011) 132, 23 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_79828.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.

Statement by the NATO spokesperson on Human Rights Watch report, Press Release (2012) 075, 14 May 2012, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_87171.htm?selectedLocale=en, приступљено 1. августа 2019.

Statement by the NATO Spokesperson on lives lost at sea, 29 March 2012, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_85613.htm?selectedLocale=en приступљено 8. августа 2019.

Statement by the President, The White House, Office of the Press Secretary, April 13, 1999, <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/html/19990413-1348.html>, приступљено 26. октобра 2019.

Statement by the Secretary General following the meeting of the North Atlantic Council, Press Release (1999)058, 12 Apr.1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-058e.htm>, приступљено 23. марта. 2019.

Statement by the Secretary General of NATO 98(93), August 12, 1998, <https://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-094e.htm>, приступљено 20. марта 2019.

Statement by the Secretary General on enhanced NATO assistance for Pakistan, Press Release (2005)134, 21 Oct 2005, <https://www.nato.int/docu/pr/2005/p05-134e.htm>, приступљено 22. јуна 2019.

Statement by the Secretary General on the end of the NATO mission in Pakistan, Press Release (2006)009, 1 Feb 2006, <https://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-009e.htm>, приступљено 10. јуна 2019.

Statement on Kosovo issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held in Luxembourg on 28 May 1998, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25976.htm?selectedLocale=en, приступљено 12. јануара 2019.

Statement On Kosovo Issued at the Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held in Luxembourg on 28th May 1998, M-NAC-1(98)61, <https://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-061e.htm>, приступљено 20. марта 2019.

Statement on Kosovo, Meeting of the North Atlantic Council in Foreign Ministers Session M-NAC-2(98)143, December 8, 1998, <https://www.nato.int/docu/pr/1998/p98-143e.htm>, приступљено 20. марта 2019.

Statement on Libya Following the Working lunch of NATO Ministers of Defence with non NATO Contributors to Operation Unified Protector, Press Release (2011) 071, 08 June 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_75177.htm, приступљено 3. августа 2019.

Statement on Libya Following the Working lunch of NATO Ministers of Defence with non-NATO Contributors to Operation Unified Protector, 08 Jun. 2011, Press Release (2011) 071, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_75177.htm, приступљено 5. августа 2019.

Statement on Libya following the working lunch of NATO Ministers of Foreign Affairs with non-NATO contributors to Operation Unified Protector, 14 April 2011, Press Release (2011) 045, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_72544.htm, приступљено 2. августа 2018.

Statement to the Press by the Secretary General at News Conference, Press Release (1999)045, 1 Apr. 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-045e.htm>, приступљено 23. марта 2019.

Statement to the Press by the Secretary General at News Conference, Press Release (1999)045, 1 Apr 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-045e.htm>, приступљено 23. марта 2019.

Stets E. Jan, Burke J. Peter, A Sociological Approach to Self and Identity, in: Mark Leary and June Tangney (eds.), *Handbook of Self and Identity*, Guilford Press, 2003, pp. 128–152.

Taking to the Airwaves, 30 September 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_78649.htm?selectedLocale=en, приступљено 8. август 2019.

The Blair Doctrine, by Tony Blair, April 22, 1999, Global Policy Forum, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/154/26026.html>, приступљено 15. марта 2019.

The Contact Group needs to respond to the legitimate demands of the Libyan people, says NATO Secretary General, 13 April 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_72353.htm?selectedLocale=en, приступљено 3. августа 2019.

The EADRCC Final Situation Report No. 23 on Earthquake Pakistan, OPS(EADRCC)(2006)0005, 15 February 2006.

The European International Model United Nations 2014, The North Atlantic Council: Civil Emergency Planning in the Face of Natural Disasters <https://teimun.org/wp-content/uploads/2013/11/Topic-1-NATO-and-Natural-Disasters-Final.pdf>, приступљено 22 јуна 2019.

The Netherlands and NATO, https://www.nato.int/cps/en/natohq/declassified_162354.htm?selectedLocale=en, приступљено 3. јуна 2019.

The New NATO and Sweden's security, Speech by NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen in Stockholm, Sweden, 31 March 2011, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_71940.htm?selectedLocale=en, приступљено 11. августа 2019.

The Responsibility to Protect, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), Published by the International Development Research Centre, Ottawa, december 2001.

Transcript of Press Conference by Lt Col Robin Clifford, KFOR, Pristina, Kosovo, 18 June 1999, <https://www.nato.int/kosovo/press/1999/b990618p.htm>, приступљено 30. октобра 2019.

Transcript of Press Conference, 04 May 1999, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_27554.htm?selectedLocale=en, приступљено 20. марта 2019.

Transcript: Clinton addresses nation on Yugoslavia strike March 24, 1999, CNN, <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/03/25/clinton.transcript/>, приступљено 20. октобра 2019.

- Transcript: Clinton speaks at Memorial Day Event, May 31, 1999, <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/05/31/clinton.transcript/transcript.html>, приступљено 17. мај 2019.
- U.S.: Libya death toll as high as 30,000, *CBS News*, April 27, 2011, <https://www.cbsnews.com/news/us-libya-death-toll-as-high-as-30000/>, приступљено 17. јула 2019.
- UN Press Release SC/6657, 3988th Meeting, March 24, 1999, <https://www.un.org/press/en/1999/19990324.sc6657.html>, приступљено 14. јануар 2018.
- Unacknowledged Deaths: Civilian Casualties in NATO's Air Campaign in Libya, *Human Rights Watch*, May 13, 2012, <https://www.hrw.org/report/2012/05/13/unacknowledged-deaths/civilian-casualties-natos-air-campaign-libya>, приступљено 20. јула 2019.
- UNDAC 25 - South Asia Earthquake – 2005, https://www.youtube.com/watch?v=UIpsWSTi_Q, приступљено 3. јуна 2019.
- Up to 15,000 killed in Libya war: U.N. rights expert, *Reuters*, June 9, 2011, <https://www.reuters.com/article/us-libya-un-deaths/up-to-15000-killed-in-libya-war-u-n-rights-expert-idUSTRE7584UY20110609>, приступљено 17. јула 2019.
- Urgent NGO Appeal to World Leaders to Stop Atrocities in Libya, *UN Watch*, February 20, 2011, <http://blog.unwatch.org/index.php/2011/02/20/urgent-ngo-appeal-to-world-leaders-to-prevent-atrocities-in-libya/>, приступљено 16. јула 2019.
- Video Background Briefing by the NATO Spokesman, NATO HQ, Brussels, 13 Feb. 2006, <https://www.nato.int/docu/speech/2006/s060213a.htm>, приступљено 11. јуна 2019.
- Video interview with Andrew Walton, Commander of NATO's Disaster Relief team in Pakistan, 22 Feb. 2006, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_22576.htm?selectedLocale=en, приступљено 6. јуна 2019.
- Wales Summit Declaration* Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales, September 5th 2014, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm?mode=pressrelease, приступљено 27. октобра 2017.
- Warsaw Summit Communiqué* Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Warsaw 8–9 July 2016, Issued July 9, 2016, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, приступљено 27. октобра 2017.
- "We answered the call" - the end of Operation Unified Protector, 31 October 2011, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_80435.htm?selectedLocale=en, приступљено 2. августа 2019.
- Weekly press briefing by NATO Spokesman James Appathurai, 28 May 2008, https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_7840.htm?selectedLocale=en, приступљено 4. јула 2019.
- Welcoming Remarks by the Secretary General to the Interallied Confederation of Reserve Officers (CIOR), NATO HQ Brussels, 5 Feb. 1999, <https://www.nato.int/docu/speech/1999/s990205a.htm>, приступљено 29. марта 2019.
- Why We Still Need NATO: Safety for the Next Generation, The Rt. Hon. Lord Robertson of Port Ellen, Secretary General of NATO, Chicago Council on Foreign Relations, 5 April 2000, <https://www.nato.int/docu/speech/2000/s000405a.htm>, приступљено 26. марта 2019.
- World Report 2012: Libya, Events of 2011, *Human Rights Watch*, <https://www.hrw.org/world-report/2012/country-chapters/libya>, приступљено 15. јула 2019.
- Zenko Michan, Libya No-Fly-Zone Is Anything But, *The Atlantic*, Jul 19, 2011, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2011/07/libya-no-fly-zone-is-anything-but/242169/>, приступљено 20. јула 2019.

Биографија

Кандидаткиња Марија Поповић (1987) дипломирала је 2010. године на Криминалистичко-полицијској академији у Београду са просечном оценом 9,63. Мастер студије на истом факултету, завршила је 2012. године са просечном оценом 10,00 одбранивши рад „Постхладноратовска реконцептуализација националне безбедности“. Од 2011. године запослена је у Криминалистичко-полицијској академији као сарадник, најпре у звању сарадник у настави, а од 2013. године у звању асистента. Од 2012. године је члан истраживачког тима и секретарка на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја под називом „Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција (бр. 179045). На основу искустава са пројекта, одабрана је да учествује као представник Криминалистичко-полицијске академије у радној групи за израду Националне стратегије за спречавање и борбу против тероризма за период 2017–2021, као и у радној групи за израду Акционог плана ове стратегије.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____ Марија Поповић _____

Број индекса _____ 96/2012 _____

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Процес трансформације идентитета НАТО-а након Хладног рата: НАТО као актер у решавању хуманитарних криза“

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 14. 02. 2020. године

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора: Марија Поповић

Број индекса: 96/2012

Студијски програм: Међународне и европске студије

Наслов рада: „Процес трансформације идентитета НАТО-а након Хладног рата: НАТО као актер у решавању хуманитарних криза“

Ментор: проф. др Немања Џуверовић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 14. 02. 2020. године

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Процес трансформације идентитета НАТО-а након Хладног рата: НАТО као актер у решавању хуманитарних криза“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 14. 02. 2020. године

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.